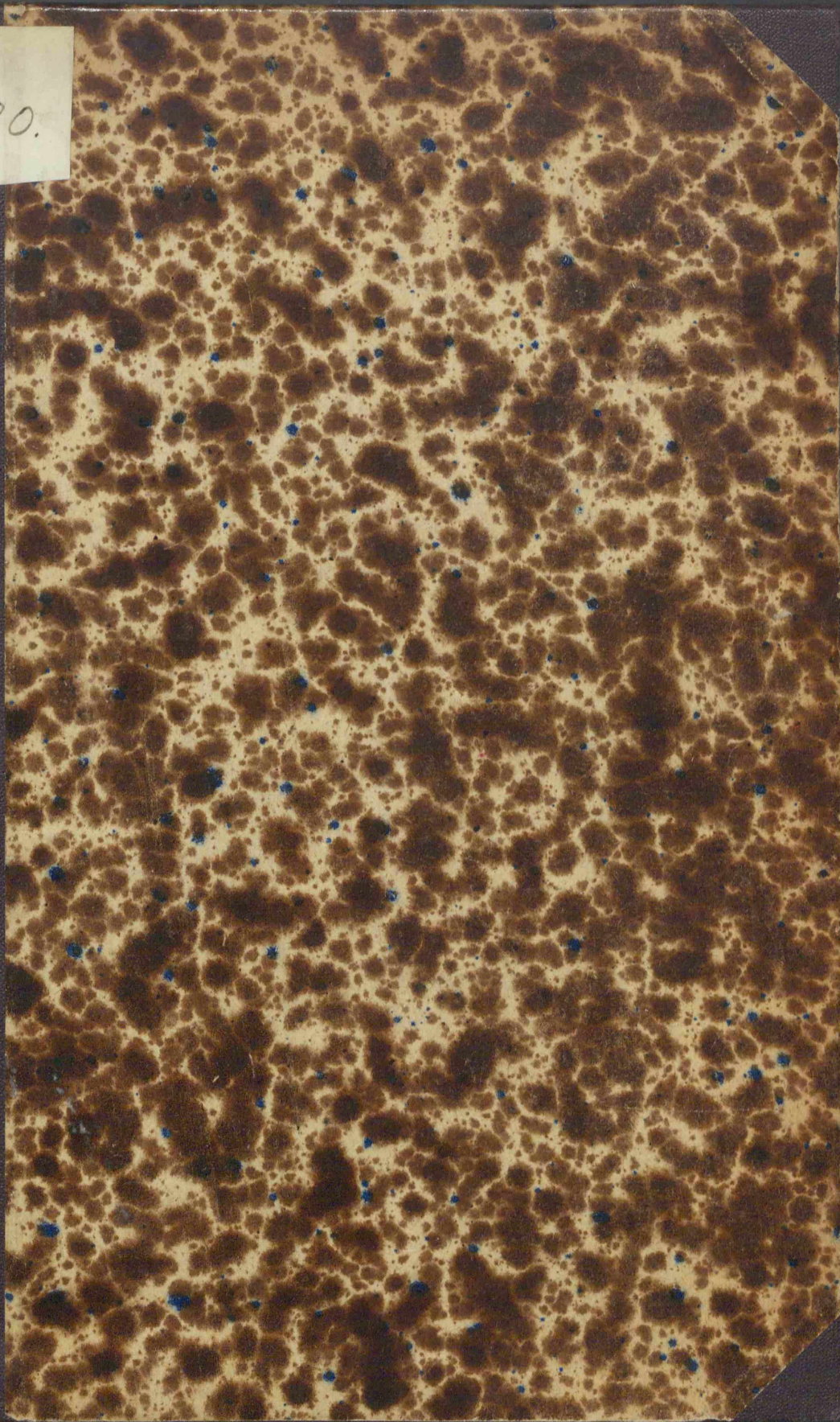

B
780.

KAUFMANN

DÁVID

KÖNYVTÁRA

B. 780.

ספר
רב פעלים

בו יפתח מקור לכל מדרשי רז"ל ואגדותיהם למקומותם
בשמותם, מאין יצאו ולמי הם, ואיה איפה הם מובאים
בספרים ישנים גם חדשים, קדמונים ואחרונים.

ע ש ה ו

איש חי רב פעלים מקבצאל [שרבה וקבץ פעלים לתורה],
הוא הגאון הגדול, חכם הכולל, חוקר ומבקר מומחה, מו"ר אברהם ז"ל,
בן הגאון החסיד רבינו אליהו [הגר"א] ז"ל מווילנא.
(יצא לאור בפעם ראשונה על פי עצם כתב יד הגאון המהבר ז"ל).

ע ם

הערות והארות, ונוספות

מאתי המוציא לאור שמעון משה בחר"ר גדליהו ז"ל האנעם מווילנא.
גם בפנים הספר מצאתי להעיר כמה דברים ותקונים נחוצים והסגרות במסגרים מרובעים.
גם נקבצו באו בו כל מאמרי מדרש אבכיר, ומאמרי מדרש אספה, ומדרש ויסעו,
ומדרש אלה אזכרה, אשר אני המוציא לאור לקטתים מתוך ספר ילקום
שמעוני ומשאר ספרים, ואספתים אל תוך ספר זה להיות לאחדים
בידך, כאשר עיניך תחוינה מישרים בסוף הספר.

ווארשא

בדפוס האלמער ואייזענשטאדט נאלעווקי 7
שנת רב פעלים לקבץ לפ"ק

Сеферъ Равъ Поолимъ

т. е. ЛЕКСИКОНЪ КЪ МИДРАШУ

ВАРШАВА

Типогр. М. И. Гальтера и М. Айзенштадта, Налевки 7.

1894.

נקיטנא בשפולי גלימו דמר גיסי וח' גאון ישראל מוולאזין ולא נלכרה אלא להעדה לחוק ידיס רפות של הרב המופלג היקר וי"א מוהר"ר שמעון משה האגנעס י"ו המוילא לאור את הדת תורת הגאון ר' אברהם בן רבינו הגדול והקדוש הגר"א ז"וק"ל בהערות וטוספות בחזרות ומועילות ממנהש"מ ה"ל, וכל בית ישראל בטח יקנו הספר המופלא הזה ולהמחזיקים תבוא ברכת טוב. כה דברי העובר אורח פה ווארשא לקבל ספרי ערוך השלחן הגדפס פה וקאיומנא חד כרעא וכו', ובאתי עה"ח יום ב' ז"ך שבט תרכ"ג לפ"ק. **נאם יחיאל מיכל הלוי עפשטיין.**
 החנוה בק' נאוהרדק.

זה הספר רב פעלים אשר הרב המופלג היקר וסגן מו"ר שמעון משה האגנעס י"ו מפה ק"ק ווארשא, מוילא לאור עולם, פרי הגאון הנפלא מ' אברהם בן רבינו הגר"א ז"ל אינו אריך לשום הסכמה, כי פעל אדם הגדול ז"ל יעד עליו, והסכמת אדם כמוני, לא תבוא כי אם להמעיט אורו, ולא באתי כי אם לבקשת המוילאו לבית הדפוס, אשר הרבה בטורה ובהולאות, וירא לגפשו, שלא יסוג אחר גבולו, כאשר אירע להגאון המהכר ז"ל, שגב אחר דבריו ורשע פעלו, והוילאו על סמו. ע"כ נדרשתי למבוקשו ולהגיד לכל אדם, כי מי שיגע בכחו של המוילא לאור הוא הרב ר' שמעון משה י"ו, הוא עון פלילי וגונב את הקסוה הוא, שאם אין נעש בירי אדם, הרי הוא בזון שמים כאחד מהייבי מיתות בירי

שמים, וע"ז באתי הנה בהיותי פה"ק ווארשא.

נפתלי צבי יהודא ברלין.

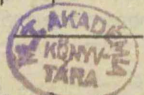
בעוה"ת.

הנה כבוד הרב היקר מופלג ושלים מ' שמעון משה כמנה"ג האגנעס י"ו מוילא לאור ספר רב פעלים מכ"י של הרב הגאון הרר"א בנו של רבינו הגר"א ז"וק"ל, שהיה נמצא תחת ידו ע"ס הכ"י של הרב הגאון ר' אברהם ז"ל. והנה הס' כשמו כן הוא אשר קצב בו איש חי רב פעלים כל מדרשי רז"ל וכלם בשם יקרא ומוילאם במספר ספרי גזרתם ומקומות הנזכרים בדברי הראשונים. והנה הרב המוילא לאור ה"ל הוסיף עליהם כמה הערות מועילות ויקרות. אי לזאת אמינא לפעלא טבא יושר חילו, וחלילה לאחר להסוג גבולו לפשות כמתכנתו באשר כבר זכה בו והוילא עליו הולאות הדפוס, וכן לא יעשה הן עפ"י ד"ת והן עפ"י חוקי הקיר"ה, ומובטחני ששארית ישראל לא יעשו עולה, ורק כל אחד יקבלהו בספר פנים יפות, ויחזיק טובה להמו"ל. וגם אנכי אקבל כל"ג ס' אחד כשיאמא מביהד"ס, ולראי' באתי עה"ח יום א' י"א אדר תרכ"ד לפ"ק ווארשא.

כיהודה ועוד לקרא, הנני נטפל לדברי כבוד מר אבא רבינו הגדול אור ישראל זללה"ה ה"מ, ולבוא גם אנכי בדברי תודה וזכרה, להמו"ל, הרב היקר מופלג ושלים מ' שמעון משה האגנעס י"ו, בעד המרגלית היקרה הזאת שהביא לנו חמדה גנוזה, אשר בכתם אופיר לא תסולה, הן מאד מהכרה המזויין בדורו, הגאון השלים מ' אברהם, בן רבינו הגר"א ז"ל, הן מאד ע"ס יקר תפארת פעולתו הנפלאה, אשר עבד בה, לאסוף ולחרוז את כל מדרשי רבותינו הראשונים כמלאכים, כחרוזות פנינים, ולפענה לפנותיהם, למקומותיהם בשמותיהם, ועליהם הוסיף הרב המו"ל, כמה הערות יקרות המאירות עינים, בענינים האלה. ואשר לתועלת גדולה יהא הספר הנפלא הזה, לדורשי רשומות ומחפשי מטמוני אבני חפץ מדברי רבותינו ז"ל, וכמה ככרין דנרד למרי דכי. המקום יהא בעזרו, להוילא כלי למעשהו. וגם אנכי הנני כמנה לקבל בחבה ספרו זה בבואו לאור עולם, ברצות ה' דרכו.

ובעה"ח ביום ב' לסדר מחנה אלהים זה, וברוך תהיה לפ"ק.

נאם חיים ברלין, האב"ד דקאברין, כאורה נטה ללון, פה ווארשא.

הנה יד שלוהה אלי מאת כבוד הרב המופלג בתו"ה השלים מו"ה שמעון משה האגנעס י"ו בנו של הרבי היקר המנוח אי"א מו"ה גרליהו ז"ל מילידי עירנו ווילנא, איך שזכה ה' להיות מדיפס ועולה על מזבח הדפוס בעיר ווארשא ספר חמוד ונחמד מאד לא יסולה בכתם אופיר, אשר ילא מכבוד הגאון הגדול החסיד המקובל האחד היה אברהם ז"וק"ל, בנו של מרן הגאון החסיד רשכבה"ג רבינו אליהו ז"ל מוולנא

Дозволено Цензурою
Варшава, 15 Февраля 1894 г.

ויען אשר בקש ממני כבוד הרב מו"ה שמעון משה ג"י המוציא לאור להוסיף פרמאות והחזיש לספר רב פעלים הנ"ל ולספחן בראש הספר, או בסופו כדי למלאות הגליון, הנה נעזרתי לבקשתו הטוהרה לכתוב איזה חרושים והערות מה שעלו ברעיוני בעת עיוני בעלי הקארעקטין שהובאו לפני מספר רב פעלים הנ"ל, וזה החלי בעזר השם:

באות ג' ד"ה "מדרש הגלוי" הביא שם הגאון המחבר מספר לרוב המור בפרשת וילא שכתב שם בשם מדרש הגלוי דבר נפלא מאד. שראובן ילא לרעות חמורו של אביו וקשרו בשם אחד של דודאים והלך לו וכשחזר מלא החמור מת מפני שעקר שרש הדודאים שהעוקרם מת ולקח הדודאים והביאם לאמו וזהו ישכר המור גרס עכ"ל המדרש ועוד נמלא שמה שהדודאים הן רפואה מפוארה לכאב ושלבת עינים עכ"ל הגאון המחבר ז"ל שם. וראיתי להוסיף על דבריו, כי לכאורה מדברי המדרש הנ"ל הוא סתירה לדברי הרמב"ן בפי' החומש צפ' וילא שהביא שם מפירוש הרב אבן עזרא כי הדודאים יש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על אורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידיים, וי"א כר"י ועליו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שחולדקס קרה אלו דבריו, והנכון כי רחם בהן להשתמשע ולהתענג בריחן, כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות, וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולכן הריח הטוב אבל השרש והוא השעו בלורת ראש וידיים לא הביא, והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועיל להריון, ואם הדבר אמת הוא בסגולה בכן לא צבעט, אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בשם עכ"ל הרמב"ן ז"ל שם. ובאמת לפי דברי המדרש הנ"ל לקח ראובן גם השרשים, ואולי דראובן כוון בהבאתו לדודאים לשתי פעולות, להשרשם לקח בשביל תועלת ההריון והפרי לקח בשביל ריח טוב. ואגב דאירי בד' הרמב"ן ז"ל ראיתי להעתיק כהאן מה שכתבתי על גליון הרמב"ן שלי בעז"ה וז"ל שם, מש"כ רבינו על מש"כ רש"י דודאים הייט סיגלי ובלשון ישמעאל יסמין, דלוינו כן כי יסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרין צפרק צמה טומנין וכו', והראוי לקבל צדודאים דעת אונקלוס שתרגם צהם יצרוחין וכן הוא במדרש רבה וכו', ואני תמה דהא פירש"י דודאים היינו סיגלי כן מפורש בסנהדרין (דף לט ע"ב) לדעת לוי דאמרין שם מאי דודאים אמר רב יצרוחי לוי אמר סיגלי ר' יונתן אמר סביסקי, ורש"י לקח לו פירוש שפירש לוי וגם מה שהביא מדברי התרגום והמד"ר הן הן דברי רב צה"ס דילן ומה הולך להביא זה מדברי המדרש, וגם מה שהביא בשם הראב"ע דיש להם דמות ראש וידיים נראה דחסר כאן וז"ל ידיים ורגלים וכו"ה בפי' התורה לרבינו העור ז"ל, ואולי דגם בדברי הראב"ע כתוב כן, וכן ראיתי בעלמי אותן הדודאים שהביא איש אחד מיפוי לפה ווילנא וראיתי שהם כתמונת ראש ממש צפה ונחל וחוטם ופרטוף פנים ומת וידיים ורגלים מחוברין לו וגם ירכים ומאחוריהם יש להם כתף ועגבות כמו אדם ממש ועל הלב מלפניו גדל עוד פרטוף פנים עם החוטם וידיים ורגלים ואותו פרטוף פנים הוא קטן כדמות אורה של תיגוק והוא מנפלאות הבורא שנתן טבע בארץ לגדל למחיים כאלו שיש להם דמות אדם ממש. וראיתי זה אור ליום ה' ח"י שבט שנת תרנ"ד לפ"ק — ע"כ לשוני על הגליון שם:

באות א' ד"ה מדרש אסתר הביא בשם הילקוט שהעץ גבוה חמשים אמה שהכין ממנו היה מתבתו של נח שהיה בנו פרשנדתא הגמון בקרדוניה והוא ארץ אררט וכו'. נראה לדברי המדרש מתאומים למה שאמרו חז"ל בסנהדרין (דף לו ע"ה) דסנחריב אשכח דפא מתיבותא דנח אמר היינו אלהא רבא דשיזבין לנח מנפונפא אמר חי אזיל הווא גברא ומללח מקרב להו לתרין צבוי קמך שמשו צבוי וקטלוה היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ופי' רש"י נסרוך לשון נסר, וכתיב אחר זה והינה נמלטו ארץ אררט ולקחו הנסר עמם, וע' במדרש תלפיות ענף תשורוש שהביא בשם הפרקי דר"א פ"ג דהעץ שעשה המן היה מצית קדשי הקדשים שהאמר ויעש אולם העמודים חמשים אמה (*) ורלה לקוים דברי הפדר"א עם המדרש דמתחלה היה העץ במקדש וכשנחרב הבהמ"ק לקחו המן ושם אותו שבתו ע"ש, ואכן לפי מש"כ דלוחו העץ מלא סנחריב וצניו הביאו הנסר עמם לארץ אררט ומשם לקח פרשנדתא העץ, מוכח דהפרקי דר"א מחולק עם המדרש מגלת אסתר ומדרשים חלוקים הם. הנלע"ד כתבתי בעז"ה:

עכ"ל הגאון ר"ש הכהן הנ"ל.

(*) כן מובא לשון הפסוק גם בפדר"א, אבל כפסרים שלנו כתוב: וזאת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארפי (מ"א ו' 1). המו"ל.

מויולג [אשר בשם הגר"א ז"ל יכונה], וקרא בשם רב פעלים. ויסוד של הספר הזה הוא להביא כל מדרשי חז"ל אשר לא באו בדפוס עד היום, רק הם מובאים בספרים יקרים ועתיקים שנחברו מנאונים ראשונים ואחרונים ז"ל, שהיו לפנייהם המדרשים בכת"י אשר כל המדרשים שהובאו בספרים הג"ל הם דברים עתיקים שיצאו מפי רבותינו התנאים בעלי המשנה וברייתא לא יערכם והב ופז ולא יוכלו בכתה אופיר, וכולל בדבריהם כמה רמזים וסודות התורה בדברים העומדים ברומו של עולם מתוך לחך ומרפא לגשם, וגם ספרי הגאונים בעצמם שהובאו בהם המדרשים הג"ל הם יקרי המציאות מאד ולא נמצא רק אחד בעיר וכו', וכבוד הגאון החסיד המקובל הג"ל ז"ל קבלם כעמיר גרנה והביא כל מחמת הקדושים של ספרי הגאונים ז"ל נדפסו וגם מכת"י הנמצאים בבתי עקדי הספרים שהובאו בהם דברי מדרשי חז"ל, ומדרם על סדר א"ב, כל רז לא חיסו ליה בדבריהם ז"ל, ומלאכה גדולה יש בה חכמה עשה לנו באסיפת הספרים הג"ל. ובפרט אשר ברוב המקומות ריחתי שהביא כמה באורים נכונים על דברי המדרשים, וגם כתב מדליה כמה דברים מועילים וידיעות נגזרות ורמות ברמזי וסודות התורה והם נלרכים מאד לכל המעינים בספרי האמת. והספר היקר הזה היה מונח בכת"י אצל כבוד הרב הגדול בתו"י וכו' ירא וחרד על דבר ה' ותורתו מו"ה שמואל לוריא נ"י וכבר היה מוכן לדפוס זה כעשרים וחמש שנה למפרע ע"י הרב מוהר"ש נ"י, כמו שכתב הרב הג"ל בעצמו בריש ס' תקויו הזכר הנדפס בפה ויולג בשנת תרכ"ז פס באורי הגר"א ז"ל ע"י הרב מוהר"ש הג"ל, ונדפס שם הקדמה מאת הרב הגביר המרום וכו' מו"ה שמריהו צוקערמאן שכתב שם בזה"ל וסבל על לאבדון המה כתבי יד קדשו בבאורו על ס' הזהר אשר עיניו יחזו בכת"י בנו חמי זקני הגאון כמוהר"ר אברהם ז"ל בדברו מספר הזכר כתב בזה הלשון: ואדוני אבי הגאון הכ"מ חבר עליו שלשים חבורים ואמר כי לא יבוש לאמרם בפני רשבי עכ"ל, וכתב ע"י הרב מוהר"ש נ"י בהגהה למטה מש"כ שחמיו זקנו מו"ה אברהם ז"ל כתב בזה"ל וכו' שכתב כן בחבורו הנפלא רב פעלים כולל זכרון כל השמונים מדרשים ועוד ספרים עתיקים המוזכרים בדברי הראשונים והנהו נדפס עתה בזמנת הרב הגביר הג"ל עכ"ל הרב מוהר"ש נ"י בהגהה שם [ומסתמא נמצא לשון זה ממש בספר רב פעלים היוצא כעת לאור הדפוס] (*). והנה הגם שלא היה לפני עמם הכת"י אשר ממנו הדפסו כבוד הר"ר שמעון משה נ"י המו"ל לאור לראות אם הוא עמם כת"י של הגאון המהר"ב ז"ל אשר היה מונח תחת יד הרב מוהר"ש לוריא נ"י, מ"מ סומך אני על רבי האי גאון סבא קדישא לדיק יסוד עולם המנוח מו"ה נצי"ב ז"ל הנאב"ד דק"ק וולאזין ז"ו, ויבדלו החיים מה"מ ה"ה כבוד הגאון הגדול האמיתי המפורסם מוהר"ש זנוויל נ"י הנאב"ד דק"ק ווארשא, וכבוד הגאון הגדול המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הלוי עפשטיין נ"י הנאב"ד דק"ק נאוהרדאק ז"ו, וכבוד הגאון הגדול המפורסם מו"ה חיים ברלין נ"י וכעת הוא אב"ד בק"ק קוברין ז"ו, אשר כתבו מכתבי תעודה והסכמות ע"ד הדפסת הספר הג"ל ותמכו בדיו של הרב המדפיס ועולה ספר היקר הג"ל וגדרו גדר שלא להסיג גבולו, והגאון אב"ד דק"ק ווארשא נ"י הג"ל כתב בהסכמתו בזה הלשון הנה כבוד וכו' מו"ל לאור ספר רב פעלים וכו' שהיה נמצא תחת ידו עמם הכתב של הרב הגאון ר' אברהם ז"ל וכו' עכ"ל [ומסתמא קנה הזכות מיד הרב וכו' מוהר"ש לוריא נ"י אז שנתן לו במתנה הכת"י להדפיסו על הוצאת שלון], וגם בפרט אשר כבוד הרב המופלג מו"ה שמעון משה האנעם נ"י המו"ל לאור הספר הג"ל בשולי היריעה יצוים ופרחים לספר הקדוש הג"ל וקראם בשם הערות וגוספות, ובאמת מה דהוסיף שפיר קא מוסיף, כי נמצא בהם כמה מרגליות טובות ובקיאות נפלא ובמקורת כמה ספרים יקרים אשר משם בברה לד' הגאון המהר"ב ז"ל בספר רב פעלים, והם כתפוחי זהב בזמניות כסף, ומאירים עינים לכל באי הספר רב פעלים הג"ל בכ"מ, כאשר עיני המעיין תחוינה מישרים. ולכן גם אנכי באתי לאצטרופי בהדי הגאונים הגדולים המסכימים על הדפסת ספר הג"ל עם ההערות וגוספות של המו"ל לאור, ואשריון נמטייה לכבוד הרב מו"ה שמעון משה האנעם נ"י על אשר יגע ואזן וחקר להו"ל לאור הדפוס ס' היקר הג"ל ולהוסיף עליו יצוים ופרחים, וחלילה להסיג גבולו, ובמתכנתו לא יעשו כמוהו לא מינייה ולא מקצתיה, וחוקה על שגריית בני"י שלא יעשו עולה. וזכות הגאון החסיד המהר"ב ז"ל יעמוד להמו"ל שיחאה טוב בעמלו. ואין מן הנורך לבקש לאחינו בני"י לקנות את הספר כשיצא מביט הדפוס, כי מובטחיה שבדלתי יחא פלגי עליה זבוי, כי מי לא ירצה לקנות את הספר היקר הלזה אשר יצא מפי קדוש עליון בנו של מרן הגר"א ז"ל, ובדלתי כל אחד ואחד יקנוו בכסף מלא להביא ברכה אל ביתו. ולא באתי רק לברך לכבוד המו"ל לאור שיבצע ה' מחשבתו הטובה, להו"ל לאור הדפוס במהרה, ברשיון הנענוור, כדי שיהיו ממנו רבים מיד ולדורות. וע"ו באתי עה"ח ביום ג' כ"ה אדר ראשון, לפרט ספר יקר ונחמד רב פעלים לפ"ק.

נאם שלמה בלא"א מו"ה ישראל משה הכהן מו"ץ דפ"ק ווילנא.

(* לשון זה ממש נמצא באמת בס' רב פעלים זה באות ז' ד"ה זכר (דף כ"ט ע"ב). המו"ל.

עוד בילדותו הצטיין הגאון ר"א בכשרונותיו הנפלאים עד כי גם אביו הגר"א ז"ל השתומם על רחב לבו ותבונתו, וכמה פעמים פירש דברי אביו הגאון ז"ל בהרחבת הבאור לבאר הכוונה ולפרש רמזותיו, ותירץ כמה שאלות וקושיות אשר הקשו גדולי הדור על דברי אביו, ובהשתדלותו ויגיעתו הובאו כמה מספרי אביו הגר"א ז"ל לדפוס.

הוא הוציא לאור ספר תמים יחדיו (הוא מפתחות ס' יהודי כסדר התורה וכל מדרשי רשב"י ז"ל על התורה) אשר חבר הרה"ג ר' מנחם מענדיל ז"ל מלובלין בתוספת הגהות רבות והשלמות, ועשה לו הקדמה נחמדה, ויולנא תקס"ח.

עוד נמצאו ממנו בכת"י באורים על כמה מסכתות מש"ס בכלי, הגהות וחרושים על כל תלמוד ירושלמי, פירוש גדול ורחב על תנ"א, באור על מדרש רבה, חרושים על שו"ע או"ח, באור על תהלים בשם באר אברהם עד מומור ק' (נדפס בווארשא תרמ"ו), באור נפלא על הקדמת התקונים בתקו"ז (נדפס בוויילנא תרכ"ו), באור נפלא ונשגב על כל לקוטי ובאורי הגר"א ז"ל בנסתרות (נדפס), מיני תרגימא על המלות הקשות בתלמוד ומדרשים, והמדות והמשקלות בתלמוד, ביחוסם אל המדות והמשקלות הנהוגות בינינו ובימים הקדמונים, ובאחד מכת"י מזכיר המצאת אש נצחית בתחבולה כימית.

גם חבר ספר גבולות ארץ (געאגראפֿיא) מהאומות ולשונותם ומקומות מושבותם והערים הגדולות והישנות ומהיהודים הנדחים בכל קצוי ארץ, נדפס בברלין תקפ"א [תקס"א] (ע' קריה נאמנה צד 208), ובעל „אוצר הספרים" הביאו ולא ידע כי מחברו הוא הגאון ר' אברהם ז"ל.

גם נמצא ממנו ספר אחד כת"י בשמות הערים והמקומות שבאו בתלמודים ומדרשים, ועוד כתבים רבים בענינים שונים השאיר אחריו ברכה. ועיין בכנ"י להחכם פין בערך אברהם שהעיד כי כתב יד רב פעלים זה היה כבר לנגד עיניו. הרב הגאון הגדול הזה נוסף על תורתו היה חכם גדול מאד וסופר מהיר בשפת קדש, והיה פרנס ומנהיג לעדתו, ראש גבאי בית בקור חולים החדש אשר הוקם ממעם הממשלה. ועל פי ידיעתו בחכמת הרפואה השכיל אל דל למעדו על ערש דויו ויכלכל וינהל את החולים באהבה כאשר תעיד עליו מצבתו. ונפטר ביום [הרביעי] כ"ה כסלו (א' דחנוכה) שנת תקס"ט.

וזה נוסח מצבתו :

אב בחכמה	הפליא עשות
בתורה ללחמה	חבורים לומשות
רחשו נעמה	סודות כבושות
הדרה להקימה	יפצץ כפמישות
מרכה למלל לאברהם	דרך אביו החסיד
בבינתו דלה	מורנו אדוננו ורבינו
הלוימי מחלה	אדם כי ימות באהל
גר ונקלה	ל פרט השנים
אפלתם כלכלה	יום כ"ה כסלו
ויאר הלילה	הלקח לאלהים
נצר מטע הגאון	ואיננו כחנוך ואליהו.

הקדמת המוציא לאור

הספר הזה אשר אנכי נותן לפניכם היום קוראים יקרים, ואשר הוצאתיו לאור בפעם הראשונה, הוא מעשה אצבעותיו של האדם הגדול בענקים, נאון בתורה וכליל המדעים, הרב הגאון מו"ר אברהם ז"ל בן הגאון החסיד רבינו אליהו [הגר"א] ז"ל מווילנא.

הספר הזה רב פעלים שמו, ורב פעלים הנהו. בו תגלה ותראה בקיאותו הנפלאה כי רבה ובקרתו הנמרצה כי חדה מאד. הוא הספר אשר הגאון המחבר ז"ל רמו עליו בהקדמתו היקרה לספר מדרש אגדת בראשית, אשר בכבודו ובעצמו הוציאו לאור [בציוף כמה מדרשים קטנים: מדרש תמורה, מסכת גרים, מסכת גיהנם, מסכת חבוט הקבר, מעשה [או בריותא] דר' יהושע בן לוי, מסכת כלים של בהמ"ק, מסכת אצילות, בריותא מפרקי תרכבה עם באורים קצרים ונכחים] בוויילנא שנת תקס"ב, ושם יאמר עליו כי הוא זה, כי כה אמר שם: „אפס קצחו ה'ראתך לדעת בההקדמה הזאת וכלו לא תראה כאן, * [כי בטקום אחר הארכתי במסלותיהם ומסלוליהם] [של המדרשים] הלכתי אחר כף רגליהם לידע ולהבין דרך מעגליהם, ראיתי כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, הרביתי כמו עשרים ניירות גבולה, ששים גבורים סביב לה] ופה לא עשיתי מאומה". ועוד הוא אומר שם: „ואם תרצה לידע שמות המדרשים כלם ובאיזה ספרים הובאו קצת מאמרים מהם, לשכנו תדרשנו במקום שהארכתי [הוא ספר רב פעלים זה], אולי ה' אותי להדפיס פסיקתא רבתי לא אנחיד תחת לשוני להודיע שמותיהם ומי חבר כלם" עכ"ל. מזה נראה שהיה הספר הזה כעין הקדמה לספר הפסיקתא שהיה בדעתו להוציאה לאור. — בחקרו בהקדמתו הנכבדה הנ"ל במציאות המדרשים יקרי המציאות ובלתי מפורסמים, הראה את כחו הגדול בחכמת הבקרת בקורות המדרשים ומחבריהם כי רוח הבקרת הגדולה עליו. וערך ההקדמה הזאת גדל כל כך, עד שהעירה תאות החמדה בלב איש אחד ושמו יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי *] להכחיד את שם הגאון ר' אברהם ז"ל ולקרוא שמו עליה בהדפיסו שנית את הספר מדרש אגדת בראשית הנ"ל בזאלקווא שנת תקס"ד בתוך זמן הנאסר ע"י הגאון מהר"א ז"ל, שנתים ימים אחרי ההוצאה הראשונה. והרע לעשות עוד יותר כי השמיט גם שם אביו הגר"א ז"ל בכ"מ שמוכירו שם ובשער הספר הזכיר רק הדפסת אגדת בראשית בוויניציא ה"א שע"ח ולא זכר כלל את הדפסת הגאון ר"א הנ"ל בוויילנא תקס"ב. והחכם צונץ שאב ממנה ידיעה רבה והשתמש בה בספרו על קורות המדרשים [גר"פ ד"י, צד 90] ולא ידע גם הוא כי גנובה היא. גם הראבי"ה בהשגותיו על ספרו של החכם צונץ לא ראה את הספר הנ"ל דפוס ווילנא ולא זכר את אברהם, אבל אמר על ר' יעקב בר נפתלי הירץ הנ"ל „שרוב דבריו שבהקדמה זו שמע מוש"ב בן אחות אבי הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות ז"ל מבראדי, ויתר הדברים המה יגיע כפיו" (השגה לג), ועיין עוד שם בראבי"ה (פרק כב) שהראה כי כמה וכמה בקיאותיו של צונץ לקח מההקדמה של אגדת בראשית הנ"ל.

עוד

(* המוסגר הזה השמיט ה"ר יעקב בר נפתלי בהדפסתו ואחריו נמשך גם המדפיס כמ"ש להלן.
(** חבר פי' קצר על מדרש שו"ט שמואל ומשלי, נדפס ואלקווא תק"ס, לבוב תקס"ח, סדילקאוו 1833, לבוב 1850, גם פי' ישועות יעקב על תנ"א. גם הרב מהרש"ב במבואו למדרש תנחומא צד 84 פורש את שמו, ע"ש.)

הארץ לחפשם ממטמונים ולהביאם ברכה לביתו נאוה קדש. [ובין כ"י מוהר"א בן הגר"א ז"ל מצאתי כתוב בכ"י כעין זה"ל: „אברך ואודה ה' אשר עזרני לקבץ בלילה אחד סך הפ' מדרשים שהוזכר במדרש על פסוק ושמינים פילגשים *] הביאו הרוקח ז"ל, והוא חבר רב פעלים מקבצאל]. ויצר לבי מאשר למרדתי, ולאשר אין אתי פה שום ספר [כי דירתו עתה בליאדין] ע"כ אין אתי לסדר שום הצעה או הקדמה לפני החבור היקר הזה, מגדולת מחברו, והפלאת חבוריו הנפלאים בכל חלקי התורה ובכל המדעים, וכללים ויסודות נאמנים בכל שבע החכמות אשר המה בכתובים וכו' וכו'. ואולי יעורני הש"י לעגוד עמרת הצעה מתולדות המחבר ופרשת גדולתו בראש החבור (כידוע שהלומד באויה חבר צריך לידע גדולת מחברו) בעוהש"י. וה' יעזרהו בזכות הרבים להוציא החבור הנפלא הזה לאור לעיני בני בתכלית השלמות וההגהה כיר ה' הטובה עליו, וצדקתו תעמוד לעד, והש"י יתן חלקנו ממוכי הרבים להגדיל תורה ולהאדירה, וחפץ ה' בידנו יצלח, וימלא לטובה כל משאלותינו כנפש ירדו אמת הנכסף לראות בצאת אור החבור הנ"ל לאור בעוהש"י מברכו בכ"פ.

ידידו אמת שמואל לוריא.

מכתב ב (מהנ"ל)

בעוהש"י עש"ק באחד לחדש השלישי, מ"ה למ'ממונים, קרימושוב.

הברכה והשלום, כבוד ידידי ואהובי, הכוזבג השגון, משיכול ושלם, ידיו רב לו כמלאכת הקדש, ועינו עין הבדלה להגיה אורות ס"ק מאפל השבושים, האברך היקר הנכבד חו"ג מוהר"ר שמעון משה חאנעס נ"י, בכל אשר יפנה ישכיל, ויהי ה' עמו סלה.

יקרתו מן ועש"ק העבר, נכון הגיעני לנחת מאשר יודרו ויחלץ חושיו, להאיר עיני שלמים וכן רבים בהחבור הנפלא והנשגב רב פעלים הזה, ה' יחוננהו לכצע מעשהו להצלחה בעוה"ז והקרן יהיה שמור לו לעולם הנצחי. — והנה מפני מרדת עש"ק וגם לכאב עיני ל"ע, מוכרחני להשיב (על הסדר) בקצרה. יצר לבי מאד אשר אין לי שום ספר מספרי (כי כלם הם בליאדי, אשר אני מתגורר עתה שם, בבית בני שיחי) שהיה אפשר לי להוסיף מתוכם ציצים ופרחים להחבור רב פעלים בעוהש"י עלי, וכו' וכו'.

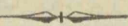
לסדר תולדות המחבר והפלאותו, הנה מלבד אשר אנכי אינני מבעלי צחות הלשון וגם אור עיני ועתי אין אתי עתה, אין אתי פה שום כת"י מחבוריו. והנה כבר מפורסם המחבר הגאון הנ"ל אשר היה נמע שעשועים של רבינו הגר"א ז"ל אור העולם, אשר מאז הולדו שם עינו ולבו עליו לחנכו ולחכמו בתורה ויראה וכל המדעים, ולהקדישו קדש לה' ולהעניקו מכל רוי התורה [כידוע אשר מאז התחלת למודו החזיק הגר"א ז"ל המלמד והמורה שלו בביתו למען ישגיח על סדר למודו והנהגתו עד פרק נשואיו שהיה כבן י"ב שנה (ע' בס' האשכול אות אברהם) ומאז למד בישיבות עד שנתגדל בתורה ושב לבית

* ובהקדמתו למדרש אגדת בראשית יאמר: הלא תראה בספר תקונים לרשב"י ז"ל כתב (ברך קמ"ג) ז"ל, ד"א ראשך עליך ככרמל רישא דילך על כולהו חיילין סלקין על ששים המה מלכות דאינון שתין מסכתא ושמונים פילגשים דהוו תמנין ספרי דאגדתא עכ"ל. ומספר יין הרקח מבעל הרוקח ז"ל הביא ז"ל: ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות, ושמונים פילגשים אלו שמונים מדרשות, ועלמות אין מספר אלו בריות דמעשה בראשית דמעשה מרכבה עכ"ל. המו"ל

הקדמת המוציא לאור

ואני אודה לאלהי חסדי כי השלים חפצי להוציא יקר מזולל, ממחשכים לאור עולם, להאיר עיני שלמים וכן רבים בהספר הנחמד הזה. והדפסתיו מתוך עצם כתב יד הגאון המחבר ז"ל *).

המוציא לאור שמעון משה בהר"ר גדליה ז"ל האנעם יליר ווילנא (מגיה בדפוס)

מכתב א

אשר בא אלי מידיד נפשי, הנודע למשגב, הרב הנ' וכו' מהר"ש לוריא נ"י.

בעזרת הש"י ועש"ק טו"ב למ'טמונים, קריטשוב, תרנ"ב.

החוד"ש, כבוד ידירי ומאהבו, המופלג השלם ומשכיל, יקר רוח, איש תבונה ויודע דעת, איש מהיר וזהיר במלאכתו מלאכת שמים כו' כו' הר"ר שמעון משה האנעם נ"י, בכל אשר יפנה ישכיל סלה.

זה עתה באתי שלום מדרכי מקיוב, והשגתי פה לענג ודי נחת מכתבו מן א' שמיני מהדפסת החבור הנעלה — רב פעלים — הנפלא פלא פלאים. וגם רויתי נחת תלמי לבבי בהכבדי לראות במכתבו פ"ש ידיר ה' ועמו הרב הכהן הגדול מאחיו, המאיר עיני דור אחרון בחבוריו היקרים המצדיקים אה"ר ומקרבים לבב עב"י לאביהם שבשמים כש"ת מוהר"ם נ"י (אשר זרזני במכתבו על אדות החבור היקר הזה, המו"ל) [אחלה פני ידירי, אנא לברך בשמי הרה"ג הנ"ל ולתת לו בגיני תח"ח ורב תודה בעד פ"ש], וזה אשר יש לי להעיר לך על אדות החבור הנפלא הזה, מעשה ידי אמן מופלא, הרב הגאון רב פעלים מוהר"א בן רבינו הגר"א זללה"ה. הגה אנכי זה שנים רבות (עת שהדפסתי הת"ז עם פ' רבינו הגר"א ז"ל ופ' בנו הנ"ל על הקדמת הת"ז) פרסמתי והודעתי בשער בת רבים, כי נכון אנכי להוציא לאור החבור רב פעלים הנ"ל אשר מצאתיו כתוב מסודר בעצם כתב יד מחברו הגאון ר"א הנ"ל בתוך כל כת"י מרן אביו הגר"א ז"ל, ורבים ושלמים מגאוני וחכמי הזמן העירוני ויפצירוני בזה להאיר עינם ולשמח לבבם בהחבור הנשגב והנפלא הזה, אך לאשר לכל זמן כמו שאמרו רז"ל ע"כ לא עלה בידי חפץ לבבי או להופיע אור החבור הזה לחכמי הדור, וע"כ מה מאד שמח לבבי כי גלגל הש"י נסבות להביאו ליד ידירי ולהוציאו לאור עולם. וע"כ תחזקנה ידי ידירי בזה בעוהש"י להדפיסו, כי כבר נודע ומפורסם אשר חותמו של אברהם בן הגר"א ז"ל החתום עליו חותם אמת הוא, וגם כבר הובא החבור הזה בהקדמת ספר אגדת בראשית אשר הוציא הה"ג ר"א בן הגר"א ז"ל ראשונה מכ"י לאור עם הערותיו עליו הנדפס בוילנא הקנ"ח [תקס"ב]. גם עצם החבור [לבד עצם כתב יד קדשו ממש הידוע לנו] יעיד על חותם האמת של מחברו, ומי יכון לקבץ כל המדרשים שהיו בימי הראשונים, וזולת הארם הגדול בענקים רב פעלים מקבצאל מ' אברהם בן רבינו הגר"א ז"ל, אשר לפניו היו גלויים ונהירין כל כ"י המדרשים והאגדות וכל תוספתות עתיקות וכל ספרי הגאונים אשר היו נגזרים בית אביו מרן הגר"א ז"ל, אשר מנעוריו מסר נפשו בקדש להיות גולה ולשוטט בכל כנפות הארץ

(* וכמה הרפתקאי עדו עליה, על ס' רב פעלים זה, עד אשר בא על יד' לדפוס, וכמה יגיעות יגעתי ועמלתי בהגהתו מאשר שלטה בו יד הרקבון והחסרון. המו"ל.)

הקדמה

וזה החלי בעזה יי.

דע כי לפנינו קודם שהתירו לכתוב תורה שבע"פ להיות גלוי לכל, או כל אחד היה כותב לעצמו ומה שקבל מרבתי והם*) נקראים מגלת סתרים וכל אחד היה כותב כפי קבלתו, וכן המדרשות כל אחד כותב וכפי שסדר לו רבו, וכן הברייתות וכ"א היות כותב כפי מה שלמד בישיבה שהיה שונה כמ"ש (ברכות כ' ע"א) וואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא, פירש"י וז"ל ובי"ג פנים יש בינינו משנה וברייתא של ששה סדרים ומסכת עוקצין גם היא בי"ג פנים כגון משנת רבי ור' חייא ומשנת בר קפרא ולוי ותנא דבי שמואל וזהו אמרינן במסכת נדרים (מא.) דבי מתני הלכתא בי"ג פנים עכ"ל. אמנם רש"י פי' בנדרים שהיה שונה למודו בי"ג פנים ובתוס' [תליסר אפי הלכתא] י"ג פנים של הלכות משנה עכ"ל, ובכתובות פרק נערה (נג.) כתב רש"י וז"ל תני לוי, דלוי סידר ברייתא בששה סדרים כר' נחייא וכרבי אושעיא, (***) ושמואל ואבימי ורב

(*) הדף הראשון מהכת"י נלקח בחסר ורקבון ומחציתו לארכו חסר לגמרי, ובעמל שעמלתי מלאתי כל שורה ושורה לפי ענין המאמר והפגרתו בין ב' חצאי מרובע. המו"ל
(**) ברש"י שלפנינו ליתא „ושמואל ואבימי ורב יוסף“.

זה מצאתי על הגליון בראש הכת"י בדבר בפ"ע.

יחיו דגן בתלמוד ויפרחו] כגפן באגדה [מד"ר ריש ויקרא]. סמכוני באישות אלו ההלכות, רפדוני בתפוחים אלו האגדות שריחן ומעמן כתפוחים [מד"ר שה"ש]. הלומד אגדה הקב"ה בעלמו הולך עמו, ומשום האי טעמא [אין הגדה] לגסי הרוח. בירושלמי דשבת פ' כל כתבי [פט"ו ה"ח] ובמס' סופרים (פ"ח) [פט"ו] דהא אגדתא הכותבה אין לו חלק [במ"ס לעוה"ב] הדורשה מתחקך, עיין בתשובת רדב"ז ח"א ובבאר הגולה למהר"ל מפראג דכוונת הירושלמי לאסור משום דברים שבכתב וע"ש:

[מדרש תהלים (כ"ח)] כי לא יבינו אל פעולות ה' אריב"ל אלו אגדות ובפ"ק דב"ב (ד' ט') רודף לזקה וזכה לבנים בעלי אגדה דכתיב [וכבוד] וע' במ"ע אמרי בינה פט"ו דע"ז ע"א עכב"ג בירושלמי דמעשרות ולוח לון ספרי קסמי, ובמ"ס פ"ו אגדתא [לא ניתנה ליכתב]. ובתנאין [גימין ס'] ר"י הוה מעיין בספרא דאגדתא בשבת. ובפ' כל הנשבעין [שבועות מ'] ספרי דאגדתא מיתמי בדברים העשויין להשאל, פירש"י [שאין אדם עשוי ללמוד בו תדיר]. ובפ' אין דורשין [חגיגה י"ד] משמע משען מים אלו בעלי אגדה [שאושכין לבו של אדם כמים]. ובספרי פ' האזינו אמרו כיין ודס ענב תסתה חמר, [ובמכלתא] בשלח פ"ו כזרע גז אמרו כמן. ובמדרש קהלת ותענוגות בני האדם אלו האגדות. ובספרי פ' עקב [פיסקא מ"ח] על כל מולא פי ה' אלו הלכות ואגדות, (שם) פיסקא מ"ט) רלוך שסכיר] מי שחמר והיה העולם למוד אגדה. ובפרק מי שמת [ב"ב קמ"ה] עסיד כסין זה בעל אגדות. ובירושלמי חגיגה [אין למדין] הלכה מאגדה. ובירוש'

לבית אביו הגאון החסיד ז"ל לשרתו בקדש ולהתבסס מתורתו בנגלה ונסתר אשר לא מנע ממנו גם מזה שבתוך פיו, שלא גלה לשום אדם (כמו שאמרו רז"ל בא בנו נותן לו מה שבתוך פיו). ובאמת מה שנראה פרשת גדולת המחבר ז"ל מחבוריו שהדפסתי, ה"ה פ"י על תהלים, באורו הנפלא על הקדמת התיקונים, באורו הנפלא והנשגב על כל לקומו ובאורי הגר"א ז"ל בנסתרות, הנה הם כטפה מן הים נגד כל החבורים בכל חדרי התורה וכל המדעים שהניח אחריו ברכה בכ"י (לא אספיק עתה לרושם, בל"נ ארשום אותם). — החכם רח"ס ראה ותמה והתפלא כשמצא בכת"י שתח"י מהמחבר ז"ל איך לעשות נר תמיד שלא יכבה, אשר החכם הנ"ל יגע בזה כמה שנים (כידוע בהצפירה) ולא קלע אל השערה כמוהו. —

מוכרחני להפסיק באמצע דברי, הש"י יתננו לחוג בדיצה החג הקדוש הבע"ל מרב כל, ונזכה לאור התורה, ויתן חלקנו עם מוכי הרבים, וחפץ ה' בידנו יצלח, כנפש אוהבו אמת. הכותב בל"ס ודור"ש ומצפה למכתבו.

שמואל לוריא.

גם אנכי הוא המעיד שהכת"י הוא עצם כתב יד קדשו ממש של הגאון המחבר ז"ל כאשר ראיתיו והכרתיו היטב.

ידידו שמואל הנ"ל.

מכתב

מידידי הרב השנון מלא וגדוש בתורה ותושיה, בחכמה ובידיעה, שלשלת היחס, מהר"ב, נרו יאיר ויזרח, שמו ינון ויפרח.

בעז"ה, ווארשא, בראשון לחדש השלישי, אמת ליעקב לפ"ק.

לידידי הרה"ח השלם המופלג בתו"ר, איש דעת ונבון דבר, צמ"ס, כ"ש ר' שמעון משה האנעם נ"י.

יקירי, אהודך בכל לבי כי הראיתני את הספר היקר רב פעלים, פעל פעל רב פעלים מקבצאל (כמדרשו) ארי בן ארי, הוא הגר"א בן הגר"א וצ"ל, ועליו הפלאת להאיר בהערות מאירות, כיד ידיעתך המובה עליך. הן לא נעלם ממך ידידי כי עתותי פה טפחות הנה, ולבי סחרחר, לכן סלח נא לי, כי לא עברתי על פני כלן. אמנם אלה אשר הומן נתנני לבחנן, שמחוני לראות כי גם אתה רב פעלים הנך, ולבי כמזח כי יברוך טובים ויהללך נבונים על מפעלך.

יהי נעם יי עליך ומעשה ידך יכונן, ומצא חן בעיני אלהים ואדם, כברכת אוהבך המוקירך כערכך והמברכך בכל לבו.

יעקב בכרך בעל המאמרים *.

* זה חדש זמנים אשר הוציא לאור בווארשא את חבורו אשר חבר הנקיב בשם מהעבור ומנין השנים, הוא כולל שני מאמרים: א) עבור ויחזיקוהו המלך, ב) ירח למועדים.

אליביה כמ"ש סתם מתניתין ר"מ נידוע שר' יהודה הנשיא סדרו, כן כאן הוא אליבא דר"א, וכן חבר כל המדרשים * כמ"ש ז"ל (יומא עד.) דתגו רבה ורב יוסף בשאר אספרי דבי רב מנין ליוה"כ שאמרו ברחיצה בסיכה בנעילת הסנדל ובתשה"מ ת"ל שבתון שבות, פירש"י שאר ספרי דלאו תורת כהנים ספר וידבר ואלה הדברים עכ"ל, ובב"ב (קכ"ד:) תני ר' חייא ובגמ' רב נחמן בשאר ספרי דבי רב בכל אשר ימצא לו פרט לשבח שהשביחו יורשין לאחר מיתת אביהן, פי' רשב"ם ז"ל ספרא דבי רב היינו תורת כהנים ברייתא של ספר ויקרא שאר ספרי דבי רב קרי למדרש של ספר במדבר מוישלחו מן המחנה עד סוף הספ"ר אלה הדברים ומכלתא דהיינו מדרש אלה שמות מהחדש (הזה לכם עד סוף הספ"ר) כלהו איקרו שאר ספרי דבי רב והיינו דאמרינן בעלמא (סתם מתני' רבי מאיר סתם) ספרא רבי יהודה סתם ספרי ר' שמעון סתם סדר עולם ר' יוסי סתם תוספתא ר' נחמיה וכולן אליבא דר' עקיבא עכ"ל, ובנוסחא שלנו בסנהדרין (לא נזכר) סדר עולם. וראה וחכם שהרשב"ם ז"ל חשב בשאר ספרי דבי רב להמכילתא והוא חיבור ר' ישמעאל וההכרחי לומר כל מקום ששונה סתם הוא אליבא דר' ישמעאל. וכן שאר המדרשים נקראו שאר ספרי דבי רב חוץ ממדרש כונן נזכר בו אמר שמואל ב' זרועות הללו כו' (עיין באת' כ' סדרש כנן) וכן ידם הרמב"ן ז"ל ברייתא דסוד העבור לשמואל ז"ל בפירושו על איוב (כו) אבל בברייתא דשמואל של סוד העבור אמרו נחש בריח בעבור שהוא כמו מעוות והוא מכריח מן הקצה ועד הקצה עכ"ל.

ודע הקורא הנעים, שערך שאר מדרשים אל המדרש רבה כערך תוספתא וברייתות אל המשניות, שידוע מה שקיצר במשנה בארו בתוספתא וברייתא כמ"ש ז"ל בפסיקתא מלאתי משפט כגון משנתו של ר' חייא ור' אושעיא ושל בר קפרא, ופי' הגאון ר"ש לבית לוי מפני שמשניות של רבה"ק הן קצרות והתוספתא הם מבררים ומבארים וממלאים דבריו עכ"ל, ובמדרש תהלים (פרשה א') ר' אבא אמר אם חפצת בתורה סופה נקראת על שמך כגון משנתו של ר' הושעיא ובר קפרא וכיוצא בהן ולמה נקראת על שניהם לפי שיגעו בה כו', ושם בפ' ק"ד זה הים גדול ורחב ידים מדבר בדברי תורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, שם רמז אלו מסכתות דבר קפרא ורבי חייא ודרב ודרבנן בבבלי, חיות קמנות עם גדולות אלו התלמידים הקטנים עם הגדולים שמחדרין זה את זה וכו'. וכן ר' יוחנן בירושלמי קיצר מאד דבריו וסמך שיראה הלומד בתוספתא שמוכיר תחלת התוספתא ופוסק כידוע להעוסקים בה לפי שהיו כל הברייתות שגורות בפיו וכן רבינא ורב אשי כל הברייתות היו שגורות בפהם וכן כל המדרשים לכן קצרו בשונם וסמכו על הבקיאים בהם אבל רוב הברייתות והמדרשים כללו בדבריהם הנחמדים, ולפי שכללו כל הברייתות בש"ס ומדרשות במדרש רבה במעט הכמות התחילו כל העולם ללמוד אותם, ונשאר מדרשים אחרים גלמוד, ואין שונה אותם, איש אל מדרש רבה פונה, ולמדרשים אחרים אין עונה, ולכן אבדו מן העולם ולא נשארו כי אם אל יחידי הדור כמו ר' אליעזר מגרמיוז בעל הרוקח אצלו היו כלם וכן אצל ה"ר מנחם די לונאנו היו נמצאים איזו מדרשים ישנים והשאר אבדו כמו שתראה בספרי הגאונים והראשונים אשר הזכירו הכלבו ושבולי לקט והתניא בתוך ספריהם הכל אבדו מאתנו מפני שהאחרונים העתיקו קצור מדבריהם, וכן קרה לשש מאות סדרי משנה שאוכזר בזה החיבור וכן כל הברייתות וכל המדרשים שזכרנו, ובעבור זה באה לפעמים שגיאה לגדולי הפוסקים מפני שאבדו

הפר"א אשר בידנו היום הוא מעט מועט מאשר נמצא עוד בכתובים עד היום הזה, ויכל היות כי המאמר הזה לו היא באמת. המו"ל

(* זכ"ב בעל צדה לדרך בהקדמתו שרב חבר מ כ ו ל ת א ספרא וספרי.

הקדמה

יוסף וכו' עכ"ל, ותני הלל (נזיר מד): תני רבי נתן בר' אושעיא (שם נא), וכן אמרו אבירושלמי דהוריות (קהלת ו') איש אשר יהן לו האלהים עשר ונבסם וכבוד וכו', כבוד זו תוספתא, מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנת רבי חייה נור' אושעיא ומשנת בר קפרא, ובמדרש שיר השירים אשך מין הרקח אלו משניות גדולות, כגון משנתו של ר' חייה רבה (ומשנתו של ר' הושעיא) רבה ובר קפרא וכו' עכ"ל, וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל שהברייתות חברו ר' הושעיא ובר קפרא לבאר דברי המשנה ושל רבינו הקדוש]. ודע ידידי הקורא כי הם כלולים בדברי רבינו הקדוש ובמשנתו ורבינא זרב אשי סדרו הברייתות] כל א' לעינינו או שהקשו בלשון תנן התם או בלשון נורמינהו ובררו שיהא] כל אחד נכון במקומו [וקבצו הברייתות] וההלכות והמדרשות והפי' שנאמרו על המשניות מוזמן הראשונים ובררו מכלל כל הצורך לשעה ולדורות וקבעו להם בש"ס] מבחר דבריהם מהמדרשים על דרך המשלים ויחידות סתומות בחכמה נפלאה עד אשר כללו ובדבריהם הקדושים תוכן כל המדרשים] כאשר הראיתך לדעת אצל המדרשים שאזכור אותם בסדר א"ב בעז"ה, וכן עשה ר' יוחנן במדרש רבה (עיין רש"י ז"ל בפ' מקץ) ויגיש ע"פ ומקצה אחיו] שר' יוחנן חברו] שכלל בחכמה עליונה תוכן כל המדרשים וכן חבר מדרש שוחר טוב על ספר תהלים ושאר המדרשים הנזכרים כאן חברים רב או שמואל, כי מן המועט תלמד להמרובה, כמ"ש בפרקי ר"א אמר רב ואנא הויתא בכרכי] דימא * וכו', ממנו תדע שרב חברו ומה שהוא מיוחס לר"א, שסתם

(*) חפשתי ובקשתי בכל הפדר"א ולא מצאתי מאמר זה, אולם אח"כ מצאתי ראיתי לקמן באות פ' פרקי ר"א הגדול" שמביא שם שמאמר זה מביא ס' הצינוי בשם פרקי ר"א ובפדר"א אינו לא מניה ולא מקצתיה ע"ש. אולם הרה"ח רח"מ הורוויץ בהמפתח שלו לפדר"א יאמר, כי לבעל הצינוי נתחלף לו הוהר פ' תולדות דף קלו ע"א בפרקי דר"א, מאמר נסתר בשם רב ובלשון ארמית, אבל יען כי

דהוריות ומדרש קהלת ולא יסליטנו האלהים זה בעל הגדה. זילקוט שה"ש סמוכי באשיות אלו הלכות רפדוני בתפוחים אלו הגדות שריקן כתפוחים כי חולת [אהבה אני כשהיתה] הפרוטה מלויה אדם מתאוה דבר משנה דבר הלכה ותלמוד ועכשיו שאין הפרוטה מלויה [וביותר שאנו חולים מן] הגלויות אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא דבר הגדה, ועיין בס' זכר הגולה [מהר"ל מפראג] ד"מ ע"ב ג"ד יסוב נכון בדבר האגדה עש"ב. וזילקוט תהלים (סו"י"ט) ובקצה תכל אלו האגדות שמקדשין שמו של הקב"ה בהן. אין הגדה לבצליים שהם גסי הרוח (*). ומוכח שאור זכרא קודם ג"ע. פ"ק דב"ב (ט): רודף לזקה וחסד ימלא חיים, פי' רש"י בעלי הגדה שרודפין ומושקין לזו של אדם והכל מכדין אותו. [ירושלמי פ' כל כתבי (פט"ו ה"א) ומס' סופרים (פט"ז) והשומעה] אינו מקבל שכר התיבון והכתיב פנים (אל פנים) [צפנים] פנים צ' צפנים צ' הרי ד' פנים למקרא ולמשנה [פנים להש"ס ולאגדה. ואין לומר] כפשוטו פנים אל פנים דהא כתיב כי לא יראני האדם וחי. ואין לימוד על לימוד אגדה, וח"ש [ראב"ע] לר"ע מה לך אלל הגדה (*). (אדרת אליהו פ' תורע בשם ה"מ יונה בעל עלה [דיונה] זה אגדה שמושכת לזו של אדם כחומר דמגרר גריר, זילקוט וישב (רמ"ה ע"ב) [מה גפן זו יש בה ענבים ולמוקים] כך ישראל יש בהם מקרא משנה הלכות ואגדות:

(*) המחבר לא מין מקור מאמר זה והוא צירושלמי פסחים פ"ה ה"ג, וז"ל הירושלמי שם: ר' שמלאי אחא לנבי ר' יוחנן א"ל אלפן אגדה, א"ל מסורת בידי מאבסי שלא ללמד אגדה לא לבצלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי הורס ואם וכרדעאי וזר זדרוס. ובצבלי שם פ"ב ע"ב, ומ"ש בצבלי יוחסין היינו אגדה.

(*) ע הניגה די סהדרין לה: ושם מז: .

והוא דחוק אבל במס"ג (פ"א הל' ב') אם אמר איני כראי פומרין אותו והולך לו. הלכה ג' קיבל עליו הורידהו לבית המבילה וכו' עכ"ל ועיין בתוספות שם, וכן אמרין שם מי שמל ולא מבל ר"א אומר וכו' ר' יהושע אומר וכו' שכן מצאנו באמהות כו' א"ל ר"ע וכו' דנין אפשר כו', כתב רש"י ז"ל ומאן דגרים ר' יהושע קשיא האמר ר' יהושע דנין מאמהות עכ"ל, אבל במס' גרים (פ"א הלכה ו') מל ולא מבל מבל ולא מל הכל הולך אחר המילה דר"א רע"א אין מבילה מעכבת, צ"ל אין מילה מעכבת, אבל הוכחת רש"י אינה לפי זה כי הוא דברי ר"ע במקום אחר. (ב) מסכת כותים הזכירה הרמב"ן בחידושי ב"מ וז"ל ועוד מצאתי בחיצונה במס' כותים משבע מסכתות קטנות דתני אבל מלוין אותן מהם ברבית ושם נראה שאותה ברייתא בגרי אמת קתני ואפ"ה לענין רבות מותר ומ"מ למינו שהמדובקים בעבודת כוכבים ומזלות היה מותר [בזמן הבית] להלותם ברבית וכן כופר להכעיס דק"ל מין הוא (בפ' אין מעמידין) עכ"ל (מוכא בש"מ ב"מ ד' ברלין דף קכ"ח ב') וכן כתב בעל התרומות בשער מ"ו חלק ד' ממש זה הלשון רק שכתב מצאתי במסכת כותים מו' מסכתות קטנות ותמיהני שהיה תלמידו ולא ראה דבריו. ומ"ש באותה ברייתא בגרי אמת תנן נראה שהוא מס' גרים ששם ראיתי (פרק ג' הלכה ג) אין משיאין לו ולא נושאים מהם נשים ולא מלוין אותם ולא לויין ממנו ברבית עכ"ל, וצ"ע. (ג) מס' ציצית שהזכירה הרמב"ן. (ד) מסכת א"י שהבטיחו המדפיסים בהקדמת ש"ס דפוס פד"מ להדפיסו אבל לא נדפסה. ומס' גיהנם שהזכירה להעתקה (בעל ראשית חכמה ובחסד לאברהם ובאר אותו במלות קצרות ור"י עמדה בס' מגדל עוז) אינה ממנינם, שאין יוצאין ממנה דינים (*). אפס שמעתי מאדוני אבי הגאון נר"ו (***) שהשבע מסכתות קטנות המה חוץ מאשר נמצא לנו והן מס' תפלין ומס' חנוכה ומס' מוזה כו' ולא ביאר לי מי הביאום וכן נאברו ממנו ברייתות עד אין מספר כמו בספר תניא הביא „בריייתא דעל הסדר" רז"ל אמרו (מגלה י"ז ב') תפלה מנלן דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני ר"ג על הסדר ביבנה א"ר יוחנן וא"ל במתניתא תנא ק"ך זקנים ובהם כמה נביאים תקנו י"ח ברכות על הסדר כתב התניא וז"ל שנינו בבריייתא מאי על הסדר זה סדר עולם שכך מצינו י"ח ברכות של תפלה מעולם היו מתוקנות זו אחר זו כיון שבאו אנשי כנסת הגדולה כללום ותקנום כסדרן. כשניצול אברהם אבינו מאור כשרים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מגן אברהם. כשנעקד יצחק ע"ג מזבח ונעשה דשן והיה אפרו מושלך ע"ג הר המוריה, מיד הביא הקב"ה עליו טל והחיה אותו לפיכך אמר דוד כמל חרמון שיורד על הררי ציון, כמל שהחיה בו הקב"ה את יצחק אבינו (וכן ראיתי במדרש אחד שאפרו של יצחק הוא יסוד של המזבח) מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים. כשבא יעקב אבינו ופגע בשערי שמים והקדיש שמו של הקב"ה פתחו מיד מה"ש ואמרו בא"י האל הקדוש. כשבא פרעה להמליך את יוסף במצרים בדקו אם יודע בשבעים לשונות בא גבריאל ולמדו שבעים לשון מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י חונן הרעות. כשעשה ראובן מעשה בלהה פילגש אביו ונקנסה עליו מיתה מיד חזר בתשובה דכתיב וישב ראובן אל הבור א"ר יוחנן שחזר בתשובה וחיה שנאמר יחי ראובן ואל ימות וגו' מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י הרוצה בתשובה. כשעשה

(* ובעל שה"ג (ח"א דף כ"ד) מונה השבע מסכתות קטנות כן: סופרים, שמחות, כלה, ד"א רבה וזמא [כי אצל הראשונים נכללו רבה וזמא בחדא מסכתא ונקראת הלכות ד"א, ע' ברכות כב'] שנדפסו והם ד' ומס' כותים ומס' גרים ומס' ארץ ישראל, ואולי הוא „הלכות ארץ ישראל" שמזכירים התוס' גזריא"ש ריש מסכת חולין, ע"ש. המו"ל
(** ולהלן ב„פרקי חבוט הקבר" מזכירו במלת הכ"ם [ר"ת הריני כפרת משכבן] וכן בעוד ב"מ, ומה נראה שעסק בחבדו זה בשנת מות אביו הגאון ז"ל, הוא שנת תקנ"ח.

הקדמה

בימיהם הברייתות והמסכתות קמנות כמו שתראה בברכות (יה). ר' חייא ור' יונתן הוו שקלי ואולי בבית הקברות הוה קא שדיא תכלתא דידיה א"ל ר"ח דלוי' כדי שלא יאמרו בו, תוס' ותימא והא אמרינן פרק התכלת (מא.) ההיא שעתא ודאי רמינן ליה פי' נותנין ציצית במליתותיהן משום לועג לרש וז"ל בו' ועוד אומר ר"ת ששמע מאנשי לותר דמסירין הציצית דציצית עולה תרי"ג וכו' ומיהו ז"ל דאנו סומכין על מס' שמחות (פ"ב) שצוה אבא שאול לבניו הטילו תכלת מאפיליונו ואע"פ שהגמרא חולק עליו יש דברים שאנו מניחין הגמרא שלנו ואנו עושים כספרים חיצונים (פי' ברייתות) כמו מחוץ ישעיהו כפסיקתא וכמו ויחל משה שיש בגמרא (מגילה לא.) דבתעניות קורין ברכות וקללות ובמסכת סופרים (פי"ז) מפרש ויחל והריצב"א היה רגיל וכו' עכ"ל, ובבבא בתרא (דף עד.) בתוספות (ר"ה פסקי חרא קרנא דתכלתא) משמע הכא שיש ציצית למתים בו' וכן יש במדרש למה נסמכה פרשת מקושש לפ' ציצית לומר לך שהמתים חייבים בציצית בו' ועוד דאנו סומכין על מס' שמחות בו' ויש לגרוס התיירו מדקאמר מאפיליונו ור' חיים כהן צדק פי' וכו' ועוד אומר ר"י דההיא שעתא ודאי רמינן להו היינו שמשמין בו ציצית ומסלקין אותו מיד להודיע שקיים מצות ציצית וכו' וכן נוהגין בארץ אשכנז וכו' עכ"ל, (עיי' יו"ד סימן שנ"א) וכתב הרמב"ן בספר מלחמות סוף מועד קמן וז"ל ראשוני הדור שלפנינו הקשו קושיא זו שלא עמדו על עיקרה כפי מה שנזכר מדברי קצתם (במסכת שמחות) בס' המאור והיא ממ"ש בברייתא במסכת שמחות אבא שאול בו' ובמסכת מנחות אמרו בההיא שעתא ודאי בו' ומפני שנשתנו המנהגים מפני קושיא זו כפי השתנות הסברות בתירוצה והיא הטעאה נמורה הוצרכתי להעמיד הדבר על בוריו ולהודיעו שנו בברייתא במסכת ציצית משבע מס' קמנות אין מתירין ציצית על המת אבא שאול בן במנית מתיר, אמר אבא שאול אבא אמר לי כשאמות התייר לי ציצית לפי שיש בה משום קדושה, וחכמים אומרים אין בה משום קדושה, והלכה כדברי חכמים דקימא לן תשמישי מצוה נורקים מ"מ מודה אבא שאול בזמן שעשאה לפי כבודו ובההיא שעתא רמינן ליה שאין בו משום קדושה לפי שהמלית פמורה ואין הציצית שבה אלא משום לועג לרש ועל כל פנים הקושיא מתורצת שהלכה כדברי חכמים עכ"ל ובס' תורת האדם שחיבר האריך יותר. וידוע שהרב ב"י לא ראה ס' מלחמות ה' לכן לא הביאו לא בחיבורו הגדול ולא בקמן והשבע מסכתות קמנות שהזכיר לא נמצא אתנו רק ג'. א) מסכת סופרים (כי הרמב"ן הזכירה בס' תורת האדם וז"ל ובמסכת סופרים משבע מס' קמנות, ב) מסכת שמחות, ג) מסכת דרך ארץ רבא וזוטא אבל אבות דר' נתן הוא ברייתא דמס' אבות וכו' כמו שכתבו תוס' בב"ק ועוד ד' הם: א) מס' גרים נדפס בספר שמחת הרגל להגאון ר' חיים יוסף דוד אוולאי, והזכירה הרב מגדל עזו (פי"ג מהל' איסורי ביאה) רו"ל אמרו ביבמות (מו:.) ת"ר מי שבא ואמר (בזמן הבית) גר אני יכול נקבלנו ת"ל אתך כמחוק לך בו' בארץ צריך להביא ראיה בחו"ל א"צ להביא ראיה ד"ר יהודה, וחכ"א בין בארץ בין בחו"ל צריך להביא ראיה ופסק ר' יוחנן הלכה כחכמים (בא"י מקבלין ובחו"ל אין מקבלין אותו), והרמב"ם ז"ל פסק שבחו"ל צריך להביא ראיה לא כר"י ולא כחכמים ולא יכלו נושאי כליו שאת על זה עד שמצא בעל מגדל עזו סיוע ממס' גרים וז"ל אבל בירושלמי מסכת גרים גרסי' סתמא חביבה א"י שמכשרת גרים האומר בא"י (בזמן הבית) גר אני מקבלין אותו מיד ובחו"ל לא היו מקבלין אותו אלא א"כ היו עדין עמו ע"כ, ע"ש שתירץ בזה דברי הרמב"ם, הזכיר בלשונו שהוא ירושלמי וכן תראה שהוא ד' פרקים וכל פרק נחלק להלכות כדרך ירושלמי. ודע שרו"ל אמרו (יבמות שם) ת"ר כותי שבא וכו' בזמן הזה אומרים לו מה ראית שבאת וכו' אי אתה יודע שישראל בזמן הזה בו' אם אמר יודע אני ואיני בדאי בו' פי' רש"י ואיני כדאי, ואיני ראוי להשתתף בצרתן ומי יתן ואזכה לכך עכ"ל

רבוא, ושל זהב מוב ששים רבוא, ושל כסף ק"כ רבוא, וחמשה אלו כתבו אלו המשניות כבבל ושאר נביאים שהיו עמם, ועזרא הכהן הסופר.

משנה ד מאה ושלושים מהלויים נהרגו, ומאה נמלמו עם שימור הלוי וחבריו והם גנוו קערות של זהב מוב חמשים רבוא, ושל כסף ק"כ רבוא, קשוות של זהב מוב חמשים רבוא ושל כסף מאה ועשרים רבוא ועל כל קשוה וקשוה מרגליות חמשה ואבנים מובות שנים ודמי כל אהר ואחד של אבן מובה מאה ככר זהב, כל דמי המרגליות מאתים אלפים ככרי זהב, חצוצרות זהב ל"ו, כל אלו החביאו וגנוו במגדל בארץ בבל בכרך ושמה בגדת (רב חנא בגדתאח), מנורה של זהב מוב עשרה רבוא, וז' רות על כל א' וא', כ"ו אבנים מובות על כל מנורה ומנורה שמרגלית כל א' מהם לא נודע דמיה, ובין כל אבן ואבן מאתים אבנים ג"כ לא נודע דמיהן.

משנה ה שלחנות של זהב שבעים ושבעה וזהבם מקירות של גן עדן שנתגלה לשלמה ומוהירין כוהר חמה הלכנה שמוהירין ברום עולם, וכל כסף וזהב שהיו בעולם מששת ימי בראשית עד יום שמלך צדקיה לא היו שוים ערך הזהב שהיה מצופה על היכל הבית מבית ומחוץ, אין חקר ואין שיעור ואין קצבה ואין משקל לאותו הזהב שהיה מצופה על ההיכל ועל פני ההיכל ועוד שבעה אלפים ככרי זהב, כל אלו החביאום וגנוום בסגל הבר, אבנים מובות שהיה ההיכל בנוי בהם ונדבכין ג' של אבני יקר ונדבך אחד של עצי אלמוגים והשלשה נדבכים הן מאבנים מובות, וארך אבן מובה אחת של שבע באמה ורחבו חמש באמה שתין דוד, וארך מרגלית אחת עשר באמה, כל אלה הכין דוד לבית הגדול לשלמה בנו.

משנה ו מנין של אבנים ל"ו אלף ומנין המרגליות כך, כל אלו היה ההיכל בנוי בהם, ג' נדבכין ונדבך אחד של עצי אלמוגים והיו מחופים זהב מוב ונתונים בבנין, כל אלו החביאום הכשרים שבשיראל מפני נבוכדנצר והאלמוגים מזהירים כוהר הרקיע, **משנה ז** אבנים מובות ומרגליות וכסף וזהב שהקדיש דוד המלך לבית הגדול אלף אלפים, ככרי זהב ומאת אלפים ככר זהב אילנות של זהב פרוים שהיו עושים פירות, שש מאות וששים ושש רבוא ככרי זהב מוב שהיה מתחת עץ החיים בגן הקדש, כל אלו נגלו לחקיקו הסופר ומסרם לשמשיאל המלאך שישמרהו עד שיקום המלך דוד וימסור בידו הכסף וזהוב עם הזהב שהתנדב שלמה ועמהם ככרי זהב ואבנים מובות שאין להם דמים, כל אלו גנוזים ונסתרים ושמורים מפני חיל כשרים במקום הנקרא בורסיף.

משנה ח פרכת של זהב שבעה שנכנס בהן י"ב אלפים ככרי זהב, מלבושי הלויים ואבנטים שלהם י"ב אלף מלבושים ואפור של כה"ג שהיה משרת בהן ומעילו חוץ ממלבושי הכהנים ע' אלף ואבנטיהם ומצנפותיהם ומכנסיהם, כל אלו שעשה דוד להם לרצון על ישראל, ולקחום הכשרים בסוד שנתגלה להם כל התשמיש הזה להיותם לעתיד לרצון על ישראל.

משנה ט כנורות שעשה דוד אלף ונבלים ז' אלפים לרצון על ישראל, צלצלים לשיר ולתשבחות להודות ולהלל לאלהי ישראל שנתנו לו למשה מסיני וכתוב עליהן מתחת רגלי כסא הכבוד אבן ספיר דמות כסא, והכנורות מעצי אלמוגים היו מצופים זהב מוב ואבנים חמשה על כל כנור וכנור שהיו מביאין אותן עננים ושעירים והרוחות שהיו משועבדים לשלמה ועל כל כנור וכנור היה פעמון של נחשת קלל מלפני כסא הכבוד ואבן אחת מובה ויקרה ומעולה שחצב משה בהר סיני מתחת כסא הכבוד של אבן ספיר, הכל צפונים וגנוזים (בעין צדקיהו) ובפני הצדיקים שהיו יודעים הכשרים בסוד שיפלו ח"ו ביד צר שהיה שונא לישראל, שכלים הללו אין משתמשים בהם אלא לרצון על ישראל, והיו גנוזים אותם ברוך וצדקיהו שהכשרים לא ישתמשו בהם ח"ו והפמינום עד יום

יהודה מעשה תמר ואמר הוציאוה ותשרף ושלחה לו ואמרה הכר נא מיד הודה ואמר צדקה ממני ונסלח לו על אותו עון מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י הן המרבה לסלוח. כשמררו המצרים חיי אבותינו אמר הקב"ה לישראל וגאלתי אתכם מיד פתחו מלא"ש ואמרו בא"י גואל ישראל. כשנצמער א"א על המילה בא רפאל ורפאו מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י מברך השנים. כשבא יעקב אבינו במצרים וראה יוסף ושמעון ונתקבצו הוא ובניו כולם כאחד מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל. כשנתנה תורה לישראל א"ל הקב"ה למשה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. כשטבעו המצרים בים מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. כשאמר הקב"ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך שמח ובטח על דברו של מקום ובשעה שנפטר יעקב מן העולם ונתן ב' ידיו על עיניו ונשקו ובכה עליו מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י משען ומבטח לצדיקים. כשבנה שלמה בהמ"ק מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י בונה ירושלים. כשנשענו ישראל ועברו בים סוף ואמרו שירת וישע מיד פתחו מה"ש ואמרו מצמיח קרן ישועה. כשנאנחו ישראל וצעקו לאל ושמע ועתקים כמ"ש ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויועקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י שומע תפלה. כשעשו ישראל את המשכן וירדה שכניה לבין הכרובים מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י המחזיר ברחמי שבינתו לציין. כשהכניס שלמה את הארון לפניו ואמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך וגו' ונתן הודאה ושבח לפני המקום ואמר ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל וגו' מיד פתחו מה"ש ואמרו ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות. כשנכנסו ישראל לארץ ונתקיים עליהם המקרא ונתתי שלום בארץ מיד פתחו מה"ש ואמרו בא"י עושה השלום. לפיכך כשבאו אנשי כנה"ג ותקנום כסדר הזה בחכמתם מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו ברוך חכם הרזים שנתן מחכמתו ליראיו שהם בני גוי גדול, כמו שאמר להם משה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו, באגדה, עכ"ל ספר תניא הישן (מובא בב"י), והברייתא הזאת הובאה ג"כ בס' שבלי הלקט. וכן הביא הגאון המקובל מ"ו נפתלי בס' עה"מ וז"ל (* אלו המשניות כתבו חמשה צדיקים גדולים הם: שימור הלוי, וחזקיה, וצדקיה, וחגי הנביא, וחזקיה בן עדי הנביא והם נזו כלי בהמ"ק ועושר האוצרות שהיו בירושלים ולא יתגלו עד יום בא משיח בן דוד במהרה בימינו אמן וכי"ר.

משנה א אלו הם כלים המקודשים והגנוזים כשחרב בהמ"ק. המשכן ופרכת מנורת הקדש וארון העדות, ציץ הזהב נזר הקדש לאהרן הכהן חשן המשפט וחצוצרות כסף. הכרובים ומוכת העולה והפרכת לאהל מועד המולגות והקשוות. השלחן ומסך השער. מוכח הנחשת. והבגדים לאהרן הקדושים שהיה מלובש הכהן הגדול ביום הכפורים. פעמונים ורמונים שהיו על שולי המעיל וכלי הקדש שעשה משה בהר סיני במצות (הקדש) [המטה וצנצנת המן].

משנה ב אלו כלי הקדש וכלי בהמ"ק שהיו בירושלים ובכל מקום [קדש] כתבום שימור הלוי וחבריו על לוח נחשת וכל כלי בית קדש הקדשים שעשה שלמה בן דוד ובמקום שימור היו עמו חזקיהו וצדקיהו חגי הנביא וחזקיה בן ברכיה בן עדי הנביא. **משנה ג** אלו הכלים לקחה הארץ. הבריחים והיתדות. הקרשים והמבעות ועמודי החצר. אלו הכלים מורקי כסף מאה ועשרים רבוא. מורקי זהב חמשת

(* גם בספר שערי ירושלים הביא כל הנוסחא מאלו המשניות בשם עה"מ הנ"ל.

ליהנות ממעשה ידיה עכ"ל, ואינו נזכר מזה בתוספתא על מס' נדה כלל. וברייתא דעל הסדר שהוכיח התניא הוא ברייתא דמס' מגלה. וברייתא ממעשה דריב"ל הנדפס בס' כל בו פוסק ובס' שבלי לקט הוא ברייתא דמסכת כתובות. וברייתא דמלאכת המשכן הוא שייך למסכת מדות, וכן היו לכל הש"ס כסדר המסכתות ונאבדו ממנו מכל וכל, אנה פנה ונבקשנו עמך, הן על זאת דוה לב כל נכון. וכן תשוב תראה מה שנוכר בספרים כשם דברי ה"ל, בכלי יקר (שמואל א יז) וישלפה מתערה מה שחז"ל שהיתה מסוגרת באין פותח אותה לשלפה מתערה ונערו של פלשתי היה יודע לפתחה ונדר לו דוד לתת לו בת ישראל לאשה שיפתח החרב וישלוף מתערה, ואז עגש הש"י לדוד שיקח הנער אשתו של דוד היא בת שבע כי נער נושא הצנה אוריה הוה עכ"ל. ובשמואל ב' י"א כתב ה"ל כמ"ש חז"ל כשבא גלית והיה הכובע סגור ואין פותח כדי לכתות ראשו אז אמר לו אוריה אם אפתח לך תתן לי אשה א"ל אתן אמר הקב"ה בנות ישראל אתה מחלק חיידך אשתך נתונה לו היא בת שבע הראויה לדוד וז"ש הלא זאת בת שבע בת אלעים שאתה נתתה לאוריה החתי עכ"ל. וכן ומצא בס' בחיי וצדור המור ודרשות ה' שועיב. וכן היו ברייתות על דברי הימים כמ"ש בפסחים (ס"ב ב) ר' שמלאי אתא לקמיה דר' זוחנן א"ל נתני לי מר ספר יוחסין פירש"י ברייתא דדברי הימים עכ"ל. ואמרו שם בין אצל לאצל ארבע מאה גמלי. וכן נראה מהירושלמי והדורות ומדרש רבה קהלת שהתוספתא והברייתא הם ב' חבורים שונים. וכתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לחיבורו רב חבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה, ור' היא חיבר התוספתא לבאר עניני המשנה, וכן ר' הושעיא ובר קפרא חיברו ברייתות לבאר המשנה עכ"ל. ור"י בן מיגש רבו של הרמב"ם ז"ל כתב בתשובה והביאה בשימה מקובצת כ"מ על דף י"א א' וז"ל ברייתא היא הלכה בפני עצמה ואין כוונתה לפרש המשנה. ואין מנהגו כלל שתהא הולכת הברייתא על מלות המשנה לפרשה ואין הברייתא באה לפרש אותם ולא זו הדרך עכ"ל בקיצור וע"ש באורך. ורבינו בצלאל בכלליו כ"י הביא בקיצור דברי ר"י בן מיגש הנו' והוסף עליהם וז"ל ובפ' ד' מיתות (סו"ט) שנינו הבא על נערה המאורסה אינו חייב עד שתהא נערה בתולה מאורסה והיא בבית אביה כו' ובגמרא ת"ר נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה בבית אביה פרט וכי' ופרש"י ז"ל ת"ר נערה ולא בוגרת אקרא קאי כי יהיה נערה בתולה וגו'. פי' אע"ג דנקט לפרושי פרמיה דקרא דכי ימצא איש מקמי דפרמי' דבית אביה דכתיב בפרשת מוציא שם רע כתיבא ברישא מפי ניהא בהכי ולא לומר דאמתניתין קאי, דאין דרך התלמוד שתהא הברייתא הולכת על מלות המשנה עיין בפ' הרמ"ה ז"ל שם עכ"ל והגם שתמצא ברייתא שנראית מפרשת על כל תיבה ותיבה דע שקדמה לה ברייתא אחרת, שהיא אומרת כלשון המשנה, וזו ברייתא שניה לה, קיימא על הברייתא קודמת כמ"ש הר"י בן מיגש בתשובה הנו' שם. התוספתא היא מה ששייר רבינו הקדוש ז"ל משתא סדרי שנסדרו מב"ש וב"ה והברייתא היא מה ששיירו וקני ב"ש וב"ה מהת"ר סדרים שקדמו להם כמ"ש בס' הקנה וכן במחזור יומרי על קלף ה"ל מימות משה ועד הלל שעלה מבבל היו שש מאות סדרי משנה כמו שנתן הקב"ה למושה בסניו ומהלל ואילך נתמעט העולם, וחלשה כבודו של תורה, ולא תקנו הלל ושמואי כ"א ששה סדרים והם אנשי משנה מהלל ועד ר' נתן והם היו סוף המשנה עכ"ל וכן בס' הקנה (דף פ"א א') וז"ל מימות משה רבינו עד הלל הזקן היו ת"ר סדרי משנה וזקני ב"ש וזקני ב"ה סדרו ששה סדרים והניחו השאר עכ"ל, וא"כ אין הברייתא והתוספתא באות לפרש תיבות המשנה. ועפ"י ניהא לשון הרמב"ם ז"ל דנקט דרב יהיב דעתיה לחבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה כי הני דרשות לחוד והמשנה לא נבררה מהם משא"כ התוספתות כי רבינו הקדוש תרם ממנה שתא סדרי

הקדמה

שישובו ישראל לקדמותן ויקחו כבוד ויקרת עולם כשימצא להם איש דוד בן דוד שמו ויתגלה לו הכסף והזהב כשיתקבצו ישראל כלם ויעלו עליה שלמה לירושלים. אמץ. משנה י' ואלו הן משקלי כסף הגנוזים בעין כחל ע"י ברוך וצדקיה ככרי כסף ק"ב רבוא. של כסף טוב ק"ס רבוא. כלים של נחשת סירים של נחשת טוב מאתים רבוא ושל ברזל ק"י רבוא ושפתים שאין להם מצוקים ומצוקים של נחשת סביבות שער הנחשת. כרובים שאין להם משקל. כיורים של נחשת שאין להם משקל. מתבת של זהב טוב ג' אלפים. ושלחנות של זהב טוב מתחת עין החיים העומר בגן הקדש שבעים שהיה עליהם לחם הפנים אין ערך לדמיהם. שקמים של זהב שכל מיני מעדנים תלויים בהם. והם של זהב מזוקק שזקק דוד המלך ע"ה כל אלו גנום צדקיה.

משנה י"א ואוצרות של זהב וכסף מימי דוד ועד צדקיה ועד שגלו ישראל לבבל מגינים של זהב רבי רבבות ושל כסף שאין להם מדה. מרגליות ואבנים טובות אלף אלפים ושל אלפים ושל אלף. כל אלה צפונים וגנוזים בחומת בבל ובתל ברוך לתחת ערבה גדולה שבבבל שהיו תולים עליהם כנורותיהם. ומבית יער הלבנון לקחו זהב מדת כורין אלף אלפים ותשע אלפים. וכל הנביאים וכל החכמים והסופרים לא יוכלו לחשב העושר והכבוד שהיה בירושלים.

משנה י"ב ועוד י"ב אבנים טובות ביד חילוק בן שימור הלוי נמסרו בידו להצניעם ולהחזירם להשבטים. שהיו שמות השבטים חקוקים עליהם. שהיו מאירות על ראשי השבטים. מעולות ויקרות בדמיהן זו למעלה מזו. ואלו מלך ונביא ואיש לא ידעו באיזה מקום גנוזו. אלא חילוק בן שימור הלוי. ושאר עושר וכבוד שהיו בירושלים לקח אותם שמשאל המלאך וחזרו והביאו אותו שימור וחילוק וחבריהם הלויים למיכאל וגבריאיל. וכל ישראל התביאו כליהם עד שיקום מלך צדק לישראל ולא עוד אלא שנשבעו שבועה גדולה אלו ואלו. שלא יגלו הכלים עד שיקום דוד בן דוד וימסרו בידו כלי כסף וכלי זהב שהטמינו בשעה שיתקבצו גלויותיהם של ישראל מ' רוחות העולם. ויעלו בגדולה ומעלה גדולה על א"י. ובעת ההיא יצא נהר גדול מבית קדש הקדשים ששמו גיחון וישמוף עד מדבר הגדול והנורא ויתערב בנהר פרת ומיד יעלו ויתגלו כל הכלים (מליק המשניות):

[באן חסר ככת"י]

וכתב רבינו שרירא הגאון מסרו החכמים אחד לחבירו הכרת פנים וכדרי שרמוטין מקצתן אמורים בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק שלאחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרין סתרי תורה ורזין אלא למי שרואין בו סימנים שראוי לכך אלו דברי הגאון ומסוים הרמב"ן ז"ל ולא זכינו בהם עכ"ל מפני שבמיו לא נגלה עדיין ס' הוהר להרשב"י ז"ל וכן היה להם בקבלה בענין שמושי השדים כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שם פסוק ואחות תוכל קין נעמה וז"ל ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה עכ"ל.

ונראה כמו שיש תוספתא על כל הש"ס כן היה ברייתא על כל הש"ס כסדר התוספתא ואפס קצתו תראה ברמב"ן פ' יוצא פסוק אל יחר בעיני אדוני כי לא אוכל לקום וז"ל, והנכון כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד וכו' וכמו שהוכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה, ר' נחמיה אומר אפילו הרבוי שיוצא מפיה הוא ממא, אמר ר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרום את עפרה שהוא ממא כמת כו' ואסור

ור"ש במקלקל בחבורה ומקלקל בהבערה לא מצינו בפירושו לא כמשנה ולא בכרייתא נכו' ופלוגתא דר"י ור"ש במקלקל בחבורה קים ליה להש"ם או בקבלה או שמא כרייתא שנויה בשום מקום עכ"ל.

ודע הקורא המשכיל והאהוב, כי מהמעט מדרשים הנשאר לנו הם עוד חסרים כמה שתשוב תראה בדברי הרב ר"י ב"ר שלמה יעבץ בספרו תורת חסד בחלק תהלות ה' על פסוק כרחם אב על בנים ונו' (תהלים כג) וז"ל ובמדרש רבה פ' וישלח והוא עבר לפניהם הח"ד כרחם אב על בנים. אמרו רבותינו כד שמע יואב לדוד אמר כן תמה ואמר כלום אבא מרחם על בנוי מפי מאמהון והלא אמהן רחמיך עליהן סגיא דהיא מצטערא עליהן בעבורא והיא מרביא להן והוא אמר כן לא אמר יאות. איול ואיחמי מה דברייתא דברין. ואדע אי אמר קושמא. עטר בכל תחום ישראל ואשכח חד סב ומסכן דהו ליה י"ב בנים דהוא ז' יתהון ברוחקא באגר מירחא דמרח בבל יומא. נם ליה דליובין חד מבנויה ואפרנס ב' לך ולאנתתך ולשאר בניך דילך. כד שמע ההוא סבא כדין נוף ביה ואויל ליה. אויל לאנתתיה ונם לה עד די בסוף זבין יתיה במאה דינרין דרהב. ובלילא כד אתא סבא למיכל כד שמע כן שרא מעציב סגיא ולא אכל ולא אשת בההוא ליליא. בצפרא קם ונסב הנהו דינרין בידיה דאי אשכח לגברא דזבין בריה דלא יבעי למהדר ולמשקל ממונא דההו קמיל ליה. עד דאשכח ליואב ואמר ליה לא תוסף למלא דאי לא מהדרת לי ברי או אקמלינך או תקמלינני. כד שמע יואב נסיב ממונא ואהדר ליה בריה ואמר יאות אמר דוד כרחם אב על בנים ולא כרחם אם על בנים דאלו דין מליא אמיה זבינתה דלא מרחא במוזניה ואבוה דמרח במוזניה מסר נפשיה עלוהי לקמלא הוי כרחם אב על בנים עכ"ל, ע"ש שנתן מעם למה שינה יואב הדברים להזקן אמר באופן אחר ולאשתו אמר באופן אחר, ולא מצינו המאמר הזה לא במדרש רבה פ' וישלח ולא בילקוט פ' וישלח ולא בילקוט תהלים. וכן תראה בפ' שמיני ראה ויתר גוים רב אמר דמן התיר לא תחיה כל נשמה ואכלת את שלל אויביך. ר' הונא אמר התיר דמם כדכתיב מוסר מלכים פתח. עולא ביראה בשם רשב"י אמר משל לאחד שיצא לגורן וכלבו מחמר כו'. ובבבתי פ' זו תמצא זה המאמר באריכות וז"ל דמם התיר להם שנאמר והגוים חרוב יחרבו (ישעיה ס) נפשם התיר שנאמר לא תחיה כל נשמה. ממונם התיר שנאמר ואכלת את כל העמים. רשב"י אומר אללן שנאמר לתור את הארץ (פי' שתרגום של ויתרו ויאאללו). ר' אחא אומר הקפיצן לגיהנם שנאמר לנתר בהן על הארץ. רב הונא דצפורין אמר התירן כענין שכתוב מוסר מלכים פתח. ר' תנחום בר חינלאי אומר התיר להם את האימורין שקצים ורמשים למהד"ד לבעל הבית שהיה לו גורן והיה עמו חמור וכלב כו' ע"ש עכ"ל. וכן הביא הערוך פעמים שונות בשם מדרש רבה ולא נמצא אתנו כמו בערך שרץ ג' וז"ל בויקרא רבה פ' זאת תהיה תורת. והסיר ה' ממך כל חולי זו שירפה עכ"ל ואינו בנוסחאות שלנו.

וכן מ"ש החכם רבינו נסים בר יעקב לדונש חתנו בהנחמו. וז"ל אמרו חז"ל שר"א ור' יהושע עלו להגל לבהמ"ק ויהי ערב צום כפור המה בהר הבית והנה מלאך בא לקראתם ובידו חלוק לבן ומוריה כשמש ולא היה שפה לפיו סביב ויאמרו איש אל רעהו החלוק הזה לאחד ממנו הוא. ויקרבו עד המלאך וישאלהו לאמר לאויה מהן הוא החלוק. ויאמר [יש] חלוקות רבים ונכבדים מזה. אבל החלוק הזה לאיש א' מאשקלון ושמו יוסף הגנן וילכו לדרכם וכששלמו ימי הרגל יצאו יחדו אל האיש האשקלוני וישמחו אנשי אשקלון עליהם ויצאו לקראתם ויבקשו מהם להתארח אצלם ולא רצו. ויאמרו לא נתארח אלא בבית יוסף הגנן וישלחו עמם אנשים לבית יוסף עד שהגיעו לפתח גנו ויראו אותו מרחוק מלקט אורות והקדימוהו בשלום והשיב להם שלום ויאמרו לו רצוננו להתארח אצלך.

הקדמה

אשר סידר. והברייתא כל חלבה הורם ע"י זקני ב"ש וזקני ב"ה לכן רב נתן דעתו לחדש דבר מעתה חידוש ממש אשר חלו בו ידים. ורבי חייה העדיף מטובו לחבר מהתוספתא אשר מתוכה הורמה משנת רבינו הקדוש אשר הרים, והיה הנשאר משיטא סדרי של זקני ב"ש וזקני ב"ה חוכרה לה התוספתא. ור' הושעיא ובר קפרא חברו הברייתות מהנשאר מת"ר סדרים שמהם הרימו ב"ש וב"ה לסדר השיטא סדרי משנה ומתוכם יתבאר דברי המשנה שסידר רבינו הקדוש.

והרב המובהק אבי עד שר שלום כתב בספרו א"ח (דף מ"ז ב') וז"ל דע כי קודם רבינו הקדוש היו שונים המשניות והמסכתות בעל פה. והראיה ממ"ש בברכות פרק ד' עריות בו ביום נשנית. ובהוריות פרק ג' מוכח שבימי ר"ג היו שונין עוקצין, וכן ממה ששינונו סוף כלים א"ר יומי אשריך כלים שנכנסת כטומאה ויצאת במהרה. אמנם כל תנא ותנא היה מוסיף מה שהיה מחדש, ולא היו הדברים מסודרים כל הצורך עד שבא רבי וסדר הכל, ואחר מותו לא הוסיפו במשנה כי אם מעט מועד כמו משמת רבי במלה ענוה ויראת חמא, ובסוף עוקצין אריב"ל עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל וכו'. עוד דע כי גם בימי רבי היו שונים הגמרא, ובהדיא אמרינן במסכת ב"מ פרק ב' [ל"ג]. דבימי רבי שבקי כ"ע מתניתין ואולי בתר גמרא הדר דרש להו ולעולם היו רץ למשנה יותר מן הגמרא. אבל עד רב אשי כל אמורא היה מוסיף מה שהיה מחדש, עד שבא רב אשי וסידר כל ההלכות, ולא יכול לסיימו בחייו והוסיפו בו הרבה דברים מר בר רב אשי ואחרים, ונחתם התלמוד בימיהם, ועכ"ז רבנן סבוראי הוסיפו בו איזה דברים. עוד דע שכל המשניות היו לומדים אותו בע"פ עד שרבינו הקדוש כתבם זהו לפי דעת הרמב"ם אבל לפי דעת הרב חאגיז בעל עץ החיים לא נכתבו המשניות עד אחר מות רב אשי, וכמ"ש בהקדמתו, ועד רב אשי היו לומדים כל הגמרא בע"פ עד שנסדרו בספר כמו שסדרו המשניות, וגם בס' הזהר כך היה, שכל האדרא רבא וזוטא נכתבה תיכף ומיד שנאמרה שכן כתוב שם, ר' אבא יכתוב וכו'. אמנם שאר הדרשות של רשב"י ושל שאר כל החכמים היו לומדים בע"פ עד שנסדרו בספר. ודומה לזה ממש הוא מדרש רבה. לפי שכתב בעל ס' יוחסין שרבי הושעיא חיבר מדרש רבה, ושר' יוחנן תלמיד ר' הושעיא היה. והרי מצינו שם כמה דרשות שנאמרו מן החכמים שקדמו הרבה לר' חייה ור' הושעיא אלא שהיו לומדין אותם בע"פ עד שבא ר' הושעיא וסדרם, ואחר ר' הושעיא החכמים שבאו אחריו הוסיפו בו דרשות הרבה. ולכן תמצא בו כמה דברים שאמרו החכמים שהיו אחר ר' יוחנן ור"ל ובפ' שמיני בשם רב נחמן. והמאסף האחרון למדרש רבה לא נודע אצלי מי הוא ונעיין באות רי"ש דעתי בזה, ואל תתמה איך בימי רשב"י כתבו האידרא אם אפילו בימי רבינו הקדוש לא נכתב שום דבר מתורה שבע"פ לפי שבהגדה הקילו וכך העלה הרב בעל עץ החיים בהקדמתו ממאי דאמרי בתמורה (פרק ב') אמר רב דימי אי אשכחיה דכתיב אנרתא שלחי ליה לרב יוסף לא תסמי מנחת נסכים ממתניתא וכו'. ופריך בגמרא, ואי הוה ליה אנרתא מי אפשר למשלחא והא אמר ר' אבא בריה דר"ח בר אבא א"ר יוחנן כותבי הלכות כשורפי תורה והלמד בהם אינו נוטל שכר דרש ר' יהודא בר נחמני וכו' דברים שע"פ אי אתה רשאי לכותבם וכו' דלמא מלתא חרתא שאני דהא ר' יוחנן ור"ל מעייני בספרא דאנרתא כשבתא והקלו דבברי אנדה שויכתבו מבשאר הלכות. אפשר משום דבהלכות הכל היו משתדלים כהם ולא יבאו לידי שכחה אבל הגדות מצינו הרבה שלא היו בקיאים בהם כמו רב ספרא בפ"ק דע"ז וכו' ואפשר שישתכחו ח"ו ור' יוחנן אמר בירושלמי (פרק ה' דברכות) ברית כרותה הלומד תורה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח עכ"ל. ותוס' כתבו ג"כ שיש ברייתות שלא ידעו אותן (סנהדרין פ"ד ע"ב תוס' ד"ה מאן פלוגתא דר"י

לאלהים, כי אם יהיה לי ממון אעשה לך עמרת זהב. הם מספרים יחדו עד שקול קורא אליהם ויאמר יש לי אשה הרה ורוצה ללדת ואין לי כסות במה שתלד אולי תעשו עמי חסד ותתנו לי שום כסות. ויענה ר"ע ראי שהיטיב לנו הקב"ה. ויהי מימים תאמר לו שמעני אדוני וקח עצתי ולמד תורה מר"א ור' יהושע י"ב שנה וכו' (כל זה אינו בגמרא) ולא היה לה מה שתלבוש וזלת בגדים קרועים, ותאמר וידע צדיק דין דלים (בגמרא נפש בהמתו) וכו' ויתן לו חצי ממונו ויהי עשיר גדול ועש לאשתו עמרת זהב כאשר אמר לה וכו' עכ"ל. ולא ידעתי מהיכן העתיק זאת ושמעתי לאמר שמדרש אבכיר הוא מלא מעשיות, ואפשר משם הוציאו והעתיקו כאן.

וכן כתב הגאון המקובל האלהי מו"ה נתן נטע שמצא בשם מדרש מעם מה שנקרא יהושע בן נון* (והמרגלים קראו אותו דין ריש קטיעא**), שאביו של יהושע דר בירושלים ואשתו עקרה והיה הצדיק מתפלל לנכח אשתו ויעתר לו ה'. ויהי כי הרתה היה הצדיק מתענה ובוכה יום ולילה מאין הפוגות, וירע הדבר בעיני אשתו ותאמר לו היה לך לשמות כי שמע ה' את תפלתך, ולא ענה אליה. ויהי כדברה אליו יום יום ותאלצהו בדבריה. ויגד לה את כל לבו, כי הגידו לו משמי מרום כי הבן הזה הנולד לו יתיו את ראשו והאמינה לדבריו, כי ידעה כי כל דבריו באמונה. ויהי כאשר ילדה והנה הוא בן, ותקח לו אמו תבה ותחמרה בחמר זבופת ותשם בה את הילד ותשלך אותו בתוך היאור, וימן ה' דג גדול לבלוע את התבה, ויהי היום ועש המלך משתה לכל שריו ועבדיו, וילכוד את הדג שבלע התבה ויביאהו לפני המלך, וישמעהו והנה נער בוכה ויתמה המלך וכל שריו ויאמר המלך להביא אשה להניק את הילד. ויגדל הנער בבית המלך ויפקד אותו להיות סנדטור (תליון, שר המכחים). ויהי אחר הרברים האלה חמא אותו הצדיק אביו למלך מצרים ויצו המלך להסנדטור לחתוך את ראשו, וליקח את אשתו ובניו ורכושו לעצמו כמשפטם בעת ההיא. ויהי כאשר קרב אל אמו לבוא עליה, או נתמלא כל המטה חלב מדדיה, ויחרד חרדה גדולה מאד וימול את חניתו להרגה באמרו כי מכשפה היא, ותזכור אמו את דברי אביו הצדיק ז"ל, אף היא תשיב אמריה לו, אין זה כשוף כי אם חלב שהיניקו אותך מפני שאני אמך, וספרה לו כל המאורע, מיד בדל עצמו ממנה, כי גם הוא נזכר שמועתו שנמצא בדג אפס לא ידע כי היה אביו ועשה תשובה, ולכן קראו אותו בן נון מפני שנמצא בדג, ובלשון ארמי נון, וריש קטיעא קראו אותו המרגלים על שם מעשיו הראשונים מה שעשה לאביו עכ"ל. וכן אמרו (קדושין כ"ה א) א"ל לאו המנונא אלא קרנונא. ופי' ר"ח ז"ל אתה אומר חם נונא דג חם ואינו בן אלא קר נונא דג שהוא קר עכ"ל. וכן כתוב במגלה עמוקות ז"ל יהושע בן נון שדומה לדג לשמוע תחנונים שלו בקרב הארץ עכ"ל, ולא ידענו מקומם.

עוד תשוב תראה שמדרש רבה חסר בערוך ערך סנממא ז"ל בויקרא רבא פ' שמיני, ר' עזריה קבע סינממא בנו צירא דתרעא והוא מפני מלגיו, והוא שתי מלכר. כתב המוסף אמר בנימין בנוסחאות לא נזכר ר' עזריה והג' שלנו הב לי מיני' בהדי נוקבא את מפני מלגיו ואנא שתי מלכר עכ"ל. וכן בערך פלח הרביעי ז"ל בויקרא רבה פ' ויהי ביום השמיני ר' עזריה אם שתי פלחיה חמר יתרמן פלחי חמר עכ"ל, כתב המוסף בנוסחאות לא נזכר ר' עזריה ולא נמצאו כתובים דברי בעל הערוך עכ"ל. כי בעת ר' נתן בעל הערוך

(*) הספור מיהושע בן נון נמצא גם בס' מעשיות שחיבר רבינו נסים גאון ז"ל.

(**) ריש קטיעה מובא בסוטה (להו) ריש קטיעה ימלל, פירש רש"י מי שראשו קטוע שאין לו בנים ליטול חלק בארץ הוא ידבר בפנינו. והערוך (ערוך רש) פי' להבי קרו ליה ריש קטיעה לפי שקראו משה יהושע כלומר ראש שמו קטוע, לפי שהיו"ד אות קטיעה היא. המו"ל

הקדמה

יען להם ויאמר רבותי הנחתם בעלי עושר וכבוד ובאתם אלי והקב"ה יודע כי אין בבית כי אם ב' ככרות לחם ויאמרו לו יספיק לנו הנמצא אצלך ולא נמריחך לדבר אחר. וישם לפניהם ויאכלו לחם וישתו מים ויברכו ברכת המזון ויאמרו לו הנך רואה שבאנו אליך ולא רצינו ללכת לאנשי עירך לכן הגד לנו מה מעשיך. ויאמר להם רבותי אתם רואים עניי ואין לי מלאכה אחרת זולת עבודת הגן שראיתם, ויאמרו אעפ"כ הודיע אם בעבודה הזאת היית עוסק מנעורייך ועד עתה, ויאמר להם אם יש את נפשכם שאודיעכם אודותי ועניני אגלה לכם הכל. דעו באמת כי היה אבי ז"ל מגדולי העיר הזאת ומעשיריה וכשנפטר לבית עולמו אבדתי העושר ההוא ויראוני אנשי העיר ויגרשוני וישנאו אותי ואצא ואבכה ואבנה בכאן בית ואמע הגן הזה וזרעתי בו ירקות וממה שאני מוציא מן הגן אני מוכר אותו ונותן החצי לצדקה לעניים והחצי מתפרנס אני ואנשי ביתי. ואמרו לו דע שירכה לך הקב"ה שכרך מאד מאד כי ראינו ביד המלאך חלוק לכן ומגוהין, ויאמר לנו המלאך כי שלך הוא, אבל היתה חסרה שפה לפיו, ע"כ באנו להודיעך ולבשרך שיימיבי לך הקב"ה הרבה ואולי תוסיף בזכותך. ויברכם האיש וישבכם וילכו לדרכם, ותאמר לו אשתו שמעתי מה שאמרו לך חכמי ישראל מחסרון שפת חלוקך, ועתה שמעני וקח עצתי ועשה והשתדל להשלים החלוק. ויאמר לה בעלה כדבר אחת הנדיבות תדברי אכן את יודעת עניי ודלדולי ואין לי ממה שאעשה שום דבר ושום זכות. ותאמר לו שמעני אדוני וקח עצתי למען יימב לך, ועתה הוציאני ומכרני בשוק ותן מחירי בצדקה לעניים אולי תהיה שלמה חלוקך. ויאמר לה אני מפחד שמא יפתה אותך הקונה ויאנוס אותך ואפסיד החלוק כלו. ותאמר לו אשתו אני אשבע לך באמונת שמים שלא תבא תקלה זו על ידי לעולם. וישמע בקולה וילך וימכרה ויתן דמיה בצדקה לעניים. וירא אותה אדוניה שהיתה יפה ורצה לכבשה ולא יכול עמה, ושם אותה על בית נכאתו ויתן לה מפתחותיו, ותאמר לו אדוני איני ראויה להיות סוכנת לך, ויקצוף עליה מאד ויתן אותה לרועה צאנו ויצדוה לכבשה ולא יכול לפתותה ויקחה הרועה ויך אותה הכה ופצוע ולא יכול עמה וימרר חייה בעבודה קשה ובכל צרה והיא מתאפקת ומיחלת רחמי שמים, ויעברו ימים רבים עליה, ויתחפש וירא אותה בעלה ויבא אליה ויתנכר אליה וימצאה והיא מרת נפש ורוח, תחת פארה רוב שברה, ותחת פתניגל מחגורת שק כי תחת יופי. ויאמר לה היש רצונך שאקנה אותך ואשאך לאשה ואצילך מצרתך. ותאמר לו אדוני לא יתכן הדבר הזה, כי אנכי בעלת בעל, ויוסף לפתותה בדברים רכים ולא שמעה לקולו. וכשראה בעלה כך נתברר לו שלא עברה על שבועתה ולא הפרה בריתה. ויסר המסוה מעל פניו ותכירוה וישקו איש את רעהו ויתחבקו ויבכו בכי גדול ותעל שועתם אל האלהים וישמעו קול קורא התבשר כי נשלם החלוק שלך וחלוק של אשתך טוב הוא מחלוקך לך למקום פלוני ותמצא בו ממון גדול שטמן אחיך. וילך ויעש כן וימצא כסף וזהב ואבנים יקרות ויקח אותו ויפדה את אשתו ויוסף לעשות צדקה וחסד כל ימיו עכ"ל. ולא מצאנו ממנו לא כלו ולא מקצתו במדרשות שלנו ולא בילקוט.

ואל תתמה על החפץ עיין בספר מקרא קדש שחבר החכם החסיד ר"ע מברטנורא ז"ל ותמצא בו דברים יקרים בענין החלוקים ולבושים של הנשמות.

וכן מעשה דר"ע עם בת כלבא שבוע שהביאו חז"ל (כתובות פ' אעפ"י) הביאו הרב ר' נסים הנ"ל יותר באריכות. וז"ל אמרו חז"ל שהיה איש בארץ ישראל ושמו כלבא שבוע זכו' והיה ר"ע רועה צאנו והיה לכלבא שבוע בת אחת יפה ונאה ותאהב את ר"ע, ותאמר קח אותי לאשה ויאמר אעשה כדברך ויגד לכלבא שבוע ויחר לו עד מות ויירד צדר לה' שלא יתן לה מממונו כלום לפי שרצתה בעם הארץ, ולא חששה בתו לכל ואת ונשא אותה ר' עקיבא וידבר על לבה ויאמר לה ראה עניני ודלדולנו והתאפקי והוחילי

עמוד עד ירושלים של מעלה, לא זכתה נשאת שם וכו' עכ"ל.
 עוד שם פ' וירא וז"ל, ובמלת או ישיר רמז לעשר ספירות כי הא"ף כוללת לשלשה
 הראשונות, והוי"ן לשבעה קצוות, וכן ארז"ל במלת או, בואו ונקלס ליחיד הרוכב
 על שבעה.

ובס' הנייר קריאת התורה וז"ל, ובמדרש מעם אחר למה קורין בעריות כיום הכפורים
 לומר רבין כל העולמים הזהרתנו שלא לגלות ערוה אף אתה אל תגל ערותנו ביה"כ
 ותכפר לנו על כל פשעינו עכ"ל.

ובספר תיקון יששכר הביא, כתב החכם בן עזרא ז"ל שאלו חכמי קירואן לרבינו האי ז"ל
 למה היהודים הדרים במערב נהגו להשמר שלא ישתו מים בשעת התקופה, והשיב
 כי נחוש הוא בעלמא בעבור שהוא תחלת השנה או תחלת רביעיתה ולא ירצו לשתות
 מים שימצאו בחנם על כן יאכלו בה כל מתוק להיות שנתם מתוקה, ואני אומר
 מתוקה שנת העובד הש"ת הכושט בו. והנה היודעים תקופות האמת לא אמרו שתויק
 לאוכל ושותה, ודבר הנפוח שיחת זקנים הוא, ודרש שנשחט יצחק ובת יפתח יש לו
 סוד כי לא נשחטו כלל כאשר פירשתי בספרי עכ"ל. ומ"ש דרש שנשחט יצחק ובת יפתח.
 וגם דבר הנפוח, הוא שמצאתי כתוב שיש לזוהר בכל תקופה ותקופה מארבעתן שלא
 לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה שלא יזוק ויתנפח מפני שתקופת ניסן היא לפי
 שנהכחו מימי מצרים לדם לפי רגע. ותקופת תמוז, לפי שבשעה שאמר הש"י למשה
 ולאהרן ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והם לא עשו כן והכו אותו וזב ממנו דם
 שנאמר הן הכה צור וזוובו מים ואין זיבה אלא דם שנאמר ואשה כי זווב זוב דמה, באותה שעה
 לקו כל מימות שבעולם בדם. ותקופת תשרי, לפי שבאותו פרק בא אברהם לשחוט את
 יצחק בנו ופמטה הסכין דם, ואתה טפה נתפרשה במימות. ותקופת שבט, לפי
 שבאתו פרק נשחטה בת יפתח, ונתחכו כל המימות לדם וא"א לעולם בלא צחצוח דם
 באותן הפרקים, והוא מלקה לכל השותה מים בהם. וי"א שד' מלאכים ממונים על המים
 בארבע תקופות אלו כל אחד ואחד תקופתו ומתחלפין, וכשזה יוצא וזה נכנס עומדין המים
 בלא שמירה. וי"א שהשמן משליך טיפה של מרה במים. וי"א כי עקרב מתגרה עם אריה
 ועקרב משליך טפת דם במים כשנפלה התקופה עכ"ל. דברים כאלו לא מלכם הוציאו,
 ומההכרח שהיה להם איזה מדרש.

עוד מצאתי בס' המוסר שחיבר ר' יהודאן בלץ אשר נדפס [בקראקא] ש' שנ"ח ומדבריו ניכר
 שהיה בקי בש"ס ובספרא וספרי והלכות ואגדות ומדרשים שונים, והיו לו ג"כ מדרשים
 כ"י אשר אבדו בזמן הזה כמו שהביא מדרש השכם בפרק מ"ו ובפרק כ' מספרו הנ"ל
 (עיין באות ה'), המחבר הזה הביא ג"כ מאמרים בשם רז"ל והעלים מקומם ומהם בשנויים
 ואעתיק קצתם שלא להלאות. וז"ל בפ"א, וגרסינן במדרש, ברוך אתה בעיר וברוך
 אתה בשדה. א"ר יצחק שלא יאמר אדם אילו נתן לי הקב"ה שדה הייתי מוציא מעשרות
 מתוכה, אלא אם אין לו שדה נתן ממה שיש לו בעיר עכ"ל. ורז"ל דרשו על זה הפסוק
 (ב"מ נ"ו ב') ובאלה הדברים רבה) ענינים אחרים ולא נזכר זה המאמר.

עוד שם וז"ל וארז"ל בשעה שהאדם עשיר יעשה צדקה ויחסר ממנו קודם שיחזור עליו
 הגלגל ומתרושש, ומעשה בחסיד אחר כשהיו עניים עומדים על פתחו היה אומר לאשתו
 רחם על העניים האלו כדי שירחמו בני אדם על בניך אם יצמרכו לבריות, אמרה לו אשתו
 למה תפתח פך לשמן אמר לה גלגל כו' עכ"ל (ותמהני שכתב מעשה בחסיד אחד ולא
 הזכיר שמו), ובשבת (קנ"א ב') א"ל ר' חייא לרביהו כי אתא עניא אקדים ליה ריפתא כי
 הוסי רליקדמו לבניך, א"ל מילמ קא לוימת להו, א"ל קרא כתיב כי בגלגל הדבר הזה

הקדמה

היה עדיין המדרש בכ"ו ובדפוס חסרו בעבור המדפיסים שאינם בקיאים, וגם נכרים אשר לא מבני ישראל המה.

עוד ממה שהביאו קדמונינו ז"ל ולא ידעתי מקומם ומהם נמצאו בסגנון אחר מהנמצא בדינו. בספר גדולת מרדכי מסכת גימין זו"ל, ולשון גמ הוא כמו שמצינו במדרש אבן אחת יש בכרכי הים וגמ שמה ומגרת לכל חברותיה ממצבותיה, מפי הר"ר אברהם מאימפריקיא עב"ל. ובשלמי הנבורים שם זו"ל, ולשון גמ הוא כמו שמצינו בירושלמי אבן אחת יש בכרכי הים ומגרת כל חברותיה, מפי הרב ר' אברהם הנ"ל, ולא ידעתי מקומו. בספר ראב"ן סי' רע"א, לא תבשל גדי וכו' בספרי דבי רב אחד לאיסור אכילה בו' וכלישנא אחרינא דאגדתא נאמר ג' פעמים לא תבשל גדי, א' לאיסור בשר בחלב, ואחד לאיסור מינקת של חבירו שאסורה עד כ"ד חדש שהם תשל"ב ימים ופי' ב' פעמים שס"ו ימים כי שנת חמה שס"ה ימים ח' שעות ומקצת היום נחשב ככלו והוא לא תבשל"ל, ואחד על בישולי ביכורי פירות שאסור להמתין באילן עד שיתבשלו כל פירות שבאותו אילן אלא כיון שנתבשל אחת מהן עושה לה סימן וכן לשנית וכן לשלישית עד שיתבשל מהן מלא כלי ואינו צריך להמתין עד שיתבשלו כל פירות האילן שנאמר לא תבשל גדי ואין גדי האמור כאן אלא פרי שנאמר ומנגד גרש ירחים ע"כ, עב"ל. בס' דאקנמי כפ' בראשית על פ' ויגרש את האדם וכו' זו"ל, ומצאתי בדברי רז"ל מקום יש ששמו חצרמות, ולפני החצר שדה ולפני השדה נחל, ודומה משמרן, מדברין ואין קולן נשמע אוכלות ושותות ואין קולן נשמע, וכתוב מות ירעם. וראיתי לקצת חכמי קבלה האחרונים שכתבו כי מצאו בספר חנוך בן ירד כשלקח אותו כתוב בו סוד זה עם שאר סודות מופלאות, וכבר הזכירו רז"ל הספר ההוא בס' הזהר, ולפ"ד הספר ההוא, דע. כי ג"ע של מטה הוא מוכן מיום שנבראו רוחות הצדיקים לגור שם בצורתם (וכן תרגם המתרגם בפסוק בן עזל כנינתא דעדן דלית רשו לגבר למעל לגוה אלהן צדיקא דמשתלחן תמן נפשיהון על יד מלאכיא כו') ומשם פורחות למעלה ומהירין ומשיגין השגה אמיתית כל אחד לפי מעלתו. ובהיותם בג"ע של מטה לובשין סוד המלבוש המחדש להם בהירחם אויר ג"ע ונתון הלבוש ההוא לכל רוח ורוח באותה צורה ודמות שהיה בזה העולם ממש (סימן לדבר כי שמואל הנביא ע"ה בהראותו לבעלת אוב אמר עומה מעיל) ונמשך להם אור השכינה ממעלה דרך חלונות הרקיע שע"ג גן עדן והצדיקים משתחווים נגד האור ההוא ונוטין באור ההוא שהוא סוד המן שנוטין ממנו מלאכי השרת (כשרז"ל משרתיו אש לוהט, מהיכן הן ניוונין, ר' יודן בשם ר' יצחק מזוי השכינה דכתיב באור פני מלך חיים. ר' חגי אמר ואתה מחיה את כלם אתה מחיה לכלן וכו'), וזו השכינה על ראשיהן עמרה, וכשפורחין בג"ע של מעלה או פושטין מעליהם המלבוש ההוא והוא העליה והירידה, ואמר חנוך וראיתי שם מלאכים ממונים גדולים ועונין קדוש קדוש קדוש וכו' עב"ל.

שם עוד מצאתי לרבותינו ז"ל, תנא שבעה פתחים לנפשות הצדיקים להכנס עד מקום מעלתן ועל כל פתח ופתח שומרין. הפתח הראשון נכנסה בעמרת המכפלה שהיא סמוכה לג"ע, ואדם הראשון שומר עליו, וזתה הוא מכריו ואומר, פנו מקום שלום בואך. יצאה מפתח ראשון אל הפתח השני לשערי גן עדן, ומוצאה את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת, וזתה נכנסה לשלום ואם לאו תקבל עונשה ותשפט בלהט הכרובים. וכנגדן היו הכרובים במקדש, ובשעה שהיה נכנס כהן גדול ביום הכפורים, וזה היה נכנס בשלום, לא וזה, מבין שני הכרובים יוצא להט החרב המתהפכת ושוּרף אותו מבפנים ומת, והיו מכוונים אלו כנגד אלו אשר בשער גן עדן לצרוף הנשמות. וזתה נותנין לה פרדם, סימן ליכנס נכנסת לנן עדן אשר בארץ ועמוד אחד של עץ ונוגה מעורב זה בזה ועשן סביבו שנא' וברא ה' על כל מכן הר ציון וגו' והוא נעוץ מלמטה למעלה, וזתה לעלות עולה באותו

וזה הקל'י, בעזר צודי וגואלי:

רב פעלים

אות א

מדרש אבכיר (א) מובא בילקוט פעמים שונות. ושמעתי שנדפס מקרוב (ב). ודע שבמדרשים בא הנאור אל מה שנרמז בתלמוד במלות קצרות כמו שאמרו (יומא ס"ז ב) תנא רבי רבי ישמעאל עזאול שמכפר על מעשה עזאול ועזאל. ובא הבאור במדרש אבכיר וז"ל, שאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאל א"ל כיון שעמדו דור המבול ועברו ע"ז היה הקב"ה עצב, עמדו ב' מלאכים שמחו ועזאל ואמרו לפניו רבש"ע הרי אמרנו לפניך כשבראת עולמך, מה אנוש כי תזכרנו. א"ל והעולם מה יהי עליו, א"ל רבש"ע היינו מסתפקין בו. א"ל גלוי וידוע לפני, אם הייתם שרויים בארץ, היה שולט בכם יצה"ר והייתם קשים מבני אדם. א"ל תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקרשין את שמך. א"ל לכו ותדורו עמהם. מיד קלקלו עם כנות האדם שהיו יפות מיד ראה שמחו בו' כיון שראו שמחו ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים הווא והייא (וראיתי שכתב הסופר שמואל מפופינדרא בקורא הדורות שחיבר, שהווא והייא הם חברו לוחות הראשונות בארץ סבא, היא ארץ ח"א. כו'. וכן הביאו הר"ד ישעי' הורוויץ בשל"ה (רת"ב) כאשר העתיק כללי המדרשות בשם חכם אחד (נראה שהוא מר' אברהם עקרא אשר נדפס

הערות ונוספות מהמוציא לאור

(א) לא שמר המחבר סדר שמות הספרים לסדרם ע"פ האל"ף ב"ת רק לפי אות הראשונה מהמלה לכר ולא גם לפי אות השנייה והשלישית וכו', ויען כי שמותם מכל אות מעטים המה, לא רציתי לשנותם מכפי אשר נסדרו בהכת"י.

(ב) עוד לא נדפס עד היום וכבר אבד ואיננו. אכן לפני שלש מאות שנה עוד היה בכת"י, ובעל מאור עינים ראהו, וז"ל בספרו חלק אמרי בינה (פנ"ז): „ולא כן אנהנו לפי מה שראיתי בפסיקתא דרב כהנא נמצאת אצל מדרשי אבכיר וכתב גוריון בספר קדמון בספר מדרש הגדיל יצחק איש פאנו אורח פיירה". ובפי' מתורג' מר' שמעון כו' די ראסטי כתוב אשר בגלל סיום דרשותיו "אמן" ברוך [או "בימינו"] "כן יהי" רצון נקרא בשם זה, כמו שהיה נהוג לסיים הדרשות בכרכה ודברי נחמות במדרש ולמדנו, גם דבינו טוביה בספרו מדרש לקח טוב המכונה פסיקתא זוטרתא העתיק ממנו כמה דרשות, כמו"ש החכם מהר"ש באבער במבואו לפסיקתא זוטרתא, וען כי נמצאו בלקח טוב כמה דרשות אשר לא ידענו מקורם, ואמנם במצאנו הדרשות בילקוט ע"ש מדרש אבכיר, מכורר הרב שר"ט ראהו והשתמש בו, כנראה ממאמרי הילקוט שהביא ממנו היו אגדותיו, גם בנגלה גם בסתר, על כל ס' בראשית ושמות, וע"פ האגדה שמהואי ועזאל (ילקוט בראשית רמז מ"ד) המובאה בשמו, ונזכרת ג"כ בכת"י מינצ'ען פ' אחרי צד 96 „שינוי באגדה", הנכתב שנת ר"א תתקצ"ג, נראה כי הוא מדרש קדמון ומגיע זמנו באמצע ימי הגאונים הקדמונים. גם בעל ילקוט ראובני בערך מלאך הביא מאמר ממדרש אבכיר וז"ל: „מיכאל היה המלאך א"ל הקב"ה עשית בעל מום לכהן שלי, א"ל הוא כהן בארץ ואני כהן ברקיע, א"ל לא לכבודי עשיתו אלא לכבודך, א"ל הקב"ה מעכשיו תהא ממונה עליו ועל זרעיו". ובערך סמאל הביא מאמר ממדרש אבכיר: „ויחרוצו הבנים בקרבה שהיו חולקים בשביל עוה"ז ועוה"ב, באותה שעה רצה סמאל להרוג ליעקב במעי אמו, אלא שעמד מיכאל כנגדו, באותה שעה עמד מיכאל ורצה לשרוף לסמאל עד שהושיב הקב"ה בתו דינין ביניהם" עכ"ל, והכפיל מאמר זה גם בערך עולם הזה ועולם הבא שם. ומעשה עזאול ועזאל הנ"ל ע"י בילקוט שמעוני בראשית פוסקא מ"ד באריכות.

הקדמה

ותנא דבי ר"י גלגל הוא שחוזר בעולם. ואפשר ראה במדרש בשנוי לשון, כאשר מצאנו כמה ענינים שבש"ס שבמדרש משונה הוא.

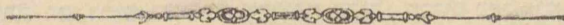
עוד שם וז"ל ואמרו חז"ל אלו נתקבצו כל היסורין לצד אחד ועניות לצד אחד מברעת את כלם צא ולמד מאיוב כו' עכ"ל. לא נמצא בסגנון זה.

עוד שם (ל"א א') וארז"ל כל המתעמף בציצית קדושתו כפולה מחבירו שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם עכ"ל. זה המאמר לא נמצא אתנו לא בש"ס ולא בספרי.

עוד שם (ב) ואמחו"ל כל המקיים מצות תפלין סופו לקיים כל התורה לפי שמקבל עליו במצוה זו עול שמים, ומתוך כך תבא בלבו יראת שמים לבלתי יחטא שנאמר והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וכתוב ולמען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו עכ"ל. גם זה נעלם.

עוד שם (ל"ב א') ועוד ארז"ל מי שאינו מניח תפלין יש עליו שלש מאות עונשין בכל שנה כנגד ש' ימים שראוין להניח בהן תפלין בשנה עכ"ל.

עוד שם ואמר רבא כל המניח תפלין ומתעמף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ואמר אבוי מערב אני בו שאין גיהנם שולט בו. רב פפא אמר אני מערב בו שכל עונותיו נמהלים עכ"ל. ואינו בש"ס ובמדרש שלנו, רק בשמושא רבא. שם (ל"ד ב') ומצינו במדרש א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי לאליהו זכור לטוב ועמו ארבעת אלפים גמלים טעונים אמרתי לו מה אלו טעונים אמר לי אף וחמה לעשות נקמה באף וחמה מי שמספר בין קדוש לברוך, בין ברכה לברכה, בין פרק לפרק וכו', ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת שנאמר ולא אותי קראת כו' עכ"ל. מובא ברוקח, ולא נזכר שאין תפלתו כו'. ונלאיתי להעתיק יותר שלא להכביד על הקורא, ודי בזה לרוות צמאון הדורש מעשה חיבור הלזת ומה ראה על ככה, כי בעו"ה דורש אין להם מכלל דבעו דרישה, דרוש וקבל שכר, ואם לא נדע החסרון, מה נבקש. ע"כ יצאתי אחר החיפוש מה שמצאתי לקבץ אחד לאחד, ואשוב לאשר יעדתי לסדרם בסדר א' ב' בעזרת השי"ת:

היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע בו מוזיק נלחם עמו, והיתה אמו אומרת לו הבא לי מספרים ואכרות שרך. בהגדת בראשית. לך הדלק לי את הנר. בראשית רבה, עכ"ל. גם ר' אברהם גדלי' שעשה פי' על ילקוט שמעוני שנדפס בליוורנו כחלק שני הוסיף כמה מאמרים מאגדת בראשית, וזה המדרש נדפס בס' שתי ידות לה"ר מנחם די לונזאנו אצבע ו' דפוס ווינציאה שנת ש' ונראה ששמו הגדת בראשית כאשר הביאו רש"י ו"ל. ותדע מקום שהביאו בשם אגדות נמצא במדרשים שלנו כמו בב"ד (פרשה ה) בנהוג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוך כלי ריקן, שמא כלי מלא בתוך כלי מלא, כל העולם כלו מים במים ואת אומר אל מקום אחד, אלא מכאן שהמועט החזיק את המרובה, וכלהו איתנהו נמי במדרש קהלת ובאגדת דויקרא רבה עכ"ל, בודאי הוא דברי המעתיק, ותמצא בויקרא רבה סוף פ' צו א"ר אלעזר כל ישראל ס' רבוא ואת אומר אל פתח אהל מועד אלא זה אחד מן המקומות שהמועט החזיק את המרובה, ודכותה יקוו המים כו' עכ"ל. והמעט מה שקראו למדרש רבה אגדת מפני שהוא אגדת ירושלמי כמו שכתב רש"י ו"ל בפ' ויגש על פסוק ומקצה אחיו לקח ו"ל וזאת היא לשון בראשית רבה שהיא אגדת ירושלמי, עכ"ל. אבל כל מקום שהביאו הגדת לא תמצא מאמרו במדרשים הנמצאים לנו. וקצתו תראה בערך ערך נקד ו"ל ובהגדת משלי בפ' בשפתיו ינכר שונא למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד, אמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת אלו אומר לו כבר נקדתי עליהן, ואם יאמר לי יפה כתבת אותם אסלק נקודותיהן מעליהן, עכ"ל. וחפשתי במדרש משלי ולא מצאתי ה). וכן הביא ר"א הלוי בתשובות זקן אהרן סי' כ"ה ו"ל מצאתי בהגדת מעשה בד' זקנים שהלכו להקביל למלכות פנימית והיה להם פילוסוף א' חכם, ואלו הם, ר"ג ור"ע ור' יהושע וראב"ע, א"ר יהושע לר"ג רצונך שנלך. ונקבל פני אריסטו הפילוסוף הברנו, א"ל הן, הלכו ומפח לו ר' יהושע על הדלת וכו', עכ"ל. וזה המעשה נזכר ג"כ באבות דר"ג אבל לא נזכר אריסטו כי היה בזמן שמעון הצדיק שהיה רבו של אלכסנדר מוקדון וזמנו קדם להם ש' שנה.

ויש שהביאו אגדה או אגדתא ולא ידעתי מקומן. בשבלי לקט (סי' כ"א) ו"ל, באגדה ר"ע היה יושב ובוכה, א"ל תלמידיו למדתנו רבינו וקראת לשבת ענג א"ל והו עונג שלי עכ"ל. ובס' ז' באגדתא דר"א הוה קא אויל באורחא ופגע ביה אליהו ועמו ד' אלפים גמלים מעונים. א"ל מה אלו מעונים א"ל אף וחסה. א"ל למה, א"ל לעשות נקמה באף וחסה ממי שמספר בין קדוש לברוך (פי' לברוך כה"מ) בין גאולה לתפלה בין ברכה לברכה, בין פרשה לפרשה בין פרק לפרק, בין איש"ר ליתברך, ועל כל מי שאינו מכוין בתפלתו, שכל

הערות ונוספות מהמו"ל

זהם : א) מדרש תמורה, על תמורת העתים ושאר דרשות, מיוחס לר' ישמעאל ור' עקיבא, לקוח מס' שה"ב ח"ב. ב) מסכת גרים, אחת מו' מסכתות קטנות, ונקראת בשם ירושלמי, נדפס ראשונה ע"י הג"מ חיד"א מהעתקה מש"ס כ"י ישן ונחלק לפרקים ולהלכות בדרך הירושלמי. ג) מסכת גיהנם, ד) מסכת חבט הקבר, שניהם לקוחים מס' ראשית חכמה. ה) הנראה מס' התשבי אות ח' ערך חבט הקבר הוא חלק ממדרש ר' יצחק בן פרנץ וע' להלן ב, פרקי חבט הקבר. ו) מעשה או בריותא דר' יהושע בן לוי, מובא בשבלי הלקט * (ובכל בו. ז) מסכת כלים של בהמ"ק או בריותא דמלאכת המשכן לקוח מס' עמק המלך ונחלק ל"ב משניות (ומובא מס' כלים זו פה בהקדמת המחבר). ז) מסכת אצילות, בריותא בקבלה. ח) בריותא מפרקי מרכבה, לקוח מס' יחוס הצדיקים. כל אלה הוזכרו יחדו והקדים להם הקדמה יקרה בראשם (וילונזא תקס"ב), וכעת כבר נדפס פעמים הרבה. ח) ע' אדר"ג פ' ל"ד, וע' סנהדרין מג:

* כן העיד הרב המחבר באגדת בראשית שלו, ואני נקשתיו בכל הסבלי הלקט הסלס ולא מלאתיו, ואולי נמלא בסבלי הלקט ח"ב אשר עזרנו נכתובים עד היום הזה ועוד לא ראה אור הדפוס.

נדפס בספר ארוי לבנון ספר שביעי) ו"ל, ואומר המדרש על פסוק ברכות שמים מעל, זו אוכרות שבבעל, וראיתי א' מן האחרונים ז"ל שפי' אוכרות שם מקום שבבעל, ר"ל שהם במקום נבזה, ולא נתחווירו דבריו בעיני עד שזיכני האל וראיתי מדרש אבכיר מכתבת יד במצרים כי ירבעם בן נבט היה מוחק שמות ההויה וכתב במקומם שמות הבעל, והוה ומעל, הוא מלשון ומעלה בו מעל, ומי שפירש שם מקום או מקום גבוה המעוה המשך המאמר עכ"ל. ורוקח סי' שס"א הביא ג"כ ו"ל כשמתעמף משליך הכנפים מאחוריו כדאיאת במדרש אבכיר בפ' והמים להם חומה שהכריז גבראל למים שאחריהם הוהרו שעתידין להשליך ציצית לאחריהן וקשר של תפלין. ובילקוט פ' בראשית ו"ל, מדרש אבכיר אמרו מתושלח צדיק גמור היה, וכל דבור ודבור שהיה יוצא מפיו היה מושל, ר"ל משלים בשבחו של הקב"ה, והיה שונה מ' מאות סדרי משנה, כיון שמת שמעו קול רעש ברקיע, שהיו עושין ל' הספר והיו יורדין דמעות מעיני החיות על מקום פמירתו, וכיון שראו כך עשו לו הספר מלמטה עכ"ל. אבל בא המעות והחסרות ברפוס. ובס' כד הקמח אות אג"ל מביא ו"ל וכן אמרו במדרש מתושלח צדיק גמור היה ולמה נקרא שמו מתושלח שכל דבור שהיה מוציא מפיו היה מושל עליו מאתים ושלשים משל בשבחו של הקב"ה והיה שונה תשע מאות סדרי משנה. שלש מאות כאלפים של תהו ושלש מאות כאלפים של תורה ושלש מאות כאלפים של ימות המשיח. ובשעה שמת נשמע קול רעם בגלגל גדול שהיו עושין לו הספר תשע מאות שורות ושל מלה"ש כנגד תשע מאות סדרי משנה שהיה שונה וכו' עכ"ל. מדרש אבא גוריון א) מובא בילקוט שמעוני חמש מגלות באסתר פעמים רבות ובפסוק אבא גוריון איש צדין אומר וגם בשופטים רמז נ"ג. ובפסוק בימים ההם כשבת וז' מביא מדרש סתם. ובסופו כתב באבא גוריון ובתרגום מוסיף מעט. ואפשר הוא אבא ז' ורש הנזכר בשמות רבה (פרשה מ"ב) וז"ל זו היא שמת אבא הורש עכ"ל ב).

אגרתא דבראשית ג) מביאו רש"י (איוב כא יא) ישלחו כצאן עויליהם וז"ל בעת לירתו היה

הערות ונוספות מהמ"ל

א) מדרש אבא גוריון, נקרא ע"ש ראשיתו אבא גוריון (ב"א אוריון) איש צידן, והוא מדרש על מגלת אסתר לבד, ונמצא בכ"ד די רוס' 568, נדפס לראשונה בקובץ „בית המדרש" חדר א' ע"פ כ"י הנמצא באוצר הספרים בהמבורג, לייפציג תר"ג, ועתה יצא לאור שנית בשלמות [עפ"י כ"י ישן נושן הגנוז ברומי, וע"פ השואה עם עוד המשה כת"י אחרים הממונים באוצרות הספרים באוקספורד מכ"י אופנהיימער, ברוטיש מוזעאום, בביהמ"ד בלאגראן, בקאמבריש, ובפארמא] בצרוף עוד ב' מדרשים [מדרש פנים אחרים, ומדרש לקח טוב] כלם יחד תחת שם ספרי דאגרתא, עם הקדמת בקרת והערות והגהות ומ"מ מהחכם מהר"ש באכער (זולנא תרמ"ז). ויש קורין לו „אגרתא דמגלתא" גם „מדרש מגלת אסתר", „מדרש מגלה", וברש"י מ"א (י' ו"ט) אגרת מגלת אסתר, והוא מדרש קדמון מראשית ימי הגאונים ונכתב בארץ ישראל, ויש אבא גוריון איש צידן [צדין] תנא שנוכר פעם אחת במשנה (קדושין פב'). בילקוט שמעוני אסתר העתיק ממנו דברים הרבה והיטויו בשם „אבא גוריון". רוב דבריו נמצאו במדרש אסתר רבתי, וכן בעל מדרש לקח טוב שמש בו. בעל מ"ע ראהו כ"י במדרש הנדב"ר יצחק איש פאנו אורה פירארה (אמרו בינה פנ"י).

ב) [סוספה, מדרש י' (אבן) שוע מר רב חפץ מצאתי בספר אחר, בהקדמה לס' שלמי הגבורים [להר"ר אברהם ב"ר דוד משער אריה הרופא] מביא: מדרש ר"ע בכתרי ארתות — מדרש ישעיה, מדרש יוסעו, מדרש אסתר, מדרש י' שועו, עכ"ל סה"ד, וצ"ל תחת שועו — שועוב, והוא דרשות על התורה לר' יהושע אבן שועוב בסוף המאה הראשונה לאלף הששי, והוא היה תלמיד הרשב"א (ע' דרשותיו פ' בשלח פ') ויקרא ובדרוש ראשון לפסח] ורבו של הר"ר מנהם בן זרח בעל צדת לדרך, ומרן הב"י מזכירו באו"ח סי' תצ"ג, ובעל שלמי הגבורים קראם בשם מדרש י' שוע, ואנונו מדרש חז"ל, ונדפס בקונטנטניא רפ"ב ובקראקא של"ג, וכן חכר פירוש על התורה בשם „מדרש התורה", כת"י רשימת אורי חי סארזואל, נדפס במרעסעט 1853.

ג) מדרש אגדת בראשית הוה הוציא לאור הגאון המחבר הוה בעצמו בצרוף עוד מדרשים קטנים,

מעכבין אותן כו', והיו בנות ישראל סבורות שנמהרו והולכות ומשמשות לבעליהן שנא' ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות משכיבין הנשים ממאות לבעליהן. מי גרם להם כל זאת, הקרבנות שלא היו מקריבין בשעתן, שנא' מעבירים עם ה' מחמאים אין כתיב באן אלא מעבירים, שהיו מעבירין אותן משעה לשעה כו' עכ"ל. וכוונת הבבלי ג"כ ואת שתירץ ישכבן כתיב חסר פועל יוצא שמשכיבין את הנשים ממאות עם בעליהן וכן מה שתירץ רב הונא בד"ר יהושע מעבירים כתיב פי' פועל יוצא שהיו מעבירין אותן משעה לשעה. ויש בהגדת בראשית פ"ג פרשיות כי בכמה סדרות הוא דורש ב' פעמים או ג' פעמים פ' תורה פ' נביאים פ' כתובים. וכן מובא בס' שומר אמונים פ' ויחי וז"ל דאיתא במדרש אנדה שמע ישראל עי"ן גדולה לפי שהקב"ה ברא מעשיו בעין. כיצד, ישראל א' משבעים באומות, האומות עו"ג א' משבעים בכמהות, הכמהות א' משבעים בעופות, העופות א' משבעים בדגים. דגים א' משבעים בשדים, שדים א' משבעים במלאכים, והקב"ה מלך על כלן ע"כ. והוה עלי עין א' משבעים כו' עכ"ל. וכן הביא רש"י ז"ל (תענית ד' א') ז"ל בתחומא אשר לא צויתו כו' ובאנדה קא חשיב כלב בהדיהו אשר יכה את קרית ספר וכו' עכ"ל. הכל מוכן לס"ד, כל מקום שהביאו אנדה רובן לא נמצא אתנו. אנדת רות מובא בילקוט יהושע רמז ל"ה. ואינו לא מדרש רות ולא רות רבתי. אנדתא דבי רב. מביא בזהר פ' ויקרא (דף ל"ז) וז"ל ובספרא אנדתא דבי רב אמרינן (נ"א אמרו) אע"ג דאורייתא מפי גבורה איתמר כלה מפי עצמו של משה כמו כן אתמר ומאי איהו כגון קללות שבמשנה תורה ולבתר אתכללן בגבורה. הה"ד משה ידבר והאלהים יעננו בקול וכו' עכ"ל: באגדתא דבי רב תנינן אמאי ו' ד' כלולין ביו"ד אלא נמיעה דגינתא ו' אקרי גינתא יו"ד אקרי נמיעה ואית גינתא אוחרא דאיהו ד' ובגין כך אקרי אב לכלא כו'. ויש בו דינן ג"כ כמ"ש (סנהדרין נ"ז ב) אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אנדתא דבי רב בן נח נהרג (בוה"ב) כד"יין אחד ובעד אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפי' קרוב משום ר' ישמעאל אמרו כו'.

אגרת הסודות. ר' נחוניא בן הקנה. סודות ובחינות ממשח מובא בשפתי ישנים ובסח"ד. וראיתי בספר שמות ר' נחוניא בן הקנה והוא צרופי שמות מסודר לכמה משניות ופי' על ספר הבהיר של רנב"ה, ג"כ צירופי שמות העתיקו הראקנמי ז"ל נדפס. ואפשר הוא ספר שמות שמוא ברוקח שרש קדושת היחוד וז"ל: ספר המרכבה וס' מעשה בראשית וס' יצירה וס' שמות וס' הכבוד אין לכתוב בספר הזה וסודות חמשים שערי בינה ואלפא ביתא יהיו לך לברך סוד ה' ליראיו ואת ישירים סודו, עכ"ל.

אגדתא דרב ייבא סבא. מובא בזהר פ' האוינו (דף רצ"ב) וז"ל בספרא אנדתא דרב ייבא סבא אמר מצח דעתיקא כו' עכ"ל.

ספרא דאגדתא דרב המנונא סבא. מובא שם וימלך תחתיו הדר הדר ודאי כד"א פרי עץ הדר, ושם אשתו מהיטבאל כד"א כפות תמרים א).

אדרא רבא וזוטא בזהר.

ספר אנדתא. מובא בזהר פ' אמור פסוק ובחמשה עשר יום לחדש ז"ל ובספרא דאגדתא ותתעב אחותו מרחוק וגו' דא הוא באר מים חיים וכלא קשורא חד וכו' עכ"ל.

אורחות חיים ר' אליעזר בן הורקנוס ב' (והיה מורעו של משה, בחיי בשם מדרש) והוא צוואה

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) גם בזהר פינחס (רל"ז ע"ב) מצאתי: אשכנא בספרא דרב המנונא סבא.
 (ב) ולדעת הרב ר"מ די לינאנו בספרו שתי ידות באצבע דרך חיים (דף קכב) כהו ר' אליעזר הגדול שמזכירין הפוסקים שהיה גדול אחד ושמו אליעזר והיו קורין לו ר' אליעזר הגדול, ומעשה ר"א בן הורקנוס

שכל המכוין בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם, שנאמר תמין לכם תקשיב אונך, עכ"ל. ועי' פ' של אינה חוזרת ריקם בס' בית אלהים ובשל"ה.

וסבת מה שנעדרו המדרשים ממנו, כי כל המדרשים אשר אוכזר והגדת בראשית ואגדת רות ואגדת משלי נתחברו מתנאים ואמוראים שונים כמ"ש (ברכות י' ע"א) רב שימי בר עוקבא הוה שכיח קמיה דר"ש בן פזי והוה מסדר אגדתא קמיה דר' יהושע בן לוי, ובשבת (קנו) כתוב אפנקסיה דריב"ל מאן דבחד בשבתא כו', ובעירובין (כא) אמר רב חסדא לההוא מרבנן דהווי מסדר אגדתא קמיה, וביומא (לח) א"ל רבינא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה, ובשבת (קנב) רב כהנא הוה פסיק סידרא קמיה דרב, פירש"י מסדר פרשיות של פסוקים. (יומא פז א) רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי, פירש"י מסדר פרשת מקרא של נביאים או של כתובים. (חולין סז) א"ל רב חסדא לרב תחילפא בר אבינא זיל כתוב קניגוי ובליסטרי באגדתך ופרשה, וכתוב ארונקי באגדתך ופרשה. (צב א) א"ל ר' אבא לרב ירמיה בר אבא כי דריש להו רב להני קראי באגדתא. ובמנחות (ע א) מ"ש מדכתב אפנקסי דאילפא ביצי נבלת ענף מהור כו'. ובתמורה (יד ב) ר' יוחנן ור"ל הו מייני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי עת לעשות לה' הפרו תורהך אמרי מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל.

כל תלמיד היה מסדר לפני רבו מאמרים רבים עד שעלו לספר אחד וקראו מדרש או הגדת פלוני ע"ש התחלתו והיה המדרש נקרא בפי כל ע"ש המסדר כמ"ש (פסחים ק"ה ב) א"ל אנא לא הכימאה אנא ולא חוואה אנא וכו' אלא גמרנא אנא ומסדרנא, פירש"י מסדר שמועות לפני רבותי. ובמדרש שוחר טוב (מוזר נ"ה) ואתה אנוש כערכי מהו כערכי כסדרי שמסדר עלי ההלכות. ובקדושין (סו א) ההוא סמיא דהוה מסדר מתנייתא קמיה דמר שמואל. והמדרשות אשר נמצאו בינינו חברים ר' יוחנן ועשה קיצור מכל המדרשים וכלל כל מאמריהם כאשר אבאר לך בארוכה באות ר' בעזיה"י (וכבר העתקתי בקונטרס א' לתועלת המעיין). והגדת בראשית הוא על ספר בראשית, הוא דורש פי' תורה מעין הסדרא ופ' נביאים השייך לפ' הנ"ל ופ' כתובים עד כלות בראשית.

והרב רבי ישראל בס' מנורת המאור שלו פ' גדול בנים מביא ממנו ב' פרשיות, והוא פרק מ' פ' תורה ופרק מ"א פ' נביאים ויש בו נוסחאות שונות, והגהתי ממנו בנוסחת הדפוס. אבל לא ידע ר' ישראל הנ"ל כי ב' פרשיות הנ"ל הם מהגדת בראשית וכתב וו"ל: וזה הדבר נתבאר לך בתנא דבי אליהו וו"ל ויהי כי זקן יצחק זש"ה יראה אל עבדיך פעלך וגו', סלוק פ' תורה. פ' נביאים, ועלי זקן מאד כו' ע"כ מצאתי, ועם היות שיש מקצת מעיות בלשון הענין מובן, ולא מצאתי ספר להגיה כראוי, עכ"ל. ועיין ראשית חכמה מוסר (רפ"ח ע"ב). ובשבת (נ"ה ב) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא מועה וגו' אלא הא כתיב אשר ישכבון ישכבן כתיב והא כתיב מעבירים א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירים כתיב. וכתב רש"י ז"ל קשה בעיני שם החכם הנוכר כאן כי אומר אני שמעות גדול הוא ולא גרסינן לה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורה הגדולה שמנויין שם כל התיבות דלא כתיב בהו יו"ד וקורין ולא נמנה זה והם מנויין עפ"י החשבון וזו אינה קושיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו) והכי קאמר להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע עם ה' מעבירים ומכרזים וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון דבים הוא ואעם ה' קאו ולא אנכי עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל. ואלו ראה דברי ר' סימון בהגדת בראשית (פ' מ"א) לא היה כותב שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים, וו"ל, א"ר סימון נקיים היו בני עלי מדבר שכתוב את אשר ישכבון את הנשים, אלא כך היו עושין לא היו מקריבים בשעתן את הקרבנות אלא היו מעבכין

כל השומרים ברית קדש בעוה"ו ושולמים ביצור, ואח"כ שומרי התורה. וכנגדם למעלה משרתי עליון מלאכים הנקראים אראלים וראש המעלה הזאת הוא יוסף הצדיק, והוא המשרת בחופה ראשונה שהוא בהיכל הראשון בג"ע. המעלה הב' היא המעלה לאותם הנקראים ישרים בדרכיהם, ושכל מה שעושים בעוה"ו ביושר לכם בלא הרהור דברים רעים וכל מעשיהם ישרים נגד בוראם, וכנגדם למעלה מלאכים הנקראים חשמלים ואלו הן לפני ממעלת הצדיקים ועל אלו ואלו נאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך וראש המעלה הזאת היא פינחס בן אלעזר, הוא המשרת בחופה הזאת שהוא היכל ב' שבג"ע. המעלה הג' היא מעלה לאותם הנקראים תמימים ההולכים בעולם הזה בתמימות לבם ואינם מהרהרים אחר מדותיו של הקב"ה והשתדלו במעלות הראשונות בצדק ביושר בתום לבכם ושמו דברי התורה והמצות, וכנגדם למעלה אותם מלאכים הנקראים תרשישים וראש המעלה הזאת אלעזר בן אהרן הכהן המשרת בחופה הזאת בהיכל ג' שבג"ע. המעלה הד' היא מעלת אותם הנקראים קדושים והם דכתיב בהו לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפציכם ואלו הם שכל מפתחות שערי ג"ע ברשותם. ובעת שהעמוד אשר באמצע הגן נמוע, מנגן מאלו, הרקיע אשר על ג"ע חוזר, אלה יוצאים תחלה לקראת בוראם, מתקרבים אצל העמוד והאיש לבוש הכדים אוהו בארבע מבעות שברקיע, ועמוד הרקיע מכה בטבעת אשר במזרח הרקיע וכל האילנות אשר בגן מרגנים ומשכחים ואז כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים והארץ האירה מכבודו והו ג"ע מעלת קדושים ואז אלו פותחים תחלה ואומרים ק' ק' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ועל מעלות קדושים הללו הוא אהרן הכהן קדוש לאלהיו. המעלה החמישית היא מעלת בעלי תשובה אשר שברו דלתות נחשת ושבו לבוראם כראוי. וכנגדם למעלה משרתי עליון קדוש ומכון מעלתם למעלה במקום אותם אופנים (צ"ל אותם מלאכים הנקראים אופנים) ואין מי שישגיג מעלתם, כי מעלתם גבוהה מאד, ונועם השם מגיע עליהם מזהר התשובה העליונה אשר עין לא ראתה כו'. הצדיקים נכונים מחופתם של אלו, ואפילו הרשעים שבניהם רואים זוהר מעלתם וצועקים ואומרים רבש"ע משוא פנים יש בדבר, אנו ושבחופה הגדולה הזאת חטאנו יחד ועברנו דרך התורה מפני מה יש להם המעלה הגדולה הזאת ואנו בני (צ"ל בני) צלמות ומדורנו בגיהנם. מיד נודמן להם ברקיא"ל המלאך ואומר להם שושים שבעולם נוח לכם שלא תצאו לעולם, אותם הברכים חטאו כמותכם והרהרו בתשובה ואח"כ הורו לקונם לפיכך זכו לכל הכבוד הזה ומנשה מלך יהודה ממונה עליהם. מעלה הששית היא תינוקות של בית רבן שלא חטאו והיא מעלה פנימית יותר מאלו, ובכל יום ויום מטמרון שר הפנים יורד דרך העמוד ולומד להם תורה, ומחיצתן גדולה מכלן ובחצות הלילה עולים למתיבתא עילאה והקב"ה לומד להם תורה ומשתעשע בהם, וכנגדן למעלה מלאכים הנקראים כרוכים, ועליהם נאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים. וראש המעלה הזאת הוא יהושע בן נון נער משרת משה. המעלה השביעית היא מעלת אותן הנקראים חסידים, היא המעלה הפנימית מכלן, וכנגדן למעלה היא מעלת החיות הנקראות חיות הקדש, ואברהם ויצחק ועקב ממונים עליהם ואדם הראשון (וציין אור החיים דף ג' ע"א, וצ"ל אורחות חיים). ובפ' פינחס הביא בעל ילקוט ראובני (דף קמ"ט א) וז"ל שבע מעלות הצדיקים שבג"ע וכו' (וציין צוואת ר' אליעזר הגדול דף ג ע"ב) והוא ממש מה שהביא בפ' בראשית אפס קיצר בכאן ומשמע שהעתיק מאורחות חיים הגדול השלם והוא ראה אותו בדפוס שבמבוא דף ג' ואין דרך הסופרים לציין בספרי כ"י דפים כי המה מתחלפים לפי רצון ומאויי הכותבים לא כן הנדפסים, והוא דפוס קראקא [שנת ת"ח].

והגבאי כתב בס' עבודת הקדש וז"ל ובצוואת ר' אליעזר הגדול גרסין עשה לך

צוואה שצוה לבנו קודם מותו. ד' קראקא שע"ב. ונקרא אורחות חיים ע"ש שאמרו (ברכות כ"ח ב) ת"ר כשהלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו א"ל ר' תלמדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העוה"ב.

ודע ידיד הקורא מה שנדפס הוא קיצור רק מה שהביא ממנו בעל שבט מוסר לענינו. וכתב בעמק המלך שראה ממנו כרך גדול וז"ל גם ר"א הגדול חיבר ספר אחד הנקרא צוואת ר"א הגדול וראיתי חלק גדול ממנו עכ"ל. ודע שיש בו מעניני גיהנם וכן ערך כמו שהביא החסיד ר' שם טוב בספר האמונות שער ששי פרק ששי ז"ל: ובארחות חיים לר"א הגדול גלה סודו לעת פטירתו, והביא סידור ההיכלות והרוחות אשר שם בן ערן, וכתב בני דע כי במחון הצדיקים הוא הטוב הננו מבחר תבל ארצו, והוא מקום ננו וסתום אין כל בריה יכולה לעמוד באותו מקום וזולתי הרוחות הקדושות המזומנות לאותו מקום, והמקום מטע שעשועיו של הקב"ה וכו' (עכ"ל הוא בנוסחא שלנו וכאן הוא מסיים נראה שהוא חסר) ג' חומות יש לו לג"ע וכו' קרקעית הגן הוא כשברא הקב"ה ג"ע נמל עפר מתחת כסא הכבוד וממנו נעשה קרקע הגן הזה. וזה קרקעית הגן נוגע ואינו נוגע עם הארץ הזאת שהוא תבל למעלה מכל הארצות כו', כשעולות הנשמות בע"ש לג"ע של מעלה כמה כרוזים מכרוזים מעלה ומטה וכלם מתפשטים מאותו מלבוש ועולים למעלה ושם ברקיע ערבות עומד מיכאל השר הגדול ומזבח לפניו ומקריב נשמות צדיקים ע"ג מזבח ההוא (עי' אות ח' חכם הרזים) ואז באותו ריה מבושם שהיו עושים מעשיהם בעוה"ז הקב"ה משיב רוחו אליו, כי ברוח היוצא באים בעולם הזה ואותו הרוח וכו' כי גן ערן של מטה הוא אשר נמטע ה' ממקום ערן העליון, אותו גן ערן הוא לירכתי צפון של מעלה, כענין ירושלים של מטה דכתיב הר ציון ירכתי צפון וכו', וכתב רש"ם הנ"ל גם כי באו הדברים סתומים וצריכים פירוש ארוך מקובל ממקבלי האמת מ"מ למדנו ג"ע של מטה וג"ע של מעלה עכ"ל. וכן בילקוט ראובני (דף י"ב א) מביא ג' חומות לג"ע וכלן של אש החומה היצינית היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ולהם החרב המתהפכת סביבות חומה היציונה מתהפכת וד' פתחים באותה חומה היציונה ושיעור בין כל פתח ופתח ק"ך באמה ולהם החרב מתהפכת כל היום וכל הלילה ואינה שוקמת ואוכלת כל ירק עשב וכל דבר קרוב אל הגן שיעור מיל. מאותה חומה היציונה עד חומה השניה היא במדה ת"ר באמה ושם החסידים שבעובדי כוכבים ומזלות אותם שהצילו ישראל וכו' (ציוני ר"א הגדול) צ"ל, ציוני בשם ר"א הגדול" והוא מאורחות חיים ר"א הגדול שהביא רש"ם בס' האמונות, כי באו הציונים בילקוט ראובני רב המעיות כמ"ש (ברך ז' ב) בשעה שנוף הקב"ה כלבנה ונפלו ניצוצים עמה ע"פ הקרקע (צ"ל הרקיע) ומהו נעשו הכוכבים ולפי שנפלה מאורה נשארה השכה, וגם הניצוצות שהם הכוכבים אינם מאירים כמו שהיה חלון לבנה מאירה כשמש ולכן נקראו כוכבים לפי שכבו. וציון מדרש תולדות יצחק" וצ"ל, מדרש הובא בספר תולדות יצחק" ואני הכותב ראיתי בספר תולדות יצחק שחבר ר' יצחק קארו וקנו של הרב בית יוסף שמביא זה המדרש בפ' בראשית. גם הביא בילקוט ראובני (דף י"ד א) שבע מעלות הצדיקים הן בג"ע בשבע חופות נפרדו אלו מאלו כפי מעלתם. מעלה א' היא מעלת אותם הנקראים צדיקים והם כל

הערות ונוספות מהמו"ל

הורקנוס בהקדמה שם הוא מהמעתיק ואינו מהספר, ע' שה"ג ואוצה"ם, וע' בהמפתח לפדר"א מהרה"מ הורוויץ פלפול ארוך בזה והעלה בפלפול כי הוא רבינו אליעזר בר יצחק מווארמיוא (1050) שהיה ג"כ פייטן ובקי באגדה והוא בעל הצוואה ובעל סדר ג"ע וסדר ג"ע נקרא ג"כ צוואת ר"א הגדול או פרקי ד"א ע"ש.

זיה רב על החצי השני כנראה מהסכמתו על ס' יפה ענף ענף (ר' וי"ש) היה תלמיד הר"ר יעקב רישר בעל שבות יעקב. נסמך בסמיכות חכמים בשנת תמ"ד, ובהיותו בן כ"ו (ב"ד?) שנה נבחר לאב"ד בעיר הגדולה ניקלשבורג בשנת ת"ג (ש"ת הות יאיר קס"ו), עיר אשר רבנים גאונים גדולים ורבים ישבו שם על כמא הרבנות, ובשנת תנ"א בא בהסכמה על ס' חות יאיר הנ"ל אשר בו נמצאו גם כמה תשובות ממנו. בשנת תנ"ו בא בהסכם על ש"ס דפוס פפד"א בין קהל אדוירי הגאונים. בשנת תנ"ה בא בהסכמה על ס' שם שמואל (אב"ד דשווישלאוויטין) הנדפס בפפד"א תנ"ט, והותם: אב"ד דק"ק ניקלשבורג ובכל מדינת מעהרן ולע"ע נתקבל בק"ק ברוסק דלישא, ומהסכמותיו לכמה ספרים ומהקדמותיו אשר כתב לס' עבודת הגרשוני ולהחומש עם פי' רשב"ם הנדפס בברלין שנת תס"ה ומתשובותיו ותבדוריו כ"י נראה כי כל דבריו ז"ל בשני התלמודים והמדרשים כלם היו אצלו כמונחים בקופסא. בשנת תס"ב נתעלה לאב"ד ולר"מ בק"ק פראג, שם הקים עולה של תורה והחזיק ישיבה גדולה, ובשנת תע"ג (28 אפריל 1718) השיג תעודה מהמלך יוסף הראשון להיות לרב מדיני על חצי מדינת ביהם (באָהמען), וביום 19 ספטעמבר 1718 (תע"ח) מהמלך קארל הרביעי על כל מדינת ביהם כמות הרב רז"ו שפירא בשנת תע"ה, וזכה לבנין וחתנין רבנן. בנו יחידו הר"ר יוסף רב בהעלושיא חתן הנגיד המפורסם מו"ה שמשון ווירטהיים מווינ, וחתנו היה הר"ר מיכל אופנהיים, ובתו שרלה היתה אשתו הראשונה של הר"ר חיים יונה תאומים בעל עלה דיונה, ויחבר כמה חבורים ורובם עוד לא ראו אור הדפוס.

אשר נדפסו הם אלה: (א) חידושים על סוגיא דארבע מיתות (פראג 1725), (ב) מועד דוד, חידושים על מס' וי"ט והלכותיו בפרט וגם חידושים על מסכתות אורות מס' מועד והלכותיהן, ובראש ס' בית יהודה מהר"ר יהודה בר ניסן אב"ד דקאליש נדפסו קצת חידושים למס' שבת ומס' וי"ט מהספר הזה. (ג) הנהגת אדם, תפלות והנהגות ע"ד קבלת האר"י ז"ל, ושתי סליחות שחברן עת התחוללו חלאים רעים בפראג, ונדפסו בפראג בקודרת המחבר (קונטרס כפ"ע כולל ב' דפים) בחדש אלול תע"ג 40 לאמרם בכל יום שני וחמישי ובימי הסליחות, והן א) אערך שועי, ע"ס א"ב ואח"כ תשר"ק, ומימני הקמרת פטום וכו' בסוף כל בית, ואח"כ התום דוד אופנהיים (א'ו'פ'נים 'הנחום... 'מליצו). (ב) אדוני אדוני קודם, ע"ס י"ג מדות וי"א סימני הקמרת. — קצת מתשובותיו באו בשו"ת חות יאיר, שבות יעקב, שיורי כנה"ג, בית יהודה, כנסת יהוקאל סי' כ"ה, אבן הששה (דיהנפורט תצ"ג), בס' קול יהודה גלוגא (אמ"ד תפ"ט) ובס' נחלת יעקב (שם תס"ה) בפ' וירא, חיי, שו"ת השיב ר' אלעזר ושם בהסכמתו על ס' שו"ת זה (תפ"ב) כותב על המחבר מ' ח' ת"ג, ועוד.

ואשר עוד לא נדפסו הם: (א) תהלה לרוד (כ"ו), דרושים נחמדים, קל"ח סימנים, עם מפתח בסופו והקדמה ארוכה בארש, השלימו ה' אייר תנ"א, 20 (פֿאַליאָ), (ב) עיר דוד (כ"י), בית אב כולל אלף חדרים וכו' יבואו ענין נא באחד לכלנו אלא כל חי אדם וזהו קין והבל הן ותולדותיהן וגם דבריו בנחש נשמעין בדרכיו ותחבולותיו, מהזיק תי"ח דמים ועוד ער חדר תת"ו ע"ש פ"ו דמים בקצת שנויים, נכתב בשנת תע"ב 20 (פֿאַליאָ), (ג) עיר דוד (כ"י), נחלק לששים בתים ע"ס א"ב, וכל בית יפרד לכמה חדרים ולכל בית א"ב שם מיוחד, כולל דרושים גדולים ונפלאים וחידושי דינים הלכות ופסקים ולקוטים כעין ילקוט חדש תתקט"ז דפים ברביעית בויגין (קווארט) בה' כרכים, (ד) מקום דוד (כ"י), ה' חלקים. כל חלק כולל דרושים לתנ"ך, ובסופו פי' על פרק שירה בדרך דרוש, תקנ"ו דמים 20 (פֿאַליאָ). (ה) יד דוד (כ"י), דרושים בסדר התורה וחמש מגלות, ונזכרים מאתו ה' חלקים מהספר, ונדפס דרוש ממנו בהקדמת ס' בית יהודה הנ"ל, (ו) ילקוט דוד (כ"י), וכל חלק לערכים, גם הוא כולל דרושים ונפלאים וענינים נחמדים, (ז) נשאל דוד (כ"י), שו"ת כפרד הר' טורים ק"כ סימנים, אשר נשאל מחכמי דורו והשיב להם, ונמצא ממנו מהד"ק זמרה"ב, (ח) לב דוד (כ"י), כולל ג"כ תשובות, (ט) חכם לב (כ"י), חידושים על מסכת מגלה ועל מסכת שבת ער דף י"ז, בהחיות ובקיאות, (י) מציאת דוד או מציאתי את דוד (כ"י), חידושי גפ"ת בפסולים ארוכים בדרך חידוד על מס' ב"מ 20 (פֿאַליאָ), (יא) חידושים על מס' ב"ק וב"ב (כ"י), עם כמה לקוטים ודרושים וענינים שונים, (יב) חידושים על מס' חולין (כ"י), בפסול גדול ובאריכות 20 (פֿאַליאָ), (יג) מי שלוח (כ"י), חידושים על מס' גיטין בדרך גדול 20 (פֿאַליאָ), (יד) שלל דוד (כ"י), כרך גדול הכולל קבוצת מנאף האגרות והכתבים מחידושי תורה אשר נכתבו לו מגדולי דורו מכ"י ממש וחתומתם עדיין מונחת על דוכן, הנם הר"ר שמואל קידינגובר והר"ר יאיר חיים בכרך והר"ר אהרן תאומים ובעל נחלת בנימין והר"ר יעקב רישר והר"ר פייבל תאומים ובנו הר"ר חיים יונה תאומים וכמה גדולים אחרים וגם כמה תשובות ופסקים וחידושי תורה וחילוקים להרב, ב' כרכים, (טז) ויברך דוד (כ"י), (טז) מצודת ציון (כ"י), וילקוט מדרשים ע"ד סדר ילקוט ראובני, (יז) הנהגות והערות לס' שיורי כנה"ג או"ח, וס' בית יהודה, ועוד כתבים הרבה נמצאו ממנו בכרכים גדולים בחידושי הלכות ואגרות, דרושים ופירושים לספרי קבלה, (יח) ויקן דוד, כן קרא בעצמו את שם רשימת ספריו הרבים, אשר מנעוריו ועד זקנה ושיבה חשקה נפש הרב לאספם הכיתה ולקבצם לאחד אחר,

נר שיאיר לפניך ולא לאחריך שמא לא יאיר ע"כ, עכ"ל. ופי' כי אין יודע ובטוח בכן כי מי יודע החכם יהיה או סכל וישתדל לעשות ספר. ועיין בשבט מוסר פי' על הצדקה. ונראה שבפרקי ג' ע' הנדפס בס' מענה לשון תפלות סי' נו"ן המה נעתקו גם כן מאורחות חיים הגדול, וכן בספר דרך הישר בל"א מביא ג"כ פרקי ג' ע"ג בזה הסגנון ומתחיל כל פרק אר"א, וזה אות שחברו ר"א הגדול. וכן כתב החבר בספר הכוזרי מאמר ראשון (סי' קמ"ו) וז"ל כבר קדמו חכמים לספר גן עדן וגיהנם ומדרו אותם לאורך ורוחב וסיפרו נעלמות והיסורין יותר וכו', עכ"ל: עיין בקונטרס אחרון:

מדרש אגור נדפס בספר שתי ידות א. ר' מנחם די לונזאנו יד השני אצבע ב' דפוס וויניציא שנ"ח ושע"ח.

מדרש איוב. מובא ברקאנטי פ' בראשית ב' וז"ל. מדרש איוב, ויהי היום יום שעשה משה, שנאמר והלכו בניו ועשו משה, ויבא השמן נתן לו רשות ליכנס לפניו, וכן נאמר לפתח חמאת רובין, הכל הומך [אולי: מ מך] אם רצית ואלו תשוקתו הרי נכנס בגופך, ואם רצית הרי אימתך עליו, ראך וברח. כך אמר הקב"ה על פני כל הדורות שלט יצה"ר באדם שלט בו החמא שלט הוא ביצרו הוא כובשו, ראהו וברח מלפניו, והמלאך המסור לו מוכיר טובותיו לפני יוצרו עכ"ל.

מדרש אלה אזכרה (יש בביבליאטיק של הגאון מוהר"ר דוד אופנהיים סמוך להמבורג ז.) מדרש

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) המדרש אגור הוא אחד ממדרשי רז"ל, ובספר שתי ידות לא נדפס המדרש אגור מפני קוצר יד המחבר כמ"ש בסוף ספרו, ורק כשמונה שנים אחר הדפסת ספר שתי ידות הדפיס הר"מ די לונזאנו את המדרש אגור לבד, בעיר צפת או בכפר עין ותון או כפר בירי הסמוך לצפת, וכ"כ הר"ר יוסף שווארץ בספרו תולדות יוסף ח"ב מאמר מעשה הארץ (מאמר זה נספח גם לס' חבת ירושלים): "ראיתי ס' מדרש אגור שהדפיס הר"מ די לונזאנו שם (צפת) שנת שפ"ו".
- (ב) גם נזכר בילקוט איוב רמז תתצ"ז ובמתנות כהונה ויק"ר פט"ו. ומאמר זה שהביא המחבר מרקאנטי, חפשתי בו ולא מצאתי, ותחת זה מצאתי שם מאמר אחר בשם "מדרש איוב" וזה הוא: אמר הקב"ה לאיוב אמרת כלה ענן וילך אם ילך אדם לפני הציור ויאמר לו עשה לי צורתו של אבא מה הציור אמר לו הראני אוקונין שלו ואם לאו לא אכל לעשותו, ואני בראתי אדה"ר שלא באוקונין עאכו"כ המתים שכל אחד ברקיע זיו אוקונין שלהם לפני.
- (ג) מדרש אלה אזכרה על מעשה עשרה הרוגי מלכות (ר' ישמעאל ור' שמעון ב"ג, ר"ע ור"ה בן תרדיון, ר"א בן שמוע ור' ישכב הסופר, ר' הנינא בן הכינאי ור' יהודה בן בבא, ר' חוצפית המתורגמן ור' יהודה בן דמאי), מתחיל כשברא הקב"ה את האילנות ומסיים ויצאה נשמתך במהרה. קצתו נדפס בספר לקוטי הפרדס, ובמכ"ע לא"ג ח"ד (דף תמ"ט), וכלו נדפס בקובץ בית המדרש ח"ב סי' מ' לייפציג תרי"ג.
- (ד) פעמים רבות תפגוש בדברי המחבר או בהערותיו אלה את רשימת כ"י רד"א, והוא ר"ח: כתב יד ר' דוד אפענהיים. ולמען דעת מו הוא האיש המצויין והרגול מרובכה הנה, אציגה נא לפניך את ספר תולדותיו בקצרה. וזה הוא: הגאון האדיר ר' דוד אפענהיים ז"ל, נצר משפחת נגידים ושועים קצינים מפורסמים בומניהם זה מאות בשנים, שלשלת היוחסין מגאונים גדולים ועשירים אנשי שם, וכנוי משפחתו אפענהיים הוא על שם העיר אפענהיים בקרבת מייניץ כי ממנה יצאה. נולד בוויורמישוא (ווארמס) בשנת תכ"ד לאביו הפרנס זכניהו ראש וקצין ר' אברהם אפענהיים (הוא ר"א אפענהיים היה אחי הנגיד המפורסם הר"ר שמואל אפענהיים בוויין אשר ניתן לו רשות מן הקיסר לשבת שם אחרי אשר גורשו משם היהודים, בשביל שהיה קרוב למלכות). הוא היה ראש רבני דרוז חרוף ובקי בכל מקצעות התורה, ולמד במיץ בישיבת הגאון ר' גרשון אולף אישכנו בעל שו"ת עבודת הגרשוני, והיה גם תלמיד מובהק להר"ר יעקב ז"ק אבי הגאון הגדול חכם צבי אבי הגאון ר' יעקב עמדין, ושמש גם תלמידי חכמים אלה: הר"ר חיים בכרך בעל תשובות חו"י והר"ר בנימין וואלף עפשטיין בוורדבורג והר"ר בנימין וואלף בעל נחלת בנימין. אשתו הראשונה אשר נשא בשנת תמ"א היתה בת הפרנס והמנהיג הראש והקצין הר"ר ליפמאן ב"ן מק"ק הנובר, וז' חרי מות אשתו גנענדיל במגפה בשנת תע"ג בפראג נשא את שפרה כאלמנותה בת הגאון ר' בנימין וואלף שפירא מנוע הרא"ש, והיה רב על חצי ארץ ביהם (באָהמען) בשנת תנ"ה בעת שהגרר"א היה

ובילקוט פ' בהעלתך וז"ל: אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו, יש אדם אומר אעקור שני שנשכה את לשוני, אקטע את ידו שהכתה את בשרי, אין הצדיקים מושלים בעצמם אלא באחרים עכ"ל וציון מדרש אספה, ורו"ל אמרו בפסחים (נו.) אמרו רבנן היכי נעביד נימרינהו לא אמרו משה לא נימרינהו אמרו יעקב התקינו שיהו אומרים אותו כחשאי, אבל במדרש אספה לי בשעה שעלה משה למרום וסיימו ק"ש התחילו המלאכים לומר בשבמל"ו והלך משה והתקין שיהו אומרים אותו כחשאי עכ"ל, מובא בערוך א' סי' ש"ך. בס' סודי רזא ב' דף ז' א' וז"ל ואמרינן במדרש אספה קמן וגדול שם הוא, וכי הרי הן שוין משל לשנים שיורדו למלחמה אחד עלה והתרים שלו מקובע עמרות, ואחד עלה כל גופו מקובע חצים, איזה גדול, הוי אומר זה שעלה בעמרות, כך הרשע מת חוטמו נמק מפני שהריח ריח ע"ג, עיניו נסתמות מפני שהלך לע"ג (חסר בלשון), ראשו נטויה בגיהנם מפני שבראשו ציצית שערו גדולות וארוכות להתנאות בנאות ציצית שבראשו שנאמר ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים ויחוקאל ל"ב, אבל הצדיק גופו מלא מצות, בראשו תפלין, שניו קוראות בתורה, פיו שונה בהלכה, אפו מריח במצות, ידיו נותנות צדקה, קרבי מלאים תורה ומתפלל לפני הקב"ה, גופו הברית תלוי בו, רגליו הולכות לבתי כנסיות ובתי מדרשות לפיכך כלו שלם עכ"ל.

מדרש אסתר. מובא בילקוט פ' בשלח וז"ל: יעשו עץ גבוה חמשים אמה והקב"ה צוח לא יהיה קלוסן (פי' העצה) ומה אני עושה לאברהם והוא עומד עליהם תחת העץ, ומה אני מפיים למשה ויורהו ה' עץ, ההוא אמר ולא יעשה, והיה הזמן מבקש קורה של חמשים אמה ולא מצא אלא קורה שהיתה כביתו שהיה בנו פרשנרתא הגמון בקרדוניא (נ"ל שצ"ל בקרדוניא, על הרי אררט תרגם אונקלוס מורי קרדו, ארץ אררט (מ"ב י"ט ל"ו) מלכות ארעא קרדו, עצי גפר אעין דקרדום, ותרגום ירושלמי דקרדונין, ועיין בס' מנחה בלולה פ' נח שציין האיך היא מדינת קרדו), ונמל נסר אחד מתבתו של נח, שעשה הקב"ה זכרון לעולם, שידעו דורות העולם שהביא מבויל לעולם, שכן כתיב זכר עשה לנפלאותיו, וכן כשנהפכו סדום ועמורה כתיב ותבט אשתו מאחריה ותהי נציב מלח, ועד עכשיו היא עומדת נציב מלח, למה, זכר עשה לנפלאותיו שיהיו הדורות מתנין שבחו של הקב"ה עכ"ל וציון מדרש אסתר. ובספר שלמי הגבורים שחבר ר' אברהם הרופא ממנטובא בהקדמתו ציין ספרים שהביא בחבורו וזכר שם מדרש אסתר ג'. אותיות

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) נ"ל מ"ס וצ"ל, "ברוקח" תחת "בערוך" כי כן נמצא באמת ברוקח סי' ש"כ זה המאמר בשם מדרש אספה, וגם אין סימנים להערוך. אמנם בערוך ערך אככולא מביא: ובילמדנו באספה לי משל למלך וכו'. ומה נראה כי גם לשאר מדרש יכנה ילמדנו.

(ב) סודי רזיא הוא לבעל הרוקח, והוא סוד המרכבה ושאר סודות ע"ד א"ב ועד אמצע אות נו"ן נדפס בס' רזיאל המלאך, ולכן תמצא מאמר זה גם בספר רזיאל בדר"ה לעולם יהא אדם ערום כבירה, ונמצא בכ"י רד"א, וכת"י רח"ם, וכת"י מינכען וקצתו בפאריז, ויאל אלמנצי.

(ג) [הוספה]. מדרש מגלת אסתר. נדפס פעם ראשונה בקובץ יחד עם ספרים שונים בקושטא רע"ט ופ"ב בס' אגדת אגרות (ח"א) והוא קובץ מדרשים קטנים שהו"ל הרח"מ הורוויץ (בלזין תרמ"א). המדרש הזה הוא לקוטי הגדות הו"ל ממסכת מגלה, פדר"א, אסתר רבה, תרגום ראשון ותרגום שני. גם ממדרש אבא גוריון נלקט הרבה. גם בקובץ בית המדרש ח"א נדפס מדרש קטן בשם, מדרש אתר על מגלת אסתר (כן יכונה בהכ"י שנעתק ממנו בבהמ"ד שמפני מדרש אבא גוריון שנעתק שם לפני מדרש זה ויכנהו "מדרש אחר", והילקוט שמעוני מוכנהו בשם "מדרש" סתם). מתחיל מפ' איש יהודי עד בערב היא באה, מתוך כ"י אשר בתמבורג, וכנראה הוא רק חלק ממדרש אחר, ומדרש מגלת אסתר זה איננו מדרש אסתר הנ"ל כי אין בו המאמר הנ"ל].

(א) מדרש אספה (2). טובא בילקוט בשלח פסוק וירב העם עם משה, ובריש פ' במדבר ובפ' בהעלתך [תשל"ט] ובפ' חקת ויעש משה נחש נחשת ובפ' פנחס [תשע"ז] ובפ' ואתחנן פסוק לא תנסו, ובמנחת המאור לר"י אבהו והבחי פ' בהעלתך וז"ל: ובמדרש אספה לי מצינו י"ג דברים מיוחדים להקב"ה, ואלו הן, הכסף והזהב, והכהנים, והלוים, וישראלים, והכבודות, והמוכח, והתרומה, ושמן המשחה, ואהל מועד, ומלכות בית דוד, וחקרנות, וארץ ישראל, והוקנים. הכסף והזהב שנאמר לי הכסף ולי הזהב, הכהנים דכתיב לקדש אותם לכהן לי, הלוים דכתיב והיו לי הלוים, ישראל דכתיב כי לי בני ישראל עבדים. בכורות דכתיב כי לי כל בכור, מזבח דכתיב מזבח אדמה תעשה לי, תרומה דכתיב ויקחו לי תרומה, שמן המשחה דכתיב שמן משחת קדש יהיה זה לי, אהל מועד דכתיב ועשו לי מקדש, קרבנות דכתיב להקריב לי, מלכות בית דוד דכתיב כי ראיתי נבניו לי מלך, א"י דכתיב כי לי הארץ, הוקנים דכתיב אספה לי כו' עכ"ל. ובילקוט

הערות ונוספות מהמו"ל

מחבר ס' ויקהל משה (ר' משה ב"ר כנחם מפראג) — כולל הקדמות ומפתח לחכמת הקבלה ובאור על קצת מאמרי זהר וארם ראצילות להאר"ז — כותב על הגרד"א בהקדמתו וז"ל: «הגאון רד"א מראה בחיפופות כמה פעמים דברי פוסקים מותרים אהרדי, או פוסק אחד מותר דברי עצמו או רש"י מותר ד"ע או תוספות מותרים ד"ע, והנה משנה דבריהם בחיפופות». הרה"ג ר' אלישע ראב"ד בהוראדנא בעל עיר גבורים בהקדמתו לספרו פי שנים כותב על הגרד"א וז"ל: «והפי' על הרא"ש ס' זרעים היה ספון כמה מאות שנה עד דוד (רד"א) הגדיל לחישה, ובא עד הרא"ש, והביא לבית אוצר שלו, ששם נמצאו כלי חמדה, מה שלא נמצאו בכל העולם וגלה כבודו ותפארתו, ה"ה הרב הגאון הגדול מופת הדור רשכבה"ג ונשיא בא"י מ' דוד נר"י וכו'».

הגרד"א בירשו גם מאביו גם מהותנו עובדן גדול נכספה נפשו, וגם עלתה בידו, לאסוף אוצר ספרים גדול מכל מקצועות התורה, עד כי רכש לו ערך שבעת אלפים ספרים וערך אלף כתבי יד ואיזה מהם נכתבים על קלף. הש"ס שנדפס בימיו באמסטרדם הוציא המדפיס למענו עקסמפלאר אחר על קלף מעובד מעשה ידי אמן להפליא אשר לא נראה כמוהו ליופי. הרב ב"ג מפארוי, אשר ראה את הש"ס הזה באוצר הספרים בודליאנא, העיד כי לא נעשה ספר גדול ויפה כמוהו לכל מלכי ארץ (המגיד שנה ב' 26), וכן היה דברו עם כל גדולי המדפיסים בימיו להדפיס בעדו מן הספרים שיצאו מכתו דפוסיהם עקסמפלאר אחר על נייר או קלף שלו לפי ערך הספרים. ושתי רשימות נדפסו מספריו: רשימת רד"א (המבורג תקמ"ב) וקהלת דוד (שם תקפ"ו). נפטר ז' תשרי תצ"ז (1736) בפראג, ומהוגו אשר עלה לסך יותר מחמשים אלף שקל כסף (רייכטמאלער) הקדיש חציו לה' וצוה לחלקם לעניים, ונהג ברבנותו חמשים שנה. — אוצר ספריו נמכר זה ארבעים שנה לבית מדרש החכמות אוניווערסיטאט אשר באוקספורד במדינת בריטניא.

(א) [כוספס], אלפא ביתא דבן סירא או «בן סירא» מיוחס לבן סירא [נכד בן סירא הוקן, סה"ד] בן דימיהו הנביא, ע' להלן בספר בטחון מ"ש המחבר בזה. מכיל ענינים שונים בדרך מדרש ומשלים ומעשיות בדרך רמז. נדפס ראשונה עם מעשה דר"י בן לוי, ועוד ענינים קצרים בקובץ י"ז ספרים קטנים קושט' רע"ט. ועם מעשה תורה לרבינו הקדוש וארחות חיים לר"א הגדול, וויגיציא ש"ד, ברלין תר"ח ועוד דפוסים שונים, ונעתק גם לל"א, אמ"ד ת"כ].

(ב) מדרש אספה כבר אבד ואיננו, רק איזה מאמרים אשר אספם בעל הילקוט לחוך ספרו נשארו לפליטה עד היום, וחבל על דאבדון. ונקרא אספה ע"ש החלו דרשותיו ע"פ אספה לי שבעים איש (פ' בהעלתך). ואין למצוא פשר דבר אם כל המדרש הזה היה הולך וסובב רק על פסוק זה לבר או גם דרשות על פסוקים או פרשות אחרות היו בו. לפי השערת הגאון רש"ל רפאפורט בכרם חמד ח"ו (מכתב י"ד סי"ח) נוסד מדרש זה בערך ד"א תק"מ בימיו ובישיבתו של רב חגיגאי [ונקרא גם אחונאי] כהנא גאון וראש ישיבה, בר מר רב הונא ותלמיד רב יהודאי גאון ומולך אחריו, וע' ילקוט בהעלתך (רמז תשל"ז) בפסוק אספה לי, וע' שערי צדק [קובץ תשובות גאונים קדמונים] (ח"ד שער ג' סי"ב) שכתב רב האי גאון בתשובתו וז"ל: «ויש בדינו פסק דין שכתב אדוננו מר רב חגיגאי כהנא בר הונא ריש מתיבתא תלמוד מר רב יהודאי [גאון] וז"ל ומותו לחיי עוה"ב טהור וקדוש, דהלכה כר"י בן ברקא», ולדעת מהרש"ל בספרו על הדרשות חבר בכבל בערך ד"א תר"ט. ובילקוט פ' בהעלתך ציין כ"פ מדרש אספה.

אות ב

מדרש ברכני. מובא בספר מקור חיים שחבר ר' שמואל צרעה המכונה 'ן סנה בפ' ויקרא וז"ל: במדרש ברכני כמו שהתחוננים צריכין לעליונים שמשכו מהם להם תועלת והברכות כן צריכים העליונים לתחתונים לברך אותם ולהתפלל שלא יפסקו החסד מהם עכ"ל, ובוה יובן מ"ש (ברכות ז' א) תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקמיר קמרת לפני ולפנים וכו' וא"ל ישמעאל בני ברכני וכו' א).

ברייתא דמלאכת המשכן. נדפס פעמים שונות והובא ברש"י ורמב"ן בפ"י חומש ובתוס' מנחות פ"ו ב' ד"ה מחוץ ב).

ספר בהיר (ג). ר' נחוניא בן הקנה והוא ספר עמוק ונפלא בקבלה. דפוס א' תי"א. כתב בעל שפתי ישנים וז"ל אבל לא נדפס רק מעט ועיין זהר עכ"ל. ותמצא

הערות ונוספות מהמו"ל

תחלתו משכיל לאיתן האזרחי, ואומר שאכן עזרא כרא כרים לפני רבינו תס. (ו עשר גלויות [מדרש] ג') דפוס). (ז חנוט קבד, תחלתו אמר ר' יחזק בן פרנך כל עונותיו של אלס וכו' (דף אחד). (ח סדר מתן תורה [מדרש] (ו' דפוס). (ט פטירת משה רבינו, תחלתו: אחס נליס משה עלה לקיטע ודשו רגליו ערפל (ה' דפוס). (י) מדרש אחר ממשה רבינו: רבות כנות עשו חיל (דף אחד). (יא) מדרש שלמה המלך: כתוב כה אמר ה' אל יתהלל חכם (דף וחצי), כולל מעשה אשמדי, (יב) פרק דר' אליעזר בן סורקוטס, והוא מדרש לראש השנה: לראשית דברינו ופתחון פינו חייבין אלו ליתן שבת וסודלה לפני מנ"ס (ב' דפוס). (יג) סידור של מדות טובות [סדר ארקים]: ה' חכמה סד ארץ (דף וחצי). (יד) יסוד אלף בית (ב' דפוס): אלף זה הקב"ה שהוא ראשון, וקרוי לסופו כתוב: לכשיאלו ת"ת שנה להרכן בית שני מהמעטין בני קדר... לסוף כל"ה שנה למינס מלכותן מהתלקת מן העולם, לסוף כ"ד לחשנזן כל בן דוד אס ילנה הקב"ה וכו'. (טו) שלחן של ארבע: רוקע הארץ על המיס (כ"א דפוס). (טז) פי' הגדה של פסח לר' יוסף גיקטליו עד חכם מה הוא אומר (ו' דפוס). (יז) מטעות ר' נתימין (י"ג דפוס), כתיבה אשכנזית קדומה יותר. (יח) ענין כורס ומעטיו (דף וחצי) והוא מפי' דון יחזק לישיעס. (יט) מדרש ויסעו (ו' דפוס) (אגדת אגדות להרמ"ה ח"א שהעתיק מס' המזכיר להרמ"ש"ע). במדרש זה שמשו בעל מדרש אבכיר, מדרש עשרת הדברות בראשו שבס' קובץ בהמ"ד ח"א, מדרש אלה אוכרה (שם ח"ב). מדרש עשרה הרוני מלכות נוסחא א' שם ח"ו ונוסחא ב' שם, וכבר נודעו דבריו לבעלי התוספות מנחות ק"י ד"ה מיכאל, ויש מדרשות הלוקות" ולבעל חכם הרזים (הרוקח) וסודי ריו והטור אר"ח סי' ק"ב בשם מדרש ועל פיו הוסיף בעל עין יעקב את נוסחתו בחגיגה יב: שאינו בהש"ס ובאגדות התלמוד קושט' רע"ז, כן שמשו באגדותיו ע"ד זמן המשיח האגדות מסוג זה, זמנו הוא במאה השישית או התשיעית למספרם, וכנראה נוסד בתור מדרש לאחת משבתות הנחמא,

(א) [הוספה]. "מדרש ברכת יעקב אבינו" ע"ה. נדפס מהדרש בקובץ בית המדרש חדר ב' סי' ו'.

(ב) [הוספה]. ברייתא דיוסף בן עזיאל, ס' קבלה, נזכר בראשית ברראשית בפסוק ואת להט החרב וז"ל: וכן מצאתי בברייתא דרבי יוסף בן עזיאל ועוד הולת זה בכ"מ. נמצא בכ"י רד"א וכו' רי רוס, ולדעת רמ"ש הוא יוסף בן עזיאל הנזכר בא"ב דבן סירא.

[ברייתא דשמואל בסוד העבור נזכרה בדברי הראשונים, ולפ"ד הר"צ פיליפאוסקי הוא ס' פרקי דר"א [ע' הקדמתו ל' העבור לר"א בר חיאי הנשיא] ובכ"י וואטיקאן נמצא, סדר התקופות דרב שמואל" (ח' דפון) ואולי זה הוא (אויצה"ס)]. וע' מס' ר"ה כ: דתניא בסוד העבור פרש"י סוד העבור, "ברייתא שניה ברמזים". ונראה שברייתא זו אחרת היא ולא ברייתא דשמואל הנ"ל, מדאמר ליה אבא אבוה דר' שמלאי לשמואל (שם) ידע מור האי מילתא דתניא בסוד העבור? והשיב לו, לא, ע"כ לא זו היא הברייתא שחברה שמואל, כי מי לא ידע מה שכתב הוא עצמו בהבורו?

(ג) ע"ש התחלתו בפסוק בהיר הוא בשחקים (אויב ל"ו) והרמב"ן בפ"י התורה ובספרו עשר הגמול קורא לו המיד מדרש נחוניא בן הקנה וכן הצינו, ועי' שה"ג ח"ב. ונדפס באמ"ר תי"א, ברלן תס"ו, קאריץ

אותיות ר' עקיבא א. והם סודות על כל אות ואות כסדר א"ב דפוס וויניציא ש"ו ב). כתב שפתי ישנים והוא רק מעט מס' הגדול. וכתב בס' עה"מ ח"ל: וגם אותיות דר"ע הוא ספר ארוך מאד ואין לנו אלא מעט מוער עכ"ל ויש פי' ארוך לספר הזה (כת"ל) עכ"ל. וברשימת רד"א הביא פי' על אותיות דר"ע מר' יעקב כהן בן יעקב. וברשימת ספרי ר"ד אופנהיים כתב שבס' אור זרוע מפלפל בהתחלת הספר באותיות של ר"ע ז"ל, ובס' סדר הדורות כתב שלכן יקרא שמו אור זרוע מפני שהמחבר היה מסופק בשם עקיבא אם הוא בסופו א' או ה' ובא לו בחלום פסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה ס"ת ר' עקיבה וע"ש זה קרא ספרו אור זרוע עכ"ל. ועליו נאמר (מוטה מ"ט ב) משמת ר"ע במלו זרועי תורה ונסתתמו מעינות החכמה, פירש"י עומק סברא ולסמוך מעמי תורה שבע"פ על מדרשי המקראות ואותיות היתרים ולשונות המשתנים במקרא עכ"ל, ועמ"ש באות כ'.

ספר אותות עליונים. מובא בס' חג הפסח וברשימת ספרי רד"א מביא ס' אותות שהראה הקב"ה לעזרא הכהן ולא ידעתי אם הם אחד. ובס' לקושי ש"ס מביא ספר האותות והוא מעט תמונת אותיות.

ארחות תנושיה. שמסרם צדקיא"ל המלאך לאברהם אבינו במסורת הברית מועתק בס' הפלאה, ובהקדמת פי' הראב"ד על ספר יצירה, ובספר שושן סודות שחבר תלמיד הרמב"ן כמו שמביא בשו"ע של הריו"ל ונלפי דעתי חברו ר' יוסף כספי שמביא פעמים שונות כאשר בארתי באוצר ה' או שכתב אוצר ה' רובא והוא חברו ובס' הקנה. והמה חמשים שערי בינה הן ושמותיהן ות"ל בארתי אותו ע"פ אותיות ר"ע וספר התמונה:

אותיות ר"א. שיוסד כ"ב צירופי א"ב. מובא במדרש יהי אור פ' בראשית דפוס קרימונה (דף כ"ב ע"ג) ח"ל: ר' יהודה אומר באתון גליפן דר' אלעזר אית קושרי דאתון כ"ב קשירין כחדא תרין אתון דא סליק ורא נחית וכו' וסימנך דא א"ך ב"ך א"ל עכ"ל: (ד ה) מדרש

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) ונקרא גם בשם: „אלפא כותא דר' עקיבא“, „מדרש ר"ע בכתיב אותיות“, והרמב"ן בשער הגמול קורא לו „הגדה של ר"ע“, וכבר נדפס כמה פעמים, ופעם ראשונה נדפס בקונשטנטינא ר"ע, ונמצא ג"כ בהעתקה לטינית. (ב) ועם קצת תוספות, קראקא של"ט. ג) כמ"ש הר"ד יש"ר מקנדיא בספרו נובלות חכמה דף קצ"ה.

(ד) [סוספה. „הלכות ארץ ישראל“ שמוכירים התוס' והרא"ש ריש חולין הם הלכות לחם אחד בדיני שחיטה שאמר אלדד הרני הבא מעשרת השבטים בימי הגאונים, וכ"כ שלמי הגבורים ריש חולין ובריש ס' ברתו ופלתו ועמ"ש בריש ס' מחזיק ברכה על יו"ד (שה"ג), ואולי הוא הנקרא בפי קצת הקדמונים מסכת ארץ ישראל וע"ש שנקרא מסכת בפי קצתם הבאתיו כאן, ובעל איצה"ס טעה וכתב „זהמרדכי" תחת „והרא"ש"].

(ה) [סוספה. סדר ארקים] ארצות, ארקה בארמית הוא ארץ בעברית] או „סידור של מדות טובות“, שמו הראשון ע"ש התחלתו: ה' בחכמה יסר ארץ, המדבר מבריות העולם, ושמו השני ע"ש ענינו ע"ד כ"ב מדות טובות שברא הקב"ה בעולמו. בראשו נרשם „זהו סידור של מדות טובות“, ובסופו „חסילן המדות, סליק המדות הטובות“. עיקר יסודו הוא מספר חופת אליהו כ"י, וגם הוא טובב על מספר ירוע כמו החופת אליהו. יצא לאור ראשונה ע"י הרה"ח רח"מ הורוויץ בספרו כבוד חופה ע"פ שני כתבי יד: כת"י על קלף די רוסי 563 מהמאה הי"ג או הי"ד, וכת"י על נייר בריטיש-מוזעאום בלונדון 27089, נכתב בשנת רס"ד בעיר מיטשטרי אצל וויניציאה, וסדר ארקים זה הוא הספר הי"ג אשר בהב"י הזה (כי הכ"י הזה מכיל י"ט ספרים טובים, וס: ח) פי' אבות להרמב"ם דפוס שולין. ג) לוחת הרמב"ם לבנו וז' שערי רפואה שלו (ע' דפיס). ג) חיכה דכתי (כ"כ דפיס). ד) פי' קלת מלות מאיכה דכתי (ו' דפיס). ה) פי' ס' יזירה (י"ט דפיס). תחלתו

ו' א' וא"ר יוחנן משום ר' יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו כו', בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו וכו' אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו יש רשע ורע לו, א"ל משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק כו', ובספר הבהיר באו דבריהם בהירים ומבוארים: א"ר רחומאי כך קבלתי כשבקש משה רבינו ע"ה לידע ידיעת השם הנכבד והנורא ואמר הראני נא את כבודך, בקש לדעת מ"מ צדיק ורע לו ורשע וטוב לו ולא הודיעו, ולא הודיעו ס"ד, אלא לא הודיעו מה שבקש, וכי תעלה על דעתך שמשנה לא היה יודע סוד זה, אלא כן אמר משה, דרכי הכחות אני יודע, אבל איני יודע היאך ואיך הם מתפשטים, יודע אני במחשבה האמת אבל לא ידעתי חלקיו ובקש לדעת ולא הודיעוהו. מפני מה רשע וטוב לו וצדיק ורע לו מפני שצדיק שכבר היה רע לשעבר ועתה נענש, וא"ת וכי מענישין ע"י נעוהו והאמר ר"ש אין מענישין בב"ד של מעלה אלא מכ' שנה ומעלה, א"ל אטו (לא) בחיי אמרינא אנא דאמרינא שכבר היה לשעבר, א"ל חבריו עד מתי תסתום את דבריך, א"ל צאו וראו משל לאדם שנמע בגנו כרם לעשות ענבים ועשה באושים ראה שלא הצליח גדרו (בס' עה"ק הגי' פרצו) ונמעו ונקה הגפנים מן הבאושים, ראה שלא הצליח גדרו ונמעו. א"ל עד כמה א"ל לאלף דור והיינו תתקע"ב (נ"ל תתקע"ד) דורות וכו' ועמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור עכ"ל. כך הוא הגירסא בבהיר הנדפס (אבל בס' עבודת הקדש ו' גבאי (חלק העבודה פרק ל"ב) הביא זה המאמר וכל הלשון ממלת לא הודיעו לו עד מפני שצדיק שכבר היה אינו שם והוא נכון שהוא נגד הגמרא שאמרו שהודיעו לו):

ספר במדבר. ר' יהודה בן בתירה. הביאו רב חמאי גאון בספר היחוד והקדוש קנה בס' הפליאה, כך כתב בס' עבודת הקדש (חלק התכלית פ' י"ז דף ע"ז ע"ב) וז"ל: וזוהו יבחן האמת כי אין לשקול בשקל השכל שום דבר ממה שבא סתום בספר ההוא (ר"ל בס' זוהר) ובשאר ספרים שהביא זכרונם שאין לפילוסוף חלק וזכרון בהם שהרי הודה שלא יכלם שכל שום חוקר וחכמת הספרים ההם אשר קבלוה וידעוהו רז"ל לא הפילוסופיא, שהרי ספר היכלות ופרקי היכלות וספר שעור קומה וס' הוהר התנאים שנאום וחברום וספר הבהיר הוא חבור מן אמוראים וזולתם הרבה כו' ומעולם לא נעתקו אלו הספרים, ולא יצאו מן האומה אל אומה אחרת, שהרי ספר יצירה מוזמן אברהם אבינו נמצא בין אומתו הקרושה, וירמיה ע"ה בזמן בית ראשון היה מתעסק בו כמו שנמצא בספר הבטחון שעשה ר' יהודה בן בתירה ע"ה הביאו רב חמאי גאון וז"ל בס' היחוד וגם הקדוש קנה ולה"ה הביאו בס' הפליאה, אמר שם (ר"ל בספר הבטחון) שירמיה הנביא ע"ה היה מתעסק בס' יצירה בינו לבין עצמו יצתה בת קול ואמרה קנה לך חבר, הלך אצל סירא בנו^א ונתעסקו בס' יצירה שלש שנים לקיים מ"ש אז נדברו יראי ה' איש אל דעהו וגו' ב' וכבר הודה ולא בוש בזה והזכירם וכו' עכ"ל, וס' הבטחון הנ"ל הוא קבלה כמו שמובא ברשימת ספרי רד"א באות מ"ס מקור השכל וכו' ושאר לקוטים בענין קבלה

הערות וגוספות מהמו"ל

א) מצאנו ראינו להגאון תשב"ץ ז"ל (ח"ג שאלה דס"ג) וז"ל: „אם נאמין לספרים חיצונים מציון בספר בן סירא כי אמו נתעברה מש"ז של ירמיה באמבטי, וסירא בגימט' ירמיהו" עכ"ל, וכ"כ בלקטני מהר"ל, ואולי נקרא שמו בן סירא ע"ש המאורע כי נתעברה אמו באמבטי (וואנגע), ואמבטי וסיר דא נדא אחת היא.

ב) כ"ז הביא גם בעל חלקת מחוקק בראש חלק אבן העזר, בשם בעל עבודת הקדש, רק מ"ש: „וע' בס' עבודת הקדש להרב וכו' רבינו משה קורוויורו בחלק התכלית", מעה בזה, כי ס' עבודת הקדש זה לא ר"מ קורוויורו חברו כ"א ר' מאיר ו' גבאי.

ותמצא ידיר הקורא ברמב"ן ובכחיו וברקאנמי בכל פרשה ופרשה מאמרים עמוקים, אשר לא נמצא בבחיר הנדפס, והם הביאו בשם הבהיר, ויש אצלנו פי' עליו כ"י מאחד מתלמידי הרשב"א ז"ל וז"ל: ואני המפרש לא מפני שחכמתי גדולה מכל מי שקדם לפני פרשתי זה הספר, כי מימיהם אני שותה, אכן קנא קנאתי לה' אלהי ישראל, ולמבארי ספרים ספרי האומות עו"ג ומעתיקים ומבארים בהם אלהיהם (כי היה בזמן חחרויו שהעתיק ספר המדות של אריסטו וכן האלמושונינו שעשה פי' עליו וכן שאר המפרשים) וקוראים להם סתרי תורה, ולכן שמתי אני את לבי לגלות כבוד ה' כפי מה שקבלתי והבנתי מפי רבותי, הרב ר' יהושע ז'ן שועיב (הוא מה שיש לנו ממנו דרשות ז'ן שועיב) ומפי הרב ר' שלמה מברצלונא שקבל מהרמב"ן והוא קבל מן בלימ"ה (נראה שהוא הרוקח שהתחלת למורו אצלו היה בעבור שרראה את הרמב"ן בפעולת רואה ואינו נראה כידוע) והוא קבל מן ר' יצחק סני גהור (בנו של הראב"ד ז"ל) והוא קבל מאליהו הנביא במהרה יבא אלינו וכו' עכ"ל. ואי' בברכות

י

הערות ונוספות מהמו"ל

קארוין תקמ"ד, שקלאוו תקמ"ד, ובשנת תרמ"ג נדפס בוילנא ע"י הרח"ג מ"ר שמואל לוריא (המו"ל ספרי הגר"א ז"ל) עם פי' כ"י בשם „אור הגנוז" מאחד מתלמידי הרשב"א ז"ל ועם הגהות הגר"א ז"ל. בס' מצרף לחכמה להר"ד יש"ר מקנדיאה מביא מאמרים ממנו ז"ל: ובספר הבהיר המכונה לרבי גחוניא בן הקנה ז"ל מ"ד תפלה להבקות הנביא על שניגות, תפלה תהלה מיבעי ליה, אלא כל המפנה לבו מעסקי העולם (ומשתדל) [ומסתכל] במעשה מרכבה מקובל לפני הקב"ה כאלו מתפלל כל היום שנאמר תפלה, מאי שניגות כד"א באהבתה תשנה תמיד ומאי ניהו מעשה מרכבה, ועוד שם אמר ר' דחומאי מ"ד ודרך חיים תוכחות מוסר מלמד שכל הרגיל במעשה בראשית ובמעשה מרכבה אי אפשר שלא יכשל שנאמר והמכשלה הזאת תחת ירך דברים שאין אדם יכול לעמוד עליהם אלא א"כ נכשל בהם (ל' הגמרא חגיגה י"ד) והתורה אומרת תוכחות מוסר אבל באמת זוכה לדרך חיים עכ"ל יש"ר. והריב"ל בתעודה שלו (פרק כ"א) מביא מאמר זה בשם הבהיר ההוא בהקדמת ס' ויקהל משה (הקדמות ומפתח לחכמת הקבלה ובאור על קצת מאמרי זהר ועל דרוש אדם דאימלות להארז"ל) ומסיים בגירסא זו: והמכשלה הזאת תחת ירך אעפ"כ הוא אהוב וחביב לפני המקום שנאמר ודגלו עליו אהבה, וגירסא זו ליתא כבתיי הנדפס. וע' במאור עינים (פ' נ"ט) כתב: ראה רבינו בחיי פ' בשלח, והחייט במערכת השמות שהביאו בשם הבהיר זה המאמר, הדין בקתאת באתותא דאורייתא דמשח כנשמתא דהיי בגופא דאינש" עכ"ל ועי' בהערה למטה שם. ובדרך אגב אעיר על מה שראיתי במצרף לחכמה שהביא מהוהר פרישת בהר פסוק ושבתה הארץ שבת לה' ז"ל: וזכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם בלא ברכה דלא הוה לנא במצרים עול דלעילא, ת"ח עבדין פטורין מעול מלכותא דלעילא ועל דא פטורין מן המצות בו' ער ועל דא עבדין פטורין מעול מלכות שמים בו' וזה נראה נגד האמת שעבד עברי חייב כבן חורין בכל המצות כדאמרינן בקדושין (כ"ב) ת"ר כי טוב לו עמך עמך במאכל עמך במשחה עד מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי פקנה ארון לעצמו עכ"ל. ולא ידעתי להולמו, מה ראה מכאן כי עבד חייב במצות? הלא כל דיוק המקרא הוא רק במאכל ומשחה בדברים גופנים, אבל לא במצות, אם אמנם עבד עברי חייב במצות אבל ממקום אחר יוכיח. הבחיי (פ' יתרו) מביא מאמר ממנו ז"ל: וכן תמצא בס' הבהיר ומ"ט אשר קרשנו וצונו ולא אמרינן קרשתנו וצויתנו מלמד שחי' העולמים כלולין בו המצות כולן וברחמינו עלינו נתנם לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכה מאי מעמא כי בשעה שאנו נזכה בעוה"ז לעוה"ב הוא גדול. גם בתולעת יעקב (תפלת שחרית) הביא מאמר זה באותה נוסחא והלשון מוגמגם. אולם בבחיר הנדפס הלשון בהיר שפי': ומ"ט אמרינן אשר קרשנו וכו' כי בשעה שזוכר [שגזכה] בעוה"ז לעשותם ג"כ נזכה לעוה"ב הגדול, ר' נחוניא בן הקנה זה הוא הנזכר בפ"ג דאבות ובמשנה ברבות פ"ד ב', היה חי ג"א תשכ"ח, בזמן הלל ושמיא ור' יוחנן בן זכאי בזמן חרבן הבית, הוא היה רבו של ר' ישמעאל חברו של ר"ע ושל ר' ישמעאל בן אלישע בה"ג. הוא היה הראש למקובלים ואחריו רשב"י (כ"כ שה"ג מע"ס בשם מהר"א דווינו שמצא כתוב בזהר ישן גושן). והוא התחיל לחבר ספרים שונים כסודות הקבלה בפרסום, ר"ל ספרים שזיכר שהם סודות, ועשה ס' הבהיר על סודות הקבלה. ולדעת י"א חבר גם ס' הפליאה, סודות נפלאים ומעשים נוראים בקבלה.

הראב"י (פ"ט) כתב כי בתחלה היה נקרא מדרש ר' נחוניא בן הקנה ע"ש התחלתו „אר"נ בן הקנה" אצ"כ נחפיקן אם הוא חתרו, קראוהו אח"כ ע"ש התחלתו כפ' בהיר הוא בשחקים.

ו"ל שלכן הביא ראובן לאמו מפני שהיו עיני לאה רכות כפי מה שקבלו חז"ל בשביל עשו, עוד תשוב תראה שאמרו ז"ל (ובחים קב א): כתנאי ויחר אף ה' במשה ר' יהושע ב"ק אומר כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם וזה לא נאמר בו רושם, רשב"י אומר אף זה נאמר בו רושם וכו', ומקשה וכל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם והכתיב ויצא מעם פרעה בחריו אף ולא א"ל ולא מידי אמר ר"ל סמרו ויצא, פירש"י הכהו על לחיו עכ"ל. ומי אמר ר"ל הכי והכתיב ונצבת לקראתו על שפת היאר ואר"ל מלך הוא והסכיר לו פנים וכו' איפוך אמר ר' ינאי לעולם תהא אימת מלכות עליך כו' עכ"ל. לכאורה דברי רז"ל דברי נביאות סמרו דילמא העיזו בו כמ"ש ר' יוחנן רשע הוא והעיז פניך, והגמ' תירץ הפך שהוא דברי ר"ל. אבל יובן כמה שאמרו ז"ל במדרש הגלוי מובא בצרור המור פ' שמות וז"ל: ובמדרש הגלוי לכן נתאחר משה לילך אל פרעה כו' לפי שמשוה אמר לא איש דברים אנכי, איני רואה בכאן אלא הדברים, לך אל פרעה ואמרת אליו, ואני יודע כי בדברים לא יוסר עבד וזה האיש שאני שלוח אליו הוא עבד ממשפחת עבדים שנאמר ובני חם כוש ומצרים וגו', ומה צריך לאיש הזה מקל להכות על קרקדו שנאמר שומ למים ומתג לחמור, והמצריים נקראים כן שנאמר אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם, וכשראה הקב"ה דבריו, אמר יפה דברת וכך אני רוצה ואת המטה הוזה תקח בידך אשר תעשה בו את האחת בפועל להכות ולא בדברים, ולכן כתיב מיד וילך משה בזריות עכ"ל המדרש הנ"ל. ויש בו ג"כ טעמי מצות כמ"ש רז"ל (מנחות סו): אמר אבוי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, רבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי וכו' עכ"ל. ובמדרש הגלוי אמרו ז"ל מובא שם פ' אמר וז"ל: ובמדרש הגלוי וספרתם לכם שבע שבתות ואת הספירה היא לפי שהש"י אמר למשה בהוציאך את העם ממצרים תעברון את האלהים. ולפי שהתורה היתה חביבה עליהם היו סופרים הימים והלילות והעתים אימתי יגיע הומן, משל לאדם שיש לו להשיג חפץ מחופץ או לישא אשה לסוף חמשים יום, ומרוב תשוקתו הוא מונה הימים והעתים, כך ישראל, ולכן אמרו מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, עכ"ל המדרש הנ"ל:

מסכת גרים (א) מסכת גיהנם (ב) תמצא באות מס (ג)

מסכת גן עדן. כתב הבחיי פ' יתרו וז"ל: שנמצא במדרש כל השוטה מים בע"ש בין השמשות הרי זה גוול את המתים כו', ומדרש זה לא ידעתי היכן הוא אבל שמעתי

הערות ונוספות מהמו"ל

בריתי, המשביל על דבר אמת, והשלם בכל מדע, הרב מ' אליהו זאב הלוי לעווין-עפשטיין יחיה, בכזאו מארץ לחז"ל לבקר את בית אבותיו, ודמות אדם להנה אשר לא יחסר במ כל אבר מאברי האדם וכולטים המה מכל צד. לפעמים המצא ימצאון במעבה הארמה פעם בתמונת זכר ופעם בתמונת נקבה ופעם אשה וילד ישב על כרביה. ארך השרש הוזה הוא כמו רבע באמה ועביו כמו מטה עב. געזו שרש בארץ עמוק כמו חמשה מעטר וממנו יצא פרח ויצץ ציץ ממעל לארץ הנתון ריח טוב. וקבלה בידיהם מאבותיהם שם כי ויעיל שרש זה להריון, ועד היום משתמשים בו שם בבתי המרקחת לרפואות וטעמו מר, וגם הערבים שם יקראום דרדאים. ואף גם בא"י המצא ימצאון רק לפעמים רחוקות מאד ואז יקר מחירם עד ערך חמשה ועשרים פראנק.

(א) „מסכת גרים“ אחת מז' מסכתות קטנות נזכרה במגדל עז (פ"ג מאימורי ביאה) ונקראת בשם ירושלמי, והג"מ חיד"א מצאה בב"י והדפיסה בספרו שמחת הרגל וגם נדפסה בש"ס ר"א תע"ד ובספר נחלת יעקב מה"ר יעקב ב"ר ברוך גוימבורג, ובש"ס ר' זיטאמור תר"כ, וכעת נדפסה גם בש"ס החדש דפוס זוילנא תר"מ. ב) „מסכת גיהנם“ נדפס בראשית חכמה ובמגדל עז לה"ר יעבץ בעלית היראה, גם נדפס בווארשא (תרמ"ה) מסכת גיהנם ומצורף לו מאמרי גיהנם מס' חסד לאברהם להגאון ר"א איוולאי. ג) כ"ב בכת"י ובאות מ"ם אינם.

קבלה מס' הבטחון לר' יהודה בן בתירה עכ"ל ובס' הפליאה הובא מעשה זה מירמיה בסגנון אחר ע"ש:

אות ג

א) מדרש הגלוי. הובא בס' צרור המור על התורה שחבר ר' אברהם סבע פעמים שונות. גם דברי המדרש הזאת הם תפוחי זהב נוצצים במשכויות דברי חז"ל בבלי כמ"ש (גדה לא א): והיינו דאמר ר' יוחנן מאי דכתיב וישכב עמה בלילה הוא (בראשית ל) מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה שנאמר יששכר חמור גרם (שם מט) חמור גרם לו ליששכר עכ"ל, ופירש"י וז"ל: הוא, קוב"ה סייע שנמה חמורו של יעקב לאהל לאה ואותו הלילה של האחרות היה עכ"ל. ובילקוט הגירסא מלמד שהקב"ה סייע באותו לילה אבל מה שאמרו חמור גרם אינו מובן כי הכתוב אומר ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני, אבל יובן במה שאמרו במדרש הגלוי שהביא בצרור המור פ' ויצא וז"ל: ובמדרש הגלוי ראובן יצא לרעות חמורו של אביו וקשרו בשרש אחד של דודאים והלך לו, וכשחזר כוצא החמור מת מפני שעקר שרש הדודאים שהעוקרם מת ולקח הדודאים והביאם לאמו והוה יששכר חמור גרם עכ"ל. וכן הביא החכם ר"י ב) קארו זקנו של הרב בית יוסף בס' תולדות יצחק פ' יחי. וראיתי בספר ערוך הגדול רפואות ללשונותם למשפחותם שהדודאים הנק' מאַנְדְרַאגְרָא בלשון יוני ורומי שאין אדם רשאי לעוקרם מפני שהעוקרם מת, אלא קושרין חבל ראשו אחד בשרש וראש השני קושרין בצואר הכלב והכלב עוקרן ומת עכ"ל. דע וראה איך הגיעו ידיעות רז"ל בכל פרטי הנמצאים, ועוד מצאתי שמה שהדודאים הנ"ל הם רפואה מפוראה לכאב ושלחבת עינים ג).

וג"ל

הערות ונוספות מהמו"ל

א) [הוספה. מדרש גדול וגדולה" נדפס מהדש בקובץ בית המדרש חדר ג' ס' י].

ב) הוא ר' יצחק קארו ב"ר יוסף זקנו של הרב ב"י, ה"א רנ"ח. והוא היה מיוצאי ספרד.
ג) הרמב"ן בפירושו עה"ת (פ' ויצא) כתב וז"ל: וכתב ר"א הדודאים יש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידיים, וז"א כי ויעלו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו, והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות, וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב אבל השרש והוא העשוי בצורות ראש וידיים לא הביא, והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועיל להריון, ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא כטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם, עכ"ל. וב"כ בעה"ט דודאים בגימט' כאד"ם. וב"כ רבינו בחיי ע"ש. גם בשרשים לרד"ק כתב וז"ל: אפשר שתהיה האל"ף מהם נוספת או הם שרש אחר והם שרש עשב שהוא כדמות אדם וזכר ונקבה מנדרגורש בלעז (Μανδραγόρας, Mandragóra) עכ"ל, גם בהעתקה המיוחסת לשבעים זקנים הועתק מנדרגורש שכן שמו בלשון יון ובל' רומי, ובל' ערבי יברוח (בתרגום אונקלוס ויוב"ע זכר סנהדרין צ"ט ור' חייא בר אבא בב"ר) והוא הוא המנדרגורש. וב"כ ר"ש בן מלך במכלל יומי (שה"ש ז): הדודאים הם שרש עשב כדמות אדם וזכר ונקבה מנדרגולא"ש בלעז עכ"ל. וז"א ששרש עשב זה ויעיל לעורר התאוה והחשק, כמ"ש חז"ל על השום שמרכה ורע, ע' רמב"ן בפ' המעט קחתך את אישיו וע' ספורנו שם. גם אמרו שזמן מירחתם הוא בעת החמור והוא זמן האהבה, ומעם דודאים מלשון דודי הנזכר בפסוק הדודאים נתנו ריח (שה"ש ז' י"ד) בתוספת אל"ף, וזה ההעתקה המתרגם האשכנזי: דיא בלומען דער ליעבע, או: דיא ליעבעסאפעל. וז"א כי תכונתו וכשרונו להפיל תדרמנה ושנה עמוקה על האדם, ואולי השתמשה לאה בדודאים אלה גם לרפואת העינים, כי עיניה רכות היו. ועל כי השרש הזה רפואה הוא לעינים וסגולה הוא להריון, ורחל עקרה היתה ועיני לאה רכות היו, לכן נפלו שתיהן על המציאה הזאת ורבו עליה.

ואני אמנם בעיני ראיתי את הדודאים האלה בירח סיון דהאי שתא (תרג"ב) שהביא אתו ירדני ואיש

בריתי

עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב עב"ל א'. וכן הביא הכ"י במור א"ח (סי' קכ"ו) בשם הרב הגדול מהר"י אבוהב ז"ל, ולא נמצא בדר"א זוטא שלנו :
 ג) דברי הימים של משה. ספורי מעשיות ממשו רבינו דפוס קושטא רע"ה ד) והובא בערוך ערך אהרן ובילקוט פרשת שמות ופרשת וילך ובסוף פ' שמות ציין דברי הימים הארוך. ורז"ל אמרו בסוטה (יא א) שלשה היו באותה עצה, בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק גדון ביסורין, יתרו שברח זכו מבני בניו וישבו בלשכת הגזית וכו' עב"ל, פירש"י באותה עצה של הבה נתחכמה לו. והם דרשו ויאמר על עמו הוא התחיל בעצה תחלה לפיכך לקח תחלה דכתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך משמע שהוא יעץ תחלה קודם בלעם. ובדברי הימים של משה ראיתי שהיה עצה אחרת של בלעם וז"ל : ויהי בשנה השלישית ללדת משה ופרעה יושב על הכסא והגבירה יושבת מימינו ובתיה יושבת משמאלו והנער יושב בחיקה וכל שרי המלוכה יושבים אצלו, ויהי הם יושבים אל השלחן ויושט הנער את ידו ויקח את העמרה מעל ראש המלך וישם אותה בראשו, ויבהלו המלך והשרים על זה ויתמהו תמיה גדולה מאד. ויען בלעם הקוסם אחד מסריסי המלך ויאמר, זכר נא אדוני המלך את החלום אשר חלמת ואת פתרון עבדך, ועתה הלא זה העלם מילדי העברים הוא אשר אלהים בקרבם ומחכמה עשה זאת ויבחר לו מלכות מצרים, מה עשה אברהם אשר התיש חיל נמרוד מלך כשדים ואת אבימלך מלך גרר, ויירש את ארץ בני חת ואת כל ממלכות כנען, ומצרימה ירד הוא ויאמר אל שרה אשתו אחותי היא למען הכשיל מצרים ואת מלכה, גם יצחק מה עשה לפלשת אשר גר בגרר, ויעצם כחו מכל פלשתים, גם את מלכה רצה להכשיל באמרו לאשתו אחותי היא, ויעקב הלך בעקבה ויקח מיד אחיו את בכורתו ואת ברכתו, וילך פרנה ארם אל בית לבן אחי אמו ויקח את בנותיו ואת מקנהו ואת כל אשר לו, ויברח וישב בארץ כנען. מכרו בניו את יוסף וירד מצרימה וינתן בבית הכלא שתיים עשרה שנה עד אשר חלם פרעה הקדמוני חלומות ויוציאהו מבית הכלא ויגדלוהו על כל שרי מצרים, על פותרו חלומותיו לו, ויהי בהרעיב אלהים את הארץ וישלח ויבא את אחיו ואביו מצרימה ויכלכלם בלא מחיר והיו ואותנו קנה לעבדים, ואם על המלך טוב נשפכה את דמו ארצה בטרם יגמל (צ"ל במרם יגדל) ויקח את המלוכה מידך ותאבד תקות מצרים אחרי מלכו, וישלח אלהים מלאך ממלאכי קדשו ושמו גבריאל וירמה כאחד מהם, ויען ויאמר

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) כל המאמר הזה מובא מלה במלה בשבלי הלקט השלם (ענין תפלה סי' ח') וזה ידוע כי הספר תניא הוא קצור משבלי הלקט.

(ב) [סוספה. מדרש דברים זוטא. הובא בילקוט שמעוני עשרים פעמים בספר דברים. והוא מדרש אחד על ספר דברים אשר היה לעיני בעל הילקוט והעתיק ממנו דברים לילקוטו ויכנהו בשם „אלה הדברים זוטא“, ובכ"מ אשר ציין „אלה הדברים רבה“ נמצאים המאמרים במד"ר דברים אשר בדיניו היום והמאמרים שהביא בשם „אלה הדברים זוטא“ אינם נמצאים בו, ומדרש זה אבד ואיננו, וגשאריו לפליטה רק המאמרים שהביא בשמו]

(ג) [סוספה. מדרש דברי הימים. נזכר בילקוט ראובני הגדול (המסודר ע"ם פרשיות התורה הנדפס בוויילמרש-דארף תמ"א, אמ"ד ת"ס, אוסטרחה תקס"ו, לבוב 1860, וי"ד הקמן המסודר לערכין הנדפס בפראג ת"כ, הומבורג תע"ב ותפ"ב, לא נדפס רק ח"א ממנו, וח"ב נמצא בכ"י רד"א) ומביא מאמר ממנו שם דף ע"ה ע"ב. וע' הקדמת ה"ר חס'ן' חייוא (בעל שו"ת אהלי חם) לם' יוסיפון שמביא מדרש עזרא ומדרש דברי הימים, וע' לקמן באות ע' בהוספה שלי „מדרש עזרא“. ואולי הוא מדרש דברי הימים של משה הנזכר לקמן].

ד) ועד עתה נדפס פעמים רבות.

שמעתי שנמצא לרז"ל ספר הנקרא מס' גן עדן או פרקי ג"ע א' בעין פרקי היכולות ופרקי מרכבה ופרקי דרך ארץ, וכן כתוב שם בנוסח אחר כל השותה מים בשבת בה"ש בין מנחה לערבית תוך שנה שמת לו מת הרי זה גזול את מתיו, ושם מפרש הטעם באותם פרקים לפי שהמתים יוצאים בשבת ושותין מים מן הנהר היוצא מעדן ולכך אין ראוי לו לגזול את מתיו אבל לאחר שנה קבל את דינו כבר עכ"ל. ועיין תוס' פסחים (ק"ה א' ד"ה והנ"מ) ועיין בס' מטה משה שחבר הגאון מ"ו משה סי' רצ"ב:

ויתבן מה שכתב בס' חסד לאברהם (עין משפט נהר נ"א) וז"ל: דע כי ג"ע התחתון נברא אלפים שנה ושס"ה שנים ב' קודם העולם השפל שאנו בו ושעור זה העולם אחד מששים בג"ע וזה הגן עומד לימינו של עולם לרוח דרומית מזרחית ודומה זה העולם לפני הגן כתינוק בן יומו לפני אמו, וקרקע העולם השפל רחוק מקרקע של גן מפח, וצפונה של עולם השפל אצל דרומו של גן, שם גיהנם מדור המזיקים ומלאכי חבלה וצורת עולם השפל כצורת אות ב ואעפ"כ קשה בין לחיים בין למתים ללכת לג"ע מפני פחד המזיקים של גיהנם העומדים בצפונה של עולם וכו' עכ"ל. הוא לקוח ממס' ג"ע אורחות חיים לר"א הגדול א):

אות ד

מסכת דרך ארץ רבא זוטא נדפס בש"ס, ור"א זומא חסד בנוסחאות שלנו. זאת תראה בעליל בס' תניא (דף ה' א') וז"ל: ומ"מ הפסיקו בין ותגדל ויתקדש לשאר שבחות, מצינו באגדה שי' דברות נכללים בעשרה מאמרות ובקדיש יש עשרה שבחות כנגד עשרה מאמרות, וכשם שהיה הפסק בין ב' דברות הראשונות וכו' וששתי דברות הראשונות נאמרו מפי הנבורה וח' דברות האחרונות שמעו מפי משה) כך הפסיקו בקדיש בין ב' שבחות הראשונות לח' האחרונות, ואעפ"כ שיש הפסק ביניהם אסור לשוח שיחת חולין ביניהם, דתניא במשנת דרך ארץ זוטא א"ר חמא בר חנינא פעם אחת הייתי מהלך בדרך פגע בי אליהו זכור לטוב ועמו גמלים מעונים אמרתי לו מה הגמלים הללו מעונים אמר לי מעוניין אף ורוגז למספרים ובין קדושה לקדושה) בין קדושה לברוך בין אי"ש רבא מברך ליתברך ובין כל ברכה וברכה, וכל המדבר בהן עליו

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) בעל שה"ג מביאו בשם „פרקי ג"ע" לרז"ל וראהו בדפוס ישן.

(ב) בחסד לאברהם ד' ויולגא תרל"ז הגירסא אלף ותת"ח שנים.

(ג) מסכת גן עדן הוא סדר גן עדן הנדפס מחדש בקובצי „בית המדרש" בב' נוסחאות ח"ב ס"י וח"ג ס"יא, ולפ"ד רמב"ש כוון לס' עולם הבא הנקרא גן עדן המיוחס לר' אליעזר בן הורקנוס, ונדפס בל"א עם מעשה דריב"ל האנוואה ש"פ ותע"ה, ועם נוספות פראג ת"י—ת"ס, והוא נמשך לצוואת ר"א הגדול. וע' בהמפתח לפרד"א כנהר"ח רח"מ הורוויץ פלפול ארוך בזה, והיוצא מפלפולו שם, כי רבינו אליעזר ב"ר יצחק מווארמיווא (דחת") (1050) הוא בעל צוואת ר"א הגדול והוא בעל סדר גן עדן והוא בעל ארחות חיים כי הוא חבר שלשתם, ויען שהמחבר נקרא שמו אליעזר בהר גם בהמעשה של ר' אליעזר בן הורקנוס להציג בראש ספרו צוואת ר"א כמו מאטמא וישומה לראש דבר, ואכמ"ל בזה. וע' בס' שתי ידות כהר"מ די לונזאנו באצבע דרך חיים (דף קב"ב) שכתב על ס' ארחות חיים שחברו ר' אליעזר הגדול שמזכירין הפוסקים שהיה גדול אחד שמו אליעזר והיו קורין לו ר' אליעזר הגדול והתקדמה שבראשו ממעשה ר' אליעזר בן הורקנוס נכתבה מהמעתיק ואינה מהספר, ע' שה"ג ואוצה"ס. ובס' עמק המלך דף ו' מביא שראת את ס' צוואת ר' אליעזר הגדול בכ"י גדול יתר מאד מהנדפס.

כאשר דברת וסמך לנוסח זה במדרש דורשי רשומות שאומרים כי מנין ראשי תיבות של שמונה עשרה עולה אלף ות"ת כמנין המלאכים שמקבלין תפלותיהן של ישראל, ולפי הנוסח הזה יהיה החשבון מכון עכ"ל, וכן הביא הבחי' אחיו ז"ל פ' יתרו ז"ל: וסיוע לדברי מה שרמזו במדרש דורשי רשומות כי לשון מימ"א סימן הריגה בלשון קדם עכ"ל:

אות ה

מדרש הרנינו. בספר תניא (רף ק"א) ז"ל: ובמדרש הרנינו שופר שניקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול מ"ט משום דכתיב וה' אלהים בשופר יתקע מה שופר של הקב"ה שלם אף שופר של ר"ה יהא שלם, ולמה תוקעין בר"ה לפי שהן נגאלין ממלאך המות עכ"ל. גם הובא בס' שבולי הלקט (א) כ"ב ב"י סי' תרצ"א בשם שבלי לקט. חז"ל אמרו במסכת ערכין (ו') ומאי שוא בפסח דלא אמרינן כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהם, דפסח אינם חלוקים בקרבנותיהם ע"כ, ובמדרש הרנינו פרשת סוכה אמרו ז"ל המעם כמה שאין גומרים הלל בימי הפסח לפי שנמבעו המצריים, וכתיב בנפול אויבך אל תשמח ע"כ, וחפשתי בשבלי הלקט ולא מצאתי שהביא זאת (ב):
 ודע כי שבלי הלקט הנדפס בוויניציא שנת הרנינו הוא לקוים משבלי לקט אשר כ"י והוא נכתב בערוגות ושבליים, ויש בכ"י ג"כ על שאר ג' מורים יו"ד א"ע ח"מ, והגאון ר"א גרמיוזא כתב בס' רוקח (סי' ר"ו) ז"ל: במדרש הרנינו מפני מה נתנה קורת רוח עשרה ימים מר"ה עד יוה"כ כנגד קרבנות יו"כ פר אחד איל אחד שבעה כבשים שעיר אחד, וכנגד מ' מדות רחצו הזכו הסירו עד ריבו אלמנה (מ"ס בדברי רש"י בישעיה שהביא בשם פסיקתא עשרה ואינם רק תשעה) וכתיב בתריה לכו נא ונוכח, מהו הויכוח, אמר הקב"ה עשו תשובה באלו מ' ימים אפילו יש בכס כמה עונות אני אליכם כשלג ביום הכפורים. ד"א כנגד עשרה מאמרות, לכך רמז מן בראשית עד [יום הששין] יו"ד ימים, רמז ל' ימי תשובה. ד"א כנגד י' דברות שנתנו בו' בסיון ונשתברו הלוחות בעונותיהם ונתפתה ביה"כ עכ"ל הרוקח. וזה המאמר הובא בילקוט ישעיה רמז רנ"ג (ג) בשם פסיקתא רבתי בשני לשון מעט ולא ידעתי אם הרוקח קרא להפסיקתא מדרש הרנינו אם הוא אחר. ורוקח הביא בס' י"ח ז"ל: ובמדרש הרנינו שובה ישראל עד ה' אלהיך, כל מה שברא הקב"ה לא נשבע אלא על התשובה חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע, אמר הקב"ה לישראל מתביישים אתם לעשות תשובה הנני שב ראשון כה אמר ה' הנני שב, ומה מי שאין לו חמא ולא סרחון ח"ו אומר אני שב, ב"א עאכ"ו שצריכין לעשות תשובה שלמה, ואף העבירות שעשה מתחלה אינן נזכרים שנאמר ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב, ומבשרות שלום שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב רחוק שנתקרב, שובה עד ה' שהוא במדת רחמים ובדברים מתקבל קחו עמכם דברים, ולא עוד אלא הולך ריקם וחוזר מלא ואמר כל תשא עון וקח מוב עכ"ל. ורו"ל אמרו

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) מאמר זה בס' רצ"ג בשם מדרש הרנינו. ועוד שם בס' זה: במדרש הרנינו שופר של בעל מום כשר לתקוע בו בראש השנה וכיוכל שנאמר והעברת שופר תרועה וגו' אבל לא על הנוכחים.
 (ב) מאמר זה הוא שם בענין ראש חדש (סי' קע"ד) ז"ל שם: במדרש הרנינו פרשת סוכה, וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג אנו גומרין את ההלל אבל בפסח אין אנו גומרין את ההלל אלא יום ראשון ולילו, ולמה, שמואל בן אבא אמר בנפול אויבך אל תשמח למי שנמבעו בו המצריים עכ"ל.
 (ג) בילקוט ד' גאלרמאן בווארשא הוא רמז שפ"ט בפ' ובפרשכם כפיכם.

ויאמר אם על המלך טוב יביאו אבן שהם וגחלי אש כו' עכ"ל שם א). ויגדל משה ר' יהודה אומר כל בנים אינם גדלים שהוא אומר ויגדל, אלא שהיה בן חמש שנים ונמצא כבן י"א שנה וכו' עכ"ל: והבט וידר הקורא שהוא דברי תנאים ור"א בן עזרא וז"ל לא ראה שזכרו בו תנאים וכתב (שמות ב כב) על פסוק ותלך בן יקרא את שמו גרשם וז"ל: ואשר כתוב בדברי הימים של משה אל תאמין וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הרעת הנכונה וככה ספר ורובכל וגם ספר אלדר הדני והדומה להם עכ"ל. ושם (ד כ) ויקח משה את אשתו וז"ל: לא ידענו אם נולד גרשם בימי בחרותו ובברחו אל מדין או בוקנתו ואל תסמוך על דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו (ב) עכ"ל. ואל התמה עליו כי הרשב"ם היה יותר גדול ממנו ועשה פי' על ש"ם ובעבור שהעמיק שכלו בפשטיות ושמחיות באור המקרא לא עסק כ"כ במדרשות, עד שכתב על פסוק כי כבד פה כו' וז"ל: איני בקי בלשון כי בקמנותי ברחתי כו' וכי אפשר נביא אשר ידעו השם פנים אל פנים וקבל תורה מידו לידו היה מנגמם בלשונו, ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים ואין לחוש לספרים החיצונים עכ"ל. כוונתו ג"כ על דברי הימים של משה, אבל לא ראה בשמות רבה (פ' א') וז"ל: והוא נומל כתר של פרעה ומשימו על ראשו וכו' ובא גבריאל ודחף את ידו ותפש את הגחלת והכניס ידו עם הגחלת לתוך פיו ונכוה לשונו וממנו נעשה כבד פה וכבד לשון עכ"ל:

מדרש דורשי רשומות ר"י בן הרא"ש במור א"ח סי' ק"ח, וז"ל: ונוסח אשכנזית ולירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה

כאשר

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) סוף המאמר הזה עיון ילקוט שמות פסקא קס"ו.
 (ב) גם אברכנאל בפירושו על התורה (פ' בהעלתך) כתב כי אין ראוי לסמוך על דברי הימים של משה, ע"ש.
 (ג) „מדרש דורשי רשומות“. בב"ב פבי דורשי רשומות (מקראות, רש"י) אמרו אין מוס אלא תורה וכו'. לפי הנראה הוא הוא „מדרש דורשי רשומות“ ודא ודא אחת היא, כי המדרש הוא ספר קצץ ואסף דברי חכמים ובעלי אסופות הדורשים בדברי אגדה, והמאמרים המפורזים של דורשי רשומות הקדמונים נקבעו ובאו אחרי כן בספר אחד וקרא לו שם „מדרש דורשי רשומות“. וע' במכילתא דיוסע פרשה א': דורשי רשומות אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים, ומנן שנמשלו למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים, לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהו זקוין בתורה בשבת בשני ובחמישי וכו'. ובפ' מדרות סופרים על המכילתא האריך בבאור מאמר זה, ובתוך דבריו כתב שם וז"ל: כן אני אומר שהחכמים סמכו תקנת עזרא למקרא ע"פ מדרש דורשי רשומות, וגם ענין שם דורשי רשומות מורה שלא העמידו מין מדרשים אלה בגדר המדרשים אשר מהם הוציאו הלכות, כי לדעת דורשי רשומות הם היו החכמים שדרשו הפסוקים בדרך משל ומליצה ורמז ויצאים מגדר הפשט שכן ענין מלת רשום, ואף בכל מקום שאנו מוצאים מדרש שדרשו דורשי רשומות רשונהו בדרך משל ומליצה ורמו כמו בברכות [כד ע"א] דורשי רשומות היו אומרים והוי חייך תלואים לך מנגד זה התולה את תפלו, ויורה ה' עין זה דברי תורה וכו' עכ"ל, אולם בברכות שם הגורס „חמורות“ ולא „רשומות“, וע' רש"י שם: דורשי רשומות, קשרים ומתומים הכלולים בתורה דורשי חמורות נרטינן והיא היא עכ"ל, ובפסחים (גד') דורשי חמורות (מקראות סתומים, רש"י) היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם וכו', ובחולין (קלד') דורשי חמורות (מקראות סתומים, רש"י) היו אומרים הרוע כנגד הד' וכו' ולחיים כנגד תפלה וכו', וע"ש בתוד"ה דורשי חמורות מ"ש בשם הערוך, המאמרים הנ"ל ויוו לנו כי מדרשי האגדה יקראו מדרש דורשי רשומות ומדרשי ההלכה הדורשים את המקרא הוציאו ממנו דת דיון יקראו דורשי חמורות ולכן פירש"י דורשי רשומות מקראות סתומים ודורשי חמורות פי' כב"ם מקראות סתומים, ונמצא גם במד"ד קהלת פ"י דורשי רשומות אומרים האדם גידון אחר רובו וכו'. גם בספרי עקב (פיסקא מ"ט): דורשי רשומות אומרים רצונך שתביו מי שאמר והיה העולם, למוד הגדה, שמתוך כך אתה מכיר את הקדוש ברוך הוא ומדבק בדרכיו, וכמכילתא דיוסע (בשלה פ"ג) בפסוק ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא וכו' דורשי רשומות אמרו ישראל קראוהו מן (כי מן ליצא דמוזי הוא, סוכה לג:).

הזהיר את ישראל למנות שופטים שדנין דין אמת לאמתו ועובדין בצרכי צבור וגודרין להם פרוצות ויתקנו את המקולקלות שכשדנין דין אמת לאמתו יהיה שלום בעולם ויתקיים שכך שנינו על שלשה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום, ושלשתן בפסוק אחד נאמרו שנאמר אמת ומשפט שלום שפמו בשעריכם (זכריה ח) שכיון שנעשה הדין נעשה האמת ונעשה שלום, לפיכך צריכים הדיינים לדעת את מי הם דנין (ולפני מי הם דנין) והאיך הם דנין ולא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וגו', ר"ל שגורמין לעולם שיתמוטט וכן וירעשו מוסדי ארץ ואומר רועה התרועעה הארץ וגו' ואמר נוע תנוע ארץ וגו', וכל כך למה לפי שאין עושין משפט שנאמר וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט (ישעיה נט) אמר הקב"ה לדיינים אני אמרתי אלהים אתם (ר"ל דיינים) כמו עד האלהים וגו' ואתם לא עשיתם כן אכן כאדם תמותון. נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו', ראה כמה אהוב וחביב לפניו המשפט ולפי שהדינין מדה טובה לפני הקב"ה מסרה למשה קודם תרי"ג מצות שנאמר שם שם לו חק ומשפט ושם נסחו וא"ל סדרם לפני בני כשלחן ערוך דכתיב ואלה המשפטים אשר תשים וגו' כאדם שמשים בפי תינוק שנאמר שימה בפייהם. ולמה אהב כ"כ המשפטים לפי שהשלום תלוי בהם כי כשיש בין אדם לחברו דין ותחרות וקטטה ועושין ביניהם דין השלום נעשה ביניהם. בא וראה כמה הדינין חביבין לפני הקב"ה ששקלן כעשרת הדברות שהדברות כל דבור ודבור הוא מצוה בפ"ע אבל הדינין נאמר בהם י' מצות עשה וי' מצות לא"ת. ואלו הן מצות עשה: א' ואלה המשפטים וגו'. ב' בצדק תשפוט עמיתך. ג' שופטים ושוטרים. ד' ושפטו את העם. ה' ושפטתם צדק. ו' ונגשו אל המשפט ושפטום. ז' והפילו השופט (ח' חסר נ"ל שמצוה ו' ונגשו אל המשפט, ז' ושפטום, ח' והפילו השופט). ט' שום תשים עליך מלך. י' אשר יבחר ה' אלהיך בו. ועשרה לאוין אלו הם: א' לא תכירו פנים במשפט. ב' לא תגורו מפני איש. ג' לא תעשו עול במשפט. ד' לא תשא פני דל. ה' ולא תהדר פני גדול. ו' לא תמה משפט אביונך. ז' לא תמה משפט גר יתום. ח' לא תמה משפט. ט' לא תכיר פנים. י' ולא תקח שחד. הא למדת שהדינין חביבין לפני הקב"ה כעשרת הדברות י' דברות כל מצוה ומצוה בפ"ע, ועל מצות הדינין צוה כ' מצות עכ"ל. ובפ' המצות שער כ' כתב וז"ל: גרסינן במדרש השכם מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רשב"י שיצא ח"ל וזבא עשיר וכשראו התלמידים שהעשיר בקשו אף הם לצאת לחוץ לארץ, בא רשב"י והוציאן חוץ למדינה לבקעה אחת והתפלל לפני הקב"ה ונתמלאה הבקעה דיגריי זהב, א"ל כל מי שמבקש ליטול יטול אלא הווי יודעין שכל מי שנוטל מחלקו של עוה"ב הוא נוטל שאין מתן שכרה של תורה אלא בעוה"ב שנאמר ותשחק ליום אחרון. ומעשה בר"ש בן חלפתא שהיה בע"ש ולא היה לו מה לאכול באותו שבת עם חשכה יצא לחוץ לעיר להתפלל ונתנו לו אבן טובה ונתנה לשולחני ופירנס אותו שבת, א"ל אשתו ומנין לך כל זה, א"ל כך וכך היה המעשה, א"ל אשתו איני מועמת כלום עד שתקבל עליך להחזירה שלמחר באין חבריך ונוטלין חלקם שלם ואתה תמול חסר קבל עליו להחזירה, למוצאי שבת החזירה ויצאה כמין פס יד ונמלתה וגדול הוא נס האחרון יותר מן הראשון לכך נאמר

הערות ונוספות מהמו"ל

והפרקים הנזכרים להלן פ' הדיינים, פ' המצות, פ' משא ומתן שלו הם, ובעל ר"ח העתיקים בסוף ספרו ראשית חכמה, לכן תמצא המאמרים האלה גם שם, ומדרש השכם זה המובא להלן נמצא גם במגורת המאור לר"י אבונה (נר ג' כלל ט' חלק א' פ"א). ואולי ראה מגורת המאור האחרון את מגורת המאור הראשון, כי האחרון גפטר ה"א רנ"ג, ק"ב שנה אחר הראשון. וע' לקמן אות ח' בהערתי על ס' חופת אליהו רבה.

אמרו (יומא פו א) א"ר לוי גדולה תשובה שמנעת עך כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אליהך, ובמדרש הרנינו דרש רבינו גדול כחה של תשובה כיון שאדם מחשב בלבו לעשות תשובה מיד עולה ועומדת לפני כסא הכבוד אמר הקב"ה אפי' יש בכס עבירות עד כסא הכבוד שובה ישראל עכ"ל סי' י"ט א), וכן הביא רש"י בפ"י בראשית רבה (פרשה מ"ב) וז"ל: עמק סכות שהוא מסוכך באילנות א"ר תנחומא גפן ותאנה כו', וז"ל רש"י ומפ' במדרש הרנינו שאין לך שבול ושביל בסדום שלא היו בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה שהיה כל השביל מסוכך בו לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו עיט עכ"ל. ובפרשה נו"ה א"ר לוי בר חיתא ב' פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים איזו חביבה אם הראשונה אם השניה, מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המריה היו שניה חביבה מן הראשונה, וז"ל רש"י ז"ל: ובהרנינו מפורש מן מה דכתיב בי נשבעתי נאם ה' היו השניה חביבה עכ"ל. ובפ' נ"ו בשעה ששלח אברהם אבינו את ירו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו בכו מלה"ש הה"ד הן אראלם צעקו חוצה, מה היו אומרים נשמו מסלות וכי אין אברהם מקבל עוברים ושבים, שבת עובר אורח האידך מד"א חדל להיות לשרה אורח, הפר ברית ואת בריתי אקים את יצחק, וז"ל רש"י: ומי יאמר לך שאין הפסוק הזה מדבר אלא במלאכי השרת, נאמר כאן ממעל לעצים ונאמר להלן שרפים עומדים ממעל לו ומפרש במדרש הרנינו מה היו צועקים נשמו מסלות היכן הוא מתן שכרן של עוברים ושבים שהיה אברהם מודיען בעולם. שבת עובר אורח כפל שכרן של אורחים שהיו באים מכל מקום והיו לנים אצל אברהם לאכול ולשתות ולעשות אותם שיברכו לבורא עולם אלא הפר ברית שאמרת לאברהם ואת בריתי אקים את יצחק הרי המאכלת על צוארו עד מתי אתה ממתין עכ"ל:

מדרש השכם. מוכא באבודרהם בפ' א"ר ישמעאל ב"ג מדות התורה נדרשת וז"ל: ובמדרש השכם משלש עשרה מדות התורה נדרשת עכ"ל, ובמגורת המאור ר"י אבוהב (גר שלישי כלל מ' חלק ג' פ"ב) וז"ל: וגרסינן במדרש השכם לא גלתה יהודה אלא על שלא העמידו את הדין שנאמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וגו' מה איל זה ראשו של זה בצד וזנבו של זה כך דיני ישראל באותו דור זה כובש פניו מפני זה וזה כובש פניו מפני זה, כך אמר להם הנביא שריך סוררים וחברי נגבים וגו' ומהו שלמונים שהיו אומרים זה לזה עשה עמי היום ואני אשלם לך למחר והנביא צווח ואומר מלאתי משפט צדק לין בה ועתה מרצחים, הכיתי להם שיעמדו שופטים ויקיימו את הדין והם לא עשו כן אלא שלהם עשו עיקר ואת הדין מפל, לפיכך נעשו הם מפלים לגוים בארצם שנאמר ויקן למשפט והנה מספח (פי' כמו ספחני נא אל אחת וגו') לצדקה והנה צעקה, ולפיכך ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם וגו', וכי בבתיהם היתה הגולה, אלא מתוך שצווחין היתומים והאלמנות והעניים על גולותיהם, והם מעלימים עיניהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו הגולה בבתיהם שנאמר יתום לא ישפוטו, ולפיכך אמר להם הקב"ה אין לי חפץ בקרבנותיכם ולא כו', אמרו ישראל ומה נעשה לשוב חרון אפך, אמר להם למדו היטב דרשו משפט ע"כ. וגמרו של המאמר ההוא עיין במגורת המאור (ב) פ' הרינין וז"ל: ובמדרש השכם גרסינן הקב"ה

הזויר

הערות ונספחות מהמ"ל

- (א) והכפילו בסי' ר"ז. וכן הביא עוד הרוקח בסי' רי"ד: אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו ואם מהל לו נענה בתפלתו וכו', כשירד ר"ע ואמר א"מ וכו' יצאה ב"ק וכו' שהעביר על מדותיו, וכ"מ ביומא פ"ז וכן בב"ק צ"ט וכו' וכן בירושלמי פ' החובל ובמדרש הרנינו ובתוספתא דב"ק. (ב) הוא ס' מגורת המאור להר"ר ישראל אלנקוזה ז"ל שנסרף על קדושת ה' בטולמלא ה"א קנ"א, והפרקים

לישראל מתוך החשך דכתיב לאמר לאסורים צאו וגו' וכתיב והלכו גוים לאורך וכו', עכ"ל : ובספר המוסר שחבר ר' יהודה כלץ פ"כ וו"ל : וגרסינן במדרש השכם א"ר שמואל בר נחמני גדולה היא דרך ארץ שקדמה לתורה כ"ו דורות שנאמר לשמר את דרך עץ החיים, דרך זו דרך ארץ, החיים זו תורה עכ"ל. ותמצא זאת בהתחלת תנא דבי אליהו ולא נזכר שם התנא, ובפרק מ"ו וו"ל : כדגרסינן במדרש השכם אמר הקב"ה לדויינן אני אמרתי אלהים אתם (דויינן, כמו עד האלהים יבא דבר שניהם), ואתם לא עשיתם כן, אכן כאדם תמותון ונתתי להם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו' לא עשה כן, עכ"ל. ובראשית חכמה (שער ענוה פ"ב) וו"ל : ואמרו במדרש השכם על ענין זה, ומה משה רבינו שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא וברחמנות נהג עם ישראל ונתן נפשו עליהם ואמר ואם אין מחני נא וגו' אב לחכמים ולנביאים כשכעם עשה אחת נתעלמה ממנו הלכה, הדיוטות על אחת כמה וכמה, עכ"ל א :

הגדה, מביאו רש"י (סנהדרין לא ב) שלחו ליה למר עוקבא לדווי ליה כבר בתיה וכו' פירש"י כמשה שהוא בן בתיה וכו', ומצאתי בס' הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה שנתן עינו באשה אחת והעלה לבו מינא ונפל בחולי וא"א היתה, לימים נצרכה האשה ללוות ממנו ומתוך דחקה נתרצית לו וכבש יצרו ופמרה לשלום ונתרפא וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים, ועש"ב קרו ליה נתן דצוציאת (שבת נו) הכא נמי להכי כתבו ליה הכי ע"ש האור שהיה זורח עליו עכ"ל. וכתב הרב ר' יחיאל בסדר הדורות : ואולי אותו ס' הגדה שמצא רש"י מר עוקבא צ"ל עוקבן בר נחמיה ואני מצאתי כי נתן דצוציאת היה בזמן ר"ע בספר מעשיות של ר' נסים בר יעקב לדונש חתנו (דף לו) עכ"ל ע"ש : פרקי היבילות ב). ר' ישמעאל בן אלישע ור"ע. מובא בס' ציוני וברקאנפי ובעמק המלך ובעבודת הקדש ו' גבאי ובס' האמונות לר' ש"ס דברים נפלאים. וו"ל

ר' מנחם ציוני בפ' יתרו : ואל תמעה באגדת ר' ישמעאל בן אלישע ור' עקיבא וחבריהם מאשר ספרו בספר היבילות והפליגו בשעור הקומה ובכסא ובדברים מופלאים ונוראים בו וכלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת עכ"ל. ובפ' ויקרא כתב וו"ל : ואיתא בספר היבילות א"ל שר הפנים לר' ישמעאל על שרמוטי הפדחת והיד וכפות עכ"ל. ובס' עמק

הערות ונוספות מהמו"ל

א) ואני מצאתיו גם בספר שבלי הלקט השלם הלכות שמות (ס' ב') וו"ל : „וכן מצאתי בספר השכם" וכן בס' י"ז ומ"ד „מצאתי בספר השכם" וקרא לו תמיד בשם ספר ולא מדרש. גם רבינו טוביה בספיקתא וזטרא (פ' וארא) אומר „דרשו רבותינו בספר השכם", ובס' המכריע מרבינו ישעיה מטראני הראשון (ס' יו"ד) כתב „וכן בספר השכם", ובתניא רבתי (ס' ס') „והכי איתא בס' השכם", וכן רבינו יוחנן ועוד כמה פוסקים זיכירוהו ומביאים ממנו מאמרים רבים כן בהלכה וכן בהגדה, ויש מהם שיעשו לו שם ספר ויש שיקראו תמיד את שמו מדרש, ונקרא השכם על שם החלו לדרוש את הפסוק השכם בבקר (שמות ח' טז) בראש ספרו. ומדרש זה כבר אבד ואיננו, ומאמר הגי' גדולה ד"א וכו' נמצא גם בויק"ר פ"ט ופ"ה.

ב) קבלה ומדות עמוקים על מערכת השמים וצבאותם וכסא הכבוד והיכל ה', וקצת גם על מעשה בראשית והנפש ומסודר למשניות והלכות או לפרקים, ונקרא ג"כ ס' חנוך או ספרא דחנוך ע"ש תחלתו בפ' ויתהלך חנוך כמו כמה מדרשים אחרים הנקראים ע"ש תחלתם, או כמ"ש בזהר שנקרא כן לפי שחובר ע"י מטטרון זה חנוך, ויש קורין להם היבילות זוטרתי בערך אל ס' היבילות רבתי (היבילות רבתי נדפס בקובץ בהמ"ד ח"ג) על חכמת האלהות בד' סדרים, והם : סדר רוחין, סדר עיריין, סדר דין, סדר מחנות, ובס' ציוני נקראו אגדת ר' ישמעאל ובכ"י די רומי נקראו מדרש סוד תורה ונדפס קצת ממנו בס' ארוי לבנון (הוא קובץ כולל ז' חבורים שונים : מדרש כונן, האמונה והכשתון להרמב"ן, ס' הנקוד לר' גיקטליא, סוד החשכול, מעין ההכמה מיוחס למרע"ה, פרקי היבילות לר' ישמעאל כה"ג, כללי מדרש רבה לר' אברהם בן עקרא, וויניציא שס"א), וגם לברו : שקלאב תקמ"ה, זאלקווא תקצ"ג, וקצתם נדפסו בזהר בשם שבעה היבילות. רב האי גאון הזכירו בשו"ת הגאונים סימן צ"ט ורב עמרם גאון הביא מאמרים ממנו בסדר תפלה שלו.

נאמר ותשחק ליום אחרון עכ"ל, ומאמר זה מובא בילקוט סוף משלי ולא ידע המציין לציין אותו אבל במעט שנוי, וז"ל: א"ל אשתו מהיכן אלו א"ל ממה שפרנס הקב"ה, א"ל אם אין אתה אומר לי איני מועמת כלום, א"ל כך וכך היה המעשה, א"ל איני מועמת כלום עד שתאמר לי שאתה מחזירה במוציא שבת, א"ל למה א"ל למחר אתה בא וחברך עמך והן נוסלין יותר ואתה נוסל פחות מהם למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעוה"ב שנאמר ותשחק ליום אחרון, ע"כ. וגם במדרש רבה שמות (פ' נ"ב) וז"ל: מעשה בתלמיד אחד של רשב"י שיצא הו"ל, ובא עשיר והיו התלמידים רואין אותו ומקנאין בו והיו מבקשין הן לצאת לחו"ל וידע ר"ש והוציאן לבקעה אחת של פני מרון והתפלל וכו' מעשה בר"ש בן חלפתא שבא ע"ש ולא היה לו מאן להתפרנס יצא לו חוץ לעיר והתפלל לפני האלהים וניתן לו אבן מובה מן השמים וכו' ע"ש. הוא אשר דברתי שכל המדרשים נכללו במדרש רבה ולכן נקרא רבה גם שר' יוחנן חבר אותו. ובפ' משא ומתן כתב הר"ר ישראל ז"ל וז"ל: וגרסינן במדרש השכם ולא תונו איש את עמיתו יכול אונאת דברים או אונאת ממון כשהוא אומר אל תונו איש את אחיו, הרי אונאת ממון אמור, ומה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו הרי אונאת דברים. כיצד, אם בעל תשובה הוא לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם היה ב"ג לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך, שנאמר וגר לא תונה. היו חלאים ויסורים באין עליו או קובר את בנו, אל יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאויב הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד עכ"ל. ולא הכנתי שכתבו בשם מדרש השכם והוא ממש לשון הגמרא (ב"מ נח ב) ת"ר לא תונו איש כו', ואין לדונו שלא ראה את הגמרא שהוא עצמו הביא שם: וגרסינן בב"מ אר"י משום רשב"י גדול אונאת דברים מאונאת ממון, ומאמר זה בא מיד אחר מאמר ראשון. ונראה שהמעתיק דילג כל המאמר במדרש השכם והתחיל ממאמר שהביא אח"כ בשם התלמוד. ובפ' הדיינין כתב וז"ל: גרסינן במדרש השכם, חייבין ישראל למנות דיינים שיהיו יראי שמים כדי שלא יהיה בהם משוא פנים ולא מקח שחד, שכששופטי ישראל ומנהיגי וגדולי הדור הולכים בישרות ובתמימות ומתרחקים מן הכעור ומן הרומה לו ומן החמא כך הווין נמי כל ישראל שהגוף הולך אחר הראש. וכן מצינו במלכי ישראל, כשהיה המלך ירא חמא, היו כל ישראל מדקדקין על נפשותם והיו בהשקט ובבטחה והיו מתגברין על שונאיהם, וכשפשע המלך היו כל ישראל בפורעניות עכ"ל. ועפ"ז יובן סמיכת מאמר ר"י בן תורתא (יומא ט א): מ"ד יראת ה' תוסף ימים ושנות רשעים תקצורנה, יראת ה' תוסף ימים זה מקדש ראשון וכו' מכאן ואילך צא וחשוב כאו"א לא הוציא שנתו. אמר ר' יוחנן בן תורתא כל כך למה (בגמרא חסר זה המאמר ומצאתי בעין יעקב שבגמ' מתחיל אמר ר' יוחנן בן תורתא מ"מ חרבה שילה ואין לו סמיכות, אבל מפני שאמר ריב"ת כל כך כו' בא מאמרו אח"ז מ"מ חרבה כו') לפי שהיו לוקחין אותה בדמים דא"ר אסי תרקבא דיוגרי עיוולא ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהנא. רברבא, ואמר ריב"ת מ"מ חרבה שילה כו', לכן דבר מחורבן, מפני שדבר בכהנים גדולים שאינם ראויים, והם גרמו לחורבן שהגוף הולך אחר הראש, לכן הביא חורבן שילה אף שהיה קודם כי מענינו הוא. וכן הביא ר' אברהם סבע בספר צרור המור סוף פ' תרומה וז"ל: כמוזכר בזאת הפרשה במדרש השכם בפסוק וזאת התרומה וגו', זהב כנגד גלות בכל דכתיב ביה אנת הוא רישא דדהבא, וכסף גלות מדי דכתיב ביה הכסף נתון לך, ונחשת כנגד מלכות יון דכתיב ביה מעוהי (ורעוהי) [וירכתה] די נחש (דניאל ב לב), ותכלת וארגמן וגו' ועדת אילם מאדמים כנגד מלכות אדום דכתיב ביה מן האדום האדום הוה וכתיב מי זה בא מאדום וגו', שמן למאור זה מלך המשיח שנקרא וית רענן וית נך, לפי שעתיד להאיר

לקרותו על ממתו וכו' אמר אביי אף ת"ח מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי, ובמדרש ויכלו ז"ל: בשבא א' מישראל לישן ואינו ישן עד שממליך לקוב"ה לא ישכב עד יאכל טרף שאומר ה' אלהינו ה' אחד, והמחבלין שומעין שהזכיר שמו של הקב"ה מלחשין אחריו בשכמל"ו ובורחין והוא נסמך בזה ופוקד נפשו בידו אחר שמע בידך אפקיד רוחי, והשומרין בלילה מוסרין אותו לשומרי היום שנאמר נפשי לה' משומרים לבקר עב"ל, וכן הוא ממש במדרש תנחומא פ' בלק, פ"י שמוסר נפשו לה' בלילה מיד שומרים בבקר והן שומרי יום עב"ל מובא ברוקח ר"א גרמיוא (ס"י שכ"ו). וכן אמרו ז"ל (שבת קיט:): אמר רבא ואיתימא ריב"ל אפילו יחיד המתפלל בע"ש צריך לומר ויכלו דאמר רב המנונא כל המתפלל בע"ש ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית וכו'. כתב הרוקח (הלכות שבת ס"י מ"ט) וז"ל: ומסיק רבא במדרש ויכלו ג' פעמים חייב אדם לומר בשבת ויכלו א' בתפלה וא' לאחר התפלה וא' על הכוס עב"ל. נראה שצ"ל ומסיק רב מפני שהרוקח גורס אמר רב ואיתימא ריב"ל אפילו יחיד המתפלל וכו' ועליה קאי ומסיק רב ורב חברו כמ"ש בשאר ספרי דבי רב כמ"ש באות כ' במדרש כונן בעוה"י, וזה המאמר הוזכר גם כן בהגהות מיימוני (הלכות שבת פ' כ"ט) ע"ש, שהוא כנגד ג' אשר שכתוב בפ' ויכלו, ועיין תוס' פסחים (קו א) שכתבו טעם אחר משום יו"ט שחל להיות בשבת וכו' עב"ל, וכן אמרו חז"ל (ב"ק פב א) עשרה תקנות תיקן עזרא כו' ושהיו קורין בשני וחמישי, עזרא תיקן והא מעיקרא הוה מיתקנא דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים כיון שהלכו ג' ימים בלא תורה עמדו נביאים שביניהם ותקנו להם שיהיו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני כו' כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה. כתבו בתוס' וא"ת מ"ש שתקנו ב' וה', וז"ל משום דאמר במדרש משה רבינו ע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות אחרונות וירד בשני ונתרצה לו המקום, ולפי שהיה עת רצון באותה עליה וירידה קבעו בב' וה' ולכך נמי נהגו להתענות בב' וה' עב"ל. כתב הרוקח (הלכות ר"ה ס"י ר"ט) וז"ל: ומה שמתענין בב' וה' אומר בתנחומא בפסוק וה' המטיר על סדום ועל עמורה. כשחמאו בעגל עלה משה בחמישי וסוף מ' יום היה יום שני מכאן תקנו חכמים שמתענין יום ב' ויום ה' בעליות וירידתו, וכן מדרש ויכלו פ' בהעלתך עב"ל. ובשבלי לקט ס"י צ"ב א) הביא זאת גם כן בשם מדרש תנחומא פ' וירא, וכתב ויש נותנין בו סימן דרשו ה' בהמצאו בה' מצאו יום שב"ד של משה ושל מעלה שוין עב"ל. ולא מצאתי בתנחומא פ' וירא ב) עיין מ"ש באות ת' בעוה"י. ונפלאות היא בעיני מה שלא הזכירו תוס' זאת בשם מדרש ויכלו, כי בעלי תוס' ראו מדרש ויכלו וגם הביאו (סנהדרין נט א) מיתבי היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עו"ג ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים ליום וישראלים לא נאמר אלא האדם וגו' הא למדת שאפילו עו"ג העוסק בתורה ה"ה ככה"ג וכו'. כתבו בתוס', פירש"י ולית ליה לר"מ אתם קרויים אדם וקשה דכפ"ק דכריתות (ו') פמר סך משמן המשחה לעו"ג, ומשמע דהוי טעמא משום דכתיב על בשר אדם לא ייסך אתם קרויין כו', ור"ת מפרש דיש חילוק בין אדם להאדם תדע וכו' וה"ר משולם פ"י דוקא גבי פורענות קרא אותם כו', דאין ראוי לכתוב שם

הערות ונוספות מהמ"ל

- (א) ס"י צ"ב הוא בשבלי הלקט הקצר ובשבלי הלקט השלם הוא במ"י רע"ז.
 (ב) אמת נכון הדבר כי במדרש תנחומא שלנו הנדפס אינו, אכן במדרש תנחומא הוצאת באכעד צמצא המאמר בצורתו בפ' וירא פסוק וה' המטיר וגו'.

המלך מביא מענין עשרה הרוני מלכות מעשה מס' היכלות ע"ש, וכתב הערוך בערך
 אבן המנוגעת שיש היכלות רבתי והיכלות זוטרתו ע"ש וז"ל: [הגיגה י"ד] ת"ר ארבעה
 נכנסו לפרדם זהו המפורש בהיכלות רבתי ובהיכלות זוטרתו שהיו עושין מעשים ומתפללין
 תפלות במהרה ומשתמשין בכתר וצופין בהיכלות ורואין היאך משמרות מלאכים במעמדן
 והיאך היכל אחר היכל היכל לפנים מהיכל וקאמר להו ר"ע כשאתם מגיעים אצל אבני
 שיש מהור אל תאמרו מים, ואם אמר הרי אלו מים, נהדף לפי כי שקר הוא ואמר וכן
 מפורש בהיכלות רבתי בלשון הזה. ומפני ששומרי פתח היכל שיש, ממילין אלף אלפי
 גלי מים ואין שם אפילו טפה אחת [אר"ע נראה כמו שיש בו גלי מים ואין בו אפילו
 טפה אחת] אלא אויר זיו אבני שיש מהור, שהן כלולות בהיכל שהיה זיו פניהם דומה
 למים ואם אמר מים הללו מה מיבן כו' עכ"ל. ובס' שומר אמונים (פ' כי תשא) מביא
 יותר קצת וז"ל: בפרקי היכלות יש היכל ידוע למעלה ובשמגיע שם העולים למרכבה,
 ונראה להם באותו ההיכל עינים גדולים והוא מדמה בדעתו שהוא מים ואומר מה מיבן
 של אלו המים, מיד יצא בת קול ומכריו על זה האיש שהוא ממנשקי העגל ומיד נענש
 עכ"ל, עיין בקונטרס אחרון. ובספר לקומי שכחה ופאה [נרפס בפירארה שי"ן] (שחברו
 הג"מ אברהם ב"ר יהודה אלימלך) דף כ"ג ב' בענין סוד שר הפנים וז"ל: ואמרו בפרקי
 היכלות בפרקי ר' עקיבא ששבעים שמות נקראו לו (ר"ל למט"מ) כלם נודעים לפי
 צירופם ולפי נימטריאות וכו', דע כי השם הראשון של מטמרו"ן משבעים שמותיו הוא
 יהו"א וסודו כן והוא שם המיוחד יו"ד יו"ד ו"ו והוא כפל ש"ם והנה הו"א גוא"ל כי הוא
 בכל לב"ך והוא מנהיג את העולם כלב המנהיג את הגוף כלו וסודו ב"ם ועליו נאמר
 סוס ורכבו ב"ם והוא פועל באהי"ה והוא מחב"ב כל איש אלהי וגם אמר נכח"ו
 תחנו על הים זה מט"מ ששמו חנוך ואלה הדברים וכו', עכ"ל:
 הבהדלה דר' עקיבא. בכיבליטיקא של ר' יוד אופנהיים, שמות לבטל כשוף ושאר
 עינים ופי' על פיוט האוחז ועל שמות היוצאים מברכת כהנים, ופי' עשרה
 שמות הקדושים אשר נגלו מימי קדם עד עת קץ הימין א). ומובא בס' החשק ובוהר פ'
 בראשית (ע' קע"ח) וז"ל: ובהדלה דר"ע אמר עזא ועזאל רוי דמאריהון גליין ונקב יתהון
 מנחיריהון ותלא יתהון במורי קבל דשמשא לא חויין ורוחא לא נשכא על אפיהון כו' ב' ע"ש
 וכן מובא זה ברקאנטי פ' בראשית:

אות ו

מדרש ויכלו. הביאו רש"י (או לפי י"א תלמודי רש"י) בפ' דה"א (ג א) רז"ל אמרו
 (ברכות ד.) אמר ר' יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו
 כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה. במדרש ויכלו וז"ל: בר"ה כתיב שני דניאל
 לאביגיל ובשמואל כתיב והשני כלאב לאביגיל לפי שרוד נשא אביגיל אחר מות נבל
 והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראוהו ב' שמות כלאב ודניאל, דניאל דני
 אל כלאב כלו אב עכ"ל. ושם (ד:): אריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בבהכ"ג מצוה

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) ובאוצה"ם כתב שהוא קבלה על נוסח הבהדלה וענינו, ומיוחס לר"ע, ונמצא בכ"י רד"א ג' כ"י ממנו,
 וזכר בס' נר א ל ה י מ כ"י מינכען דף קנ"ב. להרה"ח רמ"ש נראה שמחברו של ס' נר א ל ה י מ הוא
 ר' אברהם אבואלעפיא שהיה ה"א ג' וחבר כ"ו ספרים בחכמת הקבלה, ועיין על אדותיו בשו"ת הרישב"א סי'
 תקמ"ה, והוא כולל סודות ברכת כהנים ומעמיה ע"פ קבלה.
 (ב) בוהר שלנו מאמר זה ליתא, אמנם במדרש הנעלם רות ד' וויגיציא דל"ה מצאתי כתוב: ,, (אמ"י
 [אמר כשה זכותא] בוהר ד' קרימונה מ"ז א' נמצא יותר וז"ל ובהדלה דר"ע אמר עזא ועזאל רוי דמאריהון
 וכו' לא נשכא על אפיהון כל זמן וכל שעה ע"ב)."

עפר משלו וציין בהקדמתו מדרשים וספרים אשר לקט מהם בספרו וציין בתוכם מדרש ׳ן שועיב והפשתו בתוך ספר שלמי הגבורים הנ"ל ומצאתי מאמר שהביא בשם מדרש ׳ן שועיב הוא ממש מה שכתוב בס' דרשות ׳ן שועיב נדפס בקראקא שנת של"ג א):

מדרש ויושע (ב). מובא בס' בחיי פ' בשלח, וז"ל: וע"ד המדרש והנה מצרים נוסע אחריהם, שר של מצרים ראו שהיה נוסע מן השמים לעזור את מצרים, והוא היה עזא, וכן ראיתי במדרש ויושע עזא שר של מצרים עכ"ל, ומובא ג"כ בספר מנחת שי שהביר ר' רפאל מנורצי פ' בשלח:

אות ז

זרובבל (ג). הביא החכם ר' אברהם א"ע פ' שמות, ונדפס עם מעשה תורה ואלרד הדני, ובסוף ס' זרובבל אמר סליק דברי מטמרון לזרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה גדול בימי מלכות פרס ויכתבם זכריה בן עדר ואליהו ז"ל, עכ"ל. והוא נמצא בקבוצת ספרים של ר"ד אופנהיים ז"ל וא"ע כתב אל תאמין לדברי זרובבל, אבל הרקח חשבו לברייתא, וז"ל בספר יין הרקח ברות על פסוק יתן ה' את האשה וגו' כרחל וכלאה וגו' וקרא שם בבית לחם זה המשיח באותו שם לך אל נינהו היא רומי כדאיתא בברייתא זרובבל עכ"ל:

זהר (ד). תלמידי רשב"י עם סתרי תורה וספרא דציניעותא ומדרש הנעלם ותוספתא על קצת פרשיות וסבא על פ' משפטים (ויש אצלנו פ' הסבא כ"י מהגאון ר"מ קורדובורו

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) י"א כי ס' „מלחמות בני יעקב“ שמוזכרו הרמב"ן עה"ת בפ' וישלח פסוק ויענו בני יעקב הוא מדרש ויסעו, ובע"ס הישר הבליעו כלו בתוך ספרו בפ' וישלח שם, והרמב"ן קורא למדרש ויסעו, שהוא מדרש חז"ל, מלחמות בני יעקב, אבל אין להאמין שהרמב"ן יאמר על מדרש חז"ל בלשון „ואם תאמין בספר מלחמות בני יעקב“ וכו'. והג"מ חיד"א כתב שהוא בדפוס ישן נושן. גם נמצא מדרש ויסעו בקובץ כ"י מן י"ט ספרים שונים אשר בברייתא מוזעאום בלונדון 27089, עיין בהערותי לעיל דף כ', וביחינו אלה נדפס המדרש ויסעו בקובץ בהמ"ד חדר ג' ס' א' (לייפציג תר"ז) ותוכן כל המדרש הזה הוא באמת ממלחמת בני יעקב, וע' לקמן בהערתי לס' הישר,

(ב) על שירת משה ויציאת מצרים, נדפס ראשונה קושט"ר ע"ט בקובץ י"ח מדרשי אגדה. גם בקובץ דברי חכמים מוגה ע"פ דפוס ישן וב' כ"י ישנים. גם בקובץ בית המדרש ח"א. ובל"א בפרגמ פלי שנת הדפוס, ועוד שארי דפוסים ובעת נדפס גם בווארשא, ונקרא מדרש ויושע ע"ש התחלתו בפסוק ויושע. (ג) זרובבל, אגדות קדמוניות מעניני הקץ וימות המשיח, נדפס ראשונה בקובץ אגדות וספורים קדמונים, קושט"ר פ"ד, שנית בתוספת דביוס כפרקי היכלות ופסיקתא רבתא ילקוט וס' חסד לאברהם נלה לס' מלכואל, ויולנא תקע"ט, שלישית בקובץ בהמ"ד ח"ב.

(ד) זהר, נקרא זהר ע"ש עצמותו וצורתו שמוזכר ומנהיג ומאיר עיני חכמים ונפש נבונים כזהרי חמה, וכמ"ש ברעיא מהימנא פ' נשא (דף קכד): גם ע"ש התחלתו בג' דפוסים הראשונים שהוא: בראשית בריש הרמנותא דמלכא ומתחיל בפסוק והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע. הרשב"ן בשו"ת תשב"ץ שלו (ח"ג שאלה ש"ן נ"ז) וכוה"פ משפטים ועבודת הקדש לר"מ ׳ן גבאי יקראוהו בשם מדרשו של רשב"י. דוחמין במלת רשב"י — מדרש יהיא אור, ר"י אבן שועיב בספרו עולת שבת (ט' ע"א) קוראנו מדרש הזהר, בטעמי מצות לרקאנטי נקרא ספר הזהר הגדול ולמדרש הנעלם קורא ספר הזהר המופלא. גם ר' יהודה חייט בספרו מנחת יהודה (פ') על מערכת האלהות מרבינו פרץ רבו של הר"ן מפרש (הרי"ף) קורא אותו זהר המופלא — לפי המקובל חובר ע"י חננאל ר' שמעון בן יוחאי וד' אלעזר בנו בהיותם נחבאים במערה י"ג שנים, ותלמידי תלמידיהם מצאו איזה קונטרסים ממנו וכמ' שנה אחרי מותם הכירו אותו לספר שלם וסיימוהו (שה"ק).

[דרך אגב אעיר לך הקורא און לשמוע דברי הר"מ קוניץ בספרו בן יוחאי (שער א) שמוכות ומכריע

שם ישראל אבל גבי אדם וחי בהם הל"ל למיכתב כהנים ליום וישראלים כמו שרגי
 בכל מקום כדכתיב אמר אל הכהנים, ואל הלויים תדבר, דבר אל בני ישראל, והכי
 איתא במדרש ויכלו מה אקב לא קבה אל שלא הזכיר שמו על פורענות, אדם כי יהיה
 בעור בשרו, נגע צרעת כי תהיה באדם ולא בישראל, אלה יעמדו לברך את העם, וגבי
 פורענות אלה יעמדו על הקללה והא דפריך התם כו' עכ"ל, ובשמה מקובצת מביא והכי
 איתא במדרש ויכלו רבה וכו' עכ"ל, וכן מה שהביאו תוס' (תענית ג' א') ד"ה ואלו מל
 וכו' ועוד מצאתי כשאמר ועל כל הארץ וכו' כי אין הש"י מזכיר שמו וכו', נראה שהוא
 ג"כ מדברי מדרש ויכלו הנ"ל. וכן מביא הרוקח (סימן שכ"ו) וז"ל: במדרש ויכלו ילוף
 מחנה שהיתה מתפללת ו"ח ברכות, רמה קרני, מן אברהם. ממת ומחיה, מחיה מתים.
 אין קדוש, האל הקדוש. דעות, חונן הדעת. ונכשלים אורו חיל, הרוצה בתשובה.
 מוריד שאול ועל, חנון המרבה לסלוח. שמחתי בישועתך, גואל ישראל. מקים מעפר,
 רופא. שבעים בלחם, מברך. חסידיו ישמור, מקבץ. ידיו, אוהב צדקה ומשפט.
 ורשעים בחשך, מכניע. קשת גבורים, מבטח לצדיקים. קרן משיחו, דוד. אין צור
 כאלהינו, שומע. אל תרבו תדברו, שאותך לברך ביראה נעבוד. יצא עתק מפיהם,
 הטוב. ויתן עז למלכו, עשה השלום. עכ"ל. ובילקוט [שמאל רמז פ'] הביא זה בשם
 מדרש ילמדנו א':

מדרש ויסעו. מובא בילקוט פ' וישלח וז"ל: ויסעו יהי חתת אלהים, אמרו אם שני בני
 יעקב עשו הדבר הגדול הזה, אם יאספו כלם יכולים להחריב את העולם
 כלו ונפל פחדו של הקב"ה עליהם, לכך לא רדפו אחרי בני יעקב. רבותינו אמרו אע"פ
 שלא רדפו אחריהם בפעם ההיא, אבל לאחר ז' שנים רדפו ונתכנסו כל מלכי האמרי
 על בני יעקב ובקשו להרגם בבקעת שכם. לפי שלאחר מכאן חזר יעקב ובניו לשכם
 ועמדו שם וישבו שם, אמרו לא די להם שהרגנו כל אנשי שכם אלא ישורשים את עצמם,
 נתקבצו כלם ובאו עליהם להרגם, כיון שראה יהודה כך קפץ לתוך מערכות הרגלים
 הנלחמים עמם והרג בתחלה לישוב מלך תפוח שהיה מכוסה מראשו ועד רגליו בברזל
 ונחשת והיה רוכב על סוס והיה מורה הניתות בב' ידיו מעל הסוס מלפניו ומלאחריו ולא
 החיאו בכל מקום שהיה מטיל כי היה גבור בכחו לירות בשתי ידיו, כיון שראהו יהודה
 לא נתירא ממנו ולא מגבורתו, קפץ ורץ לקראתו נמל אבן מן הארץ משקלה ס' סלעים
 והשליכה עליו והוא היה רחוק ממנו ב' חלקי רים שהן קע"ו אמות ושליש, והוא היה בא
 לקראת יהודה מקושט בכלי ברזל ומורה חניתות והכהו יהודה באותה אבן על מגנו והפילו
 מן הסוס וכו' עכ"ל וציון מדרש ויסעו, ובס' הישר כעין זה, וכתב ה"ר יחיאל בסה"ד שמצא
 בס' א' מדרש ויסעו מר"ן שוע מר רב חפץ עכ"ל, וזה א"א כי ידוע שהשמעוני לא לקט
 אפס מהכבלי ומדרשים ולא הביא שום דבר גאון רק בפ' בהעלתך, ואודיעך דעתי בזה
 באות ר' בעזה"י, ע"כ אומר שמעה הרואה שצ"ל שראה בס' דרשות ו' שועיב מביא דברי
 מר רב חפץ וכן ראיתי בס' שלמי הגבורים שחבר ר' אברהם הרופא ממנטובא אין על
 עפר

הערות ונוספות מהכו"ל

(א) ורב יהודאי גאון (גאון בסורא ד"א תקמ"ו) בהלכות גדולות שלו (הל' ברכות פ"ה) מביא מדרש
 זה בלשון "אמרין במערבא" ומצויין בצדו מדרש ילמדנו (בבה"ג ד' יג"ט), והוא כי הילמדנו היא אגדת
 א"י. גם בס' הפרדס (ס' כ"ט) מביא כלשון הבה"ג. גם נזכר מדרש ויכלו בס' גימטריאות של תלמידיו רבינו
 יהודה חסיד כת"י על קלף (שה"ג), גם ברוקח ס' ק"ח: במדרש ויכלו מי מנה עפר יעקב שישאל ממטינין
 עלתן בעפר. ובס' קצ"ב: בכל מערבין עיובי תחומין חוץ ממים ומלח (ירושלמי) לפי שהוא מין קללה
 ואין הנוף גיוון הימנה, והטעם במדרש ויכלו בפסוק זה' המטיר על סדום. ומדרש ויכלו זה אבד ואינו.

תא חזי והיכלות ואירא רבא פ' נשא (ויש אצלנו פי' ר"מ לוצאמו פי' נפלא א) ואדרא זומא בפ' האינו, והוא נקרא מדרש יהי אור בספר מגורת המאור של ה"ר ישראל ב) כגוהו על גמו של רשב"י אף מה שלא עשה, רק תלמידו תלמידו חברו על מה שקבלו ממנו כמו ש' מרנו שהמשנה וספרא וספרי ותוספתא בלהו אליבא דר"ע אע"פ שאלו הספרים נעשו על פיו יותר מס' שנה אחר מותו (ר"ל ספרא נעשה ס' שנה אחר מות ר"ע) כן נתחבר הוזהר אחר מות רשב"י מתלמידו תלמידו, וכתב בעל שלשלת הקבלה אלו היה ס' הוזהר בשלמות היה משא נמל. ורבו הדעות והמחלוקת מי חברו, ועיין בס' מצרף לחכמה כי קשה עלי להעתיקם², אמנם דעת הישר הוא דעת הש"ק, שזה יצא מפי

הערות ונוספות מהמ"ל

זפסק הר"ר יצחק דילטאטא להתיר הדפסתו, ג"ח: מנטובא שי"ח— ש"ך 4⁰, ובכרך א' קרימונה ש"ך פלאץ 2⁰, ובעל אמרי בינה (פי' על מלות חמורות בספר הוזהר הנדפס בפראג ש"ע"א ראה זהר ד' וויניציא ע' הקדמת ספרו. עם כמה תוספות וחידושים ועם הגהות ותקונים לה"ד נתן שפירא, לובלין שפ"ג 2⁰. עם תוספת הגהות רבות ותקונים ע"פ ספר דרך אמת להארי ז"ל וקצת מאמרים אשר בראשונים באו שלא במקומם ואשר חסרו מהם לגמרי, ועם פי' המלות מספר א מ ר ב י נ ה וסימני הדפין בזהר הנדפסים לפניו, ובסופו פתח עינים למ"מ הפסוקים, וולצבאך תמ"ד. [זהר קרימונה ולובלין וולצבאך שלשתן נדפסו בכרך חצי בוינין, והדף הראשון מתחיל: בראשית בריש הורמנותא דמלכא, אשר בספרי הוזהר שלפניו (בדפוס מנטובא ויתר הדפוסים) כאמור זה הוא ברף מ"ו ע"א, ובאותה שנה שהדפימו אותו בקרימונה נדפס הוזהר גם בעיר מנטובא בכרך קטן והחליפו בו הסדר והנוסחאות וקראו כל המאמרים מ"ל חוקיה פתח ער דף מ"ו ע"א בשם הקדמת ס' הזהר ועד דף מ"ח ע"ב בסדר אחר ונוסחאות אחרות ואחרים נמשכו כל המדפיסים שבאמ"ד וקושט' וסלונקי וארץ אשכנז ורוסא ופולין, אבל העיקר הוא הסדר של דפוס קרימונה ולובלין וולצבאך]. עוד ככל הנ"ל וכפי דפוס מנטובא דף על דף וכל הנוספות הנ"ל ועם מ"מ לרמ"ק ציונים וסימנים שונים ג"ח: אמ"ד תע"ה ותפ"ה ותקל"ב ותקס"ה, קושט' תצ"ו, פפר"א ת"ק, ואלקווא תק"י, קאריץ תקל"ח, ליוורנו תקנ"א, סלאוויטא תקס"ד ותקע"ט, קאפוסט תקס"ט, שקלאב תק"ע—ע"ה, לבוב ת"ר, קראטאשין ת"ר ותרי"ה (שני אלה האחרונים נדפסו בהסרן מקום ושנת דפוס וכתוב עליהם בשער רק "כמ"ש באכשטרדס"), זיטאמיר תרכ"ב, ווארשא (דפוס ג"מ) תר"ו... ועם גמוקי הר"ר חיר"א וולתו בה' חלקים: ליוורנו תקפ"א, בג"ח ירושלים תר"ד—ר"ו, עם פי' המלות ועם כ"ה פירושים שם האחד יד רמה ושם השני יד ה' והוא ח"ב מס' שתי ידות לה"ר אברהם בר' יהוקיב חזקוני, ובעל שפתי ישנים ראת קונטרס א' ממנו ד' ווילמרשדארף, ולאחרונה נדפס הוזהר בוויילנא ד' ר"ם בתכלית ההדור והשלמות עם הפירושים האלה: הוספות בהגהות מהר"ו ז"ל, הגהות השל"ה, נצוצי אורות מה"ר חיד"א ז"ל, שביבי נונה, הוא ילקוט חרש לפירושי ווה"ק מס' פרס רמונים להרמ"ק ושמונה שערים למהר"ו, זהר הרקיע, זהרי חמה, אספקלריא המאירה, באורי הרב מלארי, נזר ישראל, אשמורת הבקר ועטרת צבי, פירוש על הבהיר (הנוסף לבסוף) [כ"ן] מאחר מתלמידי הרשב"א (פי' כתי"ו זה היה ספן באוצר כ"ק של הגר"א ז"ל), עם הגהות ובאורי הגר"א ז"ל. עומר נה (כ"י) פי' על האדר"מ מהר"מ די לונאנו, יהל אור (כ"י) באורי הגר"א ז"ל, והוא כולל: א) באור על כל ג' חלקי הוזהר, ב) באור על היכלות דפ' בראשית ופ' פקודי, ג) באורו על הרע"מ, ד) לקושים רבים בסוף כל חלק, ה) הגהות המיוחסות לו שנעתקו ממ"י בנו הג"מ אברהם ז"ל (מחבר ספר זה) נדפסו בסוף ח"א, ספרא דצניעותא עם באור הגר"א ז"ל, קרני אור (כ"י) מבעל יסוד וירש העבודה, נפש דוד (כ"י) מהגר"ל ז"ל. ועוד הוספות רבות ותקונים.

זהר הנ"ל מתורגם בלה"ק ע"י ר' ברכיאל ב"ר קורבא עוד לא נדפס והוא בכ"י רד"א וכ"י מינכען, לפי עדות הח' לאנדויער בתוספות עק"ד (עלי קדים— ליטעראטורבלאטט דעס אָרענענטס, פֿירסט, לייפציג 51—1840) תר"ה, קצתו בלה"ק (אוצה"ס). — זהר איכה עם באורי מהר"ם קורוביור, כ"י רד"א, א) נדפס לפני שנתיים בווארשא ע"י הרה"ג ר"ש לוריא בשם "אדיר כמרום", ב) ע' בהערותיו לעיל צד 48.

ג) ז"ל שם: "ושמע נא דברי ס' שה"ק שכתב וראוי שתדע כי רשב"י ובנו לא כתבו ספר הוזהר אשר הוא בוינין היום אבל הו' תלמידיו ותלמידי חבברו הקונטרסים שכתבו הם וחבריהם כמו ששים (בשה"ק מ') שנה אחרי מותו קרוב לזמן חתימת המשנה, וקבלתי ע"פ שזה החבור הוא כ"ב גדול הכמות שאם היה נמצא בלו יחד היה משאת נמל, אמר יש"ר שמעתי מפי מגודי אמת שבשנת ש"פ כשבזזו הספרדים

קורובוריו, וקרא אותו בסכא מעמא) ורעיא מהימנא בפ' פינחס וחרושי בהיר ומאמר תא

הערות ונוספות מהמו"ל

ומכרע בראיות והוכחות הרבה כי רק עד לכתו להמערה היה נקרא ר"ש סתם, כמ"ש סתם ר"ש הוא ר"ש בן יוחאי (עיון מכוון התלמוד בקצור כללי הנמרא ועיון רש"י ב"ב (קב) אמרו ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש, ופירש"י משום סתם ר"ש והיינו ר"ש בן יוחאי ועיון שה"ג בסדר תנו"א), וכל המאמרים הכתובים בש"ס בשם ר"ש סתם המה הנאמרים ממנו קודם בואו להמערה, ואחרי צאתו מן המערה נקבוהו בשם בן יוחאי או ר' שמעון בן יוחאי והמאמרים הנאמרים ממנו בש"ס בשם ר"ש בן יוחאי אותם חדש וגלה אחרי צאתו מן המערה, ומלבד כל ראיותיו והוכחותיו הרבות העולות למעלה ממספר מאה עיקר ראיותיו מן המערה בעצמה. כי זה לשון הגמרא (שבת לג:) יתבי ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון (סתם) ויתבי יהודה בן גרים גבייהו וכו' ונשמעו למלכות אמרו וכו' שמעון שגינה יהרג, אול הוא זכריה וכו' אולו משום במערתא וכו' יתבי תריסר שנין במערתא, אהא אליהו וקם אפתחא דמערתא, אמר מאן לדועיה לבר יוחאי דמית קיסר וכו', אמר. ההוא סבא מיהר בן יוחאי בית הקברות וכו'. ראינו בספור זה בעצמו כשהזכירו שמו טרם לכתו למערה קראוהו בשם סתם ר' שמעון ומיד בצאתו מן המערה קראוהו אליהו וההוא סבא בשם בן יוחאי כנ"ל, כי אז נולד שם זה לר"ש, וכ"כ במדרשו של רשב"י (פרשת חיי שרה) כדאתי רשב"י למבריה א"ל ודאי מקפומקיא אולינא אמיתריה דבר יוחאי וכו' א"ל את בר יוחאי, א"ל אנא בר יוחאי וכו', ומה שקראוהו בן יוחאי ולא ר' שמעון בן יוחאי, הטעם לפי שאסור לקרות לרבו בפניו ר' פלוני בשמו לדעת מי שאומר שאלוהו היה תלמידו כמבואר (סנהדרין צ"ח) ע"ש. וזע"י כי בין כל תלמידיו ר"ע רבו של ר"ש לא נמצא אחד בזמנו ששמו ר"ש וזולתו גם בבית מדרשו ר"ש וזכריו ר"מ ור' יהודה ור' יוסי לא היה איש ששמו ככה, לכן קראוהו מלפנים ר"ש סתם, ונודע כי הוא זה ר"ש ולא אחר. ויהי לתקופת י"ב או י"ג שנה מושך זמן היותו במערה נולד ביניהם התנא ר"ש בן אלעזר, ואחריו ר"ש בן יהודה, ואחריו ר"ש בן מנסיא (כמבואר ברש"י ביצה כו) אז הוכרחו לקרוא את שמו ר"ש בן יוחאי, להבדילו משארי התנאים ששמו שמעון. וע"ש בב"י שיוכיח עוד כי כל עוד שהיה נקרא ר"ש סתם לא נשמע ממנו שום אות ופלא ורק מעת צאתו מן המערה שאז כב בהשתלמותו עד למעלה ראש בהבדילו ובהפרישו את עצמו מכל תענוגי חבל, רק בחזרת ה' הגה כל ימי רעה אלה ומחמדי העולם כאפס ותהו נחשבו לו, מאז והלאה מיוחסים הרבה מאמרי פליאה לר"ש ובהוספת "בן יוחאי" כמו: אליהו שולח לר"ש בן יוחאי משמים לבשר לו דמית קיסר ובטיל גזרתו (שבת לג:), חזייה ר"ש בן יוחאי ליהודה בן גרים אמר עדיין יש לזה בעולם נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות (שם לד:), ר"ש בן יוחאי הוא חד מלקט שביעית קרא עילויה ופורץ גדר ישכנו נחש וכן הויה שנשכנו נחש ליהוה גברא זמית (ירושלמי שביעית פ"ט). לר"ש בן יוחאי נכרת ברית כשיצא בראשונה מן המערה וישב על הסף על ידי צפור, שמע ב"ק שהצפור הנלכד במצודה או ימלט ונמלט (שם). כותי א' קבר מת במקום שמייהר בקב"י לכהנים בטבריה למען התלוצץ בו ולהכחיש דבריו, צפה רשב"י ברוה"ק שכותי זה עשה זאת, אמר גזור אני על העלוונים שירדו ועל התחתונים שיעלו, וכן היה שהכותי החי נשקע ואת המת הקיאה הארץ (שם). ספרא א' התלוצץ על דבר שמייהר המקום שנחשב לקברות מקדם, נשבע רשב"י כי מן השמים שמע שטבריה עתידה להטרה, וכעס על ספרא זה שלא האמין דבריו, מיד נעשה גל של עצמות (שם, ובבבלי שבת לג:). מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה ורצה בעלה לגרשה, ויצר להם מאד כי אהבו זא"ו, הלכו אצל רשב"י עמד והתפלל עליהם ונפקו (שה"ש רבה פ' נגילה ונשחח). כל ימיו של רשב"י לא נראתה קשת בענן (ירושלמי ברכות פ"ט). אמרו ר"ש בן יוחאי בקעה בקעה התמלא בדיבורי זה והיתה מתמלאת (ב"ר פל"ה). שר בן תמלוין עייל בבב קיסר ונשתנעה, גזר רשב"י שיצא ממנה, וכיון דקרי ליה ר"ש בן יוחאי נפק אזיל ונתרפאת (מעולה יו:), ילך ר"ש בן יוחאי לפנינו שהוא מלומד בנשים (שם), ר"ש בן יוחאי עייל בלא בר באסקלריא המאורה (סנהדרין צ"ו). ר"ש בן יוחאי קלל את ר' אלעזר בר"י ו"א"ל אל תחזור הבן אצל אביו ואחותו אמכרה, חזר רשב"י והתפלל עליו ונתרפא (תוס' בשם הירושלמי, מעולה יו:). ריב"ל אשכחיה לאלוהו דתהו קיימא אפתחא דמערתא דרשב"י, א"ל אתנא לעלמא דאתי, א"ל אם ירצה האדון הזה, א"ל ריב"ל ב' ראיתו וקול ג' שמעתי, ופירש"י דשכינה הוה בהרריהו (סנהדרין צ"ח) ועוד כמה מאמרים כאלה נמצאים ממנו וכל אלה המאמרים נחתם עליהם גם שם, בן יוחאי].

ולפי המקובל נחזק ספר הזהר גם על נביאים וכתובים, ואנו אין בדינו רק על התורה בלבד ובחסרון עוד כמה פרשיות שלמות ומעט מוער נמצא גם על המגלות. גרסם ראשונה, עם הקדמה ארוכה ופסק

תושבתי אינו כגוונא דרוא דשמא קדישא עלאה דאיהו כללא דתושבחתא הכלא ואינון דא ותושבחתא בתראה דאיהי כללא דתושבחתא דכלא דכתיב הללויה הללו אל בקדשו וכו' עכ"ל, וכן הכתיב ז"ל הביא בשם מדרש שאותיות ח"ש לא היו בשמות השבטים, נמצא בוהר שם (דף ר"ל ע"א) יעו"ש:

אות ח

חופת אליהו רבא. מובא קצת ממנו בס' מנורת המאור הר"ר ישראל א), והוא כעין מעשה תורה שחבר רבינו הקדוש (וא"א הגאון החסיד המפורסם נר"ו השלימו מבבלי ומירושלימי ותוספתא וספרא וספרי ומכילתא ואני הצעיר הוספתי ממדרשים) גם בו בא הבאור כמה שבא בבבלי בקצור. אמרו ז"ל (שבת קנב ב) וז"ל: אמר רב מרי עתוים צדיקים דהוו עפרא דכתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה. הנהו קפולאי דהוו קפלי (פי' חופרים) בארעא דרב נחמן נחר בהו רבי אחאי בר יאשיה (שהיה קבור שם), אתו ואמרו ליה לרב נחמן נחר בן גברא, אתא וא"ל מאן ניהו מר, א"ל אנא אחאי בר יאשיה, א"ל ולאו אמר רב מרי עתווי צדיקי דהוו עפרא, א"ל ומנו מרי דלא ידענא ליה (פירש"י ואינו חש לדבריו), א"ל והא קרא כתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה.

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) הרב ר' ישראל ב"ר יוסף אלנקוה, אשר נשרף על קדוש השם בטולטילא הוא והר"ר יהודה בן אשר נכד הרא"ש (ובניו ואשתו וחמותו אשת הגאון ר' יעקב בעל הטורים הרגו זה את זה על קנישת השם) וס'ת עמם (עמור השבחה) בשנת ה"א קנ"א (ונמצא שיר ממנו משנת ה"א קכ"ג), חבר ס' מנורת המאור, המכלכל בקרבו מוסר הכמה ויראה ספר גדול בשערים ופרקים, נמצא בכ"י רר"א ועודנו לא נדפס עד היום, והלק קטן ממנו נדפס בקראקא בשנת שב"ג בשם מנורת זהב כלה (ובירושלים תר"א בשם מנורת זהב) שכולל בו ה' פרקים מספרו מנורת המאור הנ"ל, והם: פרק המצות, פרק גידול בניס, פרק משא ומתן, פרק הדינין והדינין, פרק דרך ארץ, ואח"ו מאמר בשם חופת אליהו רבא, והוא מדרש קדמון או בריוותא עתיקתא המדבר מעניני דרך ארץ בכלל ובפרט לכל אדם, ובו בספרו מנורת המאור נמצא לראשונה העתקת מדרש חופת א"ר זה, והוא כת"י אוקספורד רשימת דר' גויוויער 1312, או שהמחבר בעצמו העתיקו וחברו לספרו מנורת המאור, או שנתחבר להכ"י אח"כ ע"י מעתיק אחר, ומאמר זה הוא מעין ספר מעשה תורה שחבר רבינו הקדוש.

וכאשר בא הר"ר אליהו די ווידאש להוציא לאור את ספרו ראשית חכמה (אשר השלימו בצפת שנת של"ה) שנית בקראקא שב"ג [ראשונה וויניציא של"ט] באותה שנה ובאותו מקום שנדפס ספר מנורת זהב כלה הנ"ל, וראה את הה' פרקים וגם מאמר חופת אליהו רבא, שענינם מעין ספרו ר"ח, כי כלם מדברים מעניני דרך ארץ, עשה מהם חוט המשלש ויאמר לרבק טוב הוא, וחתרם לסוף ספרו, גם את הה' פרקים, גם קצור ממאמר הוא"ר הנ"ל, גם כלל קצור ספר מנורת המאור, כמ"ש בהקדמתו לספרו. וע' במנורת המאור מר' יצחק אבוהב [נפטר ה"א רנ"ג] (נר ג' כלל ז' ח"ב פי"ג) שמביא: וגרסונו בחופת אליהו רבא הנותן צדקה עולה ויושב כנגד כסא הכבוד וכו', וכל העושה צדקות נקרא ישר וכו', והעושה צדקות נוטל שכר בעוה"ז ובעוה"ב וכו'. עוד כמה מאמרי צדקה, ובחוא"ר אשר בסוף ס' ר"ח המאמרים האלה אינם וכנראה נשמטו ממנו מאמרים רבים בארך הזמן מעניני צדקה והכל על דאברין, ולדעת הרחמ"ה בכבוד הופה שלו חופת אליהו רבא זה שנוסד על סדר המספרים הנספח לר"ח אינו החוא"ר שזכרם בעל מנורת המאור ר"י אבוהב ומנורת המאור של ר' ישראל. — החוא"ר נוסד על סדר המספרים ויחשב אחר כל מאמרי ז"ל הנמצאים בש"ס ומדרש במנין שלישה, ארבעה, חמשה וכו' וקא השיב ואויל עד ט"ו, והוא ע"ד אמרם ז"ל בירושלימי שקלים פ"ה: וא"ר אבהו כתיב ומשפחות סופרים יושבי יעבץ מה ת"ל סופרים, אלא שעשו את התורה ספורות ספורות, חמשה לא יתרומו, שמונה דברים חייבין בחלה, ט"ו נשים פוסרות צרותיהן, ל"ו כריתות בתורה, י"ג דברים נאמרו בבבלת עוף שחור, ארבעה אבות נויקין, אבות מלאכות מ' חסר אחת וכו', מה ת"ל סופר, כשם שהיה סופר בר"ת כך היה סופר בדברי חכמים, אח"ו מסדר כל מאמרי ר"ל בש"ס המתהיל בלשון "לעולם" כ' פרקים, נקרא בשם אור עולם, וכן לשון "גדולה" או "ג"כ" פרקים וג"כ בשם אור עולם. וזרב דברי הספר חופת אליהו נמצא בכ"י רי רוסו הנכתב בשנת ג' לאלף הששי.

מפי רשב"י וחבורתו, אבל בדורותם לא נכתבו על סדר נכון אלא בקונטרסים מפוזרים, ובמשך הזמן חוברו כהלכתן, ויש בו הוספות מתלמידיו כמו שהוסיפו במשנה משמת רבי במלה ענוה ויראת חטא. ואדונינו אבי הגאון וצללה"ה חבר כמו שלשים חבורים גדולים על כל חלקי הוזהר ואמר בפה מלא שלא יבוש לאמון בפני רשב"י ז"ל:

זהר הדרש א' ומדרש הנעלם שנמצא אחר הדפסת ספר הוזהר סדר אותו ונתנו לרפום ר' שלמה בר יצחק והוא על התורה ושה"ש ורות וקצת איכה ועם תיקונים מרשב"י, ונפלו בו מעיות וא"א הגאון הכ"ס וצללה"ה הגיה אותו הרבה: זהר גדול זהר המופלא. מובא בספר מעמי המצוה לה"ר מנחם רקאנטי ובספר מאה שערים בהקדמה שנראה שחברו ג"כ הרקאנטי. ונראה שלהראשונים ז"ל היה בידם ספר הוזהר כמו מגלת סתרים ולא רצו להזכירו בפירוש, אבל הביאו דבריו. ראה אבי גם ראה שרש"י ז"ל פירש על הא דא"ר יוסי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום, הן שני מומרים הללו את ה' מן השמים, והללו אל בקדשו, זה לא נמצא בשום מדרש רק בזהר פ' פקודי (דף רל"ב ע"א) ז"ל: הללויה הללו את ה' מן השמים וגו' ת"ח תושבחתא דא אמר דוד לקבל רוא דשמא קדישא דאיהו כללא דתושבחתא דכלא, תרי תושבחן

הערות ונוספות מהמו"ל

(בשה"ק מ') שנה אחרי מותו קרוב לזמן תחימת המשנה, וקבלתי ע"פ שזה החבור הוא כ"כ גדול הכמות שאם היה נמצא כלו יחד היה משא גמל. אמר יש"ר שמעתי מפי מגידי אמת שבשנת ש"פ כשבזו הספרים עיר היירדלבורגה לקחו מבית עקד הרועים (אקדומיאה) כמה אלפים ספרים מכל לשון ונביהם כמה ספרים קדושים כתובים על קלף גם שם ספר הוזהר על כל עשרים וארבעה משא סבל וקצתם שולחו לחומא להשמין וקצתם לקח דוכוס באוואריאה גם לספרד שולחו קצת מהם, אנה הלך דורך היפה בנשים אנה פנה דורך ונבקשנו עמך. עוד כתב בספר הג"ל ודע כי כבר הוא מוסכם בישראל כמו שראיתי בספר יוחסין שברבר שזה החבור לא יחלוק על הגמרא או שהוא דבר שאינו מפורש בגמרא והוא מפרשו דאלינן בתריה, כמו אמר אחר גאל ישראל שיש מחלוקת בין הפוסקים אחרונים, אלינן בתר הוזהר שאינו רוצה, וכן רוצה קדוש בסעודה שלישית של שבת, ואינו רוצה תפלין בתוה"מ, וברכת מוון דיחיד אינה טעונה כוס וכיוצא בזה וכו'. עוד כתב וז"ל וראיתי בספר יוחסין דבר מתמיה ובאתי להעתיקו לפניך והוא בשנת כמו ה' אלפים ג' [עת נתגלה ס' הוזהר] נמצאו כתות אנשים שאמרו כי דברי הוזהר את אשר הם בלשון דיושמי הם דברי רשב"י, אבל את אשר הם בלה"ק אינם דבריו, וי"א שהרב"ן מצאו בא"י ושלחו לקמלוניא אחר הלך לארגון ונפל ביד ר' משה דיליאון כו' כו' ע"ב בס' יוחסין ומאריך יותר הרבה. אבל אני מאמין כי הכל הבל והאמת יהיה שרשב"י וחבורתו הקדושה אמרו הדברים ההם ויותר הרבה אבל יוכל להיות שלא נכתבו בדבריהם כדורותם על סדר נכון אלא בקונטרסים מפוזרים ובמשך הזמן חוברו כהלכתן. יאל תתמה מאי כי כן עשה רבינו הקדוש בחבור המשניות שהיו מפוזרים הקונטרסים בארבע כנפות הארץ וכן עשה רב אשי בחבור הגמרא עכ"ל שה"ק ומובא במצרף. וע' שה"ג (אות ז' זהר): ראיתי כתוב מהרב מהר"א רויגו [תלמיד הג"מ משה זכות] ז"ל: מצאתי בזהר כ"י ישן נושן אצל מורי מהר"ם זכות נר"י, מצאתי כתוב באמת כי ראש המקובלים ר' נחוניא נ' הקנה והוא חבר ספר הבתוי ואחריו רשב"י עשה ספר הוזהר וחבר בו כמה חבורים כמו התיקונים, וכשמת רשב"י ור"א [בנו] וכל הדור ההוא אבדה חכמת הקבלה, עד שהקרה ה' לפני מלך אחר ממלכי מורח שצוה לחפור במקום אחד על עסקי ממון, ונמצא שם ארון אחר ובו ספר הוזהר ושלח לחכמי ארזם ולא ידעו ולא יבינו, שלח אחר היתורים באו אצלו וראו הספר וא"ל אדונינו המלך זה הספר עשאו חכם אחד והוא עמוק ואין אנו מבינים אותו, א"ל ובי אין יהודי בעולם שמבין אותו, א"ל יש במדינת מוליטולא, והמלך שלח הספרים עם גבוריו למוליטולא וכשראוהו חכמי מוליטולא שמחו בו שמחה גדולה ושלחו למלך מתנות רבות ומשם נתפרסמה הקבלה בישראל, ע"כ נמצאתי כתוב מהרב הנזכר, עכ"ל שה"ג.

א' זהר חדש נדפס ראשונה בשאלוניקי שני' [על שער הספר נזכר ג"כ רות ולא נמצא ולכן נשמט כשארי הרפוסים שאחריו]. עוד עם תוספת הגהות הארי' ז"ל ורבות וולתו ע"י ה"ר משה מרדכי בר שמואל מרגליות קראקא שם"ג, ונוניציא שם"ג, אמ"ר תס"א, קושטא ת"ק, סלאוויטא תקנ"ג, זאלקווא תקנ"ד ותקס"ד ותקצ"ד ועוד, ובווארשא נדפס בשנת תרמ"ה.

על מי אתם מלמדים זכות שמא על זה שלא העמיד על מדותיו, מיד פפרוני ממתה לחיים, עכ"ל. וכן ארז"ל (שבת מא א) תניא אכל ולא שתה אכילתו דם וזהו תחלת חולי מעים, אכל ולא הלך ד' אמות אכילתו מרקבת וזהו תחלת ריח רע. הנצרך לנכביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו, וזהו תחלת ריח וזהמא. רחץ בחמין ולא שתה מהן, דומה לתנור שהסיקוהו מבחוץ ולא הסיקוהו מבפנים, רחץ בחמין ולא נשתמף בצונן כו' עכ"ל, ובחופת א"ר שער שלשה וז"ל: ג' דברים או"ל אכל ולא שתה אכילתו דם והוא תחלת חולי מעים ולא אמרו אלא בסעודת שחרית, אכל ושתה ולא הלך ד' אמות נרקבין בני מעיו והוא תחלת ריח רעה ולא אמרו אלא בערבית, היה צריך כו' עכ"ל. וכן אמרו וז"ל (ברכות נד ב) וא"ר יהודה ג' דברים המאריך בהם מאריכין ימיו ושנותיו של אדם, המאריך בתפלתו והמאריך בשלחנו והמאריך בבה"כ עכ"ל. ובחופת אליהו רבא וז"ל: ג' דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם, המאריך בתפלתו, והמאריך על שלחנו, והמצניע עצמו בבה"כ דתניא כל המעיין בתפלתו סופו מתקבל (עיין בתלמוד) שנאמר תכין לבם תקשיב אונך, והמאריך [בר"ח והמרחיב יד] על שלחנו סופו מתעשר שנאמר יהיה לחם שלמה ליום אחד שלשים כור וכו', מה כתיב בתריה אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה, והמצניע עצמו בבה"כ אין רוח רעה ואין מיתה שולמין עליו שכן מצינו בשאול כשנכנס למערה בקש דוד להרגו כיון שראה שהצניע עצמו לא הרגו שנאמר ואמר להרגך ותחס עליך עכ"ל, כמו שדרשו רז"ל צניעות שבך חסה עליך. וכן אמרו (שבת יב ב) תניא נמי הכי הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא אלא מתעמף ויושב לפניו מפני שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי עכ"ל, ובשאלתות דר"א גאון פרשת אחרי מות הגי' מפני שהשכינה למעלה מראשותיו, ומלאך המות מעל רגליו. ומנין שהשכינה למעלה מראשותיו שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. ומנין שמלאך המות למרגלותיו שנאמר ממתו בדמעתי ערשי אמסה עכ"ל ועיין זהר פ' פינחס, ובחופת אליהו רבא שער ששה וז"ל: ששה דברים צוה מלה"מ את ריב"ל, בני אל תלך באמצע הדרך בשעת הדבר ואל תעמוד בפני הנשים בשעה שחוזרין מן המת (מוכר בברכות נא א) אמר ריב"ל ג"ד סח לי מלאך המות ע"ש) שיש לי רשות לחבל וחרבי שלופה בידי ואני מרקד בפניהם. וכשתכנס לחולה לא תשב למראשותיו ולא למרגלותיו ולא על כרים וכסתות אלא על הארץ כנגדו מפני שהשכינה למראשותיו ואני למרגלותיו וחרבי שלופה בידי, ואל תסתכל בנוי אשה ולא במקושמת בבגדי צבעונין ולא בתשמיש בהמה ועוף (לא כמ"ש בס' יראים שאסור להסתכל רק בבהמה ועופות ממאים) ולא כנגדי צבעונין של אשה הנכרת לך ובעלה ניכר לך. הוי זהיר בכל אלה ואפילו יש לך עינים כמותי אל תסתכל בהם שאני מלא עינים, כיון שאני בא אצל החולה שוב אין לו חיים ואני עומד למטה ממנו וחרבי בידי ומטה מרה תלויה בה וכשהיא נופלת לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות עכ"ל. ומ"ש בשאלתות ומלה"מ למרגלותיו, כמנו לקח, כדרכו להוסיף ממדרשים כמה תיבות. כמ"ש רז"ל (שבת קכו ב) ת"ר הן את חברו לכף זכות דנין אותו לזכות ומעשה שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעה"ב א' בדרום ג' שנים כו', ובשעה שאמרתו לך אין לי כרים וכסתות כמה חשדתני, אמרתו שמא הקדיש כל נכסיו לשמים, א"ל העובדה כך היה הדרתי כל נכסי לשמים בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה כו' עכ"ל, ובשאלתות דר"א גאון (פ' שמות) כתב וז"ל מעשה בר"ע בן יוסף שהיה מושכר אצל ר' אליעזר בן הורקנוס, כי לפי דברי רשב"ם חברו רב אחאי הנזכר בתלמוד, פשיט רב אחאי, פריך רב אחאי, יהיה מי שיהיה אבל בימיו היו כל המדרשים גגלים, וכן אמרו וז"ל (שבת קימ א) יוסף מוקיר שבי הוה ההוא נכרי בשבבותיה דהוה

א"ל דקרייך קהלת לא אקרייך משלי דכתיב ורקב עצמות קנאה כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כל שאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין, נששיה חזייה דאית ביה מששא, א"ל ליקום מר לגויה דכיתא (יבא אדוני לבית) א"ל גלית אדעתך דאפילו נביאי לא קרית דכתיב (יחזקאל לו) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם (כהעלותי עד שיעלנו הקב"ה מקברותינו אין לנו רשות לעלות), א"ל והא כתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג'), א"ל ההוא שעה אחת קודם תחית המתים עכ"ל, ובחופת אליהו רבא גרסינן (אינו בקצת שהעתיק במגורת המאור ה"ר ישראל) וז"ל: רב נחמן בר יצחק היה לו תל עפר בתוך כרמו והביא פועלים לחפור את התל וחפרו אותו יום כלו, ליום ב' כשהן חופרין קפץ אדם אחד מתוך ביתו וישב על התל, והתחיל להתנודד ולקרית, ומה היה קורא, שמא הגיע תחית המתים שמא הגיע ת"ה. רצו הפועלים וזודיעו לרב נחמן באו ומצאו א"ל מי אתה, א"ל מת אני שמא הגיע זמן ת"ה, א"ל רב נחמן עדיין לא הגיע זמן תחיה"מ, א"ל מה מיבך בתל זה, א"ל והלא אמרתי לך מת אני, א"ל ומת אינו נרקב, א"ל לא הכניסוך לבית הרב ולא הקרוך ספר משלי ולא כך אמר שלמה ורקב עצמות קנאה מימי לא העמדת על מדותי ולא תפשתי בלבי קנאת חברי מעולם (פ"י) אם עלה בלבו קנאת חברו לא אחז בה והעתיק מלבו) ולא ספרתי לא בבכה"נ ולא בבהמ"ד, ולא נתתי לבי ועיני [בכבוד חופה צד 53 ואזני] אלא על דברי תורה שנאמר ושומע לי ישכן בטח (משלי א'). א"ל רב נחמן אבנה לך קובה א' (פ"י אהל), א"ל אל תעש לי מאומה רע ואל תעמידני ממקום הזה מפני שברשות קברוני, אלא השב העפר שנמלת מעלי למקומו, והיה רב נחמן מפקד ומתעצב כל היום כלו, ואמר אוי לי שמא הרגשתי לאותו מת. מיד ראה בחלום שהיה יושב בסוכה דאסא, מיד נתן שבח והודאה לפני הקב"ה וקרא מקרא זה אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותיו יום יום, וישתבח שמו של הקב"ה (זה לשון אליהו כמו שתמצא בתנא דבי אליהו בכל פרק) שאינו מקפח שכר כל בריה ובריה, ומה זה שלא היה בידו אלא שכר שתיקה בלבד ולא העמיד על מדותיו כך שלם לו הקב"ה שכרו, המרגיל עצמו לת"ת והמגדל בניו לתלמוד תורה והולך בעבודה [בכבוד חופה בעונדה] ובשפלות רוח עאכ"ו שישלם לו הקב"ה שכרו כפול ומכופל, עכ"ל א). וכן אמרו ז"ל (ר"ה יז א) וז"ל: אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע (מיכה ו'), למי נושא עון למי שעובר על פשע. רב הונא בריה דרב יהושע חלש, על רב פפא לשיולי ביה, חזייה דחלישי ליה עלמא, אמר להו צביתו ליה זוורתא (תרגומו צדה לדרך), לסוף איתפח, הוה מוכסיף רב פפא למיחזייה, א"ל מאי חזית, אמר להו אין הכי הוה, ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים כמיליה לא תקומו בהדיה שנאמר נושא עון ועובר על פשע, למי נושא עון למי שעובר על פשע, עכ"ל, ובחופת אליהו רבא שער שלשה ז"ל: רב הונא בריה דרב יהושע חלש ונמשך באותו עולם כמה לילות וכמה ימים (הוא מה שקורין העולם היין הע"ר פלע"מ, וגם אאמו"ר הגאון החסיד גר"ו נמשך בזה כמה ימים וסיפר שאחד למד עליו זכות שהיה עדיין רך בשנים ויכול לתקן בעולם ופטרוהו, ובבואו שמעו העומדים סביב לו איך הוא מדבר עם שר האש ושרי מעלה), כשחזר אמרו לו כמה פסרוך, אמר להם בני אשרי מי שאינו מעמיד על מדותיו, העבודה באו תנות של מלאכי השרת ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהם, עד שבא מלאך ואמר להם

על

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) באמר זה תמצא בראשית הכמה שער העונה פ"ג.

מצאתי פרקים מדברי רז"ל מדברים על ענין חיבוט הקבר ראיתי להעתיקם הנה עכ"ל. וכן העתיקם הגאון ר' אברהם אוולאי בספרו המפואר חסד לאברהם ובאר אותן במלות קצרות והן ה' פרקים. והמדקדק הגדול ר' אליהו בחור כתב בספר תשבי (אות ה' ערך חיבוט הקבר) וז"ל: כתוב במדרש ר' יצחק בן פרנך (ואפשר הוא בן ר' פרנך שהיה תלמיד ר' יוחנן שנוכר בשבת (יד א) אמר ר' פרנך א"ר יוחנן האותו ס"ת ערום נקבר ערום. וכן במגלה (לב) מסכת סופרים (פ"ג) ובמס' סוכה (לב ב) גדה (כו א) ור' פרנך א"ר יוחנן שדרו של לולב צריך שיצא מן ההדס מפתח. ובמו"ק (ט א) אמר ר' פרנך אר"י אותה שנה לא עשו ישראל יוה"ב והיו דואגים ואומרים שמא ח"ו נתחיבו שש"י כליה יצתה ב"ק ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העוה"ב). שאלו תלמידיו את ר' אליעזר כיצד דין חיבוט הקבר, א"ל כיון שנפטר אדם מן העולם בא מלה"מ ויושב על קברו מיד נכנסה נשמתו בגופו ומעמידו על רגליו וכו' (והוא פ"ב) עד אריב"ל ובידו שלשלת חציה של ברזל וחציה של אש ומכה אותו, פעם ראשונה אבריו מתפרקים, שניה עצמותיו מתפורים ובאים מלאכים ומקבצים אותם ומכה אותם פעם ג' ונעשה עפר ואפר ומחזירו לקברו וכו', עד א"ר מאיר קשה דין חיבוט הקבר מדינה של גיהנם שאפילו צדיקים גמורים ויונקי שדים ונפלים נדונין בו חוץ מי שמת בע"ש והדר בא"י וכו' ע"ש עכ"ל ויש בו קצת שנוי, משמע שהוא חלק ממדרש שעשה ר' יצחק בן פרנך. גם הגאון ר"י עמדין העתיק החמשה פרקים בס' מגדל עזו ע"ש ובס' חסד לאברהם. ור"מ עראמה בן בעל העקדה ז"ל כתב בספר מאיר איוב (דף נב א) וז"ל: אמנם כברייאת של חיבוט הקבר מצאתי בן, כיצד אדם מת באין עליו מלאכי השרת אחד ממלאכי השרת ואחד מלאך המות ואחד סופר [ואחד שממונה עמו ואמר לו קום הגיע קצך אומר להם עדיין לא הגיע קצי מיד יושב הסופר ומחשב ימיו ושנותיו מיד פותח בשר ודם את עינו ורואה מלה"מ מודעוץ ונופל על פניו]. ארז"ל ארכו מסוף העולם ועד סופו כו' עכ"ל. [והרדב"ז ז"ל בתשובותיו הביאו בנוסחאות שונות והעתיקו כל הנוסחאות במס' קמנות *] שהגתתי ע"פ הגהות אדונינו אבי הגאון הכ"ס וצללה"ה] ושם הוספתי מסכת גרים ומסכת תמורה ועוד בה: ספר חכמה, לשלמה המלך. מובא בוהר פ' בלק (דף קצג) וז"ל: אלא בספרא דחכמתא דשלמה מלכא הכי אמר תלת סימנין אינון, סימן לעבירה ירקון, סימן לשמות מלין, סימן דלא ידע כלום שבוחי עכ"ל. ובפ"י רמב"ן בהקדמתו מביאו ג"כ בלשון ארמי ב) ומעתיקו ללשון הקדש, עיין שם: ספר חכמת אבני יקרות לשלמה המלך. מובא בוהר פ' תרומה (דף קעב) וז"ל: דהא כנוונא דא רמזו בספרא דשלמה מלכא בחכמתא דאבנין יקירן דאי חסר מנהון נגהא דנציצו ולהיטו דככבים ידיעין וכו' עכ"ל:

הערות ונוספות מהמו"ל

במדרש אגדה בראשית, בקובץ בהמ"ד ועוד. ועיין לעיל (דף יט): במדרש סדר ארקים בהערה, ובווארשא גרסם זה לא כביד (תרמ"ה) מסכת חיבוט הקבר ומצורף לו מאמרו חיבוט הקבר מספר חסד לאברהם להגאון ר' אברהם אוולאי ז"ל.
 א) הרב המחבר ז"ל הוציאם לאור בוויילנא בשנת תקס"ב והקדים הקדמה להם, וע' בקריה נאמנה להחכם פ"ן.
 ב) ספר חכמה או החכמה או חכמת שלמה בעברית, או חכמת ארבתא דשלמה בארמית. מובא גם במדרש הנעלם (זה"ח פרשת בראשית) פרשתא ד' ד"ה ת"ר יומא חד וז"ל: דהכי אשכחן בספרא דחכמתא דשלמה מלכא ואלין ארבע כד מתבני כנופייא במטלניהון משתמע ככל רקיעא קל מטלניהון כקל מלאכין סגיאין עילאין דאתקרון אלף אלפין ורבו רבנן וכהווא קלא דהווא שמשא חד דמשמש קמיה דמלכא עילאה והווא כנופייא דאינון מתבני בעידנא דאתי לאשפעא עליהון מיכו וקר מבלהון וכו'. ובוהר פ' יתרו (דף ע'): ברזא דרזין אתמשכא ספרא נגיזא דשלמה מלכא.

נפישו נכסיה מובא, אמרו ליה כלדאי כלהו נכסיה יוסף מוקיר שבי אכיל להו וכו' אשכח ביה מרגניתא, וזנה בתלומר אלפי עליתא דדיגרי דרהבא עכ"ל, ובשאלתות דר"א גאון פרשת בראשית מסיים וז"ל: ותלא סודרא חוייה ההוא ערו"ג לההוא סודרא ואול וחנק נפשיה עכ"ל ובודאי ראה במדרש, וכן אמרו ז"ל (שבת כה ב) הדלקת נר בשבת חובה רחיצת ידים ורגלים בחמין בע"ש רשות, ואני אומר מצוה. מאי מצוה דאמר רב יהודה א"ר כך היה מנהגו של ר"י בר אלעאי ע"ש מביאין לו ערובה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו וכו' עכ"ל. מיום עמדתי על דעתי נפלאות היא בעיני מאי מצוה, והביא ראיה כך היה מנהגו שמא היה מחמיר על עצמו, עד שראיתי בשאלתות דר"א גאון פ' בראשית וז"ל: מאי מצוה דכך היה מנהגו של הלל הזקן במעלי שבתא אומר לו אדם להיכן אתה הולך, אומר לו לעשות מצוה ואיווה היא מצוה לבית המרחץ כדי לנקות גופי בשביל כבוד שבת, דאמר ר"י א"ש כך היה מנהגו של ר"י בר אלעאי וכו'. וכן אמרו ז"ל (שם כא ב) ת"ר בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמנוא אינון כו' בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כה"ג ולא היה בו אלא להדליק יום א' כו' והקשה ב"י הלא יום ראשון לא היה בו נס ותירץ בשני אופנים וכן (מ"א) [במ"ו] אבל בשאלתות דרא"ג פ' וישלח הגי' ולא היה בו להדליק אפי' יום א'. ונקרא חופת אליהו רבא וזמא שיש בו שני חלקים והחלק הגדול נקרא רבא והקטן נקרא זוטא כמו שיש בתנא דבי אליהו רבא וזמא והרבא יש בו ד' ידות כמ"ש בתוס' כתובות. וכן מובא בס' שומר אמונים פ' בראשית: ששה מלאכים ממונים גבריאל על המלאכים קפיצאל על הבחורים, משיבת על החיות משחית על הקמנים אף וחמה על האדם ובהמה כמבואר בחופת אליהו רבא, ולא נמצא זה המאמר אתנו. ודע שהראשונים קראו לחופת אליהו רבא מדרש ולא ברייתא כמ"ש הרא"ש ז"ל בברכות (פ"א ס' ח) במדרש יש צוה רבי לבניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו הפרשה כו' והוא בחופת אליהו רבא שער ששה: ששה דברים צוה רבינו הקדוש לבניו ג' ליראת חמא ג' לדרך ארץ. ג' ל"ח אל תישן על המטה עד שתקרא ק"ש, ואל תכנס לבהכ"ג אחרון, ואל תאכל בשבת עד שתגמור הפרשה, וג' בד"א ואלו הן אל תחתוך בשר על ירכך שלא תחתוך בשרך, ואל תשיח אחורי הכותל דאז"ל אונים לכותל, ובשתגיע לנהר תן מעליך ברגליך עד שתעבור, ואע"פ שיש לך עבדים ושפחות שיציעו ממטך, אל תסמוך בהם אלא אתה בעצמך הצע מטתך עכ"ל:

מדרש חזית א'. הוא מדרש קהלת מתחיל בפסוק חזית איש מהיר במלאכתו, עיין בתשובת הריב"ש:

פרקינ' חיבוט הקבר ב'. כתב הפילוסוף החסיד האלהי ר' אליהו די וידאש ז"ל, וז"ל: עוד מצאתי

הערות ונוספות מהמו"ל

א) נקרא ג"כ באגדת חזית, והוא המדרש רבה אשר על שה"ש וקהלת, כי כן מדרש רבה שה"ש זכר מד"ר קהלת מתחילים בפסוק חזית איש מהיר וגו'. נדפס ראשונה בפיוארו רע"ט. — בשבלי הלקט השלם הלכות פסח (ס' ר"ח) בפירושו על לשון „ונוהה לך שיר חדש" בספר הגדה כתב וז"ל: לפי מה שדרשו באגדת חזית, לפי כשיצאו ישראל ממצרים ירשו כנקבה הזאת שנוטלת עשור נכסים כך ירשו ישראל שבע אומות שהן עשור שבעים אומות לפיכך אמרו שירה בלשון נקבה אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת וכו', אבל לעתיד שיהו יורשין כוכר יאמרו שיר בלשון זכר שנאמר מוזמר שירו לה' שיר חדש וכו' עכ"ל, והוא במדרש רבה שה"ש בפסוק שחורה אני ונאזה. וכן שם בהל' לולב ס' שע"ב: שכן מצינו באגדת חזית ויבא ירושלים ויעמד לפני ארון ברית ה' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משהתה לל עבדיו א"ר אלעזר [בילקוט יצחק] מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה עכ"ל. גם הכפיל מאמר זה שם בהל' שמחות ס' מ"ו. והוא במד"ר שה"ש פ"א ומד"ר קהלת פ"א.

ב) אחת מאגדות קדמוניות, ונקרא ג"כ מסכת, נדפסה ראשונה בספר קונטרס חשבון אדם עם קונו, הנדפס בקונסטנטינא ערך ש"ל—ש"ז וגם בפראג ערך שג"ה, ומשם נעתקה גם בשאר ספרים,

מעניני ומשפמי כוכבים. כתב בספר המוסר*) (נד ב) ו"ל: ראיתי בספר חנוך (ב) בסוד עץ הדעת טוב ורע ענין גדול ונסתר בסוד נשים האורנות בתים לאשרה, כי האריגה ההיא בבתים ידועים שהם ארבעה בתים מתהפכים בסודות תמוהים גדולים ונפלאים, וכל אותן הבתים יש להם שמות בשמות (חסר) (?) והדברים עמוקים ונפלאים, ראיתי בבית י"ג והוא הבית הנקרא באותה הסכמה בסוד הכתים בית הדוב, והוא דבר נפלא בקורותיו ועניניו, והנשים היודעות האריגה ההיא בכשפנותן קוראות לזה הבית צפורן שמיר והוא על ענין ידוע. והן מלקטות הצפרנים הנופלות בארץ מבני אדם ועושין מהן קמרת לענין ידוע עין הימין של דוב ולא תכפורנה רענן מסוד החכמה ההיא לתת כח לאילות למד האשרה. אמרו הרוצה להתיש כחן ומעשיהן יקח אש דולקת וישים כנגד צפרניו של ימין ויסתכל בהן היטב. ויכרות אותן וישליך לפניהם ויפתח ידו לעיניהם בחמש אצבעותיו לא תצלחנה מעשיהם כי תשש כח חסיבה ההיא. וכיצד יקצצם יתחיל בקמיצה ומדלג האמה ונוטל באצבע ומדלג הגודל ונוטל הזרת ואח"כ האמה ואח"כ הגודל, כי אם נוטל אותם זו אחר זו יהיה שחכן עד מאד. ואם יתחיל באמה הוא יקבור את בניו, ואם יתחיל בזרת יוציאו עליו שם רע ויתקיים עליו. והני מילי ביד שמאל אבל בימין מתחיל בגודל ומסיים בקמיצה והמסתכל בצפרניו במוצאי שבת לאור האש מתיש כח סבה אחרת המתפשטת באותו לילה בעולם ואינו נזוק כל אותו שבוע וכו' עכ"ל. וכתב ח"ר שמואל צרצה המכונה בלח"ק אבן סנה (בספרו מקור חיים) בפ' בראשית ו"ל: ומצאתי כתוב כי נכתב בספר דתות הנביאים כי חנוך היה חכם גדול וחסיד, שהכניס העמים תחת עבודת האל יתברך ושהוציא תחלה חכמת הכוכבים, וששם דת לכל יושבי האקלימים לכל א' הדת אשר יאות לפי הטבע אותו אקלים (ר"ל במוג המדות). וצוה להם שיעשו מועדים ושיעשו בהם קרבנות כו' וצוה לקצת מהם שלא יאכלו מאכלים ידועים, והתיר אותם לקצתם, ושישמרו מלשכב עם הנדות ושישמרו עצמם מטומאת המתים, ושתהיה כוונתם להתמדת הישוב, והלק העם לשלשה משמרות, כהנים, מלכים, והמון וענינים רבים אחרים ע"כ. וברשימת ספרי רד"א מביא: ספר חנוך לר' ישמעאל בהן גדול עמוק בקבלה עכ"ל, ולא הבנתי כוונתו אם הוא לחנך האדם בידיעת הקבלה או שהוא הוספות על ספרא דחנוך הנ"ל המובא בזהר (ב).

אות ט

מדרש מעמי חסרות ויתרות. הביא רבינו אשר ז"ל במסכת ברכות פ"ה (סי' י"ו) ובמס' מגלה פ"ג (סי' כא) ג' וז"ל: וכן כתוב בפירושו רבינו חננאל לשנים קורא החון

הערות ונוספות מהמו"ל

- ומצאתי שהוא באמת מעניני ומשפמי הכוכבים ג"כ, כדעת הרב המחבר.
 א) לה"ר יהודה בלץ, והוא סודות על הדינים ועל התפלות ועל חכמת הקבלה, נדפס בקושט' רצ"ו, נמטבה שו"ח, קראקא שו"ח.
 ב) [סופסה]. מדרש לחנוכה נדפס מחדש בקובץ בהמ"ד ח"א בשתי נוסחאות סי' י"ג וי"ד.
 ג) ונזכר גם במדרש רבה במדבר ובתוספות ברכות (דף ל"ד ע"א) ד"ה לא יענה, ובסמ"ג עשין סי' ב'. ובימינו יצא לאור מדרש חסר ויתיר ע"י הרה"ח מוהר"א בולגין, ואולי הוא הוא. שם (כדף ל"ט) כתוב וז"ל: „קדש ישראל לה' ראשית תבואתה בה"א כתיב שהן אוכלין פירות בעולם הזה והקדן קיימת לעולם הבא", ומאמר זה נמצא בתנחומא כ"י הוצאת באבער (פרשת בראשית אות י') וז"ל: מאימתי נתגדל הקב"ה, משברא שמים וארץ, ובזכות מי בראו, בזכות ישראל, שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה אר"א ב"ב תבואתה כתיב, ולמה אנו קורין תבואתו, שאין אנו אוכלין אלא מן התבואת ולא מן הקרן שהיא קיימת לנו לעולם הבא, וכן מובא בלקח טוב בראשית א' א', ובילקוט ירמיה רמז רס"ד בשם התנחומא והוא תנחומא כ"י הנ"ל, ועיין בזהר האונוו (דף רצ"ו) (מבוא למ"ת למהרש"ב).

ספרא דחנוך (*). הנקרא בלשון ערבי (ארריום) ד' קונשמאנטין רע"ח. ומובא בהר.

הערות ונוספות מהמ"ל

הרב ר' יוחנן אלימאן בהקדמת ספרו חשק שלמה (פו' על שה"ש) כתב בשם החוקרים הקדמונים שחבר שלמה המלך ע"ה ספרים רבים, ומהם ס' מלאכת המושכלת, ס' הריואל, ס' האלמירל, ס' הנכיונות, ס' הזקנה, ס' המשלים, ס' השלמות, ס' המעללים, ס' היחוד, ס' הדרישה, ס' קריאת השמירה, ס' הרצון, ס' גלוי השקרייות, ס' הישר, ס' הרפואות, ס' האמונה, ס' הבחירות, ס' הבוואה, ס' שמירת הורו, ס' כחות החכמים, ס' התכליות, ס' המראות העליונות, ס' מלאכה אלהית, ס' הבחירת המדות, ס' יימליאוש, ס' המצפון במלאכת הצורות והאלקומיאה, ס' סוד הטבעים בטבעי הדברים ובנסיונות הטבעיים, כמו הסמים והעשבים וכחות ובמוגים, וע' שה"ג, וי"א שספר החכמה מה מחברו יודיה האלכסנדרוני הוא פילון היהודי וחובר באלכסנדריה של מצרים כמאתים שנה לפני חרבן הבית, בעל תולעת יעקב בסוד הסוכה מביא מאמר ממנו וז"ל: וכתוב בספרא דחכמתא רבתא דשלמה מלאכה כל מי שחם על העניים ברצון הלב אין דמותו משתנה מרמותו של אדם וכוון שדמותו זה נרשם בו שולט על כל הבחירות דכתבו ומוראכם וחתכם יהיה וגו' וכלם זעים ויראים ממנו וכו'.

(א) שלשה ספרים הם: (א) ס' פרקי היכלות לר"י כה"ג, נדפס בס' ארוי לבנון, ווינציא שס"א, וז' פרקים בו, (ב) ספר היכלות לר"י כה"ג, מעניני מעשה מרכבה ודרשות נפלאות ול' פרקים בו, לכוב תר"ו, ומתחיל כפ' ויהלך חנוך, ולזה נקרא ג"כ ס' חנוך, ורובו פרקו מתחילין ארו"ש אמר לי מטמרון. (ג) ספרא דחנוך וענינו מבואר להלן, ושלושת ספרים אלה לא ראי זה כראי זה ומה שיש בזה אין בזה, והמאמר מבעל המוסר בשם ספר חנוך אין באחד מכל ג' אלה, וכנראה חנוך אחר הוא, או כוונתו ספר חנוך, ולא כדעת בעל אוצה"ס שספרא דחנוך הוא ספר פרקי היכלות, רק כי ספר היכלות נקרא ג"כ בשם חנוך, וע' במ"ע א"ב פ"ב צד 85 ד' ראם בההערה, — ועיין במבוא לספר היובלים שמוביא: „ספר חנוך“ הגדול שמצאו חכמי דורנו בארץ כוש (אביסיוניון) בלשון כושית (איטאפישי), נכתב בראשונה בא"י מכתברים שונים מכת האיסיים כמאתים שנה לפני חרבן הבית בימי החשמונאים בלשון עברית, ונתקף אח"כ ליונית, וממנה לכושית, ונאבד מאתנו בעברית ונשארה לפליטה רק ההעתקה בכושית, ויצאה לאור ראשונה בהעתקה אנגלית בשנת 1821. אח"כ העתיקה האשכנזי האפפמאן בשנת 1838 [גם החכם ר' שניאור זכס במכ"ע פראנקעלס מאנאטשריפט משנת 1852 מביא העתקת האפפמאן] ואח"כ בשנת 1853 בליופציג ע"י ה' הילמאנן מכונה „ראם בוך הענאך“, שער הספר קראו: „וואת הברכה אשר ברך חנוך אתי הבחירים ואת הצדקים אשר יהיו ביום צרה בהכחד כל הרעים והרשעים“. ותוכן ענינו כנבואת דניאל, להפיה רוח אמון בלב חסידיו היהודים לעת יאפפוס חבלי הצרות באחרית הימים, הוא יום המשפט הגדול והגורא, פתיחת הספר בספור הטאת הנפילים, המה מאתיים מלאכים, אשר בימי ירד אבי חנוך המדור את בנות האדם, ובראשם שמחואי ועואל, ותלדנה להם הענקים [גבהם ש' אמה], ויגלו בארץ מסתרי כשוף ואיצטגנינות, ועואל למד את בני האדם מלאכת חרב וכלי זין, ויהי כאשר הואילו הענקים לאכול גם בשר אדם, ותעל צעקת מתי חלד השמימה, וישלה ה' להם ארבעת מלאכיו מיכאל וזבאל רפאל ואוריאל, לעשות משפטים בנפילים. על מיכאל פקד לאסור את שמחואי וחבריו לקצבי גבעות עולם עד עת קץ עשרה שבועים. על זבואל נטל לסכך בני האלהים אשר ילדו להם בנות האדם איש באחיו והיתה חרב איש ברעהו, את רפאל צוה לאסור את עואל ולטהר את הארץ מרעתו, ואוריאל צווה להוריע לנה את מי המבול אשר יבוא לשחת כל בשר, או יפרה צמח הצדקה בארץ, וחסד ומשפט ישורו לעולמי עד. ותנוך אשר לקח אותו האלהים מן הארץ היה שליח מוציא ומביא בין המלאכים השופטים וכוון הרפאים הנשפטים, ויהי היום ותפקהנה עיני חנוך וירא בחלום את מעשה המרכבה, ויקרא ה' אל חנוך וילמדתו את משפט הרפאים, כי בשרים ימות לשחת, ורוחם ידון בארץ, והיו לרוחות רעות בין בני האדם; ואל בני האדם צווה לגלות אונם, כי יבא מבול עליהם, והיו ימיהם רק מאה ועשרים שנה. אחרי כן הולכו המלאכים העליונים אוריאל רפאל רעואל מיכאל ורעאל וזבואל את חנוך על פני כל הארץ, וירא גדולות ונצורות בשמים ובארץ. ואוריאל הראה לחנוך את הספר על תקופות מאורי השמים ומערכותיהם, וירא גם את לוחות השמים אשר עליהם נחרתו כל מעשי בני האדם עד הרוי האחרון. וככלות כל הדברים האלה השיבו המלאכים את חנוך על הארץ לפני פתח ביתו, למען ויודיע את כל הדברים האלה אל בנו מתושלח, ויכתוב חנוך את כל החווינות והמראות אשר ראה בספר, וינבא לבניו את אשר יקרא את זרעם באחרית הימים, והוא הנקרא עד היום „ספרא דחנוך“.

ועתה הנה כהא הצמירה (נו' 200, חרנ"ב) והודיעה חרשה כי זה ספר חנוך נתקף משפת כושית לשפת עברית עם הערות ובאורים ע"י ה' אלעזר גולדשמידט נדפס בברלין 1892, ואני ראיתו

ספרו באות ב' כמו התורה שמתחלת בב', ששה פרקים נגד ששת ימי המעשה. (ר"י דילטאש א) מיחסו לר"ע (2) וברשימת רד"א מביא ספר יצירה הארוך והקצר. וז"ל ר' מנחם ציוני פ' לך לך ג). ואת הנפש אשר עשו בחרן, מסורת בירינו מאבותינו שאברהם אע"ה חבר ספר יצירה על מתכנתו, כי ה' אתו, ודי לכל משכיל עכ"ל. ואנו אין בירינו ספר יצירה השלם, כי רש"י ז"ל הביא בפיו מדרש בראשית רבה (פרשה י'): גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציורה כו' כך מה היה העולם חסר, שבת, פי' רש"י ז"ל שבת יום הקילום וכן מפורש בס' יצירה כשברא הקב"ה שמים וארץ עשה ממונים לכל מה שברא למולות ולדשאים ולאילנות ולימים וכשבא יום השבת נתקבצו כל הממונים וקלסו להקב"ה ואמרו מזמור שיר ליום השבת ע"כ עכ"ל רש"י, ובנוסח שלנו אינו:

ספר יצירה. יוסף בן עזיאל תלמיד ירמיהו (ד) הוספות על ספר יצירה הנ"ל. כ"י בניבולי-טיקא של הגמ"ו דוד אופנהיים. ובס' רקאנטי פ' בראשית [על ענין להחמיר] החרב מביא ברייתא דר' יוסף בן עזיאל ע"ש (ה), ואפשר הוא הוספות על ספר יצירה. ובציוני פ' יתרו וז"ל: עוד סוד זה באר יוסף בן עזיאל, כי לא ראו שום תמונה בכבודו שהוא היה הוה ויהיה, אך ראו מלכותו המכונה בפיו המקובלים כרוב המיוחד הנאצל מאשו הגדולה והוא שעור הקומה של רי"ש עכ"ל. וזכני ה' בו, ומדבר הרבה מכרוב בלשון נעלם מאד:

מדרש ישעיה. מובא בשלמי הגבורים של ר' אברהם הרופא ממנטובא בהקדמתו (1). ספר הישר (2). בהקדמתו נאמר שבשעת החורבן נמצא אצל וקן אחד ובו כתב שירת יהושע הנאמר הלא היא כתובה על ספר הישר, ונראה שחובר בימי דור המדבר. וכן מצאתי בציוני הר"ר מנחם ציוני (פרשת בלק) וז"ל: משה כתב ספרו ופרשת בלעם וספר איוב. ימעון המוען והלא פ' בלעם ככל התורה היא ומאי חידוש והלא דבר ידוע הוא שכל התורה בלה מבראשית עד לעיוני כל ישראל מפיו של הקב"ה לאונו של משה בענין שנאמר מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. אלא דע כי כתובים כאן בקוצר בענין בלעם ובנבואתו לישראל לפי שעה, וגם קצר הכתוב בענין חכמת קסמיו כמו שקצר בענין ע"ז של דור אנוש שלא ספר בו הכתוב כלל, וחבר בו א"א ספר שהיו בו ת' פרקים (לא כן דעת עמק המלך שכתב מ"ש ז"ל גמירי ע"ז דאברהם

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) בפסק שלו ע"ם זוהר, וז"ל שם בהקדמת זוהר: מי התיר לר"ע לכתוב ספר יצירה וקראוהו משנה שהיתה שומה בפייהם בקבלה מא"א ע"ה ולהרמב"ן שעשה פירוש עליו וכו'.

(ב) ששנה כן מפי הקבלה עד א"א ע"ה, גם כמוצרף לחכמה לה"ר יש"ר מקנדיא כתב: ספר יצירה המכונה לר"ע.

(ג) ספרו "ציוני" נדפס ראשונה בקיימונה ש"כ.

(ד) [באוצה"ם הנביא].

(ה) ונמצא בכ"י די רוס, ולדעת רמ"ש יוסף בן עזיאל זה הוא הנזכר בא"ב דבן סירא.

(ו) וזוכר גם בס' ישועות משיהו להאברבנאל (דל"ג ג') ובמחנות כהונה ויק"ר פרשה כ"ט, פרשת אמור בפ' בחדש השביעי באחד לחדש ובבכור"ר (פ' ט"ז ע"פ' שלח) בפסוק ותשא כל העדה.

(ז) בו יספר כל המאורעות והמעשיות אשר קרו לאבותינו מימות אדה"ר בסדר התורה עד אחר יציאת מצרים וקצת ספורים מספר במדבר ודברים והיושע עד ימי השופטים, ור' יוסף ב"ר שמואל הקטן (מרבני ליוורנו) מבאר בו דברים קשי ההבנה. ונתקן בל' אשכנז ע"י ר' יעקב בהג"מ ירמיה מתתיה הלוי וקרא לו תם וישך ובסוף כל פרשה נגשה הקצור והמוסר היוצא ממנה, ובסופו קצת כעשיות מס' יחסין וס' חדרים ותפלות ותהנות בל"א ועם ציורים יפים, פ"ד מ"תס"ו ועוד דפוסים רבים, ויש מקדמונים קורין לו דברי הימים הארוך, ובשה"ג כתב: ורבים אינם מאמינים בספר הנזכר אבל הילקוט מביא ממנו ובעל הילקוט היה בתחלת אלף הששי וכו', אך הרמב"ן בפירושו נראה כמסתפק שכתב, ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב עכ"ל, ונרמס בוויניציא שפ"ה ועוד פעמים הרבה. וע' בהערותי לעיל צד 55 במדרש יוסעו.

החזן כהנים, אבל שליה צבור המפסיק עבירה היא בידו, אבל מה שהשליח צבור אומר התיבות של ברכת כהנים לא חשיב הפסק. והכי איתא במדרש מעמי חסרות ויתרות אמור להם [מלא וא"ו] מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור עכ"ל. וכן אמרו ז"ל (ב"ב מז). אמר רבה איוב בסערה הרף ובסערה השיבוהו, בסערה הרף דכתיב אשר בשערה ישופני, אמר לפניו רבש"ע שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאיוב, בסערה השיבוהו דכתיב [איוב מ] ויען ה' את איוב מן סערה ויאמר וגו' אשאלך והודיעני וגו'. א"ל הרבה נימין בראתי באדם וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפ"ע, שלא יהיו ב' יונקות מגומא א' שאלמלי ב' יונקות מגומא אחת מחשיכות מאוד עיניו של אדם בין גומא לגומא לא נתחלף לי בין איוב לאיוב נתחלף לי וכו' עכ"ל. והגאון ר' שלמה רפאל מנורצי כתב בס' מנחת שי (איוב לח) וז"ל: ויען ה' את איוב מן הסערה במדרש חסרות ויתרות מן הסערה קרי מנהסערה כתיב. לפי שהיה איוב מטיח דברים כלפי מעלה ואומר רבש"ע שמא נתחלף לך בין איוב לאיוב שנאמר למה פניך תסתיר ותחשבני לאיוב לך ובשנגלה עליו השי' שנאמר ויען ה' את איוב מנהסערה א"ל הקב"ה אני מונה שערותיו של אדם ולא נתחלף לי בין נימא לנימא ונתחלף לי בין איוב לאיוב, ומה השיב איוב להקב"ה מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע [שם מב ג] עכ"ל. ותוספות הביאו (מנחות מד א) כל כהן שאינו עולה לרוכן עובר בג' עשה כתבו התוס' וז"ל דוקא כשאומר לו עלה לרוכן כדאיתא בסוטה (לט) צריך שיאמר להם חזן הכנסת שאו ידיכם קדש וכו' עכ"ל, נכתב בצדו צ"ל כדאיתא בספרי צריך כו', צאן קדשים, וגו' שלפנינו איננו בסוטה ועיין ר"ן מסכת מגלה פ"ד עכ"ל. האמת שהר"ן ז"ל מביא הספרי אבל מונת התוספות על מדרש חסרות ויתרות שהביא הרא"ש ז"ל (מגלה פ"ג ס' כח):

אות י

ספר יצירה (א). רבינו סעדיה גאון (ב) ואבן ערי ז"ל כתבו וז"ל: בימי אברהם אבינו היה פילוסוף שלא האמין בחדוש העולם, וחכמי הכשרים היו חולקים על אברהם באמונתו. להסיר אלו דעות הנפסדות, חבר א"א זה הספר הנקרא יצירה (ג). והתחיל ספרו

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) מדבר בלשון נעלמים על מעשה בראשית ול"ב גתיבות החכמה, והם כ"ב אותיות א"ב ועשר ספירות וזרכי צרופי האותיות, ונחלק לפרקים ומשניות, ויש ממנו קצת בנוסחאות שונות (כמו שתראה בההפסטה האחרונה בדפוס ר"י גאלדמאן בווארשא). נדפס פ"א בלי שום פירוש ועם ספר ד צניעות א ופרקי מסכת תמיד על סדר עבודות, אמ"ר תע"ג. — עם פ"ה הראב"ד והרמב"ן ו"מ בוטריל וקצת מפ"ר ר"ם גאון זפ"ה הר"א מנגרמיוא (רוקח), מנטובה שכ"ב (ולדעת הג"מ חיד"א הראב"ד הזה הוא איש חכם אשכנזי ושמו ר' יוסף הארוך, ולא א' מארבעה ראב"ד הידועים, גם פ"ה הרמב"ן ז"א שהוא לר' עזריאל רבו של הרמב"ן בקבלה, כן הפי' המיוחס לרמ"ג לא לו הוא לר"ק, זפ"ה הר"א מנגרמיוא הוא רק הקצור מאשר נמצא בב"י) וגם נדפס בפרגא עם כל הפירושים הנ"ל, והסר שנת הדפוס. ועם קצור פ"ה הראב"ד וכל פ"ה הרמב"ן וקצת פ"ה האר"י ז"ל ובסופו ספר יצירה בנוסח אחר, קושטא תע"ט, ובזאלקווא תק"ד בשנינו נוסח הנ"ל בסופו, ועם פ"ה פירושים הנ"ל ועם פ"ה הגר"א ז"ל הוראגא תקס"ו. כל הפירושים הנ"ל ובהעתקה לשון רומי, אמ"ר תס"ב. — עם פ"ה בע"ס אוצר ה' ושושן סודות (רבינו משה ב"ר יעקב) קאריץ תקל"ט. ס' יצירה הנ"ל בסדור ר"ם גאון כ"י רד"א. ובלשון ערבי ע"י רס"ג הנ"ל עם פירושו עליו ג"ב בערבית, כ"י אוקספורד, ולאחרונה נדפס בווארשא בדפוס יג"מ עם הפירושים האלה: פ"ה חכמוני מר' שבת' הונלו (ד"א תרע"ג), פ"ה הראב"ד, פ"ה דמב"ן, רס"ג, הרקח, ר"מ בוטריל, פ"ה בעל שושן סודות, פ"ה הגר"א, פ"ה פרי יצחק, פ"ה האר"י ז"ל, ווארשא תרמ"ד. (ב) בספרו אבן הפילוסופים, וספר זה היה לעינוי הרמ"מ בוטריל והביא מאמר זה ממנו בראש פירושו לספר יצירה. (ג) וכן דעת הכוזרי (מאמר ד' ס' כ"ה) וז"ל: אמר החבר, מהם ספר יצירה, והוא לאברהם אבינו, והוא עובד פירושו ארוך וכו'. והש"י ז"ל קורא לס' יצירה ברייתא ע' רש"י חגיגה יג'.

(א) מסכת יראת המא. מובא בספר שרש ישי להר"ש אלקבץ, על פסוק אני מלאה הלכתי וז"ל: וז"ל כי כיונה כדברי חכמים ז"ל במסכת יראת המא סוף פ"ב. אם הרשעת מעמי יהיה בעיניך הרבה ואמור אוי לי שחמאתי, אוי לי שבא דבר מכשול על ידי. אם הרעוך הרבה יהי בעיניך מעמ, ואמור אוי לי שחמאתי, ובמעמ מחובותי נגבית, והלא הרבה יותר מכן הייתי שוח עכ"ל. וזוה המאמר היה נראה שהוא מסכת ד"א, כי שם תמצאו:

אות כ

כבוד השם. ר' אליעזר הקליר. מובא בסוף ספר יצירה. ובשבעים שמות למ"ט כתב וז"ל: שם כ"א משבעים שמותיו הוא זגויה"ו והוא בנימ' הכבוד לפי שהוא מסר לר' עקיבא ספר הכבוד ויש בתוכו הרבה מכבוד הבורא יתעלה עכ"ל, וזה שנקרא כבוד השם [ונקרא ג"כ כבוד אלהים], ואל תחליפוהו בס' הכבוד שחבר ר"י החסיד וז"ל: מסכת כלה. מסכת כותים. עיין מ"ש ב' מסכתות קמנות בתחלת הספר: מדרש כונן (ג). ע"ש הכתוב שמתחיל בו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. מדבר מנפלאות מעשה בראשית ומעשה מרכבה, ונראה שחברו האמורא שמואל בר

הערות ונוספות מהמו"ל

על שמירת השבת. תכליתו לערער על הפרושים שמקדשין את החדש ע"פ ראייה בב"ד ולא ע"פ חשבון קבוע, ומרוע כח ב"ד הגדול יפה לעבר השנים, באשר לדעתו אך בשתיים תקבע השנה, אם ע"פ שנת היובל המתחלת ביום הכפורים ומונה שם"ד ימים, או ע"פ שנת המבול שהתחילה לפי דעתו כמו לדעת ר' יהושע (ר"ה י"א) בהדש אייר ונחשבת כשנת החמה, ולא כן היתה דעת הפרושים שאמרו שם, חכמי ישראל מונין למבול כר"א ולתקופה כר' יהושע, חכמי אוה"ע מונין אף למבול כר"י, דעת ה' בעער שנתחבר מאחד היהודים באלכסנדריא במצרים מתלמידי הכת השמרונים המכונה דוסתאית, ע"ש מיסדה דוסתאי, שרצתה לעשות את דת היהדות והכונית לאחת וע"כ שאבה ממקור מעיני היהודים מהאיסיים ומהשמרונים ונשארה האמונה המעורבת הזאת בארץ אפריקה בין יהודי כוש או אבוסיניען המכונים פאלאשאם עד היום הזה, ולכן נמצא בספר זה ערב רב מדרעות השמרונים והאיסיים והפרושים, ודבריו פעם מסכימים להלכות ואגרות שבארץ ישראל ופעם מתנגדים להם, ולדעת ה' פראנקעל נתחבר בימי הקיסר קאליגולא בארץ מצרים בעיר לעאנמע בימי בית חוניי, ומחברו היה אחד מכהני בהמ"ק, ותכליתו להעריץ ולהאדיר את בהמ"ק שבמצרים, וע"כ הרבה בתורת הקרבנות ובפרטיהן מאדם הראשון, והצריך לאכול פסח ומעשר שני במקדש ולא בכל העיר שאינה מוקפת חומה קדושה כמו ירושלים.

ועתה נגה בא הרה"ג החכם ר"י בכרך הוציא לאור בווארשא את ספרו „מהעבור ומנין השנים“, שם שופך את חמתו בבקרת עזה ונמרצה, על ספר היובלים ועל מחברו, כי טוב להם שלא נבראו יותר משנבראו, ומוביח בראיית ברורות ונכוחות שממקור לא טהור בא, וכי המחבר לא מכני ישראל הוא, ועיין שם בספרו באריכות מאד, שהשיג על כל החכמים הג"ל בכלל ועל החכם הזו"ס בפרט, ובטל את כל דעותיהם והשערותיהם, ראיותיהם והוכחותיהם על הספר הזה. (א) [הוספה. ס' יסוד הנקוד הגדול של רב אשי. רב האי גאון ז"ל בספר הקמיצה שלו כתב שהיה נמצא מישובתו ספר „יסוד הנקוד הגדול“ שחברו רב אשי בבבל ושם גלה הטעמים והסודות מן הרגזים הזרים בכללי לשון הקדש. ע' בפ"ל ל' יצירה מהר"מ בוטריל פ"ב מ"ג, וע' מנחת שו"מ שכתב וז"ל: וכבר חובר ע"י הסוד ספר הנקוד אשר הברו רב אשי בבבל. אפס בתולדות רב האי גאון מהגאון רש"ל רפאפורט מסתפק בס' הקמיצה עצמו אם מחברו הוא הה"ג, וע' בס' היחש להה"ח ה' יעקב בכרך צד 92 בהערה שם, ובעל אוצה"ס מביאו באות ג' בשם הנקוד הגדול, ואף כי איננו מסוג ההנהגה והמדרש רק מסוג דקדוק הלשון, הכאתיו פה בשביל כי מחברו הוא רב אשי מסדר הגמרא.

(ב) ונקרא ג"כ ברייתא דמעשה בראשית, ונדפס בס' ארוזי לבגון ווינציא שם"א, פפד"א תע"ט. ברלן תפ"ד, שקלאו תקמ"ג, גם בקובץ בהמ"ד ח"ב ס"ג.

אבינו ת' פרקי הוה הם ענין שמות המומאה איזה מותר לשמש בהם ואיזה אסור וכאשר מסר שמות המומאה לבני הפילגשים לא נשאר לנו כי אם ה' פרקים) וכן במלחמת מדין שהיה מפריח מלכי מדין באיור והוא פורח עמהם לולי ציץ נזר הקדש שהפילם ונפלו חללים, ונראה מדעת רז"ל שמשם רבינו חבר ספר לבר מה שכתוב בתורה ולשם ספר כל הענין באורך, ונאבד הספר ההוא כמו שנאבדו ספרים אחרים וכו' עכ"ל. ואפשר הוא ספר הישר. והבחי' ז"ל קרא לספר הישר ספר מלחמות בני יעקב (ואפשר דעתו זהו הספר שאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב). וז"ל הבחי' פרשת וישלח: הוא וכל העם אשר עמו, כתוב בספר מלחמות בני יעקב כי נתאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולא אביהם שחגר גם הוא חרבו וכלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה גדולה, עכ"ל ותמצא זאת באורך בספר הישר:

ספר היחוד. ר' נחוניא בן הקנה ור' ישמעאל כהן גדול. מובא בספר נובלות חכמה (דף קצה א) ובספר עבודת הקדש (חלק היחוד פ"ח) ז"ל: וראיתי בספר היחוד לבעל התמונה (והוא ר"י כה"ג) בזה ענין נפלא אמר שם בזה הלשון: וצורות ישראל היה ראוי להיותם מובדלות ומשונות ממין האדם כאשר הכחות ונפשם אבל חק השמימה וקושיה להיות הכחות מתערבות ומגולגלות ומתגלגלות בגופים רבים משונים וכלם ישובו למקומם ע"י הקרבנות הנקרבות ע"ג המזבח לרצון מהבהמות עכ"ד פי' לכן וכו' עכ"ל. ובחלק העבודה (פל"ד) ז"ל: והרב בעל התמונה בס' היחוד כתב בזה"ל: לכן את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו בסוד בעוף ובהמות הנקרבות שכם כח היודע בסוד הנפלא בקרבנות בסוד כל מתקרב לנתקן אם נפשו ואם תמורתו בסודו ע"כ ופי' דבריו וכו' עכ"ל א):

מסכת

הערות ונוספות מהמח"ל

(*) [נספסה] ספר היוב ליום המכונה מדרש בראשית זוטרתא או בראשית זוטא. תכונתו תכונת מדרשי אגדה, כדרך בעלי אגדה נותן טעמים למצות התורה, וברוב דבריו מסכים עם הפרושים בעניני המצות, ומקפיד על מעשה המצות, אבל גם מערער ומפקפק על הפרושים הנוהגים לעבר השנים ולקדש חרשים ע"פ ראיית הלבנה, ובדברים קשים יאמר עליהם שהם מקלקלים את החרשים והמועדים הראויים להיות רק לחשבון חדשי החמה. כמה דברים נמצאים בו המתאימים עם דברי הפרקי דר"א, כמו שיוכיח באריכות הרה"ח ר"מ הורוויץ בההוספה שלו למ"ע בית תלמוד. ספר זה יסוב על ספר בראשית ומביל ג' פרקים וסדר דורות העולם וכל המעשיות שבספר הזה ימנה ויספור ע"פ מספר היובילים והשממות כמו שהשתמש בספר דניאל במספר זה. — על זמנו מקומו ומחברו מי הוא? מאיזה כתה מהכתות היושנות בישראל היה? העמיקו חקור אלה החכמים: יעללינעק במבואו לבית המדרש ח"ג, מריוענפעלו במ"ע אָרענענע (1846), בעער מדרעודען בס' יהוס היובילים למדרשים. פֿראנקעל במ"ע הירח שלו (1856), דילמאן העתיקו מכושית לאשכנזית והדפיסו במ"ע השנתי לעוואלר ח"ב ו"ג (50—1849). לאנגען בס' דעות היהודים בא"י בזמן מיסר דת השלמה. בראשונה היה כתוב בשפת עברית ונתקן אח"כ ליונית וממנה נתקן לכושית או הכושית ובאבדן ספר זה בעברית נשאר לפליטה יונית וכושית וכאלפים שנה הוה שכב תחת שמיכה נכריה זאת, וזה כארבעים שנה נמצא בארץ כוש (אפיסיניען) בשפתה הכושית, אשר נתקן אליה מן ההתקנה היונית הג"ל. ולאחרונה נתקן עברית ע"י החכם רובין עם מבוא כולל תולדות הספר ומזכיר בראיות ברורות שנתחבר בלשון עברית (נדפס במ"ע השחר ש"א) וזין 1870 ומביא שמת כ"א מהחכמים הג"ל, וזה שמתם בקצרה: לפ"ח ה' דילמאן נתחבר כמאה שנה לפני חרבן בית שני מאחד סופרי ישראל בלשון עברית או ארמית. — תבלית הספר לחשב בצמצום סדר הירויות והמועדים והחגים ע"פ מספר היובילים בעלי מ"ט שנים, אשר קבע משרע"ה לחשבון בני"ב בבואם לארץ הכנעני, וזה הולך ומונה מבריאת העולם עד בואם לארץ (בשנת 2450 ליצירה שלהם) חמשים יובלים בעלי מ"ט שנים. לדעת הח' יעללינעק נתחבר בימי בית שני בלשון עברית מאחד מכת האיסיים אוהבי השביעיות ומכבדי שבתות, וכי על כן סדר השבון השנים לפי שבועים ויובלים, והזהיר מאד על

כאשר זכרתי בפרקי ספרי שלמי הגבורים הוזה ושאר בעלי חיים הדומים שיש להם כל חלקי הבעלי חיים ארציים משלם ודומין להם בצורתו מכל וכל). הן יש לה ציון א' לעיל, לפי שביום ו' נברא האדם, ונשמתו נתונה לו מן השמים, ומוטה אות וי"ו מלרע (היינו גגה שלה), לפי שגוף האדם הוא מן עפר שהוא מלמטה. ובכוונת מהר"ם מרינקו כתב וז"ל: ׀ יש לה [ציון] א' לפי שביום ו' נברא אדם הראשון אשר הוא יחיד בעולם התחתון ונשמתו מן השמים וגופו מלרע (צ"ל ומוטה אות ו' מלרע) לפי שגופו מעפר מלמטה, ומהר"ם הגיה, "ג"ל שר"ל אעפ"י שגופו מעפר אבל הנכון כגירסת ר' אברהם הרופא. ׀ יש לה ג' ציונים, לפי שביום ה' שבת הקב"ה וינה וינפש ובו ביום חייב אדם להתענג בג' ענוגים היינו במאכל ומשתה ובכסות נקיה ועוד ה' היא מגולגלת לפי שכל המחלל שבת בודון אין לו הרמת ראש עד שיעשה תשובה ולמה היא כפופה כנגד ימין שאם חוזר בתשובה פושט לו הקב"ה ידו ומקבלו בתשובה ומוחל לו כל עונותיו (ובכוונת מהר"ם מרינקו כתב להתענג בג' פירות ולא הבנתי) ושם לא כתב, "כל עונותיו". ׀ יש לה ב' ציונים לעיל לפי שביום ח' ימול אדם בשר ערלתו, ובברית יש בה ב' מצות מילה ופריעה ומל ולא פרע כאלו לא מל. ועוד הח' היא חמוקת ירכים (אמר אברהם, כי ברוב פעמים יכתבו אותה הסופרים כרגלים עמוקות רגל א' מהופך לצד ימין וא' לצד שמאל) לפי שכל בר ישראל הפורק ממנו עול ברית מילה שערי גיהנם פתוחים לו. (ובכוונת מהר"ם מרינקו כתב וז"ל: גם נקראת הצורה הזאת חמוקת ירך עב"ל. כוונתו שקאי על למעלה על ב' זיוין על חמורת רץ והוא נכון). ׀ יש לה ג' ציונים מצד שמאל, כנגד ג' משפחות טובות שבישראל כהנים לויים וישראלים (ובכוונת כתוב כנגד ג' מפתחות וג' משפחות טובות כו' עב"ל), ועוד יש לה ב' ציונים לצד ימין לפי שכלם הם שומרים בכלל חמשה חומשי תורה שהם תורה שבכתב ותורה שבע"פ (ובכוונת לא כתב כל זה). הי היא כפופה בקומתה כנגד עשרה המתפללים בבהכ"ג שכופפים קומתם ומכוונים לבם לאביהם שבשמים. כ יש לה ב' ציונים ע"ג, כנגד ב' משפחות כהונה אלעזר ואיתמר. ׀ מנצפך יש לה ג' ציונים עליה כדי להוסיף על הכהנים ג' משפחות לזיה של בני לוי גרשון קהת ומררי שומרי המקדש. ל מעוורת לעיל, היינו מעוורת או מלופפת סביב קוצה העליון ולא מתווגת. וזקוף (היינו שרביטה) כנגד מלכותו של עולם שהוא זקוף על העולם כלו וכתר תהלה בראשו (היינו הלפיפה בקוצה העליון), ולמה עמרת קוצו מלמעלה, לפי שהקב"ה יושב למעלה וצופה ומסתכל למטה (ובכוונת ל מעוורת מלעילא הזקוף כנגד מלואו של עולם ולמטה עמרתו מלמטן לפי שהקב"ה יושב כו' הוא חסר ההעתקה). ׀ מ ומנצפך יש לה ב' ציונים (דהיינו למעלה האחד מצד ימין ואחד מצד שמאל) כנגד ב' כסאות שיש להקב"ה והם כסא דין לדין בו את הרשעים וכסא רחמים לדין בו את ישראל עם שאר הצדיקים (ובכוונת לא כתב עם שאר צדיקים ונכון). ׀ נ דמנצפך יש לכל אחד ג' ציונים ע"ג כנגד ג' כתרים שנתנו לישראל כשקבלו התורה (היינו כתר תורה כהונה ומלכות), מצורף לכתר שם טוב העולה ע"ג (ובכוונת לא כתב מצורף לכתר שם טוב) ועוד ׀ דמנצפך היא נמויה ברגלה למטה (ובכוונת כתב ׀ פשוטה רגלה למטה ונכון), לפי שאם סרח מלך או שלטון או חכם או כהן יטו רגליהם וירדו בגיהנם. ולמה נמיתה של נו"ן כנגד ימין, מפני שבשחזורין בתשובה חוזרין לגאלתן (צ"ל לגדולתן וכן הוא בכוונת), ועוד היא מגולגלת (היינו בקוצה העליון) ונוטה לצד מטה מימין מפני שכל מי שיש בו ענוה ושפלות רוח הקב"ה מגדלו ומנחילו חיי העוה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא. ׀ יש לה ב' ציונים מלעיל, לפי שכל העוסק בתורה לשמה סוד עליונים ותחתונים גלויים לו שנאמר סוד ה' ליראיו. ׀ יש לה ג' ציונים לעיל בשרביטה השמאלי כנגד ענוי ארץ שהן חביבין לבוראם ולמלאכי הישרת ולבני

בר פלוגתיה דרב, תדע שבכל המדרש לא נזכר שום תנא ואמורא ובמעשה מרכבה נזכר אמר שמואל ב' זרועות הללו למה וכו'. ראה דבריו וחכם כי בא להודיע לנו שהוא המחבר כמו שאמרו ז"ל (יומא מז) אמר רב הונא מאן תנא מדות ראב"י היא דתנן עזרת נשים היתה אורך כו' מערבית דרומית אראב"י שכחתי מה היתה משמשת כו', וכן בחולין (צד א) ומעשה באחד שזימן ג' אורחים בשני בצורת כו' אמר ראב"י על דבר זה נהרגו וכו', שראב"י סדר והבר מסכת דרך ארץ רבא. וכן נמשכו אחר זה הסדר המחברים הקדמונים בעת הגאונים, שבאמצע החבור מצאנו ראינו אמר המחבר פלוני. וכן בא בפסיקתא רבתי אמר ר"א בר מוביה והוא להודיע שם המחבר וכונת לבם למעלה למשכיל כדי שיהיו שפתותיו דובבות וכו' :

מדרש רבי עקיבא בכתרי אותיות. הביאו ר' אברהם הרופא ממנומנא בספר שלמי הגבורים * (דף קעז). ומהר"מ [ר] משה] מרינקו בספר הכוונות [להאריו"ל] (ד' יעסניץ תע"ג דף לח א) כתב ז"ל: גם זה מצאנו בין הקונטרסין של החברים יצ"ו בשם האר"י זללה"ה שאמר לקצת חברים וכתבוהו והוא על התנין ועל אותיות משונות כמו שהיה דורש ר' עקיבא בן יוסף עכ"ל, וראיתי שהוא אות באות מה שהביא ר"א הרופא ואעתיק לך דברי שלמי הגבורים בעבור שאינו מצוי כ"כ ז"ל בדף הנ"ל: והנה אחרי אשר הודעתי לכם משפטי התנים המרובים והחסרים שבכל אותיות חמשה חומשי תורה משלם, טוב הוא שאעתיק כאן מה שמצאתי בקונטרס כתב יד סופר ר' מאיר מפאדווה ז"ל בחברת מכתבים אחרים שלו ביד הסופר המעולה ר' עמנואל מפונטרמולי יצ"ו, והוא על רמזי התנים שדרש הקדוש ר"ע בן יוסף זצ"ל. ועל כי אין לאל ידי להדפיס הציונים שלהם כאשר חפצתי, פירשתי כאן מדברים שלא נאמרו שם בברור מדעתי: אמר ר' עקיבא בר יוסף זצוק"ל הדורש כתרי אותיות שהם בתנים ובזינין שלהם והמדבר על אותיות גדולות וקמנות שבתורה, כי הא יש לה ג' ציונים לעיל (היינו על שרביטה האמצעי ההולך ועולה בה לאלכסון) כנגד מלאכי השרת שהם מזכירין את השם לאחר ג' תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, וגם יש לה ב' ציונים למטה (היינו בשרביט ההוא היורד באלכסון) כנגד ישראל המזכירים השם ית' אחר ב' תיבות שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו: ה' יש לה ב' ציונים לעיל ע"ג כנגד ב"ד של מטה וב"ד של מעלה ושניהם שוים ליום הדין (ובכוונת מהר"ם מרינקו כתב: ששניהם שוים). ג' יש לה ג' ציונים לעיל כנגד ג' ימים שנשתמש העולם לאורו של הקב"ה. ד' יש לה ב' ציונים בראשה לפי שביום ד' נבראו ב' המאורות. ה' יש לה ג' ציונים בראשה, לפי שביום ה' נבראו ג' מיני בעלי חיים, היינו חיות עופות ודגים. (אמר אברהם, אתה הקורא דע כי החיות הנזכרים במקום הזה אינן כמו הליותן וכדומה שהם באמת בכלל הדגים הגדולים שבים אמנם הם כמו האיפופוטאמו"ו הנולד בים במכעו כאשר

הערות ונוספות מהמו"ל

א) הספר הזה שלמי הגבורים ידבר מצורות הבית ותבנית שמונה בגדים וכל אבני החשן וסגולתם ועבודת הלויים וכל עניני השיר והמוסיקא וכל כלי זמר וצורתם ומונה ל"ו כלי זמר שידע דוד המלך ע"ה וכל עניני הקרבנות וטבעי החיות והעופות והבהמות ועל עניני הלשונות ומערכת מלחמות ומכסיסיהן וכל בליהן. ומצורף לו עוד שלשה מגינים: א) על תמיד של שחר ופסחם הקמרת וסדר המעמדות לכל יום והתפלות ובקשות ועל חגי המועדות ושמהת בית השואבה וכל המועדים כסדרן, ב) על תמיד של בין הערבים. ג) על סדר ותקון למוד התורה לכל לילות השנה ובאשמורת שמו"ת וכו' ומשנה וגמרא ומדרש אחר עד תם כל השבוע וכל השנה. גרסם במנומנא שע"ב פאליץ 20.

דו"ל. (שבת כה:). שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה, ובא מעמו לשבח במדרש לקח טוב וז"ל: ולחם בבקר לשבוע, מכאן שאין שביעה אלא במראית עין, וכן קהלת אמר טוב מראה עינים מהלך נפש, וכן אמרו חכמים לא יאכל אדם תבשילו אלא לאור הנר (יומא עד:). הסומים אוכלים ואינם שבעים והאוכלים בלא נר בחשך ידמו, לפי שאין אוכלים לשבוע נפשם, ועוד שמא יפול זבוב או שום דבר איסור במאכל ואינו רואהו, לפיכך אמרו חכמים הדלקת נר בשבת חובה א) כדי שיתענג בשבת במאכל ובמשתה. וכן אמרו ז"ל (מגילה יא). מהדרו ועד כוש רב ושמואל חד אמר הדרו בסוף העולם וכוש בסוף העולם, וחד אמר הדרו וכוש גבי הדרי הוו קיימי, ובמדרש לקח טוב ב) וז"ל: והאיך אנו מקיימים דברי

הערות ונוספות מהמז"ל

ח"א), ושם הספר על שם המחבר, כי מחברו הוא רבינו טוביה ב"ד אליעזר, גם כי בכל פרשה מתחיל בפסוק שנאמר בו כי טוב, ובהתחלת בראשית מביא הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם. אולם בסוף הספר כתב המדפיס (וויניציא ש"ו): והיתה השלמת זאת הפסיקתא זוטרתי בערב הפסח שנת רנ"ו צדיקים בה', הסב את שמו פסיקתא זוטרתי בסבת אידעת את שמו האמתי, ואחריו נמשכו הבאים אחריו וקרא לו שם האחרון כמעט כפי כלם, עיין במבוא לספר זה להרה"ח ר"ש באבער. ועיין לקמן בפסיקתא זוטרתי.

הרשב"ם (בראשית מא י) הביא: ובספר לקח טוב פירש כמותי. כן ר"ת מביאו בספר הישר שלו סי' תקפ"ט, הראב"ע בתקדמתו עה"ת, אור זרוע הגדול ח"ב ה' ר"ה סי' רנו, העיטור ח"ב דף כז, הרא"ש ה' תפלין סי' יד, שבלי הלקט ערוגה א' סי' נ"ט וערוגה י"ב סי' שמו, תניא רבתי ענין אתרוג סי' פה, כלם יביאיהו ובלשון לקח טוב.

הספר הזה היה מונח בכ"י זה כשמונה מאות שנה ולא נדפס ממנו רק חלק שני (המכונה בפי האחרונים פסיקתא זוטרתי) על ויקרא במדבר ודברים בוויניציא ש"ו, ובהעתקה רומית ג"כ שם תקכ"ד. ועתה זה מקורב בא ברוך ה' הרב החוקר ויורד עד תהום רבה, התכס מהר"ש באבער, והוציא לאור בפעם הראשונה כלול בהדרו ע"פ כ"י מורישלים שהיה ביד הגאון חיד"א ז"ל, וע"פ עור ב' כ"י, האחר מאוצר הספרים בלאָרעניץ והשני מאוצר"ם בפט"ב, עם הערות ותקונים ומ"מ וציגונים ועם מבוא גדול ממנו המפיץ אור על הספר וזמן המחבר, וזילנא הרמ"ד.

וכתב הג"מ חיד"א (שה"ג ח"א) כי בא לירו פסיקתא זוטרתי כ"י מבראשית ושמות ומצא שם בפ' שמות כתוב: „בשנת ד' אלפים תת"ן שהוא אלף ופ"ה לחרבן, אני טוביה בנו של רבינו אליעזר הגדול ז"ל בינתי בס' אלהינו ואתנה לבי על ארך גלותנו כי אולת יד וכלו כל הקצים ואין הדבר תלוי אלא בתשובה" וכו' (ועיין מ"ש המחבר לקמן פ"ה פסיקתא זוטרתי). אבל בשה"ג מובא זה כמעט, והנוסחא בהוצאת באבער, והיא הנכונה, כך היא: „ובשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות וחמשים ושבע לבריאת עולם, שהיא שנת אלף ועשרים ותשע לחרבן בית שני, שהיא שנת ששים עשרה למחזור רנ"ו, מרנא ירבנא טוביהו, בנו של רבינו הגדול אליעזר זצ"ל, הבין בספרי אלהינו, ונתן את לבו על ארך גלותנו, כי אולת יד, ואפס עיזור ועזוב, והנה כלו כל הקצים, ואין הרב תלוי אלא בתשובה" עכ"ל, והוא ע"פ כ"י פלאָרעניץ וב' כ"י בפט"ב. מלות מרנא ורבנא אינם נמצאים בכ"י פט"ב, ובכ"י פלאָרעניץ כתוב: אני טוביהו בנו של רבינו אליעזר בינתי בספרי אלהינו ואתנה את לבי, ובכ"י שני הנמצא בפט"ב כתוב: זרבנא טוביהו. אמר ר' טוביה ב"ד אליעזר, רבינו טוביה ב"ד אליעזר. — רבינו טוביה היה יושב בארצות יון במדינת קסטוריא במלכות בולגריא, והיה נמנה גם בין הפייטנים, כי חבר סליחה המתחלת אהיה אשר אהיה והתום בה: „טוביה בירבי אליעזר יחי חזק ואמץ לעד", נמצאה בכ"י רד"א (עיין ס' ז"פ לצונץ צד 194) ואביו ר' אליעזר ב"ד יצחק (לדעת ריו"ה במחזור שלו) הוא ר' אליעזר הגדול המובא ברש"י פסחים (ע"ז ע"ב). — בחבור ספרו זה עסק בשנות הגזרות שעברו על בני ישראל בארצות אשכנז משנת התנ"י, כמו שנראה מדבריו בפ' אמר שאומר: „ואני כותב להוות לזכרון נעשה שעשו קדושי עליון קהל סגנא שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ביום אחד בפרס חג השבועות ונשחטו כאיש אחד על קדושי שם אלהי ישראל בשנת ד"א תתנ"ו לבריאת העולם כשנתנו יד יושבי הארץ לעלות לרשת משכנות עליון".

א) בלקח טוב: מצוה, והחובה הוא לשון הגמרא שבת כהו, גם השבלי לקט (הלכות שבת סי' נט) והגיא רבתי שהעתיקו דברי הלך טוב גוסיס חובה כלשון הגמרא.

ב) על אמר, במסוק המלך מהדרו ועד כוש. — המדרש הזה על אסתר היה ספון וטמון עד כה באוצרות

ולבני אדם. ועוד שרביטה הימני של ע' הוא זקוף ומוטה מעט ג"כ לצד ימין מפני שכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו. ולמה הוא מוטה כנגד ימין מפני שאם חזר בתשובה הקב"ה מחיריו לגדולתו. ועוד שרביט השמאלי של ע' הוא זקוף ומוטה ג"כ לצד שמאל, שאם לא קרע לבו אותו גם רוח לא תהיה תקומה למפלתו. פ' יש להם ע"ג ב' ציונים לכל אחד מהם, שכל הפותח פיו בתורה (ובכוונות כתוב ובמצות ובתפלה) עושין לו כל הפציו ועוד פ"ף מגולגלות ומצוינים ג' זיינין, מפני שכל תורה ותפלה שאין בה מעשים טובים ותשובה, התורה במלה והתפלה במלה ואינה רצויה. ועוד הן מגולגלות (היינו בראשם שהוא כפוף לפניה והולך לצד שרביטם), לפי שכל תפלה שאין בה לב נשבר וכפיפת ראש אינה רצויה. צ"ץ יש להם ג' ציונים (בשרביטם העליון השמאלי) כנגד ג' אבות. ועוד צד"י כפופה ופשוטה שיש להם ד' ציונים (דהיינו ב' ציונים בכל שרביט העליון הימני והשמאלי) כנגד ד' אמהות ועוד צ"ץ שיש להם ה' ציונים לכל אחד מהם (דהיינו ג' ציונים על קוץ שמאלי ב' ציונים על ימני) כנגד ה' קולות של יום מתן תורה (ובכוונות חסר בבא של ד' ציונים). ק' יש לה ב' ציונים על ראשה כנגד ב' קשרי תפלין של ראש ושל יד, ופעמים יש לה ציון א' והוא כנגד הציץ שעל המצנפת. ר' יש לה ציון א' בראשה כנגד מצות ציצית. ש' יש לה ג' ציונים בקוץ השמאלי כנגד ב' תפלין ומוזה (ובכוונות כתוב נגד ציצית תפלין ומוזה), ועוד ש' יש לה ד' ציונים כנגד ד' ציציות ופעמים יש לה ה' ציונים (לא פירש היכן הוא אולי יש ציון א' נוסף על הג' ציונים שבשרביט השמאלי בכ"א מב' שרביטים הנותרים) נגד ציצית וב' תפלין ומוזה וציץ. (ובכוונות פעמים שיש בו ששה זיינין והוא כנגד ציצית ומוזה וב' קשרים ותפלין וציץ) ופעמים יש לה ז' ציונים (היינו ג' בשמאלי ב' באמצע ב' בימני) כנגד ז' רקיעים. ת' יש לה ב' ציונים כנגד לשון העברי ותרגום של כ"ד פעמים (לא הבנתי דברים אלו) אבל בכונות הגי' נכונה כנגד מקרא ותרגום של כ"ד ספרים) ופעמים יש ת' ב' ציון א' נגד הגמ' וספר דברי הימים (ובכוונות כנגד הגמרא אשר הם דברי חכמים) (ונראה לקיים גי' הראשונה כמ"ש (פסחים סב): ר' שמלאי אתא לקמיה דר"י א"ל ניתני לי מר ספר יוחסין, פי' רש"י ס' יוחסין היינו מתניתין דדברי הימים עכ"ל. ושם מפורש כל יחומי השבטים שבכל דור ודור וכמו שעשה עזרא שלא עלה מבבל עד שייחס את עצמו ועלה, כמו כן עשו בכל חכמי דור ודור מעזרא ואילך וכתבו היחוס של כל דור ודור כדי שלא יתערבו פסולין בישראל, וזה כוונתו ספר דברי הימים). כתב בשלמי הגבורים ע"כ דברי הקדוש ר' עקיבא בן יוסף ז"ל, אבל בכונות נמצא עוד על אותיות גדולות וקטנות בשם הארז"ל אבל הם דברי ר"ע ששמעו ממנו סתם. ובעבור שספר הכונות כנמצא לא רציתי להעתיקו, רק אות סמך גדולה סוף דבר הכל נשמע שהשביע הקב"ה השמים (והארץ) לגלות העשוי בהם:

אות ל

(א) מדרש לקח טוב (ג). הובא בספר תניא (המובא בב"י) ובספר לקומי הפרדס לתלמיד רש"י ז"ל ובס' מנחת שי ובו הנמצא ג"כ מעמים ובאורים למאמרי ר"ל

הערות ונוספות מהמב"ל

(א) [הוספה. „מדרש לעולם” נדפס מחדש בקובץ בהמ"ד ה"ג, והוא המדרש לעולם הנמצא בסוף ס' ר"ח].
 (ב) מדרש לקח טוב הוא ס' פסיקתא זוטרתא ושמו העקרי לקח טוב, כנראה מספר הפרדס בתהלתו ומרבינו ירוחם נתיב י"ח ח"ה ומספר תניא סי' פ"ה ושבלי הלקט סי' קי"ח והרא"ש ה' תפלין (שה"ג ח"א)

של משה עב"ל. ובס' עבודת הקדש ל' גבאי (חלק התכלית פ"י) כתב וז"ל: וראיתי בספר לבנת הספיר (פ' נח) בזה הלשון, ובעי בר נש לאתערא באורייתא וצלותא למשרי עלוי רוח קדישא, ואתערזו והיה כנגן המנגן ותהי עליו וגו', בגין דנשמתא אתגזרת מלעילא מצרור החיים ורגילה בניגונין ובשיר של מלאכי השרת ושיר הגלגלים, עתה בהיותה בנגף ושומעת נגון או מוצאה נחת רוח ונהנית כפי מה שהיתה רגילה בהיותה דבקה ביסודה בנועם קול הגלגלים ומרובי ההנאה והערבות ראויה לשרות עליה רוח אלהים כפי הנהגתה ביסודה הראשון ע"כ, עב"ל:

אות מ

מגלות. במדרש רבה ובתנחומא פ' שמות ואל ישעו בדברי שקר שהיו להם מגלות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן, א"ל פרעה אל ישעו בדברי שקר, אל יהו נשענים ואל יהו משתעשעים ואל יהו נפושים עב"ל. וכן היה כוונת רש"י ז"ל בבאורו ואל ישעו וז"ל: ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח וכו' ודומה לו ואשעה בחקך תמיד, למשל ולשנינה מתרגמינן לשועין, ויספר ואשתעי כו':
מגלת בית המקדש. במדרש שמואל [פרשה מ"ו] ר' ירמיה בשם ר' יצחק מגלת בהמ"ק מסר הקב"ה [למשה] בעמידה הה"ד ואתה פה עמד עמדי. עמד משה ומסרה ליהושע [בעמידה], הה"ד קרא את יהושע והתיצבו וגו'. עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, הה"ד ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל וגו' ותיצבו וגו'. עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה [הה"ד ועתה התיצבו וגו']. עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה [ולית לה קריה]. עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה ואתה ה' חנני והקמיני, ואומר הכל בכתב מיד ה' מלמד שנתנה במסורות, עלי השכיל מלמד שנתנה ברוח הקדש עב"ל א"ב:

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) כעין מאמר הנ"ל מצאתי גם במדרש אגדת בראשית (פרק לח) י"ג שנים עשה דוד חולה (ובסנהדרין ק"ו ששה חדשים נצטרע דוד) ומוטל במטה ושבעה כרים היו מהלופין מתחתיו בכל יום ממה שהיו כומטין שנאמר יגעתי באנחתי וגו' אלו י"ג שנים שהיה מתיסר בשביל שעשה אותו מעשה וכל שונאיו היו אומרים אימתי הוא מת, זה שנאמר אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו, עד שבקש רחמים מלפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע העמידני בשבול בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא אלא בבקשה ממך תן לי קימיותאון (פ"י) תן לי שיתפסטו הקמטין כי מפני החולי והכזון הכשר לטמק ועשה קמטין קמטין וזקס דוד שיתען הכשר ויתפסטו הקמטין, וע' ב"ב קכ' ואמאי קרו לה בת (ליוכנד שכנר היתם בת ק"ל שנה כשעשה כה עמרס לקוחין שניים) כו' מלמד שנולדו פה סימני נערות ונתען הכשר נתפסטו הקמטין וחזר הוסיף לקוחין) שאעמוד מן המטה הווי ואשלים להם מגלת בנין בית המקדש שנאמר ואתה ה' חנני והקמיני ואשלמה להם הקמיני מן המטה ואשלים להם מגלת בנין בית המקדש, מיד שמע הקב"ה את תפלתו ועמד מן המטה שנאמר ויקם דוד המלך על רגליו, והיכן אדם עומד לא על רגליו ומהו יל רגליו, אלא שנתרפא ונעשה כריא ועמד כרגליו אחר כל אותן השנים ומסר להן מגלת הבית הכל'תם מיד ה' עלי השכיל (דה"א כח יט) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וגו' ותבנית כל אשר היה לו וזו עמו (שם שם יא), לפיכך נאמר (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח.

(ב) [הוספה. מגלת בית השמונאי או מגלת השמונאי. בעל הלכות גדולות (הלכות סופרים) כתב וז"ל: זקני בית שמאי וזקני בית הלל הם כתבו מגלת בית השמונאי וכו', ומובאה גם בריש ספר חבור יפה מהישועה לה"ד נסים ב"ר יעקב ונראה מודבריו שבימיו עוד היתה מצויה ביד כל אדם, ודעת הגאון רש"ל רפאפורט (שו"ד) (בכוריו העתים תקצ"ב דף פ' הערה מ') מגלת בית השמונאי זאת כוללת ח"א מקורות המכבים אשר בספרים הגוספים על תנ"ך (אפאקריפיען) אשר

שניהם אלא כך הדבר ביחד היו עומדים, אלא [כאדם] היוצא-מהו והולך למזרח אל כוש והולך וסובב אל דרום עד שחזור להו אצל כוש, מגיד שהכל היה תחת ממשלתו עכ"ל, ובספר תפארת ישראל המיוחס לרשב"ץ וביד המלך וביוסף לקח הביאו בשם יש מפרשים ולא ידעו כי מאמרו נובע ממדרש לקח טוב. וכן אמרו ז"ל (יבמות מו ב) אמרה לה אסיר לך תחום שבת אל אשר תלכי אלך, אסיר לך יחוד באשר תליני אלין (ובמדרש לקח טוב אסור לנו לדור בבית שאין בו מוזהה), מפקדינן תרי"ג מצות עמך עמי, במדרש לקח טוב מנין עמך ד' חמש מאות ע"מ הרי ק"י ואותיות עמך הרי תרי"ג עכ"ל. והמהרש"א בחדושי אגדות הביא זאת בשם ספר שרש ישי שחבר הג"מ ר"ש אלקבץ ז"ל אבל ראיתי בס' שרש ישי שהוא הביא זאת בשם מדרש לקח טוב. ובס' מ"ש פ' בשלח: שמעתי את תלונת בני ישראל, ובמדרש לקח טוב למה חסר וי"ו שהיו מתחסרין מזכותיהם. ד"א שכל תלונות עלי כתלונה אחת, לכך נאמר תלונת בני ישראל, אע"פ שהם מתלוננים, בני ישראל הם, בני אהובי הם, בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי (נמע אשל"א) בני בכורי עכ"ל:

לבנת הספיר. פי' על התורה על דרך הקבלה בלשון ארמית כמו הזהר. והחוקני בס' שתי ידות פ' חיי שרה כתב וז"ל: איתא בספר לבנת הספיר וז"ל, בקרית ארבע בקריאת ארבע בשביל שאמרה אמנם אלד ואני זקנתי לכן ותמת שרה בקרית ארבע בקריאת ארבע תיבות אלו ע"כ (הציוני כתב בשביל שהזכירה שם בן ד' אותיות ישפוט הוי"ה אל תקרי קרית ארבע אלא קריאת ארבע עכ"ל). ובדף י"ד כתב וז"ל: ובענין זה נבא לבאור מאמר תמוה מדרש נעלם בספר לבנת הספיר וז"ל בפ' בראשית: והארץ חיתה תהו ובהו וגו' היתה תהו אלו דור המבול בלשון נקבה אינון מים הביא הקב"ה עליהם ברמות אשה, ובהו אלו דור המגדל, וחשך אינון אנשי סדום, ורוח אלהים מרחפת איהו רוח קודשא רוחא דחסד דא אהרן כהנא, ויאמר אלהים יהי אור דא דוד מלכא, ויבדל אלהים בין האור ובין החשך איהו קרח ועדתו כד"א הבללו מתוך העדה עכ"ל, ודוגמא בילקוט פ' האינינו בפסוק הצור תמים מה ראו דור המבול וכו' עכ"ל, ומובא ג"כ בספר שרש ישי שחבר הגאון מוהר"ר שלמה אלקבץ על פסוק וגם את רות המואביה. ומובא בס' בית נאמן שכנה החכם השלם ר' יצחק בינו ז"ל (דף נ' א') וז"ל: וכן ראיתי בספר לבנת הספיר ואחר עד עתה את עכבותא דיעקב בבית לבן, לקבל גלותא דמצרים וכגוונא דהתם עד דישתלמו שיעור אוכלסא דיתחווין לקבלא אחריתא, וכגוונא דהכא כד אתא בארחה אתא עשו עליה, סימנא הוא לבנוי דכד ייתון בארחה ייתי עליהון עמלק אשר קרך בררך וכגוונא דהכא האיש שעמו נתמלא אבק והותש כחו של עשו אוף התם ויחלש יהושע ולא ויהרוג עכ"ל. וכן הביא רש"ל הספרדי בפ' תולדות (דף ר"ל ע"ב) וז"ל: וכבר ידעת מה שכתוב בלבנת הספיר בפסוק עמי זכר נא מה יעץ וגו' מן השמים עד הגלגל ע"ש עכ"ל. ובס' מנות הלוי (דף ק"ה ב') וז"ל: ושוב מצאתי כדברי בספר לבנת הספיר (פ' נח) בפ' ויהי לשבעת הימים וז"ל: אתערו אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח שהמתין להם וכו' ומכאן למד המן לגזור על ישראל בי"ג באדר כסבור שמא יגן עליהם ימי אבלו של

הערות ונוספות מהמו"ל

באוצרות הספרים (הוא נמלא כ"י לוקספוד על נייר, וכ"י די רוסי בפארכא בפליטא, וכ"י רד"א, ובאולס"ם בנייכען, בקאמברייטש על קלף ועתק בשנת ה"ח קס"ח, ובאולס"ם יעלנייעק, הנכתב ה"ח רמ"ח, אשר ממנו נסדר בלפוס), וה"ר שלמה אלקבץ ראהו, ומביא מאמרים ממנו בספרו מנות הלוי (פ' על מגלת אסתר) בל"ד מקומות, ומאמר זה הוא אחד מהם, עד כי בא הרה"ח רש"ב והוציאו לאור בפעם הראשונה ע"פ הכ"מ משנת ה"א רמ"א, עם הערות, ויולא רמ"ז. א) במדרש לקח טוב ישראל.

(פ"ה): אמר ר"י מלקט הייתי עשבים אני וזקן אחד משל בית אבטינס ומגלת סמנין בידו, א"ל רבי לשעבר היו בית אבא נאמנין היו מוסרין את מגלותם אלו לאלו עכשיו שאין בית אבא נאמנין הא לך זו והיו הדיר בה וכו', וכ"ה גם בש"ש רבה (ג' ז) בפ' מי זאת עולה.

[סוספס. מגלת סתרים. במסכת שבת (ו' ע"ב) דאמר רב מצאתי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו', ופירש"י מגלת

סתרים שהסתירה מפני שלא ניתנה ליכתב וכששומעין דברי יחיד הדרשים שאינן בשנין בבהמ"ד וכותבין

אותן שלא ישתכחו מסתירין את המגלה וכמ"ש בתמורה (יד:) כתב לך את הדברים האלה אלה וכתב

ואי אחא כותב הלכות, וע"ע שם (צ"ו): מאמר זה ופירש"י שם ג"כ מגלת סתרים שהסתירו לפי שאין

כותבין הלכות, וכן פי' הערוך ערך מגלה, שיש בה הלכות פסוקות כעין ספר הלכות שאין בתלמוד שמצוי

אצל כל אדם, ובב"מ (צ"ב) דאמר רב מצאתי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר

כי תבא בכרם ועך כביאת כל אדם הכתוב מדבר וכו', ופי' רש"י מגלת סתרים, מגלה ממונה לפי שאסור

לכתוב הלכות וכשהיה שומע דבר חדש יורא לשוכחו היה כותב ומסתור מן העין. ובידו שלמי מעשרות

(פ"ב ה"ט) גנור בקפיה דחלפיי וכן בבבלי מנחות (ע') אפנסא דאילפא, פירושו ספר שבו נכתבו אינו

ברייתות, וחלפיי היה חברו של ר' יוחנן (כתובות ס"ט), וחלפיי בירושלמי הוא אילפא בבבלי. — בעל

הליכות עולם (שער א' פ"א) כתב כי ההכמים ז"ל היו מקבלים איש מפי איש ולומדים המשנה על פה

כאשר נמסרה אלא שהיו התלמידים עושים סימנים למשנתן וכותבים אותם מפני השכחה המצויה בדברים,

והיו מסתירים אותם וקורין לסימנים ההם מגלת סתרים וכו' עד שבא רבינו הקדוש וראה כי אולת

יד החכמה והצרות תכופות וגזרות מתחדשות ותל עד מאד תורה ומסורה פ' עמד הוא נביא דינו בהסכמת

החכמים שהיו בזמנו לחבר ספר בקבלה הנתונה מסיני וסמכו על המקרא עת לעשות לה' וגו' (וע' מ"ש

המחבר באות ר"ש — מדרש רבה), מזה נראה ברור כי מגלת סתרים זו היתה כוללת רק הלכות פסוקות

לכך, ולא ניתנה ליכתב מפני דברים שבע"פ וכו' (גיטין ס: וע' פירש"י שם), וכשהתירו לעצמם לכתבם

על ספר היה רק בשביל שלא ישתכחו, לפי שאמרו כותבי הלכות כשורפי תורה (תמורה יד:) ונבשבת קטו:

כותבי ברכות וכו', ולא היו מסתכלין בהם רק דרך עראי, ע' תמורה שם: ר"ז ור"ל מעייני בספרי

דאגדתא בשבתא, פירש"י שלא ישתכחו, שהוא דרך עראי, וע' רש"י שבעות (מו:) ולזה קראו אותם

מגלת סתרים, וע' ב"מ (ס"ב): דתני רב ספרא בריבית דבי רבי חייא דתני רב ספרא בריבית

דבי רבי חייא, ומנהרין (ל:) ותני רב אידי בר אבין בניזיקין דבי קרנא ופי' הערוך (זק ה')

„מסכת בניזיקין משנה היצונה שהיה שונה אותה קרנא“, נראה שגם יביית דבי רבי חייא ובזיקין דבי

קרנא גם הם היו מגלות כתובות, ודלא כצונץ שהעתיק בספרי גר"פ ד"י מגלת סתרים: „בן דער

געהיימיניסע" יען כי לדעתו נסתרות מדרב בו, וגם רצה להוכיח כי מגלת סתרים זו היא מגלת

הסידים, ושם סתרים ע"ש שנמצאו בו דברים נסתרים וסודות, ופעמים נקרא מגלת הסידים, יען כי גם

מילי דחסידות ודברי מוסר וד"א נמצאו בו, כי כל המאמרים הנ"ל יכאשו על פניו, וע' לעיל בהערתי

למגלת הסידים.

[סוספס. מגלת תענית. עליה כתובים ורשומים הימים לפי חדשי השנה, שאין מתענין בהם ומקצתם

שגם אין מספידין בהם, לפי שקבעום ליו"ט מפני בטול הגזרות והשמדות אשר

נגזרו על אבותינו, או שנצולו בהם מן הצרות, או על הנסים והנפלאות שנעשו להם בימים אלו,

מסכת זו היתה רשומה עוד מוזמן הבית ונכתבה עוד קודם רבי (רבינו הקדוש) ולפני המשנה. במסכת

תענית (יח' ור"ה) (יט') מביאים ברייתא ממנה: דתניא בעשרים ותמניא ביה אחת בשורתא סתבא ליהודאי

דלא יעידון מן אורייתא שפעם אחת נגזר על ישראל שלא יעסקו בתורה ואלא יוכלו את בניהם ושיחללו

שבתות, מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו, הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת שכל גזרולי העיר מצויין

אצלה, אמרה להם עמדו והפגינו (צעקו) בלילה, הלכו והפגינו בלילה, אמרו או שמים לא אחים אנחנו,

לא בני אב אהר אנחנו, לא בני אם אחת אנחנו, מה גשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גזווין עלינו גזרות

רעות ובמלום ואותו היום עשאוהו יו"ט עב"ל הגמרא, והיא ברייתא דמסכת מגלת תענית ולקוחה משם,

וע' במג"ת באריכות יותר. וממה שהקשה רשב"ג בגמ' שם ומה ת"ל בהון בהון ב"פ (דלא להתענגה

בהון ומקצתן דלא למספד בהון זקא דריש ליה כדרייק לקמן בהון משמע מעום, רש"י נראה, כי הרבה

דקדקו רז"ל גם במסכת זו במלותיה להוציא משמעות יתור מלה אחת איהא למוד כמו שידקדקו בלשון

בשאריו משניות וברייתות בגמרא, וניתנה מגלה זו לירוש, והשובה היא לרז"ל שמקשים ומפסקים מהני

עובדות שבה ולמדון מהם הלכות, ובב"מ ש"ס ובמדרשים נאמרו ונשנו דברי מסכת זו וכמה ברייתות

שלמות ממה, ועוד יותר, כי השובה היא כאלו היא מקרא, כמו שפירש רש"י במס' תענית (טו:) וז"ל:

מגלת תענית נכתבה בימי החכמים אע"פ שלא היו כותבין הלכות והיינו דקתני כל הכתוב במגלת תענית

כאלו היה מקרא עב"ל.

מגלת חסידים [או משנת חסידים]. מובא בראשית חכמה (שער ענוה פ"ד) וז"ל: וגרסין במגלת חסידים אם רוצה להדבק לך אוהב הוי נושא ונותן בטובתו עב"ל. וגם מובא באגרות שמואל א': במגלת חסידים מצאו כתוב אם יום תעזבה יומים תעזבך (משל לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחד מצפורי ופגעו זה בזה בהרא משכנא וכו' כן מובא ברשב"ם פ' עקב וברש"י פ' הג"ל מובא בקצור ג):

הערות ונוספות מהמ"ל

אשר נמצא בירינו גם היום ולפ"ו לא נאבד ממנה כ"א גוף הספר בלשון עברית, ועיין כל בו הלכות הנוכה.

(א) הוא מדרש שמואל דבתי ובב"י די רומי נקרא אגדת מר שמואל והרוקה קורא לו אגדת דשמואל (סי' שב"ג), וע' לקמן דף מ' בהוספה מדרש שמואל.

(ב) וכן הביא הספרי (עקב פיסקא מ"ח) מאמר זה בשם מגלת חסידים וברש"י בחומש פ' עקב (ו"א י"ג) מביאו בשם מגלה חסידים והרשב"ם שם כתב כך שגויה באגדת שמואל במגלת חסידים מצאו כתוב וכו', והוא ברש"י מדרש שמואל, ובילקוט עקב (פיסקא תתע"ג): כתוב במגלת חסידים אם יום תעזבני יומים אעזבך, וכנראה ט"ס הוא בילקוט וצ"ל חסידים תחת חסידים, ודלא כצונץ שרוצה להוכיח שמגלת חסידים ומגלת חסידים אחת היא, ופעם נקרא בשם מגלת חסידים ופעם מגלת חסידים, מפני כי מאמר אם יום תעזבני וכו' המובא בספרים הנ"ל בשם מגלת חסידים מובא בילקוט בשם מגלת חסידים (ע' בספרו גר"פ ד"י); כי בכל המקומות הנ"ל ובירושלמי שלהי ברכות מובא מאמר זה בשם מגלת חסידים ולא סתרים, ורק הילקוט הוא האחד הנגזר סתרים, לכן יותר טוב לתלות הדבר בט"ס, ובס' בן סורא (כ"ה ה) כתוב: אם תעזבני יום יומים אעזבך. — הוא היה ספר כולל מוסר ודרך ארץ, דברי חכמה ומילי דחסידות, כנראה ממאמריו היקרים המובאים ממנו, ובארך הזמן ומלטול הגלות אבד ממנו ואיננו חבלי על דאבדין. וכן היו כותבים בדורות הראשונים ספרי היחס ומגלת תעניות על ספר. (ג) [הוספה. מגלת יהודית. אחד מן הספרים הנוספים על כתבי הקדש ואינם מקובלים לנו. ולפי דברי יודיהה האלכסנדרוני בספרו העתים כתב אותה ישוע בן יהוצדק הכהן הגדול בתחלת ימי בית שני. נעתק לעברית ומתורגם אשכנזית וז"ל תקנ"ט ותקס"ב, ועוד 1819 ונמנה בין האפאקריפוען (כתובים אחרונים)].

[הוספה. מגלת יוחסין. במס' יבמות (מט') במשנה, ובגמרא שם תני שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש וכתוב בה משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה וכו', ובירושלמי תענית (פ"ד ה"ב) א"ר לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה הלל מן דרוד בן יצף [במדר' ר' יצאדן] מן דאסף בן ציצית הכסת בן דאבנר בן קוביטין [קובשין] מן דאחאב בן כלבא שבוע מן דבלל ר' ינאי [ינאי] מן רעלי מן [בן] יהוד [יהוא] מן ציפורין ר' חייה רבה מבני שפטיה בן אביטל ר' יוסי בי ר' הלפתא מכני יונבר בן רכב ר' נחמיה מן נחמיה התרשאה וכו', וכו' בכ"ר (פ' צ"ח), ובבבלי פסחים (ס"ב ע"ב) ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל ניתני לי מר ספר יוחסין, א"ל מהיכין את, א"ל מלוד והיכין מותבך בנהרדעא, א"ל אין נדונין (שונין) לא ללודים ולא לנהרדעאים וכ"ש דאת מלוד ומותבך בנהרדעא וכו', ושם אמר רב מיום שנגנו (גשתכת) ספר יוחסין תשש כחן (שנגנוזו מתן מעמי תורה שהיו בו, רש"י) של חכמים וכזהו מאור עיניהם, אמר מר זוטרא בין אצל לאצל (ב' מראות כדה"א ח' ט') מעיני ד' מאה גמלי דדרשא, והתבדל שבין מגלת יוחסין הנ"ל ובין ספר יוחסין הוא זה, כי מגלת יוחסין היתה כוללת רק זכרון דברים מיחס המשפחות המיוחסות שיירושלים ומעט מן שארי דברים, וספר יוחסין היה ספר כולל באוירים ופירושים על המקראות שבדברי הימים והלכות הרבה וטעמי תורה כמו שנראה ממאמרם הנ"ל.

[הוספה. מגלת סממנין, במסכת יומא (לח') אר"י בן גורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגלת סממנין בירו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני ומה בירך אמר לי מגלת סממנין (פירש"י) שכתובין בה שמות סמני הקמרת), הראהו לי אמר לי כל זמן שביא אבא היו קיימין לא היו מוסרין אותו לכל אדם ועבשו הרי הוא לך והזהר בה וכו', ובירושלמי יומא (פ"ג ה"ט) בסגנון אחר: אמר ריב"ג פגע בי זקן אחד כושל בית אבטינס אמר לי רבי לשעבר היו בית אבא צנועין והיו מוסרין את המגלה הזאת (שכתובין בה סמני הקמרת איך להכירין וסדר פסומו, קה"ע) אלו לאלו ועבשו שאינן נאמנין הילך את המגלה ותזהר בה וכו'. וכ"ה בירושלמי שקלים פ"ה

[הוספה. מדרש החפ"ן. כ"י הובא מתינון ונמצא באוצה"ם של ברימשיש מוועאום בלונדון, מתחיל אמר ר' ישמעאל, גם נמצא ממנו כ"י בפארמא באיטליא ושם מתחיל א"ר ישמעאל זו חכמתו של שלמה שהיתה מסוף העולם ועד סופו. שם נמצאו י"ט חידות ממלכת שבא ששאלה משלמה, זר' חידות הראשונות מהן מתאימות עם הר' חידות המובאות בריש מדרש משלי אשר שאלה לשלמה, והם לא נמצאו במדרשים אחרים וזלתי במדרש משלי, ומשונות הן מוג' שאלות הנמצאות בתרגום שני על אסתר ואחרות הן, וע' ילקוט דה"י רמז אלף פ"ה מביא את החידות בשם מדרש משלי (מדרש החפ"ן זה מציאתי במבוא למ"מ לבאבער, שהביא בשם הרר"ש שעבטער כי הוא ראה את הוי"ט חידות במדרש החפ"ן הנ"ל והביאם במ"ע Folk Lore משנת 1890 צד 353)].

[הוספה. מדרש משלי או אגדת משלי (ערוך ערך נקד) ובטעות יקראו לו המדפיסים שוחר טוב, כי רק מדרש תהלים יקרא שוחר טוב ע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון (משלי יא), ויען כי בוויניציא ש"ו נדפסו מדרש תהלים (שוחר טוב) ומדרש שמואל ומדרש משלי כלם יחד, רמז כי שם שוחר טוב תהיה הולך על שלשתם יחד. כן בפראג שוב"ג, חידו המדפיס על שער הספר: "מדרש שוחר טוב מדרש תהלים ומשלי רבתי עם מדרש שמואל רבתי", וכן באלקווא תק"ם הוי"ט מדרש שמואל ומשלי ה"ר יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי (ע' בהקדמתי לספר זה) עם פי' הקצר שלו ויכתוב גם הוא בטעות על שער: "מדרש שוחר טוב והוא מדרש משלי רבתי", וכן כתוב גם בדפוס ווארשא תרל"ד על מדרש שמואל על השער: "מדרש שוחר טוב על שמואל" וכן על משלי: "מדרש שוחר טוב על משלי". גם בעל אוצה"ם מעה בזה, כי כן כתב: "מדרש שוחר טוב הוא שם הכולל למדרש תהלים שמואל ומשלי לפי שמתחיל בפסוק שוחר טוב יבקש רצון" כי נמשך גם הוא אחרי המדפיסים, וגם כזה טעה בי כתב שם עוד: ובסופו האלפא ביתא פי' על מומור ק"ט בתהלים עד אות ל' לר' מתת' היצהרי, צ"ל: "ובסופו פירוש האלפא ביתא והוא פי' על מומור ק"ט בתהלים עד אות ש' לר' מתת' היצהרי", ובאמת מדרשים נפרדים הם, לא מן מסדר אחד נסדרו, לא מן מחבר אחד חוברו, ולא כמולד אחד נולדו.

לדעת החכם צונץ בספרו גד"פ נסדר המדרש משלי בין ד"א תש"ם לר"א תת"ס, ולדעת החכם באבער (ע' מבואו למ"מ) נסדר אחר חתימת התלמוד בבלי והוא קודם הרבה לזמן ההוא, כי כמה מאמרים ממנו מובאים כבר מרב יהודאי גאון (שמלך מן ד"א תקט"ו עד ד"א תקכ"ט) בשו"ת הגאונים ד' ליק ס' מ"ה, ומרב עמרם גאון (שכבר היה לגאון בסורא ד"א תרי"ח) בסדרו שלו, ומרבינו חננאל (ערך ד"א תש"נ—תת"ת) בס' המקצועות (כ"י) וכבר עברו מרי' גאון עד היום אלף וק"נ שנה. — ונסדר בבבל, אשר ע"כ העתיק הרבה מאמרים מבבלי ולא מתלמוד ירושלמי כל עיקר כי לא ראהו, כדעת באבער במבואו. תכונתו ומגונו הוא לרוב לפרש המקראות רק ע"פ הפשט ובקצרה, ולא בדרשות ואגדות כשאר המדרשים ובדרך ארוכה.

המדרש משלי נדפס ראשונה בקונשטנטינא (המכונה ד' תוגרמה) בשנת רע"ב ביחד עם המדרש תהלים ומבואו פ"ה על מומור ק"ט בתהלים לר' מתת' היצהרי, ותשובות עשר שאלות לרב סעדיה גאון בענין תחית המתים, ובלי שו"ת רס"ג, וויניציא ש"ו, ומדרש תהלים ושמואל נדפס שם ש"ו. — עם פי' קצר מהרה"ג ר' יצחק בר שמשון כ"ץ (חתן הגאון מהר"ל מפראג ז"ל) בפראג ונמשכה ההדפסה מן שער"ג עד שפ"ב, ונדפס ביחד עם מדרש תהלים ושמואל. — עוד כנ"ל עם פי' הר"י כ"ץ, אמ"ד ח"צ ג"כ ביחד עם מדרש תהלים ושמואל. — עם פי' קצר לה"ר יעקב בר' נפתלי הירץ מבראדי, ואלקווא תק"ם (ביחד עם מדרש שמואל) עם חמש הסכמות בראש הספר, ואחת מהן היא הסכמת המ"מ דקאנוניק ז"ל, ומהרש"ב יאמר עליו כי גוף המדרש משלי איננו צריך להסכמה, והפי' הקצר איננו כראי להסכים עליו, לזכור תקס"ח ותרי"ו, סרילקאוו 1833. — עם פי' זרע אברהם מה"ר אברהם ב"ר אריה יהודה ליב שיק, ווילנא והוראדנא תקצ"ג. — עם פי' מהר"י כ"ץ (הוא פי' הקצר של ר' יצחק כ"ץ הנ"ל) לבוב תרכ"א ושטעטטין תרכ"א (עם פי' עין יוסף וענף יוסף שטעטטין תר"ץ ?) ווארשא תרל"ד. ואחרון אחרון הוא החביב הרב החכם ר"ש באבער כי בא ונציא לאור את המדרש הזה ע"פ כ"י מאוצה"ם בפארוי, וע"י השוואה עם כ"י וואטיקאן ברומי ואוצה"ם בפארמא, וע"פ דפוס הראשון קונשטנטינא רע"ב היקר מאד במציאות [והשוב כמו כ"י, למען זכות את הרבים].

[הוספה. מדרש שמואל. או אגדת שמואל, אגדתא דשמואל, ובכ"י די רוס נקרא אגדת מור שמואל, ולדעת באבער הוא טעות המעותיק שהעותיק בראש הספר תחת, אגדתא דשמואל "אגדת מור שמואל", כי בסוף הכ"י סיים המעותיק "סליק לה אגדתא דשמואל", ורש"י קורא לו "מדרש עת לעשות לה" ע"ש התחלתו בפ' עת לעשות לה' הפרו תורתך (ס' הפרדס), ופי' רש"י עה"ת (בראשית לו ג) כתב: "מצינו באגדת מדרש ספר שמואל". בש"א (ב' ל'): "זו ראיתי במדרש שמואל". בדה"א (י' ג) ו, ובאגדת שמואל שנינו", ויש שקורין לו שוחר טוב בטעות, והוא יען כי בוויניציא ש"ו נדפסו מדרש

ספר מגדננים. הביאור' אהרן זקן בס' קרנים. וכתב ר"ש מאוסטרפאלע בפירושו דן ריין וז"ל: פשפשי חפוש אחר חפוש אחר ספר זה ולא זכיתי לראותו, ואינו יודע מי הקדוש חברו וכתבו, וראיתי שחברו הקדוש והמהור רבינו הקדוש ר' יהודה הנשיא וראיתי ספר זה ואמרו לי שהוא הוא אבל אינו, גם הר"ח מביאו וכתב עליו שלא ראה אותו מימיו, עכ"ל א):

הערות ונוספות מהמו"ל

ונקראת מגלה, יען כי כתובה כמגלת ספר, כמו שפירש"י בשבת (יג): וז"ל: לפי שאר כל משנה ובריייתא לא היו כתובין דאסור לכותבם וזו נכתבה לזכרון לדעת ימים האסורין בתענית לכך נקרא מגלה שכתוב כמגלת ספר ע"כ, ובעירובין (סב): וז"ל: להכי נקט מגלת תענית שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהן אפילו אות אהת הוץ ממגלת תענית ולהכי קרי לה מגלה, וע' רש"י ר"ה (יה): תועלת המגלה הזאת היא שמוסיפה יראת ואהבת ה' לכל הקורא והוגה בה, כראיתו כי עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ וממכון שבתו ישגיה על עמו עם בני ישראל בהשגחה פרטית בכל דור ודור להושיענו מכל צר ומצוק ולהצילנו מכל צרה וצוקה, ולכן התירו רז"ל לכתבה עוד קודם שהתירו לכתוב שאר תורה שבע"פ.

וכי כתב מגלת תענית? חנניה בן חזקיה בן גרון [ג"א תשכ"ח — בזמן הבית] וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות (שבת יג). הוא חנניה בן חזקיה שבית שמאי ובית הלל עלו לבקריו ובביתו גזרו י"ח דברים בו ביום (שם במשנה). הוא פירש ספר יחזקאל, שאלמלא הוא נגזו ספר יחזקאל שדבריו מותרין ד"ת [כגון כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים, הא ישראל אכלו, וכגון וכן תעשה בשבעה בתדש (יחזקאל מה ב) הוכן מרומז קרבן זה בתורה], מה עשה חנניה ב"ח, העלה שלש מאות גרבי שמן (למאור ולמונוח, רש"י) וישב בעליה ודרשו, וע"ז אמר רב יהודה אמר רב עליו ברם זכור אותו האיש לטוב (שם, הגיגה יג, מנחות מה). ובסוף מגלת תענית כתוב סיעתו של ר' אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון כתבו מגלת תענית, והוא ר' אלעזר בנו של חנניה ב"ח (ספרי סוף פ' תצא). וע' בתוספות השו"ם למגלת תענית מהר"ר יהודה ליב דיון דקראטאשין שיושב זה, דחנניה וסיעתו התחילו לכתוב מג"ת מהנסיים שנעשו עד סוף ימיהם ור"א בנו וסיעתו הוסיפו עוד במגלה זו הי"מ שנעשו ע"י הנסיים אח"כ ע"ש, זכ"ב היוחסין במאמר ראשון, ע"ש. וגירסת היוחסין אלעזר ולא אליעזר.

ובמגלת תענית (פ"ב): ולמה כתובה מפני שאין למודים בצרות ואין הצרות מצויות לבוא עליהם, אבל בזמן הזה שהם למודים בצרות והצרות באות עליהם, אם היו כל הימים דיו וכל האגמים קילמוסים וכל בני אדם לבלרין, אינם מספיקים לכתוב הצרות הבאות עליהם בכל שנה ושנה. ויען כי מסכת זו מונחת בקרן זוית עד היום ורבים הם אף מהלומדים ויודעי ספר, אשר אין אתם יודע עד מה ממסכת זו, ורק שתי תיבות אלו מגלת תענית יצללו באזנם ותו לא, לכן הבאתיה הנה להזכיר את הנשכחות.

מסכת מגלת תענית זו חוברת אל מסכתות הקטנות בתוך ש"ס שלנו ובה י"ב פרקים, יגדפסה גם לכה: מנמוכה רע"ג, ווינציא ש"ע, ועם ס' סדר עולם רבא וזוטא: קושטא רע"ז, מנמוכה רע"ח, ווינציא ש"ה, באויליא ש"ם. — מג"ת עם ב' פירושים לה"ר אברהם הלוי ב"ר יוסף, א) פי' מלוקט מרש"י ושאר מפרשים על מאמרי מגלה זו בש"ס בבלי וירושלמי, ב) חידושי בשם חידושי מה"ה: אמ"ר ת"י"ט, ברלון תק"ר, הוראדנא תקס"ג. — עוד כנ"ל ובסופו מגלת אנמיובכום לחנוכה: קעניגסבערג תרי"ג. — מג"ת עם פי' קצר והגהות לה"ר יעקב עמרן ביחד עם ס"ע רבא וזוטא: מהבורג תקי"ו. — עם ב' פירושים לה"ר יהודה ליב ב"ר מנחם דיון דקראטאשין, א) פי' מלוקט מרש"י ורשב"ם ע"י מהר"ה הג"ל ונקרא בשם פירש"י, ב) חידושי בשם תוספות הרשים, ובסופו סדר עולם זוטא עם פירוש מסך יהודה מהג"ל: דיהנפורט תק"ע, ווארשא תקצ"ט ותרל"ד (ר' יג"מ).

א) לפי הגרוא חברו ר' יהודה הנשיא אשר עשה קצור מס' צורת הארץ [על כדור הארץ ותכונתה ותכנית השמים ומהלך הכוכבים עם ציורים ו' שערים, באסיליא ש"ן לר', אברהם בר חייא הלוי הנשיא הספרי צאחב אלשרטא (שר הצבא) החווה בכוכבים, והוא הוא רבינו יהודה בן ברלוי הנשיא אלברצלוני, שהיה באמצע המאה התשיעית לאלף החמישי (תלמוד רבינו יצחק ב"ר ראובן שבזמן הר"ף) שחבר ספר העתים כמו"ש התוס' ברכות י: ד"ה תרי וימני, כי הוא היה בן דורו של רבינו אברהם בר חייא הנשיא ונמצא אתו במקום אחר, ועברו רבוי מענות ביניהם, וא"כ הוא אהרון בזמן מאד. ונמצא בכ"י רד"א.

כסף וכלי זהב לא השאיר עוללות, ובצאתו אמר בלבו, אם תשוב השכנה ותצעק על נכסיה ועל ממונה, כי יפקד מה אשיבנה, אם אומר וך אני בלי פשע, הריני מכוב, ומשקר בתשובתי, ואיה שבועתי. או השיב כל מה שלקח, והבין חכמת שמעון בן שמח, עכ"ל, לא ידעתי נפשי אם המליצה היא ידברי המדרש או של המחבר הנ"ל. וכן אמרו ז"ל (סנהדרין כו ב): אלא למ"ד חזקה וסיעתו היכא אשכחן צדיקי דאיקרו שתות דכתיב כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל, ונא באורו במדרש מי השלוה וז"ל: א"ר נחמיה בית רמז לישוב ובנין שני מימות נח ואילך ומכאן שהתנה הקב"ה עם הטבע ורמז לב' קיומים, קיום עוה"ז וקיום עוה"ב, ושניהם במלת ב'ר'א'ש'י'ת', אם קיום עוה"ז, נקנה בו' דברים "ביאה רחיצה "אכילה "שתיה "ישיבה "תרדמה, אם קיום עוה"ב, נקנה בו' דברים "בינה "ראיה "אמירה "שמיעה "ישוב "תלמוד, הרי בראשית ובלתי השש אי אפשר בעולם, הה"ד כי השתות ירסון צדיק מה פעל עכ"ל. וז"ל ברף קא: להורות שהעולם קיים במדת אמת ובמדת אמת נברא כמבואר במדרש מי השלוה על פסוק נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה, מאי אמת מאי לא ישוב כי לא איש אל ויכוב ובן אדם ויתנחם, אלא כשם שמלת אמת לא ישוב ממנה וכל עוד שתעלה במספרו תחזור למקומה כך מפרי במנדך אשית לכסא לך עכ"ל, והוא מבואר, ועיין בספר שפע טל.

ברייתא דמלאכת המשכן א). הביא רש"י ז"ל בחומש והרמב"ן ז"ל. נדפס בוויניציא שם"ב, והתוספות הביאו (שבת כב: ב):

ספר המלבוש שמסר רזיאל לאדם הראשון. מובא בספר האמונות לרש"ט (שער ג' פ"ג), והוא בבבילוניקא של רד"א, וראיתי אותו בהתחלתו מדבר משמות הטומאה. וראיתי בספר אחד כתוב שראה באוצרות המלכים שמונה עשר ספרים שחבר אדם הראשון, גם ראה ספר אחד שחבר שת בנו בחכמת הכוכבים וספר אחד שחבר נח בחכמת אֶלִיבסיע:

מסורת. עיין בספר מסורת המסורת לר"א בחור שהרבה לחקור בו אם הוא מסור מסיני או מעורא ואכנה"ג והנוף ירו לכל צד והביא הרבה דעות, ומבעלי תוספות משמע שנתחבר אחר רבינא ורב אשי. (שבת נה ב) תוס' ד"ה מעבירים כתיב וז"ל: הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפמ את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל ספרים שלנו כתיב עשרים שנה עכ"ל. (נדה לג א) תוס' ד"ה והנשא כתיב חסר ו', תימא דכמסורת הוא מאז מיהו מצינו שהמסורת הוא חולק על הש"ס כמסכת שבת גבי בני עלי מעבירים כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ"ל, משמע שלא היו סומכים רו"ל על המסורה, ועיין בתשובות הרדב"ז הנדפס בקונשטנציא ג) שנת תי"ב ש' תשובות בשאלה ק"א. הרמב"ם ז"ל למד פסק דין הביא: הסמ"ק [הלכות נדרים] (כב ב) וז"ל: לענות במסורת שנים בתרי לישני, בפרשת נדרים לענות נפש, ואידך על מהלת בשיר לענות, מכאן פסק הרמב"ם ז"ל אשה שנדרה שלא לילך במחול, או שלא לשורר, או שלא לשמוע קול שיר, שבעלה מפר לה לפי שהבעל מפר נדרי ענוי נפש, וזה

הערות ונוספות מהמו"ל

- א) מחוזק י"ד פרקים. יהמחבר הכרו למדרש אגדת בראשית אשר הוציא לאור בוויילנא תקס"ב. נדפס גם בקובץ בהמ"ד חדר ג', וכבר הובא פעם אחת לעיל באות ב'. (ב) וימא (עב').
ג) בהקדמתו לספר אגדת בראשית דפוס וויילנא כתב "בלאורנו" והוא הנכון, וגם שם מביא כל האמור להלן.

מדרש מי השלוח. הובא בספר איזמה כנרנלות שחבר ר' יצחק אונקניירה (א). [ו"ל] גם בו תמצא מרגוע בבאור דבריו חז"ל כמ"ש ז"ל (ברכות ח א) והיינו דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד עכ"ל, ובמדרש מי השלוח וז"ל: אמר ר' עקיבא סבא שמעתי מאבא דאבא דרב יודא חסידא בית במלואו בית יוד תינו האותיות הראשונות ב"ת, השניות יו"י, השלישיות דת"ו רמו שאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, ובכל מקום שלומדים דתו שם ביתו. וכן אמרו ז"ל (חגיגה יא ב) ולא במעשה בראשית בשנים, ובמדרש מי השלוח וז"ל: בראשית א"ר פתחיה ב והוא רבתי רמו שאין דורשין במעשה בראשית בשנים עכ"ל. וכן אמרו ז"ל (שבת קד א) יש שקר ת אמת מאי מעמא שקר מקרבן מיליה אמת מרחקא מיליה שקרא שכיח קושמא לא שכיחא בו' קושמא קאי שקרא לא קאי, ובמדרש מי השלוח וז"ל: וכל הדובר אמת אינו נכשל לעולם, ומעשה אירע בימים ראשונים היה בחור מבני האיתנים, ומנערותו, אחר שרירות לבו הלך בתאותו, והיה היום ותחל רוח ה' לפעמו, והלך ונשתמח, לפני ר' שמעון בן שמח, וא"ל אבי רבי, אנוש כאבי, מעקב סביבי, אמרתי אני בלבי לשוב. ויען ויאמר לו בני בני אל תבך, בדבר קל אמצא תרופה למכתך, ותעלה למחלתך, אך השמר בני מן הכזב בכל ענייך, ולא תבשל, ונפשך מכל צרה תנצל. ויאמר לו דבר קמן הוא ואקוימנה, ויאמר לו השבעה וישבע וילך לאהלו. והיה היום הלכה לבית המרחץ שכנתו, וגברה עליו תאותו, ונגב כל אשר אתה בכיתה כלי כסף

הערות ונוספות מהמו"ל

מדרש תהלים (הנקרא שוחר טוב ע"ש התחלתו בפ' שוחר טוב ובקש רצון) ומדרש שמואל ומדרש משלי כלם יחד קנו להם כלם שם שוחר טוב בשביל מדרש תהלים, ואח"כ כפראג שע"ג הציג המדפיס על שער הספר: מדרש שוחר טוב מדרש תהלים ומשלי רבתי עם מדרש שמואל רבתי, ובבוא ה"ר יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי להדפיס את המדרש שמואל לבד עם פ' הקצר שלו קרא לו גם הוא שוחר טוב, ובאמת שלשתם מדרשים נפרדים הם ורחוקים זה מזה בזמן ובמקום, וממחברים שונים. מסדרו היה רק מלקט מאמרים בודדים ומפורים, אגרות קדמוניות, אשר אספם וקבצם ומדר אותם על סדר הכתובים, כל דרש ואגדה השייך לאותו פסוק, כעין ולקוט שמעוני, מירושלמי, מדרש בראשית רבא ויקרא רבא. — לפי השערת צונץ חי המחבר בין ד"א תש"ם לד"א ת"ת והוא בזמן הגאונים. — ויען כי רוב מאמריו הנלקטים והנקבצים הם מירושלמי ומדרש רבה ולא מבבלי כל עיקר, רק מאמר אחד הביא מבבלי מסכת עירובין (סד') והוא בפ"ב אות י', הכרוע באָבער כי נסדר בארץ ישראל, כי גם את המדרש ב"ר יכנה רש"י ז"ל בשם אגדת א"י (בראשית מז ב), וגם שמות האמוראים הנזכרים בו הם שמות בני א"י. ומ"ש בעל דרו"ד (ח"ג צד רע"ו) כי הרבה מאמרים העתיק מן הבבלי, ע' מ"ש באָבער במבואו למד"ש צד 7 בהערה.

המקורות אשר שאב מהם המסדר הם: משנה, תוספתא, מכילתא, ספרי, תלמוד ירושלמי, ב"ר ויק"ר חמש מגלות רבה, מדרש תהלים, פסיקתא דר"ב, פסיקתא רבתי, הנחומא הקדום, הנחומא הנדפס אשר ביריבו היום, — המדרש שמואל ביהוד עם מדרש תהלים ומשלי נדפס ראשונה בקושטא רפ"ב, וייניציא ש"ו ביהוד עם מדרש תהלים, פראג שע"ג עם פ' קצר מהר"י כ"ץ (חתן מהר"ל מפראג) ביהוד עם מדרש תהלים ומשלי, אמ"ד ת"צ עם מדרש תהלים ומשלי. — זאלקווא תק"ם עם פ' קצר מה"י יעקב בר נפתלי מבראדי, לבוב תקס"ח כנ"ל. שם תר"י עם אויו הערות קצרות. סדילקאו 1833. וואראש תר"א עם פ' ר"י מבראדי והגהות הרד"ל. שטעמטין תר"ב מדרש שמואל לבד עם פ' עץ יוסף וענף יוסף לבאור המלות והענין לה"ר הנוך וזוגל מביאליסטאק. לבוב תר"א עם פ' מהר"י כ"ץ. וואראש תרל"ד עם פ' מהר"י כ"ץ. ולאחרונה בדפוס קראקא תרנ"ג ע"י הרב החכם ר"ש באָבער ע"פ הוצאה ראשונה דפוס קיגשטמינא רפ"ב ורפוס וייניציא ש"ו ועם השוואה עם כ"י מאוצה"ס של ד"ר רומי בפאראמא, עם הערות ותקונים ומ"מ ומבוא בראש הספר.

(א) מחכמי קושטא, ממקורבי השר דון יוסף דוכס מנאקסאס, ולי"א הוא דון יוסף עצמו, בתחלת המאה הדי' לששי, וחבר גם ספר בן פורת יוסף, וכוח באמונה ופילוסופיא, ונדפסו שניהם בקושטא בשנה אחת שנת של"י, ואיזמה כנרנלות נדפס שנית בברלין תס"א.

מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנסין לקבר אבות אלא ג' אבות וג' אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק עכ"ל. ועיין בפתיחתא דחכימי בריש מדרש מגלת איכה הביא ר' שמעון ב"י פתח, יתכן שהעתיק דבריו ממכילתא שחבר, ועיין מ"ש בתחלת הספר. וכתב הרמב"ן פרשת יתרו וז"ל: וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך, ר' אלעזר בן חנניה בן חוקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו, תהא וזכרתו מאחד בשבת, שאם נודמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת, אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא וכו', ובמכילתא אחרת שמאי הוקן אומר זכירה עד שלא תבא, שמירה משתבא, ומעשה בשמאי הוקן שלא היה זכרון שבת זו מפיו, לקח חפץ טוב אומר זה לשבת, כלי חדש אומר זה לשבת עכ"ל. וכן כתב בפרשת משפטים וז"ל: ושוב מצאתי במכילתא אחריתא דר' שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במונותיו כו' עד כאן הברייתא הזו עכ"ל. ומובא ג"כ במסורה קמנה (פרשת שמות) וז"ל: במכילתא דרשב"י בג' שמהן פסק מעמא גם בי"י בי"י בר מן משה בגין דקדמאה ובתראה שלים והמשכיל יבין וידום א' עכ"ל. ועיין באורו בפ"י על המסורה שחבר ר' יעקב ציומר בשנת שלו"ס (ג) ונדפס פעם שנית בשנת ישכ"ן במ"ח עם הוספות ושלישית

הערות ונוספות מהמ"ל

מ"ס וצ"ל מכילתא, וא"כ יוכל היות כי בכ"מ שזכור בש"ס הלכתא ספרא וספרי נפל מעות וצ"ל מכילתא תחת הלכתא. ואף כי ראיותיו שם להשערה זו נכונות הן, אבל רחוק הוא מן האמת ללב מבין. אכן ראיתי כי יש לה זכר בירושלמי, ראיה נכונה היא וקרובה לאמת, וזאת היא: וירושלמי ע"ו פ"ד ה"ח אמרו שמעון ב"ה מתני לחייה ב"ר עובד כוכבים מאימתי עושה יו"ב, א"ל משוועד בטיב ע"ג, אפי' ר' ואשיה מכילתא ופירש לו באיזה אופן נאמר כן, וענין זה הוא באמת ברייתא מפורשת במכילתא פ' משפטים, ע"כ קרוב לנו שכונת ר' ואשיה על המכילתא הזו, או לפחות על קונטרס ממנה, כי הו גמצאום או קונטרסים בודדים מן המכילתא והיו נודעים בשם מכילתא לדעת מהראיה"ו הג"ל וע"ש.

מאו ועד היום שבע הדפסות לה. ראשונה קושט' עה"ר, (ב) ווינצויא ש"ה בלי פירושו, (ג) אמ"ר תע"ב עם פ"ו זה ינחמנו לר"מ פ"רנפ"רטור. (ד) עם העתקה בל' רומי מאת חכם נוצרי ווינצויא בין תק"ד לתקפ"ט, (ה) עם פ"י שבות יהודה לר' יהודה נגאר (ליורנו תקס"א). (ו) עם פ"י ברורי המדות באור בדרך הפשט, ומצוי המדות הרושים שונים מהרב ר' יצחק אליהו לנרא עם הגהות המיוחסות להגרא"א בשם א"פת צדק, וכסופו מכילתא גם על פ' שמות ופ' יארא גרפס ע"פ כת"י הנמצא להר"ר אברהם בר רוד הלחמי (וילנא תר"ד), ולדעת מהראיה"ו בתקופתו להמכילתא שתי הפרשיות האלה אשר נמצאו בכ"י ר"א הלחמי אינם מן המכילתא והם מאוחרים מאד, והשביעית היא האחרונה, עם פ"י כידות סופרים הג"ל (ווינ תרכ"ה).

(א) באור מסורה זו תמצא בזהר פ' נשא (דף קלח') וז"ל שם: בכלהו אתר דשמא אדכר תרי ומני פסיק טעמא בגוויהו כגון אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל כלתו פסיק טעמא בגוויהו חוץ משה משה דלא פסיק טעמא בגוויהו, מ"ט אברהם אברהם בתראה שלים קדמאה לא שלים דהשתא שלים בעשר נסוינו ובגין כך פסיק טעמא בגוויהו דהשתא לא הוא איהו בקדמיתא. יעקב יעקב בתראה שלים קדמאה לא שלים דהשתא אתבשר ביוסף ושראת עליה שכונתא ועוד דהשתא אשתלים בארעא אילנא קדישא כגונא דלעילא בתריסר תחומין בשצעון אנפין מה דלא הוה בקדמיתא ובגין כך בתראה שלים קדמאה לא שלים ופסיק טעמא בגוויהו. שמואל שמואל טעמא פסיק בגוויהו. מ"ט בתראה שלים קדמאה לא שלים דהשתא הוא נביאה וקודם לכן לא הוה נביאה, אבל משה משה לא אפסיק טעמא בגוויהו דמוכא דאתיליד שלים הוה דכתיב ותרא אותו כי טוב הוא, אוף הכי י"י י"י (שמות ל"ו) פסיק טעמא בגוויהו קדמאה שלים בתראה שלים בכלהו ומשה בתאר דינא אמר לנחתא לון מעתיקא קדישא רחמין לעזרי אנפין וכו'. ומובא מאמר זה גם בזהר פ' וירא (דף קכ') ע"ש. וזה כונת המכילתא דרשב"י בג' שכהן היינו בין אברהם אברהם (בראשית כב יא) ובין יעקב יעקב (שם כו ב) ובין שמואל שמואל (ש"א ג י) פסיק טעמא, יש בנייהם טעם פסיק שמורה הפסק בין ב' המלות, משום שבהם קדמאה לא שלים, אבל בין משה משה (שמות ג ד) אין שם פסיק, והוא יען כי בו קדמאה ובתראה שלים, כי מיומא דאתיליד לא אערי מניה שכונתא. וס' פ"י על המסורה מר"י ציומר אין כירי לעיין בו.

(ב) כלובלין, ועוד שם שפ"ב, ומעם ג' שם עם הוספות מבנו ה"ר יהודה יצחק דרשן בשנת ישכ"ן במ"ח (ת"ה), אמ"ר ת"מ ותס"ג, האלי תע"א, לכוב תקנ"ג, זולצבאך תע"ה.

וזה קרוי ענוי נפש כראיתא בפ"ק דמו"ק (דף ט) אשה עושה תכשימיה בחול המועד
עב"ל א):

מעין (הכמה ב) מעניני עלית משה למרום ומה שאירע לו שם, נדפס בספר ארוי
לבנון ובספר עמודי שש. ודע שהוא נעתק מאמר אחד מפרקי היכלות
שתראה בילקוט ראובני [הגדול] פרשת משפטים העתיקו אות באות וציוין פי' היכלות ב):
ספר המעלות שמסר המלאך לאדם הראשון. כביבליוטיקא של רד"א סמוך להמבורג
והוא כעת תחת יד ר' איציק כהן בהמבורג. והוא שבע מעלות בקבלה
ולכל מעלה שמות מלאכים מיוחדים והשבעות מיוחדות [וקצתו מצאתי בספרי כ"י של
אדונינו אבי הגאון הכ"מ זצלה"ה]:

ספר מראות הצובאות. מובא בעבודת הקדש לר"מ י' גבאי ז"ל (יד ב) [פרק כ"ד] וז"ל:
ובס' מראות הצובאות [בענין היחוד והוא ממדרשו של רשב"י
ז"ל] אמר בזה הלשון בא וראה כו' עב"ל:

מכילתא ד. ר' ישמעאל, מפ' בא עד ויקרא. דפוס וויניציא שנת הרפ"ג. ודע שמלת
מכילתא הוא לשון מדה ונקרא ע"ש העוסק במשנה מדה ונוטל עליה שבר (ב"מ לג),
ובריש ויקרא רבא [פרשה ג] טוב מלא כף נחת, טוב מי שהוא שונה הלכות ומדה ורגיל ממי
שהוא שונה הלכות ומדה ותלמוד ואינו רגיל, פי' הערוך טוב מי שהוא שונה משניות
ומכילתות כלומר מדרשות כעין מכילתא ומרגלן בפיו עב"ל:

מכילתא. ר"ש בן יוחאי. מביא הרמב"ן בסוף פרשת ויחי וז"ל: וראיתי במכילתא
לרשב"י שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתמצאו
מקובל

הערות ונוספות מהמו"ל

א) [הוספה. מפתח שלמה. על השבעת השדים והשטן וטבע אולנות ועשבים ובעלי חיים מיוחדים לשלמה
המלך ע"ה (סה"ד בשם שה"ק), ויש עוד ספר בשם באור ס' רז"א"ל הוא
כולל סגולות נפלאות מאבנים טובות וירקות ובע"ח בדרך מבהיל מאד, ולפני כל מאמר כתוב שם שלמה
המע"ה, כ"י ריופמאנן [ואולי הוא ס' מפתח שלמה הנ"ל הנוכח בשה"ק] [אוצה"ס].

ב) או החכמה. נדפס בס' ארוי לבנון [הוא קובץ כולל ז' חבורים, ע' בהערה לעיל דף כ"ז]
וויניציא שס"א, קראקא ת"ח, קארוין תקמ"ד, ונדפס גם בקובץ בהמ"ד חדר א', ובעל סה"ד אומר כי
מחובר הוא ע"י משה רבינו ע"ה ומעיד שכן כתב הר"ר יוסף גיקטיליא בספרו שערי אורה, הוא מפתח מכל
כללי חכמת הקבלה וכנויי שמות הקדושים ועשר ספירות ונדפס פ"ר בריווא די מרינמו שי"ט, גם בס'
שפתי ישנים כ"כ, ובראש הספר כתוב: „זה הספר מעין החכמה שנתן מיכאל לפאלי ופאלי למשה רבינו
ע"ה ומשרע"ה גלהו להתחכם בו לדורות, וכשעמד דוד על ידועתו אמר אונדק ה' [אלהי] בכל לבני ואכבדה
שמן לעולם (ועד)“ [תהלים פו]. הוא מחויק ערך ג' דפין וכיום כבר נדפס כ"פ.

ג) וכן הצינוני בפירושו עה"ת פ' ואתחנן מביא ג"כ מאמר ממנו בשם היכלות.

ד) חברו התנא ר' ישמעאל וי"א ר' עקיבא חברו של ר' ישמעאל [ולדעת הרמב"ם חיה ר' ישמעאל
תלמיד ר"ע] ולדעת בעל צדה לדרך מחברו הוא רב, כי כן כתב בהקדמתו לספרו וז"ל: ורב חבר מכילתא
ספרא וספרי עב"ל. והיה זמן חברו המכילתא בבבל, בדור ראשון של האמוראים, אחר הספרא וספרי מחבר
אותם בארץ ישראל כי מא"י ירד לבבל, וב"ד הרב המחבר (ע' בהקדמתו) כי רב חברו (וע' לקמן) — ספרא
ר' יודא, (ספרי ר"ש). — והוא אחד ממדרשי הו"ל הקדמונים בדיני התורה ובאורם ע"פ י"ג מדות שהתורה
נדרשת בהן, ונוסד או כפי שנמצא בדינו מהחדש הזה בפ' בא עד לא תבערו אש בפ' ויקהל, כמ"ש
היוחסין מאמר א' ערך ר' ישמעאל בן אלישע, וז"ל: וראיתי מכילתא דר' ישמעאל מהחדש הזה עד לא
תבערו אש וכו' והיא מכונה לו כמו ספרי לרשב"י עב"ל. ולדעת הרמב"ם בהקדמתו לס' הי"ד שלו הוא עד
סוף התורה, וע' לקמן במכילתא לרשב"י. — הראשון אשר הזכיר את שם המכילתא הוא בעל הלכות גדולות
וקרא לה שם מכילתא דואלה שמות, וראשית פקודתה היה בזמן הגאונים כי אין לה זכר בתלמוד לא
בבבלי ולא בירושלמי, ומהרה"ו בהקדמתו להמכילתא עם פירושו מדות סופרים התאמץ לעשות ט"ם
בחגיגה (דף ג) בהנהגו תרי אילמי ד: שחבת דהו גמירי הלכתא וספרא וספרי וכולא הש"ס, שמלת הלכתא
ט"ם

מרכבה תמצא במדרש כונן ובס' רואל המיוחס לארה"ר. ולפי דעת א"א הנאון נר"י חברו הרוקח ו"ל, כי היו לו המדרשים והברייתות בשלמות כאשר תראה בספר רוקח ובספר סודי רוי שלו. ובספר משיבת נפש פ' על שה"ש מביא בהקדמתו ס' מעשה בראשית לפי הנראה איננו ברייתא ו"ל: וכתוב בס' מעשה בראשית (פ"ו) ו"ל: ואחר שגורה חכמתו ית"ש לתת באדם נשמת חיים שהיא המשכלת שעל ידה יגיע אל השלמות, והיה זה בלתי אפשר לו לאדם אם לא יהיו לו כל צרכיו כמו שאחז"ל אם אין קמח אין תורה, לכן גזר וצוה על כל מעשה בראשית שישלימו חסרונותיו, שע"י שהם ישלימו חסרונותיו, ושהוא יתן בו נשמת חיים שהיא הנפש המשכלת יעשה אדם ויהיה עשוי זה ואמרו נעשה אדם עכ"ל, הכרת לשונו ענתה בו שאינו לשון הברייתא. ורש"י ו"ל כתב בחגיגת ולא במעשה בראשית כגון ס' יצירה, ולא במעשה מרכבה כגון במשנה שבס' היכלות, א"נ כגון ברייתא דר' ישמעאל עכ"ל א), משמע שם היכלות אינו מחבור ר' ישמעאל, א"נ שר' ישמעאל חבר עוד ברייתא בענין זה וצ"ע. ובמדרש משלי (פ"ו) ו"ל: בא מי שיש בידו תלמוד, הקב"ה אומר לו בני הואיל ונתעסקת בתלמוד, צפית במרכבה, צפית בגאווה, שאין הנייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבין ועוסקין בתורה ומציצין ומביטין רואין והוגין המון התלמוד הזה, כסא כבודי היאך הוא עומד, רגל הראשונה במה היא משמשת שניה במה היא משמשת ג' במה היא משמשת ד' במה היא משמשת. חשמל היאך הוא עומד ובכמה פנים הוא מתהפך בשעה אחת, לאיזה רוח הוא משמש. הברק היאך הוא עומד, כמה פנים של זהר נראין בין כתפיו, לאיזה רוח הוא משמש. כרוב היאך הוא עומד לאיזה רוח הוא משמש. גדולה מכלם עיון כסא הכבוד היאך הוא עומד, עגול הוא כמין מלבן ומתוקן הוא (כמין גשרים, כמה יש בו) [כמה גשרים יש בו. כ"ה במדרש משלי הוצאת באָבער] כמה הפסק יש בין גשר לגשר, וכשאני עובר באיזה גשר אני עובר, ובאיזה גשר האופנים עוברים, ובאיזה גשר גלגלי המרכבה עוברים. גדולה מכלן מצפרני ועד קדקדי, היאך אני עומד, כמה שעור בפסת ידי וכמה שעור אצבעות רגלי. גדולה מכולן כסא כבודי היאך הוא עומד, לאיזה רוח הוא משמש [באחד בשבת לאיזה רוח הוא משמש, בשני בשבת לאיזה רוח הוא משמש], בג' בשבת לאיזה רוח הוא משמש בד' בשבת לאיזה רוח הוא משמש וכו', וכי לא זהו כבודי [הדרדי במ"מ באָבער] זהו גדולתי זהו חרד יפיי [שבנין] מכירין את כבודי כמדה הזאת וכו' עכ"ל. וזהו מפתח של ספר מעשה מרכבה. ובהקדמת הראב"ד [לס' יצירה] כתב ו"ל: ועל כן צוה ר"ע לחבריו כשנכנסו עמו לפרדס, כשתגיעו לאבני שיש מהור אל תאמרו מים מים, וכמעשה מרכבה דרבא כי מאותו מקום בו עכ"ל. משמע רבא חברו, ועיין איוב (כו) פ' א"ע על פסוק ברוחו שמים שפרה וכו'. ודע שנמצא מעשה בראשית רבא וזוטא, ו"ל הראב"ד (פ"א משנה יא) ובמעשה בראשית רבא תהו דומה לג' ראשי השור וכו' עכ"ל, ובכזורי (מאמר ג' סימן ס"ה) ו"ל: ומתלמידיו ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול, והוא ר' ישמעאל של היכלות ב) והכרת פנים ומעשה מרכבה עכ"ל, כתב המוסקאטו ו"ל: ר' ישמעאל של היכלות וכו' נקרא כן על שם ספרו המפורסם הנקרא בפ'י

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) הוא נמצא ברש"י שבעין ועקב, וברש"י שבגמרא ליתא.
- (ב) ובאוצר נחמד (פ' על הכוזרי) כתב ו"ל: והוא ר' ישמעאל של היכלות, הגה התוס' כיבמות (קד) ד"ה אמר ר' ישמעאל כתבו דתרי ר' ישמעאל בן אלישע הו, וזה ר"י כ"ה הג' היה הראשון והשני בכדו, ויש ראייה לזה מגוסין (תג) שאמר מעשה כריב"ח שפרה תינוק אחר מבית האמורים אחר החרבן, והוא ר' ישמעאל בן אלישע, וע"כ אין זה ר"י בן אלישע כהן גדול.

ושלישית נדפס בוולצבאך בשנת הע"ת. ומ"ש במכילתא אהרת יתכן שהיא של ר' עקיבא כמ"ש הרמב"ם ו"ל בפתיחתו לספד' הי"ד וו"ל: זר' ישמעאל פי' מואלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכלתין וכן ר' עקיבא חבר מכלתין עכ"ל, והגע בעצמך שכתב שר"י חבר עד סוף התורה:

מכילתא. ר"א בן חסמא. מובא בציוני (פרשת בשלח) [בפ' הנני ממטיר לכם] וו"ל: ואמרו במכילתין דר' אלעזר בן חסמא, היום אי אתם מוצאים אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא, וזה יסכול ב' פירושים וכו' עכ"ל:

מכילתא דר' רחומאי. מובא בציוני (פרשת נשא) וו"ל: ועוד איתא תמן במכילתא דר' רחומאי מ"מ נשיאות כפים ולברך להו בכוונה אלא משום דאית בידים י' אצבעות הרומזים ליו"ד ספירות שבהם נחתמו שמים וארץ ואותן י' הם כנגד י' דברות ובהם נכלל תרי"ג מצות עכ"ל, והוא מס' בהיר ולא ידעתי למה קראהו מכילתא:

מכילתא. ר' חנינא בן אחי ר' יהושע. מובא ברוקח הלכות ברכות (סי' ש"ך) וו"ל: ברכו בספרי וכו' ומנין שעונין אמן ומנין שעונין בשכמל"ו ומנין שעונין יש"ר ת"ל הבו גדל לאלהינו, במכילתא דר' חנינא בן אחי ר' יהושע אומר הבו גדל לאלהינו, אלו העונין ברוך ה' המבורך וכו' עכ"ל א):

מעשה בראשית (ב) רש"י כתב בחגיגה [יג.] דמעשה בראשית ומעשה מרכבה הם ברייתות, וו"ל ר' מנחם בציוני (פרשת בראשית) וו"ל: וכתב בעל הסוד בצלמנו כדמותנו, כל אדם יש לו בגלגל המזלות מושפע מן המלאך המניעו, והמלאך נאצל מכבוד השכינה. וזהו בצלמנו כמראה אדם עליו מלמעלה, כדמותנו ועל דמות הכסא [דמות] כמראה אדם. וממעם זה אמרו חז"ל אדם בפני השכינה כקוף בפני אדם. וכשברא למעלה דמיונות ברא למטה דמותם כדאיתא בשלהי מעשה בראשית כברייתא המגביהו לשבת המשפילי לראות עכ"ל. וו"ל רש"י בפ' ישעיה (ט יג): כפה ואגמון זכבריייתא דשמואל מצינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם עכ"ל. וכתב עוד רמ"ן (פרשת בא) וו"ל: דאיתא במעשה מרכבה, כי סנדלפון קושר תפלין בראש צור ה' אלהי ישראל, ומה כתיב בהו ומי כעמך ישראל, ומי גוי גדול. וכשהוא חפץ להשבע בתפלין נוטל תפלין מראשו ומבטל גזרות מן הארץ. וכשעולה הכתר בראש צור פני יעקב יאירו לפני אדירדרון ה' אלהי ישראל ונקרא סנדלפון, כיון שישראל משרורים, פונה לקבל הדבור לתקן עטרת עוז הוד למלך הכבוד, ולפי שמושך שירות ישראל נקרא בכינוי נגודיאץ, ולפי שהבינין לו תפלות ישראל נקרא חביביאץ. וכשמוכיר סנדלפון שם הכתר העולה בראש אכתריאץ יה' צבאות מיד כ"ו מלאכי השרת אשר ג"ה נושאם וסובלם ונושאם כאבן השואבת את הקש, אחד יאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכן כלם עד גמירא והשבון מנין הלל כ"ו עכ"ל. ושאר ענינים ממעשה בראשית ומעשה מרכבה

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) ע' גימטין (מד ע"א) א"ל ר' רומיה לר' זריקא פוק עיין במכילתין נפק דק ואשכח בו, מזה נראה כי גם ר' זריקא עשה לו מכילתא, אבל לפי פירש"י שם "משנה הסדורה לך" אין ראיה כי חבר לו מכילתא, רק יוכל היות כי רשם אצלו לזכרון משנה אחת או דבר אחד מה שלמד בענין זה וקורא להמשנה מכילתא.

(ב) הנה נמצא ספר מעשה בראשית ומעשה מרכבה כ"ו בוזאטיקאן משנת ה"א ג"ה, ואולי הוא הוא? ויש עוד ס' מעשה בראשית, קבלה על ב' פרשיות הראשונות מס' בראשית ועל השם המפורש מבוואר ממראה הסנה וברכת כהנים, כ"ו מינכען. ואולי הוא קצת מס' היכלות לר"י בן אלישע כ"ג הנזכר בו בכל דף או אולי הנדפס בס' רויאל ע"ש דף ל"ה ל"י (אוצה"ס).

יצב גבולות עמים, יעקב ובניו בירידתם למצרים ע' היו, אמור מעתה שם וארפכשד
 ושלה ועבר צדיקים היו ולא נכללו עם האומות עכ"ל, וציין מדרש מ"ט מדות. ור"א
 בן עזרא כתב שר' נתן חברו, וז"ל בספרו יסוד מורא: ועוד אם לא ידע חכמת המדות
 לא ידע ראיות המדות בעירובין וגם ארבעים ותשע מדות של ר' נתן עכ"ל. לא השכלתי
 עדן כוונתו שמשלונו משמע שהוא מיוסד על המדות של חשבון כמו בעירובין, וכן משמע
 מהמאמר שהובא בילקוט, וכן משמע מדברי הרא"ש ז"ל בתוספותיו על ב"ב (ד' כו)
 וז"ל: כמה מרובע יתר על העיגול רביע וכדתיא ברבייתא דמ"ט מדות ואם באת לידע
 עשה נקודה אחת משהו ותקיפנה בחוט אחד, ועוד תקיף בחוט שני שלישי ורביעי וכו'
 עכ"ל מובא בשטה מקובצת ב"ב. וכן כתב רש"י (סוכה ה.) מכרי כמה מרובע יתר ער
 העיגול רביע, מתניתא היא בארבעים ותשע מדות עכ"ל, ונדפס הגהה ברש"י צ"ל במס'
 מדות, כי לא ידע שיש מדרש מ"ט מדות, ומה שהביא המגיה (שם) ראייה לדבריו מדברי
 ההוס' ב"ב (כו.) אולי גם שמה נכנסו ידי המגיהים. ויותר נכון שבעלי תוספות כנו למדרש
 מ"ט מדות בשם בריתא דמס' מדות שהיו להם ברייתות כסדר הש"ס כמו שהזכיר הרמב"ן
 ז"ל ברייתא דמס' נדה והבאתי בריש הספר:

וכן הביא רש"י בפ' בראשית רבה [פ' וישלח], ובברייתא [דר' יוסי] דמאי מעמא מדות (צ"ל
 דמ"ט מדות) מפרש חזון עובדיה כה אמר ה' אימת בימי יהושפט ומלך אין באדום במקום
 שעיר ובמקום אחר נצב מך בעיר הגדולה ובסדר עולם דר' יוסי מפורש משנפלו אדומים
 בימי יהושפט שוב לא העמידו מלך במקום עד היום וכו' עכ"ל. וכן הביא רש"י בפ'
 תהלים (פרשה ע"ח) ויורד כנהרות מים וז"ל: שהיו נוזלים מן הכאר והנשיאים היו עושין
 שרטוט במשענותם והמים נמשכין אחריהן לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמר בכחוקק
 במשענותם כמו שמפורש בארבעים ותשע מדות עכ"ל. ובפ' מלכים א' (פסוק מז ופסוק
 כח) הביא רש"י וז"ל: ראיתי במשנת ארבעים ותשע מדות המסגרות כמין מבלאות וכו'
 עכ"ל. וכן הביא רש"י בפ' על התורה פ' תרומה (כו ה) ד"ה כרכב המונח וכו' כך
 מצאתי במשנת מ"ט מדות עכ"ל. ובב"ר (פ"ט) א"ר סימון בשם ר"ש בר אבא כל המדות
 כמלו מדה כנגד מדה לא במלה, פ' רש"י ז"ל כל המדות תשע וארבעים מדות שבהן
 נברא העולם עכ"ל, ומי יתן ואמצאנה ואבא עד תכונתו (*):

מעשה תורה (2). נדפס עם ס' בן סירא, והוא מעין חופת אליהו רבא הנדפס בס' ראשית
 חכמה מוסר ד"א (דף רמא א) וז"ל: וראיתי לכתוב כאן מקצת דברים
 מחופת

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) הרב המחבר מביא כ"ז גם בהקדמתו היקרה לס' מדרש אגדת בראשית שהוציא לאור בוילנא
 שנת תקס"ב, והתפלא גם שם על פ' רש"י זה וכתב: „סתומים מאד דבריו מי ידעתי ואמצאנה ואבוא עד
 הכונתו“. ואני מצאתי ראיתי בתוספתא עתיקתא שהוציא לאור הרה"ח רח"ט הורוויץ במחברת ראשונה
 הביא שמצא ביפה תאר על המדרש ב"ר שם (פ"ט) שמביא דברי רש"י בהל"ל: כל המדות במלו פרש"י
 „מדות מובות שבהן נברא העולם“. ועתה מובנים דברי רש"י, ומה"ד הוא, כי מן מלות מדות מרובות
 עשו אח"ז בדפוס ר"ח מ"ט ואחרי ימים פתרו את הרה"ח מ"ט למספר ארבעים ותשע. וע' סוטה (ה):
 (ב) מיוחס לרבינו הקדוש [ובעל אוצה"ס] ומאן בזה לפי שנוכר בו ר' יהושע בן לוי שהיה מאוחר זמן
 הרבה מרבה"ק], נמצא בכ"ז וואטיקאן וג' כ"ז די רוסי, ובכ"י מינכען. נדפס ראשונה עם ס' פתח דבריו,
 פתרון חלומות, קושט' רע"ה, ובקובץ י"ח ספרים קטנים שם רע"ט, ועם ס' בן סירא וארחות חיים ומדרשות
 וכעשיות התלמוד וויניציא ש"ד וש"ז, אמ"ד תנ"ז, ונכלל במחזור ויטרי כ"ז אוקספורד, ובספר התדיר
 מקדמון אחד כ"ז די רוסי, גם נדפס בס' כל בו (סי' קי"ח) דפוס ישן מאד דפוס ארמינו בלי שנת הדפוס,
 קושט' ר"פ וו"ז, גם בקובץ בהט"ד חדר ב' ובכלם נרשם עליו: „מעשה תורה נאמר ע"י רבינו הקדוש“.
 בו הנהגות ומשלי מוסר ויראת ה' ומסודר ע"ד המספרים משלשה ועד עשרה (קי"ט מאמרים) והוא כעין
 ס'

בפי כל ספר היכלות, שפתח דבריו יאיר א"ר ישמעאל כשעליתי למרום להסתכל בצפייתי במרכבה הייתי נכנס בששה היכלות חדר בתוך חדר, כיון שהגעתי לפתח היכל שביעי עמתי בתפלה לפני הקב"ה וכו', ואנכי לא ידעתי מאין זכה לשם הכרת פנים, האם היה זה על שם ספר חובר ממנו, או על מה שסופר מענינו בכרכות פ' שלשה שאכלו א"ר ישמעאל בן אלישע ג' דברים סח לי סוריאל שר הפנים וכו' עכ"ל המוסקאמו [בפירושו קול יהודה], ובודאי ענין הכרת פנים נאמר במעשה מרכבה רבא, וכן כתב הרמב"ן ז"ל במלחמות סוף מסכת ברכות וז"ל: והיא חכמתו של ר' ישמעאל בהיכלות ובהכרת פנים ולפיכך אמרו בו עכ"ל:

מדרש ל"ב מדות א). נעתק אצל מבוא התלמוד לר' שמואל הנגיד ובס' כריתות לר' שמשון מקינון, ומשמע שנעתק אפס קצתו השייך לכללי הש"ס, שר' ישראל הביא במנורת המאור שלו פרק גידול בנים ונעתק בראשית חכמה (דף רמה א) וז"ל: וגרסינן במדרש ל"ב מדות, יסר בנגך ויניחך, למד בנגך תורה ויניחך מדינה של גיהנם ויתן מעדנים לנפשך שיכניכך לגן עדן עם הצדיקים וכו' עכ"ל. ודע ירד הקורא האהוב, כי אותו קצת המובא הוא ג"כ קצור, ראה וחכם, במדה ג' מובא במבוא התלמוד וז"ל: ממיעות כיצד, ג' לשונות, אך, רק, מן; וישאר אך נח, מלמד שאף נח גונח דם היה מן הצנה. רק אין יראת אלהים במקום הזה, רשעים היו אך יראים היו, אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם [לא היו יראים, מששמעו באזניהם] היו יראים, וכן הוא אומר ויראו האנשים מאד וגו'. ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, למעט שלא היה יושב כל היום ושערו חכמים שש שעות. ובילקוט פ' נח מביא באריכות וז"ל: בל"ב מדות דר"י הגלילי. ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אך רק מן מיעוטי, אך למעט כיצד? וישאר אך נח, מת"ל אך, שאף נח היה גונח דם בתבה מפני הצנה. כיוצא בדבר אתה אומר אך בעשור לחדש וגו' יכול שהוא מכפר על השבים ועל שאינם שבים, ת"ל אך מיעט את הכפרה. רק למעט כיצד? כי אמרתי רק אין יראת אלהים, יכול לא היו יראים מן השם כל עיקר, ת"ל רק, אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם לא היו יראים, מששמעו באזניהם היו יראים, וכן הוא אומר ויראו האנשים מאד. כיוצא בו ויאמר לו המלך עד כמה פעמים אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת מלמד שלא אמרה מכל לבו, אלא שהיה יהושפט מלך יהודה שם. מן למעט כיצד? ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, יכול כל היום היה דן א"כ אימתי היו לומרין, ת"ל מן מיעט שלא היה דן אלא עד שש שעות. כיוצא בו ירעם מן שמים ה', יכול רעם במשמע מכל קצות השמים, ת"ל מן שאינו נשמע אלא מן אפרכיא שנחבע לה וכן הוא אומר ירעם אל בקולו נפלאות עכ"ל, ומאמרים הרבה מצאתי וקצר המצע מלהעתיקים:

מדרש מ"ט מדות. מובא בילקוט שמעוני (פ' נח) וז"ל: ויהיו בני נח וש"ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. ויהיו בני נח יפת ובניו מ"ו, הם ובניו ל"ב, שם ובניו כ"ו, ומאלה נפצה כל הארץ, ע"ד היו ולא נחלק העולם אלא לע'. יצב

הערות ונוספות מהמו"ל

א) יהוא ברייתא [דל"ב מדות] דר' אליעזר בן ר' יוסי הגלילי והן ל"ב מדות כללים ללמוד התורה [ויש מיחסין אותה לאביו ר' יוסין], נדפס עם באורים וחדושים ובמסופו לקומים בשם נתיבות עולם ממהרצ"ה קאצינעלנבוין, ווילנא תקפ"ב, ועוד הפעם עם נוספות רבות לו שם תרי"ט, ושם תקנ"ט נדפס עם הגהות: ובאור בשם מדרש תנאים מהר"ו איינהארן מחבר פירוש מהר"ו על הכד"ר. ונדרפס בש"ס בבלי בסוף מסכת ברכות אחרי מבוא התלמוד.

אמר אעלה וגו' (כראיתא בפרק כסוי הדם) [חולין פט.] וחירם בכללם שנאמר מושב אלהים ישבתי וגו', וחירם שהיה בימי שלמה בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי, והוא שנכנס לגן עדן בזכות הבית ששמש בו עכ"ל :

אות ס

א) סדר עולם (רבא נ) ב. ר' יוסי בן הלפתא. כתב השר דון יצחק אברבנאל בהקדמתו לספר מלכים וז"ל : וכפי שקבלו חז"ל בסדר עולם באותם הדברים שהיו מקובלים אצלם כי אין ספק שהיה ביניהם ספר דברי הימים למלכי יהודה ולמלכי ישראל שמהם לקחו קבלתם עכ"ל. ודע שיש סדר עולם רבא הוספה על מה שנדפס והוא כ"י בקבוצת ספרים של ר"א. וראיתי בשבלי לקט (סי' נט) וז"ל : וכן צריך ליותר שלא להניח שקין מלאין קמח זה ע"ג זה, הכי איתא בסדר עולם עכ"ל. והיא נפלאה בעיני עד שמצאתי להגאון ר"י אזולאי בספר שם הגדולים שהביא סדר עולם שחבר ר' שמחה תלמיד רש"י, דינין, והזכיר שמו החכם הקארו בא"ח סי' לב. וכן הרמב"ם ז"ל חבר סדר עולם על כללי הגמרא. ומה שמיזחם סדר עולם ע"ש ר' יוסי, כי בפ' י"ז [מצנין], אמר ר' יוסי וכי אפשר לכן שיהא גדול מאביו בשתי שנים כו"ל להודיע שנו שהוא המחבר, ולכן אמרו (נדה מו: יבמות פב:) והתניא בסדר עולם אשר ירשו אבותיך וכו' ואמר ר' יוחנן מאן תנא סדר עולם ר' יוסי, ר' יוסי תני לה ולא סבר לה, אבל ראיתי בפ"ה וז"ל : ותנא ר' חייא הגשמר בגנה אסור משום גול כו' וצ"ע :

ספרא ר' יהודה. ספרי ר' שמעון ג) (סנהדרין פו ע"א). כתב המפרש קרבן אהרן בהקדמתו וז"ל : הרמב"ם חשב בדעתו שרב חבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע

הערות ונוספות מהמו"ל

א) [סוספה. סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא הוא תנא דבי אליהו ונדפס בוויניציא ושוב נדפס עם פי' זקוקין דנורא ובעורין דאשא, כ"כ שה"ג. והערוך (ערך סדר) כתב וז"ל : סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא (כתובות ק), פי' משניות חיצוניות הן, ורבא הוי שלשה בבי ול' פרקי, וזוטא שנים עשר פירקי, ודאמרי בגמרא תנא דבי אליהו כלהון בגוויהו עכ"ל. מדבריו אלה נראה שאין זה ס' תנא דבי אליהו אשר עמנו היום כ"א שם בריותיו או מדרש קדמון שהיה נמצא עוד לפני מסדרי הש"ס וממנו לקחו כל מאמרי הש"ס המתחילים תנא דבי אליהו וכו', וזה הוא מה שלמד אליהו לרב ענן (כתובות שם), ולפי זה זהו הקדמון אבד וויננו (וע' תוס' שם ד"ה והיינו) וזה שבידינו הוא מוזמן מאוחר מאד וחובר בבבל בשנת ד"א תשל"י בימי רב שרירא גאון, ואולי היה לעיני המחבר את התנא"א זה שבידינו גם הקדמון האבד ממנו, וע' בש"ג ח"ב תנא דבי אליהו מה שהביא בשם באר שבע] :

ב) כולל ספורי סדר הדרות מבריות עולם עד זמן אנדריאנוס קיסר עם סדר עולם זוטא הוא חשבון קצר מימות העולם עד סוף זמן רבנן סבוראי עם מגלת תענית וקבלת הראב"ד. הדפוסים הישנים הם : קושט' רע"י, מנמובא רע"ח, וויניציא ש"ח, באויל ש"מ, ועם זכרון דברי רומי אמ"ר תע"א, פראג 1795. — ס' ע' רבא עם הגהות ובאור הגר"א שקלאב תקס"א, ועם ב' באורים עץ יוסף ועץ יוסף ווילנא תר"ה, ועם באור ר' יעקב עמדין המבורג תקי"ז ועוד כמה העתקות בלשון רומי.

ג) ספרא או ספרא דבי רב או תורת כהנים, לפי שמסודר ומחובר על ספר ויקרא, כולל ברייתות מדיני סדר קדשים וטהרות ע"פ י"ג מדות דר' ישמעאל, חברו (לפי רוב דעות) רב וסתמו אליבא דר' יהודה בר אלעאי, דפוס ראשון וויניציא ש"ה. — (עם פי' הראב"ד בעל ההשגות קושט' נמוניא ?) — עם פי' קרבן אהרן ובראש ס' מדות אהרן באור גדול על י"ג מדות דר"ש, וויניציא ש"ט, דעסויא תק"ב. — עם פי' ר"ש מושאנץ (מבעלי התוס') עם ציונים ומ"מ והגהות מה"ר יעקב דוד אב"ד דווישענרוד, ווארשא תרכ"ו. — עם פי' התורה והמצוה להגאון מלבי"ם בוקארעשט 1860. — עם פי' הראב"ד ומסורת התלמוד, ווין 1862. — עם ב' פירושים בשם עורת כהנים ותוספות העורה מה"ר צבי הירש ב"ר נפתלי הירץ הכהן דפאפורט ווילנא תר"ה. — עם פי' עשירית האיפה לבוב 1848. —

ספרי או ספרי רבי רב או וישלחו או מדרש וישלחו ע"ש התלתי המתחיל בפ' וישלחו מן המחנה (נשא), בערוך ערך יחנף מביא בזה"ל : בוישלחו בסוף פ' אלה מסעי וכו', גם בערך ספר קורא לו וישלחו, חברו

מחופת אליהו רבא והוא מעין מעשה תורה שחבר רבינו הקדוש ז"ל וכו' עב"ל, משמע מלשונו שהוא רק קצור מחא"ר, וא"א הגאון נר"ו השלימו מש"ס ותוספתא, ואני הכותב הוספתי ממדרשים כמ"ש לעיל א), ובכל בו פוסק הביא ג"כ בקצור יותר. ודע שהוא חסר מאמרים, לא די שהוא קיצר, שראיתי בס' כד הקמח שחבר רבינו בחיי ז"ל באות ה' (הלכנת פנים) וה"ל: ודרשו במעשה תורה הנעשה ע"י רבינו הקדוש, ז' דברים נח לו לאדם שלא נברא ואל יראה אותם. ימות אדם ולא ימותו בניו בחייו, ימות ואל יצטרך לבריות, ימות ואל ימות מיתה משונה, ימות ואל ימסר ביד בשר ודם להשתעבד, ימות אדם ואל ישתכח למודו, ימות ואל יתענה, ימות ואל ילבין פני חברו ברבים עב"ל. ומעשה תורה שנרפס הוא לקוח מס' כל בו (סי' קי"ח) ושם נאמר רק עד עשרה ועד בכלל ובחופת אליהו חושב עד חמשה עשר ועד בכלל מ"ש בזה שלא נכתב בזה ב):

אות נ

נימוקי רב נחמן. ריש מתיבתא דסורא. מובא בספר כפתור ופרח לר' יצחק הכהן בר"ר משה פרחי [חבר ספרו ה"א פ"ב] וה"ל: מצאתי בנימוקי רב נחמן ריש מתיבתא דסורא, חירם מלך צור גוי גמור היה, והיינו דאמור רבנן כל זמן שאני משפיע עליכם טובה [בגמרא גדולה] אתם ממעיטים עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר וכו', אבל או"ה עו"ג אינם כן נתתי גדולה לנמרוד [אמר הבה בנה לנו עיר, לפרעה אמר מי ה', לסנחריב אמר מי בכלל אלהי הארצות, לנובוזנצר] אמר

הערות ונוספות מהמו"ל

ס' חופת אליהו רבא הנדפס בסוף ס' ר"ח שגם הוא מונה והולך מאמרי רז"ל ממספר שלשה עד ט"ו). — החכם דוקעס בספרו הקורות בלשונות הרבנים צד 49 מביא בשם מעשה תורה כ"י מאמר זה: שלש מדות טובות ברא הקב"ה בעולמו ואלו הן יצר הרע וקנאה ורחמים, אם אין יצר הרע אין כל בריה מתעסק בפרה זרביה, אם אין קנאה אין כל בריה מתעסק בנטיעה, אם אין רחמים אין העולם עומד (ע' יומא פט ע"ב) ובמעשה תורה שבידנו היום איננו. — הרחמ"ה בכבוד חופה שלו מצא, כי גם רש"י ז"ל ידע או שמע בתם' מעשה תורה; במס' סוכה (נב): ד"ה שבעה רועים כתב ז"ל: כמדומה לי דארמינן בעלמא ויצחק להיכן אול? להציל בניו מדינה של גיהנם, כדכתיב כי אתה אבינו, ומאמר זה נמצא במעשה תורה שער ד' בסופו.

א) עיין עליות אליהו בעלית קיר (סי' מ"ט) בעדות הגאון רד"ל שראה ההוספות ומחזיקים ב' כרכים.
ב) בעל אוצה"ס הביא בין המדרשים „מדרש משה רבינו" וה"ל: „מדרש משה רבינו" נזכר בתום ב"ק (פב') וברוקח וילקוט (ראבי"ה דף כ' ע"א), ואולי הוא ס' „דת" של משה" או „פטירת משה" עב"ל, ואינו נכון. הלא כל עיקר מקורו הוא רק תוס' הנ"ל ובתוס' שם כתבו ז"ל: משום דאמר במדרש, משה רבינו ע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות האחרונות ויורד בשני ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עלית ויורדה קבעו בשני וחמישי ולכך נמי נהגו להתענות בשני וחמישי וכו' עב"ל. הלא נראה בעליל שכוונת התוס' כמלת במדרש, במדרש סתם, והוא מדרש תנחומא, כמו שגורשם בצדו: „במדרש תנחומא בפסק זה' המטיר ב"כ הרוקח", והוא ברוקח סי' ר"ט וה"ל שם: ומה שמתענים יום ב' וה' אומר בתנחומא בפסק זה' המטיר כשחטאו בעגל עלה משה בחמישי וסוף מ' יום היה יום ב' מיכן תקנו חכמים שמתענין יום ב' וה' בעליות של משה ויורדתו וכן מדרש ויכלו בפרשת בהעלותך עב"ל, וכן ר"ת בס' הישר (סי' תקל"ז) מביא מאמר זה בשם תנחומא וכן בשבלי הלקט הקצר כלל צ"ב, ובשלם (סי' רע"ז) ובתניא (סי' ס"ב) כלם וביאו מאמר זה בשם תנחומא ורק הראבי"ה לבדו יבנהו בשם „מדרש משה רבינו" ובעל אוצה"ס נמשך אחריו, ולברוא שם „מדרש משה רבינו" בשבלי מאמר אחר לבד אשר ידבר בו משה רבינו אינו כדאי, ומאמר זה אינו בתנחומא הנדפס אשר בירינו היום רק בתנחומא כ"י הקדום והישן אשר יצא לאור ע"י הרב החכם באבער בפ' וירא פסוק זה' המטיר (סי' ט"ו). — „מדרש פטירת משה" מביא הילקוט ממנו מאמר ומציין עליו „מדרש פטירת משה" בפ' וילך בפסוק הן קרבו ימין, ועוד בכ"מ בילקוט ומדרש זה נרפס מחדש בקובץ בהמ"ד ח"א.

ספרא דר' כרוספדאי. מובא בתקוני זהר על פסוק זה. ספר תולדות אדם ובוהר מובא ספרא דרב המנונא סבא, ספרא דאדם קרמאה, ספרא דשלמה מלכא, ספרא דחרשין (של שלמה) סוד העבור, וספרא דחרשין דשלמה נעתק אצל האומות וקראין אותו קלאויקולא שלאמאניש, ושימוס הביאו מירושלים, ונדפסו ט"ז נוסחאות ואחד בא לירי ואל עמו אביאנו: א)

הערות ונוספות מהמ"ל

ספרא דר' יוסא סבא נזכר בתיקונין. — ספרא דחנוך נזכר בוהר ותיקונים בכ"מ ומהם בתיקונים דף קל"ו וקל"ז וע' לעיל חנוך צד 64. — ספרא דר' כרוספדאי חמיד לבא נזכר בתיקוני זהר דף קלו וקלז. ספרא דרב המנונא סבא נזכר בוהר ח"ג דף ז' ורס: רסבי רסח' בוהר פינחס רלו: אשכנא בספרא דרב המנונא סבא, ובתיקוני זהר ד' קושט' קלו. — ספרא דאדם קרמאה בוהר פ' ותרז דף ע' ברוז דרוין אמרו ספרא דאדם קרמאה דמתמן אתמשכא ספרא גניוזא דשלמה מלכא, ובוהר חדש פ' ותרז.

א) [סוספס]. ספרא דצניעותא מיוחס ליעקב אע"ה כספר יצירה לאברהם אע"ה, הובא בוהר סוף פ' תרומה, והאריו"ל חבר פירוש עליו ונמצא עצם כתב ידו בכתבי מהרח"ו ז"ל,

וזהמ' ההוא בא ליד בעל ספר בן דוד מכ"י ה"ר בנימין הלוי שהעתיק מכ"י מהרח"ו עצמו ממש, ובהקדמתו לספרו בן דוד כתב בזה הענין המ' הנו' האחרות השחיתו והתעובו והפכו דברי אלהים חיים ח"ו, ובס' עומר מן על אירא וזמא להר"ר מנחם די לונאנו (ס' יד) כתב שפי' ספרא דצניעותא עשאו רבינו האריו"ל בבחרותו והשיג שם עליו ובס' בן דוד הנ"ל הנדפס ביחד עם ספר עומר מן הנ"ל (אמ"ד תפ"ט) מרבה להשיב על השגותיו (שה"ג), גם ספרו אמרי אמת (להר"מ די לונאנו) כולל בקרת על פי' האריו"ל לספרא דצניעותא, והשגות על פי' מהרח"ו ז"ל ועל פי' ה"ר יוסף מערבי המכונה בן מבלאל על מקצת האירא רבא, ובעל אוצה"ם בענינו ראהו כת"י בוויילנא, וזה אשר מצא שם בראשיתו: [אמר מנחם בן יהודה די לונאנו ז"ל, לפי שידעתי שמורנו כמוהר"ו ז"ל עשה פי' למעט כספרי דלעיתא מעינו כפרס עלס למדרגת הסכמה וערס יגלה אליו דבר ס', לכן הסכמתי לדקוק הפי' ההוא עד מקום שידי מנעת ולהעיר המעיין על מה שראוי, כדתני בנכות ומשמירו על האמת, ולכן קראתי את קונטרס זה אמרי אמת, וכל אוסב האמת יקבל האמת ממי שאמר, וס' אלהים אמת יתמו כדרך האמת, וכן יתשדני שומע באלמו מה האלם שינוא אמרי המלך להשיב את שאר"י אחרי מותו, ואיך לא יראתי לשלוח יד קולמוסי על משית ס', אודיע למעיין כי אדרגה גם הוא לי לישופס ושימת אדוני כמעט אלס, כי קריו"ל עשה הפי' ההוא כתחלת עיונו מסכתו ולכן באו בו קלח דברים אשר לא כן, ואת"כ נכות עליו רוס"ק רות חכמה ובינה אלו הים יכול הים מתקנו או גנוז, אלל לא יכול כי מיד שכתבו קפלו עליו אוסב"ו וכו' וסעתיקו אותו וכו' ונתפשט כעולס לרוב וכו' וכו']. וע' בשה"ג מע"ג אות א' סי' עז) שראתא (אוולאי) קונטרס כ"י שנתוכח הר"ר אברהם מונסון, תלמיד רבינו בצלאל אשכנזי בעל שיטה מקובצת עם מהר"ם די לונאנו על ס' אמרי אמת שחבר להשיג על מהרח"ו ז"ל בחכמת האמת. — הראב"ה בעל ההשגות יזכיר על פני מרפסי מנטונבא כי לא כן עשו שהרפסיו ספרא דצניעותא בוהר בסוף פ' תרומה, ועיקר מקומו הוא בפ' בראשית כמו שגדפס בוהר גדול (היינו ג' דפוסים הראשונים: קרמונא לובלין וזולצבאך, ונדפסו כותב גדול על חצי בוויגין), כי לדעתו ספרא דצניעותא נתחבר קודם זוהר, כי זוהר מביא את הספרא דצניעותא כ"ז פעמים, היינו בוהר העקרי ח' פעמים (בשלח מו: גב: תרומה קע"ו תרויע מה: אחרי ס: נשא קמו: שלח קעה' ואתחנן רסבי) ובארדא וזמא (האוינו) פעם אחת דף רצא ע"א ובארדא רבא שבס' נשא הובא, בצניעותא דספרא"י ח' פעמים: (כתי' קלי, שם ע"ב, קלא' קלני, שם ע"ב, — בספרא דצניעותא קלדי, בצניעותא דספרא קלה' קלוי, שם ע"ב, קלח' קלטי, שם ע"ב, בספרא דצניעותא קמו: בצניעותא דספרא קמא' קמב' קמג', שם ע"ב) לפי שהספרא דצניעותא הוא ליסוד מוסד בכל האדרא רבא, וא"כ מקומו הראוי לו הוא בראש ס' זוהר, ועוד כי ספ"ד הוא פי' על פ' בראשית כי עיקר התחלתו הוא בראשית ואח"כ מפרש המפסוקים ויאמר אלהים יהי אור וגו' ויאמר אלהים יהי מארת וגו' ויאמר אלהים תרשא וגו' ומסיים ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם עד סוף השרא.

הפירושים על ספרא דצניעותא הם אלה: ס' הוד מלך מה"ר שלום בוואנלו (לונדון תקכ"ז ?). בכ"י רד"א נמצא פי' על ספרא דצניעותא להאריו"ל עם הגהות ה"ר אלעזר מפעריש מפראג (רשימת רד"א תקמ"ב). בעל ס' עטק המלך עשה פי' עליו ונמצא בכ"י רד"א תקמ"ב. גם פי' כ"י לה"ר ותיאל מיכל אב"ד דאמנאווע (שפתי ישינם ח"ג). ספ"ד עם פי' הגר"א ז"ל מוויילנא נדפס בוויילנא תקפ"פ. שם תרמ"ג.

י) [סוספס]. ספרי שטא מובא כמה פעמים בילקוט והוא ע"ד הספרי שבידינו, ונקרא ג"כ ספרי של פנים שני ברש"י ויקרא י. יט. ובעל מ"ע (א"ב פ"ב) קורא אותו בשם רש"י (פרשה

ולהודיע עיקרי המשנה, כן כתב בהקדמת משנה תורה, וכן כתב בעל ס' צדה לדרך, ונ"ל שלמדו זה ממ"ש פרק מי שמתו [ברכות יח:] הוא הכה את הארי בתוך הכור ביום השלג דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא, ומוזה באו לומר דרב היה המחבר, ורש"י ז"ל לא כך היה דעתו בפ' א"ט (חולין סו.) שפי' תנא דבי רב קרי לברייתא ששנויה בתורת כהנים דאיקרי ספרא דבי רב לפי שהיה שגור בביהמ"ד כפי כלם, ומדבריו בניגונין פרק האומר נראה, דסבר שר"ע סדרו ושנאו לתלמידיו, אבל לא באר מי כתבו וחקרו. ובסנהדרין (פרק אלו הן הנחנקין) [פוי.] סתם מתניתין ר"מ, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה, ומוזה רצו ללמוד קצת מהחכמים שמחברו היה ר' יהודה, ולדעתי מעו בזה, שכמו שאנו אומרים סתם מתניתין ר"מ, כוונתם שרבי המחבר וכשנונה סתם הוא אליבא דר' מאיר, כן אנו צריכים לומר שהמחבר הספרא כשנונה הברייתא סתם שנאה אליבא דר' יהודה, ור' יהודה אמרה אליבא דר' עקיבא וזה אצלי הכרח נמור להכריע שרב היה המחבר ספרא יהיה מי שיהיה עכ"ל: וכתב עליו הרב ר' יש"ר מקנדיא בספרו מצרף לחכמה וז"ל: אמר יוסף אני הייתי מכיר הרב בוויניציאה (ר"ל בעל קרבן אהרן) וגם הוא נתן לי א' מחבוריו, וכשהראיתי לו מ"ש בת"כ פרשת מצורע (פ"א פרשה ב) אמר רב [ר' חייא] השבתי לפני רבי וכו', נשקני על ראשי שמשם ראה ברורה שלא ר"ע או ר' יהודה חברו, ואע"ג דנהירין ליה שבילי דספרא כשבילי דמתא שהוא המפרש לא שת לבו לדבר הזה, אבל מצאתי אח"כ שהיו ברייתות [של ת"כ] שגורות בפי ר"ל ור' יוחנן ואולי רב חברו ותיכף נתפרסם בעולם, או מקצת ממנו היו בפי הקדמונים, ועדיין לא חובר כלו וצ"ע עכ"ל, וכבר כתבתי בזה בתחלת הספר. [ועוד תשוב תראה בספרי (פרשת שלח) וז"ל: רבי אומר זו קדושת ציצית, ושם בסוף הפרשה מעשה שבאה לבית מדרשו של ר' חייא והוא כדעת הרמב"ם שרב חברו ולא ר' יהודה ולא ר"ש] א' :

ספרא דרב ייבא סבא, ספרא דר' ייסא סבא ב), ספרא דהנוך השפתי ישנים כתב שנדפס שנת רע"מ:

הערות ונוספות מהמו"ל

רב וסתמו אליבא דר' שמעון, מולל ברייתות נדרשות ע"פ י"ג מדות התורה מסודרות מתוך פ' נשא עד סוף התורה כמו ספרא לדעיל ע"ס ויקרא, וויניציא ש"ו, המכורג תקמ"ט, וזולצבאך תקמ"ב. — עם פי' זרע אברהם ח"א דיהרנפורט תקע"א, ה"ב ראדיוויל תק"פ. — עם פי' ה"ד דוד פאירו שאלוניקי תקנ"ט. — ועם תוספות מאיר עין באור קצר על המאמרים הקשים ומ"מ והנוסחאות והגירסאות השונות, וז"ל תרכ"ד.

א) לולא דמסתפינא הייתי אומר שנקרא הספר ויקרא בפי רז"ל ספרא דבי רב, כי הוא הספר שבו יתחילו התינוקות ללמוד בבי רב, לאמר: בבית הספר, כשיגיעו לשנות מקרא, היינו בהיותם בני חמש, יען כי בו נכללה תורת הכהנים ומעשה הקרבנות, וכי כן היה המנהג הזה עוד בזמן חכמי התלמוד, וכמ"ש במדרש תנחומא פ' צו: א"ד אסיא למה הם מתחילין התינוקות של בית רבן ללמוד בספר ויקרא, אלא מפני שכל הקרבנות כתובים בו ומפני שהם טהורים עד עכשו ואינם יודעים מהו מעם חטא ועון, לפיכך אמר הקב"ה שיהו מתחילין תחלה בסדר הקרבנות יבואו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים לפיכך אני מעלה עליהם כאלו הם עומדים ומקריבים לפני קרבנות וכו' ע"ש, וברבה (שם) א"ד אסי מפני מה מתחילין לתינוקות כתו"כ ואין מתחילין כבראשית אלא שהתינוקות טהורין והקרבנות טהורין יבואו טהורין ויתעסקו בטהורין, ובנגד זה היו נקראים שאר החלקים מתורת משה בפי רז"ל בשם שאר ספרי דבי רב, שאח"כ בהשלימם ובגמרם בבית הספר סדר ויקרא היו לומדים שאר חומשי התורה, ודע כי אין מקום בש"ס הנוכר ספרי דבי רב שיבוא בלא מלת שאר, וזו ראייה מוכחת כי כוונתם בשם ספרי דבי רב — שאר חומשי התורה, וכן פירש"י סנהדרין (דף פו') יומא (ע"ד) ורשב"ם ב"ב (קכ"ד) ע"ש. וע' ברכות יא', ויוכל עוד היות כי רב שחבר הספרא הוא הוא אשר קבע למנהג, שהתינוקות בהחלם ללמוד מקרא, יתחילו תחלה בספר ויקרא מפני טעם הג"ל.

ב) ספרא דרב ייבא סבא הוא בעל המאמר הסבא בזהר ריש פ' משפטים עד דף ק"ד, וע' אחר ה"ג דף ז' ע"ב.

עצת חכמה לשלמה המלך. מובא בזהר פרשת ויחי (דף רכה ב): אמר ר' יוסי ודאי הכי הוא והא אשכחנא מלי בספרא דשלמה מלכא ההוא עלאה דקרא ליה עימא דחכמתא דכלא, ורב המנונא סבא הכי גלי ואמר דהא אחוזי ליה דיתיר כו' עכ"ל:

מדרש עשרת הדברות (א). מובא בבחי פרשת נח, רז"ל אמרו (סנהדרין קט). דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב, מאי עבוד, אמרי דבי ר' שילא, נבנה מגדל ונעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות כדי שיוזבו מימיו עכ"ל. ומסיים במדרש עשרת הדברות וז"ל: כדי שלא יעשה לנו כמו שעשה לדור המבול ונעשה שמים חתיכות, ונעשה מלחמה עם המלך שבשמים, והיו באותו המגדל ע' מעלות למזרח, וכנגדם ע' מעלות למערב, והקב"ה ירד שם עם ע' מלאכים ובלבל לשונם עכ"ל. והוא דרשות על עשרת הדברות כו', בבבליאטיקא של רד"א אצל המבורג, ושמעתי מאיש נאמן שראה אותו בדפוס בעיר ברלין אצל השמש, ונדפס עוד הפעם בזאלקווא ולא נמצא שם המאמר שהביא הרב רבינו בחיי ונראה שהוא רק קצור ממנו ב):

ג) ע' שמות למט"ט (ד), שגלה ר' ישמעאל מה שקבל בעת שעלה לשמים. ד' אמשטרדם. רז"ל אמרו (יבמות מז): א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן פסוק זה שר העולם אמרו נער הייתי גם זקנתי (תהלים לו), ועיין תוס' ד"ה פסוק זה וכו' ומסיק ובפסיקתא בח' שמות של מטמרון מונה נמי נער עכ"ל, צ"ל בע' שמות של מט"ט (ובחולין ס. תוס' ד"ה פסוק זה כו' וז"ל א"נ מה שקרא הפייט למטמרון נער לא בשביל הפסוק נער הייתי, אלא לפי שכתובה בספר יוסיפון דלמטמרון יש לו שבע (ס"א שבעים) שמות וחשיב נער עכ"ל, ולא ראיתי בספר יוסיפון נזכר מזה, ובוראי מ"ס הוא ולא ידעתי לכווננו וז"ל: אמר ר' ישמעאל אמרתי למט"ט מפני מה אתה נקרא בשם קונך, בע' שמות וגדול אתה מכל השרים, וגבוה מכל המלאכים וחביב מכל המשרתים ונכבד מכל הצבאות

הערות ונוספות מהמז"ל

(א) הוא אגדות על עשרת הדברות על כל דבור ודבור מענינו, נוסד על חג שבועות, ובאחד מכת"י זוטאטיקאן כרומו נקרא הגדה של שבועות, נדפס ראשונה פירארה שי"ד, וזיניציא שס"ה, וזירונא ת"ז, לזבלין עם ס' ארחות חיים של"ב, זאלקווא תק"ע, זוטאמיר תר"י. ועם צוואת ר"א הגדול לבוב תרי"ח, גם נדפס בקובץ בהמ"ד ח"א, ועוד כמה פעמים בווארשא גם עם ע"ט.

(ב) אמנם ביד הר"י רייפמאנן נמצא בכת"י יתר גדול מאד מהנדפס, ועל השער מפורש שם המחבר ד' אשר בן משלם ועם הקדמה יפה בדרך משל מאיש ושמו ר' יעקב (תוספות עלי קדים תר"ד).

(ג) [תוספה. מדרש עשרת מלכים כת"י די רוסי 327. ענינו הוא ע"ד העשרה מלכים שמלכו מסוף העולם ועד סופו (תרגום שני). הקב"ה הוא ראשון והוא אחרון, גמרווד, יוסף, שלמה, אחאב, נבוכדנצר, כורש, אלכסנדר מוקדון, משיח בן דוד. — נדפס ראשונה ע"י הרחמ"ה בבית עקד האגדות ח"א (פד"מ חרמ"ב). וע"ש בראש דבר שהוכיח כי המחבר היה זמן מצער לפני הגאונים האחרונים, זה ערך אלף ומאתים שנה, וען כי כל דבריו נסבו אך על מלכות ישמעאל, ולא זכר את הנוצרים ומלכות ארום. ומקומו היה בארצות מלכות ישמעאל. בראשו כתוב: „בשם היוצר גבוהים ונמוכים אתחיל לכתוב עשרת המלכים שמלכו ושימלכו מסוף העולם ועד סופו“, ובסופו: „ברוך רחמנא דסייען ברוך נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה אני שמואל בר' יוסף הסופר ש"ץ בן כבוד ר' שמואל הסופר מ"ב בן כבוד ר' יוסף הסופר ז"ל כתבתי ספר זה שנקרא שמו פרק חלק וסימתי אותו בראש חדש שבת והוא יום חמישי בשנת חמשת אלפים וחמשים לציורה באון קשתיל והאל ברחמי יצילנו מן הצרות שאנו שרויים ויראנו בבנין בית הבחירה עם כל ישראל ויהודה אמן ואמן“.

(ד) הובא לכה"ד ע"י הר"ר משה ב"ר מנחם גראף 1678 וחסר מקום הדפוס, ואולי הוא דפוס אמ"ד כמ"ש המחבר, ואולי הוא הוא ספר שבועים שמות של המלאך, וענינו מרכבת יחוקאל עם שמות גוראים, הנרשם בכת"י ר"ד אפנהיים תקמ"ב, וברשימתו הנדפסת המתרגם תקפ"ו המכונה בשם קהלת דוד (ע"י הר"ר אייזיק מעשץ) תחת גו' 315.

סוד העיבור. חברו שמואל, ובספר רזיאל (ד' יח ב) וז"ל: ובספר שבתי שמפרש ברייתא דשמואל וכו' עכ"ל. וז"ל רש"י בפ"ר פ"ו: ומשום דקים לן בברייתא דשמואל ירחינא, ניסן שבו יצאו ישראל מצרים, יום ה' היה והמולד היה ביום ד' אחר הצות בתחלת שש אחרונות עכ"ל, ושם בפרשה נ"א וז"ל: צנים פחים ומפרש בברייתא דשמואל צנים שני מיני צנה שהאדם נכשל בהם. פחים שנים, אף שני מיני חמימות הן שהאדם נכשל בהם עכ"ל. והרמב"ן כתב בפ"י איוב (כו) וז"ל: נחש בריח אבל בברייתא דשמואל של סוד העיבור אמרו, נחש בריח, בעבור שהוא כמו מעוות והוא מבריח מן הקצה אל הקצה עכ"ל, וכן הביא רש"י בפ"י ישעיה (מ יג) כפה ואגמון יום אחד וז"ל: ובברייתא דשמואל מצאתי שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם עכ"ל א':

מדרש סידורו של עולם, הובא בכחיי פרשת קרח [מן לג] וז"ל: ושאלו הוא המדור התחתון וכן כתוב ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים ודרשו רז"ל לדיומא התחתונה של שאול, ומ"ש ישובו ולא אמר ירדו, ירמוז לתוקף היסורין שאין להם קץ, אחרי שהם נאכלים באש של גיהנם, הם חוזרים ומתחדשים בבתחלה, כדי שיהיו עוד למאכלת אש, וכן חוזרים חלילה לדורי דורות, וזהו לשון ישובו רשעים לשאולה, וראיתי במדרש סידורו של עולם, שאול מדור השביעי הוא חציו אש וחציו ברד והרשעים קופצים שם מאש לברד ומברד לאש ומלאך של גיהנם מורד אותם כרועה המנדד את צאנו מהר לגבעה ומגבעה לחר שנאמר כצאן לשאול שתי וכו' עכ"ל:

אות ע

ספר עדינות. הביאו ר' אהרן חזקן בספר קרנים מאמר י"ג וז"ל: וזהו שכתב בספר עדינות זכובים אכלו לאיוב, וכתב הנאון ר' שמשון מאוסמרפאלי בפ"י דין וז"ל: הגה ספר עדינות חברו ר' שמעון הגדול [מגדולי לותר] ואמרו בקבלת שמקורו בא מאנשי כנסת הגדולה מעזרא הסופר, והוא כלו קדש קדשים פלאי פלאות, ונמצא אתנו קצת ולא כלו, כי שמעתי שגנבוהו עו"ג עכ"ל. ועיין שם דבר נפלא בטבע השובב ב):

עצת

הערות ונוספות מהמז"ל

(ז) ברייתא של פנים שני, וישלחו זוטא בהגהות לפי הר"ש פרה פ"ה משנה ז', מדרש שני בפנים אר"ם רש"י סוטה טז וז"ל: ובספרי לא תני הכי להך ברייתא ואומר אני מדרש שני הוא בפנים אחרים. ברייתא דספרי ע' רש"י סנהדרין כ"ט וז"ל: ולשון זה מצאתי בברייתא דספרי ולא בספרי שלנו, אולי בונתו על הספרי זוטא. מדרש פנים אחרים של וישלחו בערוך ערך ברדס ב' וערך סג כתב, ובמדרש פנים אחרים של וישלחו לענין ציצית (איצה"ס). ומה שהשב הרב פני משה על הירושלמי בהוריות ד' ב' דספרי זוטא הוא פסיקתא [זוטרתיא] נראה שאינו אמת וספרי זוטא לחוד ופסיקתא זוטרתיא לחוד (שה"ג):

(א) [סופספ]. סוד שם המיוחד. ר' נחוניא בן הקנה. משם הו"ה ושאר שמות הקדושים, ע' בס' נובלות חכמה ליש"ר מקנריא דף קצ"ח (שפתי ישנים). ונמצא ג"כ בכ"י ית"ש אבל בלי שם מחבר. (ב) [סופספ]. מדרש עזרא. נזכר בהקדמת הר"ר תם ז' יתייא לס' יוספון. וז"ל שם: ואמנם יוסף [בן גוריון] הכהן והוא הגדול אשר כוונתנו אליו כבר נודע ענינו ושלמותו ע"פ וז"ל במדרש עזרא ובמדרש דברי הימים וכו' — הוא בעל שו"ת אהלי תם הגדפס בס' תמת ישראל. הוא חבר כמה חבורים, חבור גדול ברוב דיני הגמרא והרבה שו"ת, חידושים פירושים ודרושים, ס' מעשה נסים או על הנסים באור על היר"ף במקום שאין שם פי' הר"ן, ספרים רבים בשאר חכמות, וכלם עלו על המוקד ביום בערה, ע' בהקדמת בעל תמת ישוים שם, את אביו הר"ר דוד אבן יתייא מוכיחו מן ביום יוסף ביו"ד הלכות מרפות] וחיו מאן נבארכא הוא.

אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בדבר שקלסתיך בתוך ששים רבוא מקדישי שמך קנסת עלי מיתה שנאמר הן קרבנו כו', כל מרותיך מדה כנגד מדה [שמא מדה רעה כנגד מדה טובה וכו'], א"ל הקב"ה למשה אף זו מדה טובה היא שאמרת לך הן שנאמר הנה אנכי שלח מלאך, הן צדיק בארץ ישלם (משלי יא), הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג), כשם שהעלית אותי על ששים רבוא כך אני מעלה אותך לעתיד לבוא על נ"ה צדיקים גמורים שנאמר הן בגימטריא נ"ה. אמר ר' יוחנן עשר מיתות כתובות על משה כו' כו', א"ל יש בי כח יותר מכל באי עולם, א"ל ומה כחך, א"ל אני בן עמרם שיצאתי מהול כמעט אמי, וביום שנולדתי מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודברתי עם אבי ואמי ואפילו חלב לא ינקתי, וכשהייתי בן שלש שנים התנבאתי ואמרת שעתיד אני לקבל התורה מתוך להב אש וכו'. ראה שהוא מאמוראים כמו ר' אייבו ור' יוחנן כמו שתשוב תראה דעתו:

פרקי ר"א הגדול א). בן הורקנוס. מדרשים תמוהים וחרושים וספורי מעשיות מימות עולם [נ"ד פרקים], גרפס בוויניציאה שס"ח. ודע קורא משכיל שפרקי

הערות ונוספות מהמו"ל

אהרן אשר גם הוא חלק מס' הה"י של משה, נדפסו כלם יחד בדפוס קושט' רע"ז בצרוף שאר ספרים אחרים, וויניציא ש"ד ועוד שאר דפוסים שונים, גם נדפסו פטירת אהרן ופטירת משה בקובץ בית המדרש ח"א. גם נדפס פטירת משה הנ"ל עם ל"א נעתק ע"י המחבר ס' בית אהרן וקרא לו "פטירת משה שם עולם" שפד"א תנ"ג ועוד פ"ד, וגם בל"א לבד ונקרא בשם נשיקות משה ויולנא הקס"ח, וכהיום נעתקו ונדפסו בכל המחזורים.

א) התנא ר' אליעזר הגדול בן הורקנוס [ג"א תלת"ג], תלמיד ר' יוחנן בן זכאי (סוכה כה) או חברו (ע' ביצה ה); הוא סתם ר' אליעזר הנזכר בגמרא והוא היה מתנאי קדמאי בזמן הבית. אביו הורקנוס היה עשיר גדול ודר סמוך לירושלים, וכשהיה ר"א בנו בן כ"ח (ג' אדר"ג ב"ב) שנה, עוד לא ידע קרוא אף ק"ש ותפלה ובהמ"ז, ויועזב את עבודתו עבודת האדמה בכית אביו ויברח מפניו ויעל לירושלים ויבא אל רבן יוחנן בן זכאי ללמוד תורה. בישיבת ריב"ז גדל והצליח בלמודו עד להפליא, עד כי התנא ר"ע היה אח"ז תלמידו (ע' פד"א פ"א וב'). והיה זה בזמן הבית ואחר חרבנו (סוכה כח). והוא חבר את הס' פרקי דר"א, כדעת הכוזרי והיוחסין וצ"ד: סה"ד; ובעל אוצה"ס כתב כי יותר נראה שהוא לר"א ב"ר יצחק ב"ר יהושע ב"ר אבון, סתם והעלים יחסו ולא פירש מי הוא זה ר"א ב"ר יצחק ב"ר יהושע ב"ר אבון? ואני מצאתי שלשלת יחסו בס' מערך לחמה לה"ר יש"ר מקנדיאה שמבוא בשם הרקח, והוא: ר' קלנימ'ס זקוק (אבי ר' שמואל החסיד אבי ר' יהודה החסיד משיפריא) קבל מאביו רבינו יצחק קבל מאביו רבינו אליעזר הגדול בר יצחק בר יהושע בר אבון, הוא ר' אבון זקנו של ר' שמעון הגדול ממגנצא זרבי אליעזר הגדול למד תורה לפני רבינו שמעון הגדול, כי אביו ר' יצחק נפטר כשהיה ר"א עדיין קטן ונדרלו ר"ש בביתו וילמדוהו תורה הוא ורבינו גרשום מאור הגולה ור' יהודה הכהן עב"ל בקצור, ולפ"ז היה בימי ר' משה הדרשן וכימי רבותיו של רש"י ר"י בר יקיר ור"י בר יהודה, ור"י בר יהודה זה (רבו של רש"י) היה תלמידו של ר"א הגדול. — רב נטרונאי ריש מתיבתא ורב עמרם גאון והכוזרי כנוהו בשם פרקי ר"א בן הורקנוס. מבעל הערוך קרא לו שם תמיד ברייתא דר"א, והוא השם הקדמון והישן, כי כארבעים שמות שונים יכונה שמו בספרים, גם רש"י (בראשית יג) ור"ת בס' הישר (סו' תרס"ח) קוראים לו כן, ותוס' כתובות (צט') בשם הגדרת ר"א, — הראשונים שהוכירוהו הם ר' שמעון קירא (בעל הלכות גדולות לדעת הראב"ד), רב נטרונאי ריש מתיבתא, רב עמרם גאון, רב שרירא גאון, רבינו הננאל, ובעל שבלי הלקט בספרו מזכירו שמונה פעמים בשם פרקי דר"א וז' פעמים בשם ברייתא דר"א. הרב החכם רח"מ הורוויץ במאמרו "אגרת פתוחה" הנספת למ"ע בית תלמוד יוכיח, כי ר"א בעצמו לא כתב את הפדר"א, כפי ש' טעמים: א) באשר הוא בעצמו יספר בתולדותיו וכאשר נראה מתיבתא מעשה בראש פ"א מפדר"א [טעם קלוש הוא, ויוכל היות כי הב' פרקים הראשונים אמנם נוספו אחר כך לדעת מי הוא ר' אליעזר ותולדותיו, ואדרבה מזה ההתחיל בראש פרק ג' בלשון "ר' אליעזר בן הורקנוס פתח" נראה ומוכח שרק כאן הוא התחלת הספר, וכתב על עצמו בלשון נסתר כמו שכתב ר' הושעיא רבה ע"ע בראש ספרו בראשית רבה, שלדעת הרקח חברו ר' הושעיא רבה ורמזו שמו בגימטריא, ואהיה שעשועים" עם ה"ב אותיות, הנתחיל בראש המדרש בסוף חז, וכן נמצא אצל כמה מחברי ספרים כ"ב]. ב) תנאים רבים נמצאים בפדר"א

הצבאות ויקר מכל החיילות במלוכה ויקר ומפני מה קוראין לך בשמי מרום נער ואמר לי מפני שאני חנוך בן ירד, וכשחטאו בני דור המבול ואמרו לאל סור ממנו וכו' או העלני הקב"ה מביניהם להיות עליהם עד בשמי מרום לכל באי עולם, כדי שלא יאמרו הרחמן הוא אכזרי ח"ו וכו' ואף אם הם חטאו בניהם ובנותיהם (בספר חכם הרוים גורם בנים ובנות מה חטאו סוסייהם ופרדיהם וכו') מקניהם וקניניהם כהמות להיות ועופות מה חטאו אשר נאספו ומהן ואברן הקב"ה מן העולם לפיכך העלני הקב"ה לעיניהם לשמי מרום להיות עליהם לעד לעוה"ב כו'. באותה שעה כשהעלני הקב"ה לשמי מרום, באו ג' מלאכים מן מלאכי עזא ועזאל, והיו מסטינים עלי ועליהם בשמי מרום ואמרו לפניו, רבש"ע לא יפה אמרו לפניך הראשונים שלא תברא את האדם, והשיב להם הקב"ה אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול לך, וכיון שראו אותי אמרו לפניו, רבש"ע מה מיבו של זה שעלה למרום לא מבני בניהם של אלו שנאברו בימי המבול הוא (לא הבנתי מלות מבני בניהם) ומה מיבו ברקיע, והשיב להם עוד הקב"ה ואמר להם מה מיכבד שאתם נכנסתם לדבר ואני הפצתי בו יותר מכלם, להיות שר ונגיד עליכם בשמי מרום, מיד עמדו כלם ואמרו אשריך ואשרי הוריק שרצה בך קונך, ומפני שאני קטן ונער ביניהם ונער אנכי בשנים, לפיכך קורין אותי נער עב"ל. ודע ידיד הקורא, מ"ש הציוני פרשת בראשית וז"ל: דע שמאנוש ואילך בא רפיון וחלש בעולם, מה היה חמאם גלה איש סודי (כוונתו על בעל הרוקח שעשה ספר סודי רוי) שהיו מהלכין מסוף העולם ועד סופו, ומביאים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, ועשו מהן ע"ז בד' רוחות כשעור אלף פרסה והיו מורדין חמה ולבנה כוכבים ומזלות, לשמש להם כדרך שמשמשין לפני הקב"ה, והיאך היה היכולת בידם, אלא שמחזאי ועזאל למדו להם כל מעשה כשפים ואו קטרונו המלאכים ואמרו מה אנוש כי תזכרנו. (אמר הכוזב הוא מ"ש רז"ל בב"ב (מו), במתניתא תנא יורד ומתעה ועולה ומרגיז, שמלאכי שמחזאי ועזאל למדו להם מעשה כשפים והם קטרונו, כמש"ל בע' שמות למט"ם שהבאתי לעיל), מה אדם לא נאמר אלא מה אנוש, שהיה ראש לע"ז ואז עלתה השכינה שנאמר עלה אלהים בתרועה עב"ל, וזה המאמר לקוח מע' שמות למט"ם ועיין שם יותר באריכות, וכן הביא מה שהביא בעל ילקוט ראובני (פ' בראשית דף כג עמוד א' ב' ג' ד') אמר ר' ישמעאל וכו' בשם סודי רוא ודף כ"ה ב' בשם חכם הרוים הכל תמצא בע' שמות למט"ם. ותוספות (ביבמות טז ד"ה פסוק) קראו אותו פסיקתא, וז"ל: ובפסיקתא בע' שמות למט"ם (א) מונה ג"כ נער עב"ל: ספר העיון ב). השפתי ישנים ייחסו לרב חמאי גאון. אבל מצאתי נאמן להחסיד ר' ש"מ בס' האמונות (שער ד' פ"ז) וז"ל: ובספר העיון לרב חמאי ראש המדברים, המקובל הגדול מחכמי המשנה והתלמוד כו', ולא הזכיר גאון, וברקאנמי פ' בראשית על פסוק ויתהלך חנוך וז"ל: ובלשון זה כתב רבי חמאי בספרו הנקרא ספר העיון אל תמר בו לכוון לך בו בעת התפלה עב"ל:

אות פ

מדרש פמירת משה ג). מובא בילקוט פ' וילך ומתחיל: הן קרבו ימיך למות א"ר אייבו

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) ועיין מ"ש המחבר גם בהקדמתו למדרש אגדת בראשית.
 (ב) הוא ס' קבלה ומדות על עניני מציאות השם ובאור כל הספקות בענין אחדותו, וכמה תפלות, ד' כת"י רד"א שונים. ראשיתו: נדפס בספר לקומים מרב האי גאון ס' ה', וסופו שם בשם שער השמים (קבלה על סוד הכרכבה והחשמל) המיוחס לר' יוסף ב"ר אברהם ניקמיליא, הנדפס בווארשא תקנ"ח.
 (ג) הוא מדרש אגדה על מות משה רבינו ע"ה והוא חלק מס' דה"י של משה, גם מדרש פמירת

וירידתם, ונשיאותם ושפלותם, ומשך תנועתם, והוא מחכמי ישראל המפורסמים עכ"ל, ואנו אין לנו בה אלא מעט תקופות:

פרקי ר' יוסי. מובא ברוקח (סי' שי"ב) וז"ל: ואמרינן פ"א דברכות (ג.) תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחרבות ירושלים וכו' עד כשישראל נכנסים לבכננס ולבמ"ד ועונין יהא שמייה רבא וכו', ובפרקי ר' יוסי מצאתי א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך והגיע זמן תפלת מנחה ונכנסתי לחורבה אחת מחרבות ירושלים להתפלל בו, ולא עוד אלא בשעה שישראל נכנסין לבכננס ולבמ"ד ועונין אמין יש"ר מברך אומר הקב"ה אשרי המלך שמקלמין אותו בביתו כך, מתי אשוב לביתי מתי אשוב להיכלי, מתי אקבץ את שארית ישראל בני מבין האומות עו"ג שיהיו מהדרים ומפארים ומרוממים ומקדשים קדושת שמי הגדול ע"כ:

פרקי בן עזאי. הזכיר רש"י (ברכות ד' כב.) ר' יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ, פי' הלכות ד"א, כגון דרכם של ת"ח שהיא ברייתא ופרק בן עזאי הנותן ד' דברים אל לבו עכ"ל. ותוספות (ערוכין נג.) בד"ה משיירין) וז"ל: בפרק בן עזאי קתני משיירין פאה במעשה קדרה ואין משיירין פאה במעשה אילפס, ורש"ל הגיה, במסכת דרך ארץ פרק הנכנס:

מדרש פליאה א). מתחיל בראשית ברא אלהים כו' הה"ד אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי. וכן בכל הפרשה מתחיל פסוק ופליאות נשגבות מדובר בו, דפום וויניציאה ישן:

פסיקתא דרב כהנא ב). מאמרים נפלאים וגוראים והוא מיוסד על סדר הפטרות ד' פרשיות: פסיקתא

הערות ונוספות מהמו"ל

א) ונקרא ג"כ ספר הפליאה ויש קורין לו מדרש נחום בן הקנה. בהקדמת ספר מגלה עמוקות מיחסו לר' נחוניא בן הקנה התנא [כי פליאה בנימי נחוניא עם הכולל]. בשפתי ישנים וסה"ד מיוחס לאביו הקנה. הרמ"ע מפאנו במאמר אם כל חי מספרו עשרה מאמרות (ח"א סי' י"ז) מיחסו להר"ד אביגדור קרא מפראג, ובכ"י מינכען ג' 22 מיוחס לר' אלקנה בן ירוחם ושם ג' 95 נוסף עוד שם זקנו ר' אביגדור. ובספר קרנים כתוב בפליאה של ר"ג קארו, ובס' תקון וששכר כתב: ובס' מעמי מצות לר' קנה וז"ל בן ר' אביגדור ממשפחת ר' נחוניא בן הקנה וכו' ובס' סתרי תורה הנקרא פליאה וכו' ע"כ ובגנראה הוא חלק אחד מ"ס הקנה, וגדפס בקאריץ תקמ"ד.

ב) ובכת"י די רומי נקראת גם מדרש הפטרות. הפסיקתא העתיקה הזאת נסדרה בזמן הבני תלמוד ירושלמי, זה ערך אלף וחמש מאות שנה. היא הפסיקתא אשר ממקורה ומעינה שאבו בעלי המדרשים, וגאנוני קדמאי רב אחאי גאון בשאלות, ר' אליעזר הקליר, רב סעדיה גאון ורב האי גאון, ר' שמואל בן חפני גאון, בה"ג, הערוך, רש"י ובעלי התוס', אור זרוע, שבלי הלקט, הרקח, העיטור, הראב"ן, חמ"ג, המדרכי, בעל ארחות חיים (ר' אהרן הבהן מלונגיל), המנהיג, מגורת המאור, אבודרהם, וליקט שמעוני ועוד רבים, כלם שאבו ממעוני פסיקתא זו דרשות יקרות ופנינים יקרים בבאורי מקראות, והיתה חשובה בעיניהם כ"כ, עד אשר גדולי הפוסקים הנזכרים הביאו מאמרים רבים ממנה גם לפסק הלכה. — בתשובת רבינו משולם כ"ד משה (אחד מחכמי אשכנז הקדמונים ושאל פי חכמי ירושלים בזמן דבתו של רש"י) שהשיב לאחיו ר' נחמיה לענין הפטרת חתן שנדחת מפני ג' דפורענותא וז' דנחמא, הכתובה כפרס הגדול לרש"י (סדר פרושות ד' ס', דפוס קושטנטינוא תקס"ב), נמצא ראשונה יחס הפסיקתא לרב כהנא, וז"ל שם: לפי שאותן הפטרות שפסק רב כהנא, נמנו וגמרו שלא להחליפם בהפטרות אחרת, ותשובה זו מובאה גם באור זרוע הגדול (סי' שצ"ז ותס"ד), וז"ל: אשתקד בשנה שעברה ישבו זקני קהלנו ונתישבו בדבר, נמנו וגמרו שלא להתליף אותן הפטרות שאומרים באלול ומט"ו באב ואילך, באותה הפטרת של חתן, הואיל ופסקה רב כהנא, וכן מובאה גם במדרכי (פ"ד דמגלה) וז"ל: כתב רבינו משולם כו' שלא לרחות הפטרות גו"ע אר"ק שר"ש [נחמו, ותאמר ציון, עניה סוערה, אנכי, רני, קומי, שוש אשיש, דרשו, שובה] הואיל ופסקה רב כהנא [וע' בתוס' מגלה לא ע"ב ד"ה ר"ח מבואר בהדוא שכל עיקר המנהג הקדוש היה של הפטרות ג' דפורענותא ושכ' דנחמא ותרת' דתיובתא (דרשו בצום גדליה ושובה

שפרקי ר"א לא נדפס כלו כאשר תראה בספר ציוני (פ' ויצא) כתב וז"ל: בפרקי דר"א רב אמר אנא הויתא בכרכי הים ושמענא דהוו קריין לגרמא דשדרא דאשתאר בקברא מכל גופא בתואל רמאה, שאילית עליה אמרי הוא ברישיה דחויא דאיהו רמאה. והוא גרמא הוא רמאה מכל שאר גרמין דתניא א"ר שמעון ההוא גרמא למה אשתאר יתירא מכל שאר גרמין [משום דאיהו רמאה דלא סביל מעמא דמוזני דבני נשא כשאר גרמין] ובנין כך הוא תקיף מכל שאר גרמי והוא ליהוי עיקרא (צ"ל עקבא) דגופא וגופא אתבני מניה הה"ד בת בתואל הארמי כו'. ולא מצאתי זה המאמר או מקצתו בפרד"א הנדפס א' אולי הוא באותיות ר"א שהזכרתי באות א' ב). ובספר אדם שכלי הנקרא הדרת קדש ג' בעיקר י"ג בפ"י וז"ל: וכן בפרקי ר"א אמר ר' שמעון ההוא גרמא למה ישאר יותר משאר גרמי משום דאיהו גרמא לא סביל מעמא דמוזני דבני נשא, ובגוני כך הוא תקיף מכל גרמי והוי ליה עיקרא דגופא אתבני מניה כו' עכ"ל. וכן מביא בספר כל בו (סי' ט"ז) וז"ל: ואחר כל התפלות אומר עלינו לשבח, בפרקי ר"א אומר שבת גדול יש בעלינו לשבח על כן צריך לאמרו מעומד וכו' עכ"ל ולא נמצא בנוסחאות שלנו. וכן בס' פענח רוא על התורה (פ' תזריע) וז"ל: בפרקי ר"א יש דקבת ארנבת טוב להריון עכ"ל. וכן כתב החכר בספר הכוזבי (מאמר רביעי סי' כ"ט) וז"ל: ונשאר עדין מן החכמה המיוחדת בענין זה (ר"ל חכמת התכונה) ספר הנקרא פרקי ר"א בן הורקנוס, בו מדת הארץ וכל אחד מהגלגלים ושבעי הכוכבים והמזלות והצורות ובתיהם וטובתם ורעתם, ועלייתם וירידתם

הערות ונוספות מהמו"ל

בפרד"א והמה היו תלמודיו ורבים מהם תלמידי תלמודיו שהיו אחרי מותו [גם זה טעם קלוש הוא, ויוכל היות כי נוספו על הפרד"א באמת כמה מאמרים מתלמידי תלמודיו אח"כ, וכמ"ש המחבר וז"ל במלת וחר אצל רשב"י, ע"ש]. ג) באשר יאמר תמיד, ר' אליעזר אומר" ד) באשר ידבר מר' אליעזר בלשון נסתר בגוף שלישי [גם הטעם הג' גם הטעם הד' חלשים הם וכמ"ש לעיל]. ה) באשר הפרד"א סותר לדברי ר"א בשאר מקום וביחוד ע"ד חשבון התקופות; הנה יספר כי ר"א היה ע"ה ובב"ר א' ובירושלמי מגלה פ"א מצינו את ר"א בין התינוקות שדרשו מנצפ"ך; בפרד"א יאמר פנחס זה אליהו וא"כ היה כהן ובב"ר יאמר ר"א פ' ע"א דאליהו משבח בנימין היה [וא"כ נוכל להעמיד ה' טעמים רק על א' והוא טעם החמישי, אשר גם זה הטעם איננו איתן אמיץ וחזק כ"כ בעיני]. ומפני עור ט' טעמים החליט כי פרקי ר"א כתבו בא"י ולא בבבל, ע"ש. והוא החבור הראשון אשר לא נמצא אתנו חבור קודם לו מוזמן שנחתם החזון כתובת ספרי הנבואה (רד"ל).

נדפס ראשונה קישט' רע"ד, ויוציא ש"ד ושר"מ ושס"ח, סבינויטה שב"ז, לובלין שנ"ה, קראקא שע"ז, דיהנפורט תנ"ג, אמ"ר תס"ח—ט' ותע"א ותפ"ה, פראג בלי שנת דפוס, ושם תקמ"ד, זאלקווא תקנ"ד, שם תקס"ה עם הגהות קצרות, הוראדנא תקנ"ז, בדרטשוב תקע"ח, ווארשא תקצ"ב, לבוב תרי"ה, ועם פי' בירת הגדול מה"ר אברהם אהרן ברודא ווילנא תקצ"ח, ועם פי' כוהר"ו אוינהאן (בעל פי' מהר"ו על מד"ר) המכונה מדרש תנאים שם תקצ"ט. ועם פי' הגאון ר' דוד לוריא מביחאב (רד"ל) ווארשא תרי"ב.

א) ע' לעיל מה שהעירותי בהקדמת המחבר צד 4.

ב) אמת נכון הדבר, כי רק מעט מהרבה נדפס ממנו עד היום, כי כיום כבר מציא יד הרב החכם רח"מ הורוויץ הוישב בפפד"מ לקבץ נדחי מאמרים רבים וכן שלמים, מפורזים ועזיר שם ועזיר שם, עד אשר הצליח לעשותו שלם כיום נתינתו, והוא מחזיק עתה כמעט משנה מאשר הוא בדיני היום, ונוסף ע"ז הגיהו ותקנו משפוני ממוזני ששה עשר כתבי יד ישנים הנמצאים בבתי עקד ספרים שונים (הכ"י היותר קדמון מהט"ז כ"י אשר באו לידו הוא הכ"י קאזאנאטא ברומי משנת פ"ה (1825)) והנהו עומד הכן להוציא לאור בקרב הימים עם פירושים והגהות כת"י מגאוני עולם: פירוש רבינו יהודה בן נסים, באור בעל בחינת עולם והגהות הגר"א ור' יעקב עמרן וז"ל.

ג) מחברו הוא הר"ד שמעון בר שמואל, והרמ"א בספרו תורת העולה (ח"ג פ"ה) מביאו וז"ל: „וכן יסד רבי שמעון הגדול בתפלתו הדרת קדש“, והוא על י"ג עיקרים ועניני מוסר ותשובה, ונדפס בטהנגענץ ש"ב, לובלין שנ"ט, הוראדנא תקנ"ז, זאלקווא תקס"ה.

פסיקתא רבתי א). הובא בתוספות ומרדכי:

פסיקתא זוטרתי ב). מדרשים ומאמרים תמוהים מספרא וספרי ומכילתא מפ' ויקרא עד סוף התורה נדפס ד"ו ש"ו: והתם שמו כמה פעמים טוביה בר אליעזר

הערות ונוספות מהמו"ל

א) ויש קודין לה מדרש נחמות, אחד ממדרשי רו"ל הקדמונים בדברים כמו הילמרנו ושאלתנו וכו' מ"ז פרקים או פסקות על ר"ח והנוכה וד' פרשיות ופסח ושבעות וג' הפטרות דפורענותא וז' דנחמתא ור"ה וצ"ג ושבת טובה ויו"ב, והילקוט מנאי מאמרים בשמה, וע' ברש"י ישעיה (גא יד), מביא: „מדרש אנדה בפסיקתא רבתי" בטעות, ואולי תחת מלת רבתי ברש"י צ"ל אנכי כי הוא נמצא בפסיקתא דאנכי בפסיקתא דר"ב, וזה נקרא בדפוס פסיקתא דרב כהנא ונסודר כסדר הפרשיות, פראג ת"ג—ט"ו, ועם הגהות ר"ז היירנהיים כ"ו: צעדנער, — עוד כנ"ל עם פ' קצת מלות קשות בסופו שקלאב תקס"ו ושם תקע"ג. — עוד כנ"ל עם הגהות ופירוש למהרו"ז ויינהאון ברעסלויא תקצ"א, ועם פ' זרע אפרים מהגאון ר' אפרים זלמן מרגליות לבוב תר"ג. ועתה נהג נדפס עוד הפעם בווארשא, הפסיקתא רבתי עם פ' זרע אפרים מהגאון ר"ז מרגליות ועם הגהות ופירוש מהרו"ז והגהות הגרד"ל מכת"י. וע' כמבוא לפסיקתא דרב כהנא למהר"ש באָבער שהוכיח כי הפסיקתא רבתי הנדפסת (פראג, שקלאב, ברעסלויא ולבוב) צעורה היא לימים מהפסיקתא לר"ב, ונסדרה בשנת תשע"ו לחרוב, כמו שכתוב בתוכה (פסקא א): „הרי כמה זמן שחרב בית חיינו הרי שבע הרי יובל הרי שבע מאות ושבעים ושבע" ע"ב. והנה חרבן הבית היה בשנת ג"א תתכ"ח, א"כ זמן חבורה הוא בשנת ד"א תר"ה (ומ"ש עוד שם ועתה הוא כבר אלף ומאה והמשים ואחד [הוא ד"א תתקע"ט]) הוא נוסף מנעתיק מאוחר שציון זמן העתקתו) כמ"ש הגאון בעל זרע אפרים בפירושו שם והפסיקתא דר"ב נסדרה בזמן חבור תלמוד ירושלמי. ובשביל שבפסיקתא רבתי נוספו פסקות רבות הבלתי נמצאות בפסיקתא דר"ב קראו לה „רבתי", כי בפסיקתא הישנה לא נמצא לחנוכה רק פסקא אחת: ויהי ביום כלות משה, וברבתי נמצאו עוד שבע פסקות אחרות: מזמור שיר חנוכה הבית, ביום השמיני נשיא, וזקח אליהו שתיים עשרה אבנים, ותשלם כל המלאכה, ויהי המקריב, והיה בעת ההוא אחפש את ירושלים בנרות (צפניה א), למנצה על נגינת (תהלים סא), ולשבעות תחת פסקא בחדש השלישי יש ברבתי ה' פסקות אחרות: מתן תורה, עשר דברים (עשרת הדברות), פסקא תניא דעשרת הדברות, פסקא תליתא, דברא שתיתא, ותחת פסקא בחדש השביעי לר"ה יש ברבתי ו' פסקות אחרות, ותחת הפטרת חזון ישעיה החסרה ברבתי נמצאו שם שתי פסקות: על נהרות בבל, ובכו תבכה, ובמקום הפטרת רני עקרה תמצא ברבתי פסקות גילי מאד בת ציון, רני ושמחי בת ציון, והפטרת דרשו חסרה שם לגמרי, וגם אותן פסקות אשר שם אחד להן בשתי הפסיקות מאמריהם משונים זה מזה, וזה האות כי לא אב אחד הולידן, ומסדר הפסיקתא רבתי כבר ראה את הפסיקתא דר"ב העתיקה והשתמש בה, ושאל מנחה מאמרים רבים ויצגם בסגנון אחר, וע' במבוא לבאָבער באריות, וכמה גאונים גדולים שגו בזה שחשבו את שתי הפסיקות, פסיקתא דר"ב ופסיקתא רבתי, לאחת.

ב) פסיקתא זוטרתי הוא מדרש לקח טוב מרבינו טוביה בר אליעזר (ע' לעיל במדרש לקח טוב). שמו הפרטי והעיקרי הוא לקח טוב ע"ש המחבר ועל כי פותח המידר את דבריו בפסוקים המוכללים בקרבם מלת טוב, וגם בתחלתו פותח בפסוק כי לקח טוב נתתי לכם. ח"ב על ויקרא במדבר ודברים המכונה פסיקתא זוטרתי נדפסה בוויניציא ש"ו ושם שס"ה, פראג שע"ח ותפ"ד עם העתקה לטינית, וכיר הג"מ חיר"א היה כב"ו גם על בראשית ושמות, ופירושו על חמש מגלות נמצא בכ"ו די רוסי אשר בפארנא ובאוקספורד, וכתב הג"מ חיר"א שהר"ש אלקבץ בספרו שרש ישי על רות וזמנת הלוי על אסתר מביא פירושו לח"מ. וה"א על בראשית ושמות יצא לאור ראשונה ע"י החכם מהר"ש באָבער עם הערות ותקונים ומבוא גדול בוילנא תרמ"ד ובעת ההיא הוציא שם הרב ר' אהרן משה פאדווא מקארלין את שלשת הספרים האחרונים (ויקרא במדבר דברים) עם באורו (באור הרא"מ) ועל ח"מ עוד לא נדפסו.

הפסיקתא זוטרתי, הוא כעין מדרש על התורה וחמש מגלות, מלוקט ממדרשי רו"ל בתלמוד בבלי ספרא ספרי נתחומא ומדרשים. רבים הביאוה בשם פסיקתא תתם ובעל זית רענן על הילקוט קוראה תמיד פסיקתא זוטרתי וכן כמה מהאחרונים.

המדרש לקח טוב על מגלת אסתר הוציא לאור הרב מהר"ש בוולנא שנת תרמ"ז עם הערות ותקונים ביחד עם עוד ב' מדרשים על אסתר מדרש אבא גוריון ומדרש פנים אחרים, קבצם יחד לאגודה אחת, והדפיסם בכרך אחד.

ישראל בשבת שובה) נובע ממקור פסיקתא זו וממנה יצאה ההוראה לכל ישראל, וע' באבודרהם בסדר הפרשיות וההפטרות, וכתובות הרשן שאלה י"ט, ומ"ש שם בתוס' "פסיקתא" סתם, כוונתם לפסיקתא דר"ב]. וכן בהעיוור כתב: "בפסיקתא דרב כהנא רבא" (עשרת הדברות דף מ"ג), וכן הזכירו רבינו מנוח בפ"י הרמב"ם הלכות לולב (חבור על הרמב"ם נדפס בקושט' תע"ח), ובה' סוכה פ"ו הזכיר ב' מאמרים בשם פסיקתא דרב כהנא. אפי' המיוחס לרש"י על ב"ר (פכ"ח) כתב, "וכן מפורש בפסיקתא דרב כהנא" (אף כי לא נמצא המאמר בפסיקתא זו). הג"מ חיד"א ראה בקלף כ"י ישן נושן דף אחרון בפסיקתא וכתוב בסוף הדף: "חסלת וזאת הברכה ברוך המקום שזיכני להשלים פסיקתא דרב כהנא", וראה ג"כ בס' ישן אויה דפים על הפטרות וכתוב עליהם, "פסיקתא דרב כהנא", וכן בכ"י הרשד"ל סיים בסוף "חסלת פסקות דרב כהנא", ובכ"י אוקספורד סיים, "חסלת פסיקתא דרב כהנא כו' שלמתי וסיימתי כל הספר מרב כהנא" ע"כ, גם בעל מ"ע (פ"א ופנ"ז) מביא "פסיקתא דרב כהנא", רק בזמן האחרון ויחסו האחרונים גם פסיקתא רבתי הנדפסת, לרב כהנא, וברפוס שקלאב ברעסלויא ולבוב כתבו על שער הספר "פסיקתא רבתי דרב כהנא", מאמרו ראו כי הקדמונים הביאו פסיקתא דר"ב, חשבו כי כוונו לא הרבתי, לא כן בדפוס ראשון דפוס פראג נרשם בשער הספר רק פסיקתא רבתי, וע' בפסיקתא רבתי דפוס ברעסלויא שכל הגאונים בעלי ההסכמות אשר הסכימו על בעל "הגהות ופירוש" שם נמשכו אחרי האחרונים וקראוהו "פסיקתא רבתי דרב כהנא" רק האחד, הגאון ר' יחזקאל פייוויל מ"מ דק"ק ווילנא בהסכמתו שדי בה נרגא וקראוהו רק בשם פסיקתא רבתי לבד. וכן העיר גם הג"מ חיד"א וז"ל: ובס' זה ינהמנו (דף לו) מביא מאמר הפסיקתא רבתי על שם פסיקתא דר"ב, ואין הדבר כן, אח"י ראיתי בסה"ר שכתב: "פסיקתא רבתי דרב כהנא, מאמרים נוראים ונפלאים, מלוקט מתנאים ואמוראים מובא בתוס' ובמרדכי ע"כ", ואפשר שגם פסיקתא דר"ב קורין לה פסיקתא רבתי דר"ב, וכן ע"ל הג"מ חיד"א, גם בס' ציוני פ' תשא הזכיר פסיקתא דר"ב. גם בא זכרו בגמרא (שבת קנב) רב כהנא פסק סידרא קמיה דרב, פרש"י מסדר פרשיות של פסוקים, ואפשר שהכוונה על הפסיקתא שסדר אותה קמיה דרב, ורב כהנא סתם זה הוא הראשון תלמידו של רב וי' ויחנן [כי לדעת בעל סה"ד ג' רב כהנא סתם (בלי צירוף שמות אבותיהם) הו', רב כהנא זה תלמידו של רב זר"י, ורב כהנא חבורו של רב יוסף לפני רב יהודה (עירובין סז), ורב כהנא תלמיד רבה (או רבא) ורבו של רב אשי (מגלה ז)] (ע' סנהדרין ל"ו וברש"י שם, וברש"י ותוס' שבת קמז ד"ה רב כהנא), ובימיו ר' חייא עלה ממבבל (ע' מנחות נג; ובתוס' שם ד"ה כי סליק), ועלה לא"י לתלמוד תורה מר' יוחנן (ב"ק קיז) וע"ש בתוס' וברש"י, ותוס' גיטין פד: ד"ה זר"י, ושמה סדר הפסיקתא הזאת, אשר היא כלה קבוצת אנדות ירושלמיות, אסף וקבץ דברי תנאים ואמוראים אשר דרשו באגדה בעניני הפרשיות והיו לאחדים בידו, זעליהם יסר ר"ב מדרשו, והמאמרים שלא נזכרו בשם אמרם הם דברי רב כהנא, שנקרא הספר על שמו, כן דעת הגאון דר"ל בהגהותיו על הפסיקתא (כ"י), ועוד נוטה דעתו יותר לומר כי מסדרה היה רבי כהן הנוכח בירושלמי (וע"פ הרגל בשמות אמוראי בכל קראוהו רב כהנא) שהיה בימי אמוראי המדרשים ר' לוי וחבריו (ע' סה"ר) יען כי כל הפסיקתא היא אגדה ירושלמית של אגדה ירושלמית (לכד התנא דבי אליהו שנסדר מן רב ענן בבבל) וכמה סוגיות הלכות שמוכאין בה הן כנוסחי תלמוד ירושלמי, וכן נוסחי הברכות והתפלות, ולא נמצא בה דרש אחד מחכמי בבל, כי נסדרה עוד קודם סידור תלמוד בבלי, וב"פ נמצא בתלמוד בבלי במערכת אמרי' ונמצא המאמר בפסיקתא זו, ומוזה ראיה כי כבר היתה פסיקתא זו מסודרת לפניו. וע' במבוא לפסיקתא זו ממהרש"ב.

והנה מיום היותה, הברה ונסדרה [בזמן חבור תלמוד ירושלמי] עד הרוז וזה אשר איתנו חיים בו, עבר עליה ערך אלף וחמש מאות שנה, ספונה ממונה וגנוזה היתה בכ"י באוצרות הספרים, אשר ליהנות לאורה הגדול לא זכו רק אחד מרבבה, מיתודי סגלה, עד אשר העיר ה' את רוח גבר חכם בעו, הוא הגבר הוקם על, חוקר נפלא, צולל במים אדירים עד תהום רבה, ומעלה פנינים, יקרים כספירים, הוא הרב החכם ר' שלמה באַפּער, יהי שמו מברך, ויאזור מתגנו ויעמוס על שכמו מלאכה וחכמה רבה כזו, להוציא תעלומה אור, לברר לצרף וללכּן את הנוסחא הישרה והמתוקנת, לעבור על כל דבריה בעין הודרה ולהעמיק עד היסוד בה ולערוך עליה הערות יקרות ונחוצות, מ"מ משני התלמודים, ספרא ספרי ומכילתא מדרשים וילקוט וספרי קדמונים, למלא החסרונות ולתקן השגיאות אשר נפלו בה מידי מעתיקים שונים, לפרש מאמרים סתומים, לבאר הוראות מלות זרות אשר באו בה, ועוד ועוד סמה תקונים, ועם מביא גדול המצוי אור על הפסיקתא בכלל וברפרש, והגיונו ע"פ ד' כת' י אלה: כת' הנמצא בצפת ונעתק במצרים, כת' מעיר פּעס באפריקא, כ"י מאוצר הספרים באוקספורד, כ"י מאוצר הספרים בפארמא. ובישע הברת מקיצי גדרמים יצאה לאור בעיר לוק שנת תרכ"ח. ה' יגמור בערו ומעשו ידיו אל ירף לדלות עוד מטמונים ופנינים ממצולות הנשיה, כאשר הגדיל עד כה לעשות גם בספרים אחרים רבים אין עורך אליהם, ותהי משכרתו שרבו מעמו בעד מפעליו הכבירים והנשגבים העומדים ברומם של עולם.

יונית כו' (תוספתא ע"ו פ"א, מס' מנחות דף צט:): ואפשר היה שמו ארקולאין בן דמה אחותו של ר' ישמעאל כ"ג, וכן תראה ברבה אסתר (פ"ב) וז"ל: אלא כוסות דיומרימא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקירין ככלי זהב, כתב בעל ספר כתר כהונה וז"ל: כוסות דיומרימא של זכוכית, והנמשך הוא תוספת מאיש משכיל ופתי כי לא ידע מה הוא, שאל ויגידו לו והנה הוא שם פירוש בצדו, והמדפיסים הכניסו בעצם הספר למהר והוא בלשון יוני כוסות של פטורי ציצים עכ"ל. וכן קרה לפסיקתא רבתי (פ"א): אריב"ל למה היו קורין אותו שמחת בית השואבה, שמשם היו שואבין רוח הקדש אמרו אימתי את מחזורינו לאותו הכבוד הרי כמה זמן שחרב בית חיינו הרי שבוע הרי יובל הרי תשע"ו ועתה כבר הוא אלף וקנ"א עכ"ל. ראה החשבון הב' בודאי המעתיק כתבו, אבל אני אומר שחשבון הראשון ג"כ נרשם מהמעתיק אותו שלפי דבריו נתחבר בזמן תר"ה לאלף החמישי, שעק"ב שנה לפני תשלום אלף הרביעי נחרב הבית, נמצא שנתחברה הפסיקתא רבתי בזמן הגאונים, שבאותו זמן היה רב פלמוי גאון ורב עמרם ורב אחאי גאון, שרב פלמוי גאון נעשה ראש ישיבה בפומבדיתא בשנת תר"ו, ובימיו מלך בסורא רב עמרם משנת תר"ו עד שנת תרכ"ד י"ח שנים ושלח סדר תפלות לספרד, ורב אחאי מלך בפומבדיתא בשנת תר"ו וי"ו חדשים, ולפי זה היה הפסיקתא בעת מלוך הגאונים ובמדרש בראשית רבה פ"א הביאו. וכן תמצא בתנא דבי אליהו רבא (פ"ב) שנגעו בה ידי שני מעתיקים, וז"ל בפ"ב: „לפי שהעולם הזה ששת אלפים שנה וכו' ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו ונכנסם שעבוד בתוך שני אלפים של ימות בן דוד יותר משבע מאות שנה", וכן (בפ' ל"א), „משחרב הבית האחרון ועד עכשיו הרי תשע מאות שנה", וזהו יותר אחרון ר' שנה. וכן כתב בספר משרא קמרון לר' אברהם הלוי [קושטא ר"ע] וז"ל: אל ישתבש אדם במאמר כתוב בלשון זוהר פ' ויהי בנסע הארץ והבא אחריו שמחשב בו את הקץ, ונותן מעם באותו ב' נונים המנוורות וכו', כי אני מעיד נאמנה שהמאמר ההוא לא תמצאהו בשום ספר ישן כי בדור הזה נעשה המאמר והוא ושרי ליה מריה למי שחברו כי אני ידעתי את האיש ואת שיהו עכ"ל. וכן במדרש ילמדנו (פרשת בשלח) נזכר שם כל פסוק שאמרו תקון סופרים הוא זה, בתוך המאמר נכנס זה הלשון: „וכן הוא אומר כי הנוגע בכם נוגע בכבת עיניו (זכריה ב), עיני היה לו לומר אלא שכנהו הכתוב כלומר כביכול כלפי מעלה וכנהו הכתוב שהוא תקון סופרים אנשי כנה"ג", ובערוך ערך כבד תמצא תקוני סופרים י"ח הן, הלא כל זה הוא נגד מה שהשרישו חז"ל בפרק חלק [צטא]. כל האומר אפילו אות אחת אינה מן התורה דבר ה' בזה וכו', ובמגלה פ"ג אמרו כל פסוק דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה, כמו שכתב עצמו בערך כן על הא דמכנה בעריות לומר אביו ואמו תחת אביך ואמך אומרים לו קרא הפסוק כמו שכתוב וכי אתה מברר מלין מה שלא ברר משה רבינו וכן ביהר כתבי הקדש, מי שלח ידו בהם ונקה, אבל אמתת הדבר ועיקרו הוא כפי השנוי במכילתא אשר נודע היותה מעשה ידי אמן ר' ישמעאל, ועל כל הכתובים המובאים שם בפ' תהרם קמין הוא אומר אלא שכנהו הכתוב דמשמע כדברי הרשב"א שהביאם בעל הליכות עולם (שער ב' פ"א) וכדברי בעל העיקרים (פכ"ב מאמר ג') וכדברי החכם המזרחי על הכתוב ואל אראה ברעתי שהכתוב מעיקרא כנה כדרך תקוני הסופרים וכמ"ש בספר ישן שזכר המזרחי ע"ש, והעיד בעל מ"ע כי יש אתו ב' מדרשים קדמונים יותר על ש' שנה מומנו (שנת של"ו) הנה אין שם כאומה מן המאמר ההוא, אשר ע"כ פללתי, כי איזה מנמהרי לב, כמרומה לו לתת כבוד בזה אל אנשי כנסת הגדולה, כתב בגליון ספר הילמדנו שלו את דבריו הנזכרים, ובא רעהו בעל הרפום והכניסו לתוך הספר, וכמו כן הנמצא לרש"י וז"ל על הכתוב ואברהם עורינו עומד וגו', בקצת נוסחאות כתיב „אלא שהפכוהו רבותינו לכתוב כן" ובקצת נוסחאות כתיב „אלא תקון סופרים הוא

אליעזר, וברשימת ספרי רד"א מביא באור על התורה וחמש מגלות ע"ד פרדס וגימטריאות ור"ת הפלא ופלא, ובפ' ויגש חתם א"ע טוביה בר אליעזר אומר והוא בעל הפסיקתא. ולפע"ד הוא ג"כ המחבר ספר הזה הנכבד ויקר הערך עכ"ל:

ודע ידיד הקורא משכיל, שהתורני מוהר"ר ידידיה שרמה מנורצי כתב בספר מנחת שי בפסוק ועתה שא נא כליך וגו' וז"ל: המדרש לקח טוב הוא חבור [רבינו טוביה בר אליעזר] הנקרא מדרש פסיקתא, ונדפס ממנו מספר ויקרא ואילך, וספר בראשית וספר שמות נמצאים בכ"י, ובתוך החבור כתב שהיה בשנת ארבעת אלפים תת"ן לבריאת עולם עכ"ל. מ"ש שהוא מדרש לקח טוב, הוא אמת נכון, כי ראיתי בלקומי פרדס לתלמיד רש"י ז"ל הביא מאמר בשם מדרש לקח טוב, וראיתי אותו המאמר בפסיקתא וזמא פ' תוריע, אבל מה שכתב שהיה בשנת תת"ן, לא דבר נכונה, שלפי דבריו נתחבר אחר זמן הגאונים, וזה אי אפשר, שרש"י היה (לדעת יוחסין ורש"ל) בשנת תת"ס והוא הביא בפ"י על תהלים (למ"ד) פסוק פתחת שקי וז"ל: רבותינו דרשו על מרדכי ואסתר בפסיקתא וזמא עכ"ל. אבל בעל מנחת שי ראה מ"ש בשני ספרי כ"י שנוכר זמן תת"ן, וכן ראיתי אני הכותב בפ' אמור וז"ל: „אני ה' נאמן לשלם שכר, רבותינו ז"ל כתבו מעשה בפפוס ולוליינוס ב' אחים שהרגם טרייאנוס בלודקיא, א"ל אס"מעמס של דניאל חנניה [מישאל ועזריה אתם יבוא אלהיכם ויצילכם מידין] וכו', ואני כותב להיות זכרון מעשה שעשו קדושי עליון [קהל מנצא שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ביום אחד] בפרס חג השבועות ונשחטו כאיש אחד על קדוש שם אלהי ישראל בשנת ד' תתנ"ו לבריאת עולם כשנתנו יד יושבי הארץ לעלות לרשת משכנות עליון ועליהן ועל כיוצא בהן הכתוב אומר ונקיתי דמם לא נקיתי, תחת הנחשת אביא זהב וגו' תחת דם הצדיקים מה יביא, אני ה', נאמן לשלם שכר טוב" עכ"ל. אבל ראה בעין שכלך שזהו בודאי המעתיק הכותב מדרשים כתב זאת לזכרון עוד מה שאירע בזמנו בגליון הספר, ובאו המרפסים והכניסו בעצם הספר למהר, כמו שקרה במדרש שיר השירים בפסוק ישקני, ורבנן אמרין הדבור עצמו היה מחור על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי וכו' כן קלין וכן חמורין וכן עונשין וכו' והוא אומר הן והן, מיד הדבור היה נושקן על פיו לארקולאין בן הזמא (א) ולמדו תורה, וכן בפסוק תורי זהב כו' זו התורה שלמד ארקולאין בדעתו של הקב"ה, ועיין בידי משה שדחק בפירושו לקיימו, שהדבור היה מדמה לחכם אחד ששמו כך, ואין צריך להרסו כי נופל מאליו, שלא היה לבעל המדרש לדמות רק לארקולאין, ולא לנביאים וזקנים ותנאים ואמוראים. ואביט אל הימין ואל השמאל ואין מפרשו אל נכון, ומצאתי כס' מעריך המערכות לה"ר מנחם די לינזאנו וז"ל: דע כי מעשה היה בסופר אחד שהיה לו אחות ושמה הרסה והיה לה בן ושמו ארקולאין, והסופר הזה היה כותב מדרשים, ובכל מקום שהיה מוצא שם תורה היה מתפלל על בן אחותו שיוכה אלמוד תורה והיה כותב דבריו בספר (כמו שיארע לסופרים שבזמנינו שהם כותבים לפעמים בספר דברים אחרים מה שחושבים או מדברים בשעת כתבם [וכל הרואה חשב שהם דברי הספר, ולא הוא]) לכן צריך למחקו עכ"ל. ואפשר שכוונתם על בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל כהן גדול אשר שאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כלה מהו אלמוד חכמת יונת

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) במדרש לארקולאין בן הדימה וכן גורס בעל מוסף הערוך ופירושו בלשון רומי דבור רוחני ומענה אלהי, והמעריך גורס לארקולאין בן הרסה.

האף יפר משפט, לשון הקדש ירשע, למען יצדק בדברו, והאמת אם נמצאו ורים קצרה יד שכלנו לבא עד תכונתו, אמנם הוא צח ומצוחצח לנצח א):

אות צ

ספר ציוני. על שמות דסטרא מסאבא, חבר רב טוביומי, וז"ל ילקוט ראובני (פ' נשא): צ"ו כחות הטומאה, וזה סוד ואת הצב למינהו, וסוד ואת במנך צבה, מצאתי זאת בקונטרס כתוב בשם צפוני ציוני דרב טוביומי עכ"ל:

אות ק

מדרש הקצר. מובא במנות הלוי לר"ש אלקבץ פעמים שונות. רז"ל אמרו (מגלה יב.) גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות, בית הנשים מיבעי ליה, אמר רבא שניהם לדבר עבירה נתכוונו היינו דאמרי אינשי איהו בקרי ואיתתיה כבוצינו, פ"י רש"י כלומר דבאותו מין עצמו זה נואף וזו נואפת הוא אומר להראות את יפיה והיא לכך נתכוונה שישתכלו ביפיה עכ"ל, אפס במדרש הקצר אומר שהיתה בת בלשאצר ונועצה עם אחשוורוש שישמחו שניהם ושיצוה שתבא לפניו בכתר מלכות ושיבא עליה לפני כל השרים עכ"ל, וכתב ר"ש אלקבץ ז"ל שהחסיד ר"י שושן ז"ל העתיק זה המדרש עם שאר מדרשים בסוף ספרו, ולא ידעתי שם ספרו, וזאתפלא שלא מצאתי בס' שפתי ישנים ובסדר הדורות ובשם הגדולים שום ספר על שמו, וגם המפרש ר' שמואל די אוזירה הביא בשם החסיד ר"י שושן פירושים נפלאים בספר מדרש שמואל על אבות ואגרת שמואל על רות ולחם דמעה על איכה ולפי הנראה העתיק דבריו מספרי אלקבץ, וגם היא לא שזפתו עינו, וראיתי אחרי רואי שהריב"ש נתווכח בשאלה עם הר"י שושן ז"ל בתשובת הריב"ש ב):

ספר

הערות ונוספות מהמו"ל

א) [הוספה. פירוש שמואל, מהבירו הוא האמורא שמואל ירחינאה, מובא בתשובת הר"ר יעקב ב"ר דוד פרובינצאלי לר' דוד ב"ר יהודה מסיר ליאון ע"ד למודי ההכמות

בשנת הר"ן — תשובה זו נדפסה בספר דברי חכמים [הוא קובץ כולל י"א חבורים קדמונים ועתיקים מכ"י ימיים ודפוסים יקרי המליחות, והוא סס: ח] מדרש יושע, מוגה מדפוס קושטנטינאל רע"ט וב' כ"י ימיים. ב) פי' על מגלת איכה להר"ר יוסף ב"ר שמעון קרא, הנדפס בגאפולו רמ"ז. ג) חבור נחמתי העבור להרמב"ם ז"ל. ד) השער השביעי ממאמר הג' מס' חשבון העבור לר' אברהם ב"ר חייא הנשיא הספרדי (אלכנולוני), מה ד"ח תתס"ה, וכו' תשובה לרב האי גאון ז"ל על שרש מנין השנים לזיכרון. ה) מאמר נחמתי לר' משה הכרמלי (ה"א ק"ח) תלמיד הרמב"ן ורבינו יונה, אשר חנך "פי' הנכונני" על המורה ופי' על הרי"ף, ולדעת בעל סה"ד היה מעלי התוס', ע' תוס' קדושין י"א ד"ה ע"ד. ו) אגרת ר' יחזקאל הלורקי (בן הכ"ר יוסף ביבאס, מעיר לורקי נמחו מורסיה בגאפולו), בעל ספר גרם המעלות נחמתי סרפופה ותכונת הנחמתיים למויטס (באטאניק), אל דון שלמון הלוי בענין הדת. ז) מליצה על העט לרש"ט ב"ר יחזקאל ארדוטאל. ח) מאמר יסודות המשביל, י"ג עקרים בלמונה מושכלים נוספים על העקרים שקבע הרמב"ם, לה"ר דוד ב"ר יוסף טוב נ' בילוי מגדולי חכמי פורטוגאל, בסוף המאה הראשונה לחלף השני, עם העתקה לגאון לרפת ושערות מהר"ש קליין. ט) אגרת הרמב"ם לר' יפת דיין. י) אגרת לר' אליהו האיטלקי אשר כתב מידועים למספחיו כפירארה בשנת הקצ"ח. י"א) תשובת ריב"ש פרוינצאלי הג"ל. כל אלה נאספו ונקלו בקובץ אחד בשם דברי חכמים ונדפס ע"י ה"ר אליעזר אשכנזי, מ"ן תרע"ט.

ב) ברשימת כ"ו רח"מ (אוצרות חיים) נו' 636 נמצא "פירוש למס' אבות להרב ר' יוסף בן שושאן" (ב"י) והוא (ר"י שושן) היה באמצע המאה השניה לשישי, והוא היה איש בריתו של הר"ר יצחק בר ששת (הריב"ש), כי בן יאמר הריב"ש בשו"ת שלו וז"ל: וכבר קרה לי בהיותי בסרקסטה (סאראגוזה) שבא לשם החכם הישיש דון יוסף נ' שושאן ז"ל אשר כבר ראיתי אותו בבבלנסיה והוא היה חכם בתלמוד וראה

זה"ו והביאו ג"כ המורחי במקומו הנוכח, והוא מעות בלי ספק הלילה לפה קדוש שיאמר כן ועדיו יתר הנוסחאות שאינו בהם. וכן היה בפסיקתא וזמא שספר מעשה כמו שהיה וכן נכתב בספר אבל הוא מבבל הכותב ולא מהמחבר וכן כתב הרא"ש בע"ז (פ"ד סי' ה) וז"ל: מיהו קשה למה הוצרך הספר להזכיר לצורך מה עלה לדקל אם לא שאירע המעשה כך שנגע בלוליבא בחמרא, אמנם בראיות גדולות יש דקים גורסת הגדולים, ואפשר מי ששאל השאלה בבבמ"ד סיפר המעשה כמו שהיה, וכן נכתב בספר, ומחמת שראו כתוב לאיתווי לוליבא דדיקלא, חשבו לומר בודאי בלוליבא נגע בחמרא, ולכך נכתב והגיהו ונגע בלוליבא בחמרא עכ"ל. וכן כתב המעתיק פירוש המשניות להרמב"ם בהקדמתו לסדר מועד וז"ל: אמנם לפי הנראה אלינו מן ההעתקות שעמדנו עליהם שהעתיקו בחכמות רבות עמודי עולם גבירי הלשון יודעין אמיתתן כי בכמה מקומות היה אפשר להם להשמיע דבריהם ולהבין כוננתם, ולכוון כוננת המחבר יותר ממה שלא עשו אלא שנגרר קולמוסם ונמשך לשונם אחר הלשון שממנו הועתקו, ונראה כאלו הוא דבר טבעי במעתיקים, ובהגיע לעת הזאת נתברר לי בנסיון כי כן הדבר לפי שמחשבתו ולשונו וקולמוסו היו נמשכין אחר לשון הגרי ומפני זה מעיתי במקומות בכונים ושאר ענינים ואין בזה תימה כי אפילו בתורה נמצא כמה מלות מהופכות ורות עד שלא נמצא להם המדקדקים מעם אלא שאמרו נגררו אחר המלות הקודמות להם עכ"ל. וכן תמצא ורות ההוא בספרי הקדמונים והגאונים. בפ"י רב סעדיה גאון לספר יצירה (דף קצו א') (פ"ב מ"ח) וז"ל: וכן אירע מעשה לפני ריב"א ותלמידיו שעסקו בס' יצירה ורצו לבראות בה בריה וטעו בהליכתן והלכו לאחוריהן עד שנשתקעו בארץ עד טבורן בכח האותיות ולא היו יכולין לצאת וצעקו והקול נשמע לפני ריב"א ואמר להן אמרו האותיות מאלפא ביתא ותלכו לפניכם כמו שהלכתם לאחור וכן עשו ויצאו עכ"ל, ובדף קצו א' (פ"ב מ"ח) וז"ל: ושמעתי כי אבן עזרא ברא בריה לפני ר"ת ואמר ראו מה שנתן הקב"ה כח באותיות הקדושים ואמר חזור פנים ואחור וחזרה לקדמותה עכ"ל, ואיך אפשר שהוא דברי רב סעדיה גאון שהוקם לראש ישיבה בימי רב כהן צדיק בשנת תש"פ, ור"ת היה בשנת התק"ל כאשר כתב בחבוריו בפ"י תורה, ובספר ראשית חכמה על חכמת חזיון הכוכבים. וכן קרה לרש"י בפ"י תנ"ך וז"ל ר"א בחור בנימוקיו לספר השרשים לרד"ק בשרש גמדי וז"ל: א"א ורש"י [שופמים גמזן] פ"י בלשון אשכנז דומאלנ"א, כי שאל אשכנזי והוא אמר לו (דו"ם אייל"ן) והוא לא יכין לדבר כן ואמר דומאלנ"א, וכן קרה לו במלות אחרות בפירושו על המקרא בלשון אשכנזי שלא במא אותם כהוגן עכ"ל. ובנויר (דף ב.) ברש"י אי משום דכי מחקת לרגל דק' כו' כתב באורח מישור: תיבת אי אין לו חיבור וכו' אבל יותר קרוב לומר דמ"ם הוא, שהיה כתוב בגליון מחכם אחד א"י משום וכו', והוא ראשי תיבות "אמר ייצחק או יעקב וכדומה המתחיל ביו"ד והוא היה הכותב מעם זה בגליון ואח"כ מעו הסופרים והכניסוהו בפנים וכתבו תיבת א"י בלי נקודות למעלה עכ"ל. וכן כתב בתו"ש (דמאי פרק א' משנה ד) הא אם הקדים וכו' ויש אומרים שיש למחוק אות האל"ף מתיבת הא ותשאר אות ה' לבדה ותהיה סימן על שזו היא משנה חמישית עכ"ל. וכן תראה בש"ע חשן המשפט (סוף סי' מג) וז"ל: אם כתוב בשמך עד אחר הפסח היינו עד שיעברו רוב הימים שבין פסח לעצרת, עד כאן יום כ"א עכ"ל, כתב בבבא"ג וז"ל: המחבר חלק כל הארבעה מורים מהש"ע לשלשים חלקים לחזור בכל יום חלק אחד ובכאן בלה החלק הכ"א עכ"ל:

ועל דברי המעתיק פירוש המשניות להרמב"ם ז"ל שהבאתי לעיל וז"ל: ואין בזה תימה כי אפילו בתורה נמצא כמה מלות מהופכות ורות עד שלא נמצא בו נגררו אחר המלות הקודמות להם עכ"ל, קורא אני עליו מי זה מעלים עצה בלי דעת ולכן הגיד ולא הבין,

מדברי רש"י בחומש [פ' ויגש] על פסוק ומקצה אחיו לקח וגו' שהוא אנדת ירושלמי וחברו ר' יוחנן :

הנה עת לדבר במה שכבר הראיתוך לדעת בתחלת הספר יסוד המעלה מהמדרשים ומי ירה אבן פנתה, ומדוע המדרשים הן חסרים, ועתה אוסיף ואומר: דע כי כל המדרשים היו בשלמות קודם זמן המשנה, וכן כל המשניות והברייתות, והיו חכמים שונים אותן על פה, והתנאים היו שונים בישיבה לתלמידים והיו נקראים ע"ש ראשי הישיבות כמו שאמר (חולין קלז): כי סליק איסי בר היני אשכחיה לר' יוחנן כו' א"ל מאן ריש סדרא בבבל, פי' רש"י ראש הישיבה היה מסדר המשניות וההלכות, או שהיו נקראים ע"ש תלמיד המסדר שמועות לפני רבו כמ"ש (פסחים קה): א"ל אנא לא חבימאה אנא ולא חוואה אנא ולא יחידאה אנא אלא גמרנא וסדרנא אנא, פירש"י מסדר שמועות לפני רבותי, והיו קורין אותן מגלת סתרים כמו שבאו פעמים רבות מצאתי במגלת סתרים. והיו

הערות ונוספות מהמו"ל

אוסטרהא תקס"ה, מאהליב תקע"ז, ווארשא תר"ו ועוד כ"פ. — עם מת"כ והנהגות רד"ל וה"ר יעקב משה (גבר הגר"א) וה"ר שמואל שטראשון (הרש"ש) ועם פי' אשר הנחלים ווילנא תר"ג. — כל הנ"ל נוסף עליו עוד הנהגות מהר"ף לה"ר יחזקאל פייוויל מדרעטשין שהיה מ"מ דוילנא (אבי הגאון הצדיק ר' זלמן זאב ז"ל מ"מ דוויילנא) ועם פי' מהר"ו ס' בראשות ווילנא תר"ג וס' שמות שם תר"ח. — עם פי' מת"כ ופי' נ' בונט (נעתק מכ"י ישן) והנהגות ר"י עמדין וה"ר ישכר בער אדלער ותוספות הנהגות ותקונים מאת המו"ל רמ"ש קרוענער (ח"א) פדר"מ 1854. — עם פי' רש"י ופי' ר' אברהם בר אשר (אב"א) נקרא אור השכל נדפס בוויניציא שכ"ב על ס' בראשות וקרא לו שם מעדני מלך, וע"ס שמות נמצא כ"י ברומא, ועם פי' יפה תאר פי' ארוך ורחב ברדושים ופשיטתם נדפס להלקים כ"פ. — עם פי' תולדות נח על מדרש שמות וקרא לו ח"ב מס' יפה תאר הנ"ל קראקא שצ"ד. — עם פי' גשמי המל' ח"א רעדלהיים תר"ו, וח"ב (מן פי' במדבר פ"ח עד תמו) קראטאשין תר"ט. — עם פי' נזר הקדש על מדרש בראשית ומרבה להשיג על פי' יפה תאר הנ"ל יעמניץ תע"ט. — עם פירוש מתנות כהונה והפירושים ע"ן יוסף באור על דרך הפשט הנכון ובאורי המלות ע"פ הערוך ומוסף הערוך והמעריך ומעריך המערכות ושאר ספרים, ענף יוסף דרושים קצרים ומאמרים יפים, יד' יוסף מ"מ דברי המדרש הנמצאים בבבלי ירושלמי ומדרשים וספרים קדמונים, ווארשא תרל"ח ועוד כ"פ. — ברני כהונה פי' על מדר' בראשית ושמות, והוא פי' על דרך המחקר מה"ר יואל דובער הכהן בעל היכל רענן ושמן רענן על הילקוט שמעוני (ווילנא תר"ל) ואני המו"ל הנהגתי אב"א בפרוס בעת ההדפסה. — ולא ר' עם ט"ו פירושים ואלה הם: פי' רש"י, מתנות כהונה, יפה תאר מה"ר שמואל יפה אשכנזי, יד' משה מה"ר יעקב משה אשכנזי נכד הרש"ל ז"ל, משנת דרבי אליעזר מה"ר אליעזר פופטשטוב, נזר הקדש על ב"ר מה"ר יחזקאל מיכל מגלונא רבתי, תולדות נח על שמו"ר, הרושש הרד"ל מה"ר דוד לוריא מביחאב, חדושי הרש"ש מה"ר שמואל שטראשון מוויילנא, באור מהר"פ מה"ר יחזקאל פייוויל מ"מ דוויילנא, פי' מהר"ו מה"ר זאב וואלף איינהארן סוהראדנא, מסורת המדרש — כולל מ"מ מאמרי המדר' בש"ס בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא, מכלילתא, אדר"ג, מ"ס, פדר"א, מדר' ותנחומא, מדרש שמואל, מדרש שוח"ט, פסיקתא דר"ב ורבתי, תנ"א, אנדת בראשית, מג"ת, מדר עולם רבא וזוטא וילקוט שמעוני, ועם שארי נוספות רבות, ווילנא תרמ"ה. — מדר' עם העתקה לשפת יתדות (עברי דייטש) ווארשא תרנ"ב.

באור על מדר' עד פ' וישב לה"ר אליהו לואגן מוויורמיש (כ"י רד"א). — פי' על מדר' לה"ר יהודה בן עמר אבד"ק פ"ס ועי' בשה"ג שמפליג בשבחו מאד (כ"י). — פי' על מדר' לה"ר אברהם בר ברוך מואזמשט אבד"ק באר כסוף המאה החמישית (כ"י). — פי' על מדר' לה"ר אברהם לאגידו חוקן מאלעפפא (ארם צובה) כאמצע המאה הרביעית לששי, למד לפני הרר"א קארו בצרפת (כ"י). — פי' על מדר' ותנחומא לה"ר אברהם נ' בונט (כ"י). פי' מדר' עה"ח ו"ח מ"ב לה"ר נפתלי הירץ בר"ך מנחם מלעמבערג, נקרא בשם רבי רבי הירצקי, ריש מתיבתא בלבוב כאמצע המאה הרביעית לששי, קראקא שכ"ט, והוא יקר המציאות. — פי' מדרש איכה (כ"י רד"א). — בחירת אברהם ב"ה, כולל חדושים ובאורים והנהגות על מדר' לה"ר אברהם בר"ך ישראל (המכונה ר' אברהם קרופניק) יליד ווילנא, והיה שם רבות בשנים מגיד מדרש בבהמ"ד של הרב יוסף ז"ל. ווילנא ד' ראם תרל"ח. ועתה הנה נעתק המדרש רבה כלו לשפת אשכנז ע"י החכם הנוצרי ד"ר אינשע ועונו היהודי החכם פירשט, ונדפס בברלין בשנת 1881.

ספר הקומה א) קבלה. חברו ר' אלעזר ב"ר יהודה, ועיין שעור קומה, ואולי הם אחד:

אות ר

מדרש רבה ג). הראשונים ייחסוהו לר' אושעיא רבה, בעבור התחלתו בו, וכבר ידעת מדברי

הערות ונוספות מהמו"ל

בפילוסופיא והיה מקובל וחסיד גדול ומרדק במצות ובינו ובינו היתה אהבה וחשק גדול וכו' (שו"ת הריב"ש סי' קנז, דפוס לבוב תקס"ה), וכנראה זה הוא ה"ר יוסף שושן שהביא ר"ש אלקבץ, וחבורו הוא הפי' למס' אבות הנ"ל, אולם במגות הלוי (דפוס וויניציא שמ"ה) פסוק גם ושתי המלכה וגו' ראיתי וז"ל: ובאורו אצלי מה שמצאתי בכבוד ה"ר יהודה ו' שושן ז"ל לשון מדרש אחר (בנונת מדרש הקצץ) שהעתיק הוא ז"ל שם בלתי נמצא אצלנו וז"ל גם ושתי בת בלשאצר היתה ונועצה עם אחשוורוש שימחמו שניהם בינם ושיצוה שתבוא לפניו בכתר מלכות ושיבוא עליה לפני כל השרים וכמ"ש שניהם לדבר עבירה נתכונו ע"כ, קורא לו יהודה ולא יוסף, וכנראה הטעות נפלה בס' מגות הלוי והאמת עם הריב"ש, ובמדרש שמואל על פרקי אבות מביא כ"פ ר' יצחק בן שושן (ע"ב במשנת חמשה תלמידים וכו'). אפס מצאתי אח"כ באוצה"ס בערך פ"א אבות נו' 89: פי' על אבות לה"ר יהודה ו' שושן נזכר במדרש שמואל (תנ"י [תולדות גדולי ישראל לרמ"ש גירונדי] ו' כ"ב וקצ"ח) ושם נו' 93: פי' אבות לה"ר יוסף ו' שושן (כ"י ווא"ל [יוסף אלמנצ'ן] וכו' רח"מ [ר' חיים מיכל] נו' 636. וא"כ היו שנים או אב וכן, ואולי אחד הוא, וגם באחד משני הכ"י נשתנה השם.

א) יש מיחסים אותו לר' עקיבא ויש — לר' ישמעאל בן אלישע ב"ה, וה"ר ר' יש"ר מקנדיא מיחסו להרוקח (ע' בנבולות חכמה ד' קצה), וכמ"ש המחבר, כי ר' אלעזר ב"ר יהודה הוא הרקח, כ"י רד"א, וקצתו נרפס בספר רוזאל, ואולי זה הוא אחר ושני ספרי קומה הם.

ב) מדרש רבה או רבות. מדרש ויקרא רבה נקרא בפי קצת קדמונים הגדרת ויקרא, וכן נקרא מדרש מגילת אסתר בפי קצת קדמונים הגדרת מגילה. חברו ר' אושעיא רבה ורמזו שמו „רבי אושעיא רבה“ (עם ה"ב אותיות שלו) בגימטריא „ואהיה שעשועים“ שמתחיל המדרש בפסוק זה, וכ"כ הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה והרקח בהקדמתו, ולדעת הראב"ד (בסדר הקבלה דוד ג' לאמוראים) חברו רבה בר חמני, וכ"כ בעל צדה לדרך בהקדמתו, וכ"כ בעל צמח דוד (ד"א ס'), וכשה"ג מכריע כי ר' אושעיא רבה חברו, יען כי הרקח שהיה מרבנותא קמאי אומר כן, וביען כי היא אגדת ארץ ישראל (רש"י בראשית מ"ו ב') ור' אושעיא בא"י היה, ועוד שר' אושעיא קורא לרבינו הקדוש כלשון רבינו סתם לפי שהוא תלמידו וגם בא"י היו כלם קורין לו רבינו. — רבינו טוביה ב"ר אליעזר בעל מדרש לקח טוב (פסיקתא זוטרתי) מוזכר במדרשו כפעם בפעם עם המדרש רבה בשם בראשית רבה ופעם ברייתא דבראשית רבה (מקץ). או ע"ש מי שנתיהם אליו כמו: וכן דרש ר' אושעיא רבה (בראשית), או סתם מדרש (נח), או רבותינו דרשו (וישב), או מדרש אמרו רבותינו (שם).

לדעת חוקרי זמננו לא חובר כלו מאיש אחד ולא בזמן אחד, כ"א כל חלק וחלק חובר בזמן מיוחד ויש מוקדם ומאוחר מרעהו כמה מאות שנים, ולכן לא ראה רבינו טוביה את המדרש רבה שמות ובמדרש רבה ודברים רבה יען כי מאוחרים הם, זמנו של הב"ר בימי רבנן סבוראי, 500 לספ"ג, וזמנו של ויק"ד בראש ימי הגאונים, 600 לספ"ג, ורב האי גאון מזכירו בלשון „אגדה ויקרא רבה“ (שו"ת הגאונים הנרפס מתדש בשם שיערי תשובה סי' ס"ב לייפציג תר"ח). את שני החלקים במדבר ודברים רבה קורא אותם הערוך לפעמים מדרש ולמדנו.

המדר"ר נרפס ראשונה בלי שום פירוש בקונשמיניא רע"ב, וויניציא ש"ה (ב"ח) ושכ"ג ושכ"ו ושס"ג, ועל חמש מגלות נרפס ראשונה בפיראור רע"ט, — עם הגהות לה"ר יהודה ב"ר משה לבית גדליה שאלוניקי ש"ד ועם פי' מתנות כהונה שם שני"ד. — עם פי' מתנות כהונה קראקא שני"ז ושס"ח, פראג שס"ח ושפ"ד, אמ"ד ת"א, ווילמרשדארף תל"ג. — עם פי' מת"כ ועם תוספת ה"ר נפתלי הירש ב"ר שמשון מוינא פי' מלות ורות ונוסחאות שמצא בספרים ולקט הקצור מס' יפה תאר ובסופו לוח הענינים ע"פ ערכין כסדר א"ב בשם אמרי שפר פפד"א תנ"ג. — כל הנ"ל ועם פי' ידי משה ופי' משנת דרבי אליעזר (חתן אחות בעל ידי משה) פפד"א תס"ה ותע"א ותע"ה ותצ"ב. — כל הנ"ל ועם פי' זרע אברהם (בן בעל ידי משה הנ"ל) אמ"ד תפ"ה, זולצבאך תקט"ו, אוסטרעה תקס"ה, לבוב תקס"ח, שקלאב תקע"ד, סדילקאו תק"פ, ברלין תרכ"ו. — כל הנ"ל ועם פי' נחמד למראה ובאור על מקומות הרקוק לרז"ה (בעל בנין שלמה) אמ"ד תקל"ז. — עם פי' מת"כ ופי' מלוקט בקצרה בשם אסיפת אמרים זאלקווא תקס"ד, אוסטרעה

שמצא המעתיק ב' נוסחאות וקרא נוסחא ב' בשם ירושלמי ואח"כ הביא ר' אבהו פתח, והעתיק ג' פ' פעמים ר' אבהו בשם ר' יוסי ב"ח פתח, ואח"כ הביא ד' פעמים ר' יצחק פתח, וד' פעמים ר' חנינא בר פפא פתח, ב' פעמים ר' אבהו פתח, ב' פעמים ר' אבין פתח, ב' פעמים ר' אלכסנדר ר' פתח, ב' פעמים ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי פתח, ב' פעמים ר' יוחנן פתח, רב נחמן פתח, ר' פנחס פתח, ר' חמא בר חנינא פתח, ב"פ זבדי בן לוי פתח, ר' שמעון ב"י פתח, ר' חנינא פתח, ר' זעירא פתח, ויתכן שכנהו ע"ש ר' יוחנן ועשאוהו תלמידי תלמידיו כמ"ש באות ז', ובחכמה גדולה סדרוהו, עד שכלל במדרש רבה תוכן כל המדרשים שהיו בזמנו, כמו שרבינו הקדוש סדר שיתא סדרי משנה בחכמה נפלאה, עד שבדבור אחד נכללין כמה עקרים וכמה סברות בקוצר לשון, ולכן האמוראים שהיו אחר התימת המשנה לא היה להם רשות להוסיף ולא לגרוע, אלא לפרש דבריו כ"א כפי מה שקבל מרבו. ומ"ש לפעמים חסורי מחסרא והכי קתני, שמעתי מא"א הגאון החסיד המפורסם נר"ו שאין במשנת רבי שום חסרון בלישנא ומה שהוסיפו הוא מוכן בוך הלשון של רבינו הקדוש ז"ל, אפס כדו להסביר לעיני המון הרואים בהשקפה ראשונה לפנייהם צריך להסביר יותר, והמעייין בדבריו יראה שהוא כלול בדבריו ביתרון אות אחת, ואחזה לך אחד לדוגמא מה ששמעתי ממנו נר"ו (ביצה א) שאפר כירה מוכן הוא, אפר כירה מאן דכר שמה, חסורי מחסרא והכי קתני, ואפר כירה מוכן הוא, לכאורה מהו חסורי מחסרא ומה הוסיף שבמקום ש"ן כתב וי"ו, אבל אחר ההתבוננות יראה שרבינו הקדוש בלשונו הוך כוון לדעת התרגזן והכי פירושו ומודים שאם שחט שיחפור בדקר ויכסה, ועוד הם מודים שאפר כירה מוכן הוא ומודים קאי אתרווייהו, לכן נכתב בכא ראשונה והשניה בשי"ן שאם שחט, שאפר כירה, והמקשן הבין שאפר כירה הוא מעם לבבא ראשונה כדרך השי"ן בכל התלמוד לכן הקשה מה ענין זה לזה, והשיבוהו חכמי הגמרא, לך לפי רעיונך חסורי מחסרא מלה אחת, ומודים שאפר כירה מוכן הוא, וזה אמרם והכי קתני ואפר כירה מוכן הוא, כלומר שהוא עוד דבר בפני עצמו שהם מודים ג"כ על דבר זה וכן פ' כל חסורי מחסרא בזה האופן, וכן כמה ברייתות תלויות על תיבה אחת מן המשנה, מפני שהמשנה היא פ' תורה שבכתב כדאמרינן בקידושין [דף מ"ג] איזו היא משנה ר' מאיר אומר הלכות ר' יהודה אומר מדרש, מאי מדרש שעל תורה שבכתב, ולכן נקרא מדרש, לפי שהיו דורשים על כל אות ואות שבתורה, ובפ' חלק [דף ק"ו] אמר איה סופר איה שוקל, איה סופר שסופר כל אותיות שבתורה ודורשן, איה שוקל ששוקל קלות וחמורות, ואמרו ז"ל (עירובין כא:) קוצותיו תלתלים א"ר חסרא אמר מר עוקבא מלמד שהיו דורשין על כל אות ואות תלי תלים של הלכות, ומצינו שדרש ר"ע על כל קוץ וקוץ של כל אות כמ"ש באות כ'. עתה פקח עיניך ידיד הקורא והבט נא לכמה מדרשים יעלה, בהיות התורה נדרשת כל אות ואות וכל קוץ וקוץ, וכבר כתבנו מזה בתחלת הספר מה שיש בו די:

ספר רחיצה. שתקן הלל הזקן וכוננות וסודות על התקיעות, הוא ברשימות רד"א: רעיא מהימנא א). עיין בזה, ור"י לוריא בארו, וכן א"א הגאון נר"ו פירשו:

מדרש

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) מחובר ע"י ר"ש בן יהואי, והוא על סדר תרי"ג מצות ושרש כל מצוה מרומז בשם הוי"ה, ובכ"י פארוז נחלק לשערים וסימנים והמדפיסים גרעוהו ונתחווהו לפי סדר הפרשיות, וקצת כמנו נדפס בס' הזהר. ובספר חסד לאברהם (עין יעקב נהר ל"ב) כתב דרשב"י ע"ה נכנס לעולם הנפשות אל הוכיך ההוא בחסידותו ושם עסק בתורה עם נפש רעיא מהימנא וחבר שם ספר רעיא מהימנא לצורך הדור כנוכר בתוקנים.

(והיו ג"כ מסכתות בעת שעלו מן הגולה כמ"ש במדרש חזית אלא מסכתא עלתה בידם מן הגולה ושנו בה שקפץ להם מעשה העגל והקדים להם מעשה המשכן עכ"ל, פיסקא עד שהמלך במסבו), והיו נוהגין עד שבא רבי ואסף כל המשניות הסדורות בכל הישיבות, וברר מהם העיקרים והשרשים בדברים מועמים כוללים ידיעות הרבה כפי שהגיע לו הקב"ה, והוא תקנם וחלקם וחבר שיתא סדרי משנה, כמ"ש ס"פ הבא על יבמתו [סד:]: מתניתין מאן תקון רבי, וקצרו שהיה הרבה מאד כמ"ש מאמרם בחגיגה (יד.) על פסוק משען ומשענה, פליגי בה רב פפא ורבנן חד אמר ת"ר סדרי משנה וחד אמר ת"ש סדרי משנה, ורבי כללם בדבריו הקצרים, ואף מסכתות הנמצאות אתנו אינן כמנין פרקי מסכתות שלהם כמ"ש בע"ז (יד:): א"ל רב חסדא לאבימי גמירי דע"ז דאברהם אבינו ת' פרקי הו, ואנן ה' הנן ולא ידעינן מאי קאמרינן, ועיין באות י' מ"ש בשם ציוני שת' פרקי דע"ז היו מענין ע"ז של דור אנוש, וכן כתב בעל עמק המלך שת' פרקים היו מעניני שמות הטומאה איזו מותרין דהשתמש בהן ואיזו אסורים, ולאחר שנתן שמות הטומאה מתנה לבני הפילגשים לכן קיצר אותן ונשאר רק השייך לע"ז עכ"ל. והיו הברייתות כתובים אצלם במגלת סתרים, ולא היה נודע לכל עד שבא רבי ודרש עת לעשות לה' הפרו תורתך וכתבן ונתנן לכל. וכן רבי יוחנן חבר תלמוד ירושלמי ומדרש רבה ומדרש שו"ט בעת ההיא כמ"ש ז"ל (גיטין ס, תמורה יד:): רבי יוחנן וריש לקיש הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי הכי עת לעשות לה' הפרו תורתך אמרי מוטב תעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל, וכן במדרש שוחר טוב (פכ"ב) אריב"ל ובא עלי (כראיתא בכתובות שלא נשבע מימיו) אם נסתכלתי בספר אגדה מימי, פעם אחת מצאתי ספר אגדה וראיתי בו קע"ה פרשיות שכתוב בתורה אמירה וצווי כנגד קע"ה שנותיו של אברהם אבינו שנאמר (תהלים סח) לקחת מתנות באדם זה אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא, וקמ"ז מזמורים שבספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב ומה מעם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, קב"ג פעמים שעונים אחר הקורא את ההלל הללויה כנגד שנות אהרן (עיין ברמב"ם הלכות חנוכה פ"ג הלכה י"ב) ומה מעם יראו את ה' קדושי זה אהרן שנקרא קדוש שנאמר לאהרן קדוש ה' (תהלים קו) עכ"ל. וכן בבראשית רבה (פרשה לג) אמר ר' יוסי בר אבין כל שלשים יום שהיה ר' חייא רבה נוזף מרבינו, אליף לרב בר אחתיה כל כללי דאורייתא, ואלין אינן כללי דאורייתא הילכתא דבבלאי עכ"ל: ה"בט וראה שקודם שחבר ר' יוחנן ירושלמי ואגדות ירושלמי כבר היה ספר אגדה ואפשר הוא ספר הגדה שהזכיר רש"י בסהדרין (לא:): שהזכרתי באות ה', וכן בבראשית רבה (פרשה מ"ז) אשר שם הזהב, אלו דברי תורה הנחמדים מזהב ומפו רב. וזהב הארץ היא טוב, מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י. שם הבדלח ואבן השהם וגו' מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה עכ"ל. ובפרשה ס"ז מפל השמים זה מקרא, ומשמני הארץ זה משנה, דגן זה תלמוד, תירוש זה אגדה. וכן במדרש שוחר טוב (פכ"ח) כי לא יבינו אל פעולות ה' חזקיה אמר. אלו התקופות ר' יהושע אומר אלו האגדות עכ"ל. אבל ר' יוחנן היה מעתיק ממדרשים אשר נתחברו לפניו, וחבר על סדר התורה וחמש מגלות, ובראש פרשת בראשית הביא דברי ר' הושעיא רבה כמו שהוא פתח בחבורו לפי שהיה נכון לפניו סדורו בזה המקום, ובמגלת איכה הזכיר כמה פתיחות שפתחו והתחילו בחבוריהם, וקרא אותם פתיחא דחכימי, ואח"כ התחיל לדרוש כפי קבלת עצמו, וכן במגלת דות בסופו העתיק ר' יוחנן התחלת ר' אבא בר כהנא בחבורו וציון פרשתא ח' וז"ל: ר' אבא בר כהנא פתח רנוו ואל תהמאו, אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי כו', ובפתיחא דחכימי העתיק ג' פתיחות בשם ר' אבא בר כהנא, ויתכן שמצא ג' נוסחאות והעתיק שלשתן, כמו שקרה לתרגום יונתן על התורה:

יוסף (ר' אברהם א) הספרדי וז"ל פרשת ויקרא פסוק על ירך המזבח כתב בן עזרא וכן ירכתי צפון, כי רבים טעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלים עכ"ל, כתב ר' יוסף הנ"ל וז"ל פ' במזמור מ"ח בפסוק יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון, והוא פ' שם, כי הר ציון לצפון ירושלים ואמר בן בדרך סברא, אמר יוסף אין זה אמת רק הר ציון הוא דרומי לירושלים, וראה לדברי ממדרש תהלים שררשו מזה המזמור, הר ציון ירכתי צפון וכי בצפון הוא והלא איננו כו'. וידוע כי מדרש תהלים חברו ר' יוחנן בארץ ישראל ובעבור שהיה דר שם ע"כ יש לסמוך על דבריו (כתב בן על דרך מליצה), ועוד כי אני המבאר שכתי בתוך ירושלים שנים רבות וראיתי שהוא כדברי ר' יוחנן, ובה חברתי זה הבאור, ור"א בן עזרא לא בא לירושלים, כ"א אחר שחבר פ' התורה, גם פ' ספר תהלות, והעד על זה שאמר בפרשת וישלח בפסוק ויורח לו השמש שחבר התורה בלובא, שהוא במלכות לונברדיא"ה קרוב לרומא רבתי, ובתחלת פירושו בדרך הרביעי הזכיר שחבר ספר תהלים קודם שחבר פ' התורה והוא יצא מספרד שהוא במערב כדי ללכת לארץ ישראל ונכנס בלובא בלכתו קודם שהגיע לירושלים, ואז חבר הפ' שם, וכל זה לאות שלא ראה ירושלים כ"א אחר שחבר פ' התורה, והוא בא לפרש על דרך הסברא על בן שנג. ואין לתמוה, כי הנה ר' שלמה טעה כמו זאת הטעות בקבורת רחל כי היא בתוך גבול ארץ ישראל כנקודה בתוך עגולה והוא אמר שהיא קבורה בתוך חוץ לארץ, והוא נמה אחר הדרש והדרש סודו ידוע עכ"ל, וכבר הראיתוך לדעת כי כוונת ר' יוחנן היה לכלול כל הברייתות בירושלמי, וכל המדרשים שחוברו לפני זמננו כמו שתראה בפ"א ממדרש תהלים מתחיל בפסוק שוחר טוב ודרש פתיחה שלו ואח"כ הביא ר' יודן פתח ואמר אל תהדרר לפני מלך וכו' ר' יודן גרס לה ממקום שפתח כו' ור' פינחס עבר לה אריכא פתח מוקנים אתבונן וכו', ר' נחמיה פתח החכמה תעוו לחכם וכו', והענין כמו שבארנו שר' יודן ור' פינחס ור' נחמיה עשו כל אחד מדרש על תהלים וכל אחד פתח בסגנון אחר ור' יוחנן קבצן לבית מדרשו וקצר אותן והוסיף שלו ומה ששמע, וכן בפ"ד הביא ר' יודן אמר שיטה אחרת ב"ו יש לו פטרון וכו': אבל הכל כלול כמשנה כמ"ש בע"ז (דף סח.) א"ר עמרם אפשר איתא להא דרבי יוחנן ולא תניא לה כמתניתין נפק דק ואשכח כו'.

שבעה

הערות ונוספות מהמו"ל

מאוצה"ם של הרב הגביר המנוח ר' אברהם מערצבאכער במינכען אשר היה לפניו באוצה"ם של ה"ר אליקים כרמולי, נכתב ה"א ש"ב. (ז) כ"י הרה"ח ר' שלמה ולמן חיים האלבערשטאט (שוה"ה), אשר לפניו היה אצל שד"ל, נכתב על קלף בשנת מ"ב לאלף הששי. (ז) כת"י ר"ר גינצבורג מלונדון. (ח) כת"י מאוצה"ם בפאריז, נכתב רצ"ב לששי. ותקנו גם ע"פ הגהות מהר"ר אברהם ב"ד דוד פרונינצאלי ז"ל (אשר ישב בפיראדא זמנטובא, רופא ופילוסוף, רבו של הרב הרופא הר"ר אברהם שערי אריה ממנטובה בעל שלטי הגבורים, ותלמידו זה וכנהו הגאון מופלא הדור סיני ועוקר הרים ריש מתיבתא המקובל הרופא והפילוסוף האלהי), אשר הגיה המדרש ע"פ ו' כת"י שהיו לפניו ונשארו הגהותיו בכתובים בכתב ידו ויחר משלש מאות שנה, ועם מבוא גדול המפיץ אור גדול על המדרש ומבאר באריכות כל פרט ופרט, גרסס בוויילנא תרג"א. תהי משכרתו שלמה מעם ה' בעד מפעלו הכביר והעצום, ובעד כל יגיעו ועמלו ומרחו בחכמה ובמלאכה רבה כזו. ויהי ה' אלהיו עמו ויחזק כחו ויאמץ ידו לעשות חיל בספרותו לדלות פנינים ממעמקים, ולהעלות ספרים לאור עולם ממששכים, ויהנו תלמידי חכמים לאורו, ומזכי הרבים ויהיו ככוכבים.

(א) אברהם ט"ס וצ"ל יוסף, וכן העתיק החכם מהרש"ב במבואו למדרש תהלים (דף א') אברהם בטעות. ואולי העתיק דבר זה מכת"י רב פעלים זה אשר לי, ולכן קרה גם לי משנה זה, כי הכת"י הזה שלחתי לו לפני שלש שנה עת הדפסת מדרש תהלים שלו, ע"י ידידי הרב ר' שמואל לוריא לשום עינו עין הזבלת עליו.

מדרש רות. ונקרא יסוד שירים, והוא משובש מאד נדפס בוהר חדש א) וא"א הנאון נר"ו הגיהו:

בראשית רבה. לבאר דברי המשנה ר' אושעיא, ואינו הרבות של רבה בר נחמני, כ"כ צ"ד, וכבר כתבתי שר' יוחנן חברו ז):

אות ש

מדרש שוחר טוב ג). נקרא ע"ש הפסוק אשר התחיל לדרוש בו, ומצאתי בס' אהל יוסף

הערות ונוספות מהמז"ל

א) הוא מדרש הנעלם אשר בוהר חדש, ונקרא ג"כ תפוחי זהב, זהר על רות, והוא פירוש על מגלת רות בדרך פשוט ונסתר בקבלה וסודות נעלמים וסוד מלכות בית דוד, נדפס בטהינגען ש"ב, קראקא שב"ט ושנ"ג, פיורדא תפ"ו.

ב) כבר הובא בריש אות זה.

ג) וכפי קדמוניו נקרא מדרש תהלים, אגדת תהלים, הגדת תהלים, ועל מומור קי"ט נקרא מדרש אלפא ביתא, וע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון (משלי יא) נקרא שוחר טוב, ואין שם זה שם הכולל למדרש תהלים משלי ושמואל יחד כאשר חשבו המדפיסים ובעל אוצה"ס, כ"א מדרשים בודדים במועד הם ונפרדים הם זה מזה, לא בזמן אחד נולדו ולא ממסדר אחד יצאו, ומפני כי ברוב הימים חכמים המדפיסים כלם כאחד והדפיסום שלשתם יחד, עשו את שם שוחר טוב שם הכולל לכלם יחד כאשר תראה להלן. — המדרש הזה חובר ונסדר בא"י עוד בימים קדמונים ומאמרו נובעים מן התוספתא, מכילתא, ספרי, וירושלמי, בראשית רבה, פסיקתא דר"ב, תנחומא, תרגום אונקלוס, פדר"א. — וירושלמי כלאים (פ"ט) כתובות (פ"ב ה"ג) נמצא: אשגרות ענינו בכל ספר תהלים אגדה, ובב"ר (פל"ג אות ג): א"ל ר' חייא מסתבל הייתי באגדת תהלים, וירושלמי שבת (פ"י ה"א) אריב"ל אגא מן יומיו לא אסתכלית בספרא דאגדתא אלא חד זמן אסתכלית אשכחית כתוב בה קע"ה פרשיות כו' וקמ"ז מומורים כו', מזה נראה כי כבר היו לפניהם איוו אגרות על פסוקי ומומורי תהלים, ואין ספק שבמדרש שוחר"ט אשר בירדנו היום נשארו שירים, אם מעט ואם הרבה, מן האגרות אשר היו לפניהם. — מן מומור קי"ט עד סוף מומור קכ"א ומן מומור קל"ח עד סוף הספר הוא הוספה מאוחרת, בערך כמאה הראשונה לאלף הששי, וכן מומור קכ"ב עד סוף מומור קל"ח מועתק מלה במלה מן הילקוט. — בדפוס הראשון קושט"ה"א רע"ב גרסו המד"ת לבר בתבנית פֶּאֶלְיָאָ 2 בשם מדרש תלים לבר, ולא נדפס רק עד סוף מומור קי"ח, ובשנת רע"ה הדפיסו בשאלוניקי את ההוספה המאוחרת מן מומור קי"ט עד סוף מומור ק"ג, ואחר הוספה זו הדפיסו שם פי' האלפא ביתא לה"ר מתתיהו ב"ר משה היצחרי והוא מומור קי"ט עד אות ש' ועל אות ת' חסר ולא נשלם, ואח"כ בשנת ש"ו הדפיסו בוויניציא כלו בתבנית פֶּאֶלְיָאָ 2 ועל שער הספר כתוב: „מדרש תהלים רבתא עם מדרש שמואל רבתא“, ומדרש שמואל נדפס ג"ב שם רפ"ב לבר, ומדרש משלי נדפס ג"כ שם לבר. — בעל אות אמת (הגהות ותקון הטעויות בכל המדרשים לה"ר מאיר בר שמואל מבבבשתי) בהגהותיו למדרש משלי הביא כמה פעמים דפוס תוגרמה (ע' מכוא למד"ת למהרש"ב באריכות).

מדרש תהלים משלי ושמואל עם הגהות ובאור המלות הקשות והזרות לה"ר יצחק בר שמשון כ"ץ (חתן מהר"ל מפראג) נדפס בפראג בחייו ש' שע"ג ונמשכה ההדפסה ח' שנה וגשלם שם שפ"ב, ועל שער הספר כתוב: „מדרש שוחר טוב, מדרש תהלים ומשלי רבתא עם מדרש שמואל רבתא“. גם כאמד' נדפס בשנת ת"צ כלם יחד, בלי פירוש ר"מ היצחרי על התמניא אמי, כפולגנא תקנ"ד עם פי' האלפא ביתא הנ"ל. מדרש שמואל ומשלי עם פי' קצר לר' יעקב ב"ר נפתלי הירץ מבראדי זאלקווא תק"ס, בלי פי' הא"ב, לבוב תר"י עם הערות קצרות. — עם פי' יבקש רצון רק עד מומור מ"א, לבוב תר"יא. — עם פי' ענף יוסף ועץ יוסף באור המלות והענין וציונו מ"מ בשם יד יוסף, שמעטמין תרכ"א. — עם באור רא"מ פארווא והוספת באורים מהה"ג ר"מ גימפל, ווארשא תרכ"ה. ועם פי' מהר"ב (יצחק כ"ץ) על שלשתם שם הרל"ד ולה"ה, שמואל לבר עם הגהות רד"ל ווארשא תר"ב. ועתה קם ויתעורר הרב החכם מהר"ש בגבער והוציא תעלומה אור את המדרש שוחר טוב על תהלים עם הערות ותקונים ומ"מ כיד ה' הטובה עליו כלול בהדרו ע"פ שמונה כתבי יד יקרים מפנינים, שהיו ספונים וטמונים בגניז' מרומים, ואלה הם: א) כת"י ישן גושן מאוצר הספרים די רומי בפארמא באימיליא, ב) כ"י מואצה"ס בפֶּאֶלְרֶעֶנְץ. ג) כ"י הגנוז ברומו בוואטיקאן, נכתב בשנת רע"ז ועל פי נוסח כ"י זה נדפס בדפוס הראשון קושט"ה רע"ב. ד) מכת"י שני אשר שם. ה) כ"י ספרדי ישן גושן מואצה"ס

של שעמנו גין בלבר. אבל דע שהרמב"ן ז"ל מביאו בפתיחתו לפי התורה וז"ל: ומה אמרו בשיר

הערות ונוספות מהמו"ל

בדאי כי אין זה כנהג דוח קראוהו רבותינו ז"ל כתיב אותיות וכמו שאמרו מצאו להקב"ה קישר כתיבם לאותיות וכן נמצא בספרי תורה שכתבם משה רבינו ע"ה אכן באריכות הזמן והטלמול נמצאו כמה וכמה חלוקים במסורות זה אומר ככה וזה אומר ככה ולא ראי זה כראי זה שיש מסרות שאומרים על אות אחת שצרכה שלש תגין ובמסרה אחרת נמצא באחת וכיוצא באופן שלא נמצאו מכוונין ולכן היה בדעת החכמים לבטל התגין מאחר שיש כמה חלוקים ואנחנו לא נדע אנה נפנה, אמנם כאשר ראו כי אין זה מעכב דאין זה חילוק בפרשיות בפתוחות וסתומות כי אם במספר התגין ואינו מעכב כותבין התגין והוא מצוה מן המוכרח זה אם לא יכתוב שום תגין אינו פוסל המצוה וכל הספרים אשר כמערכ כתובים בתגין, עב"ל הרמב"ם בתשובתו, הרמב"ן בפתיחתו לפי התורה מביא: ומה אמרו בש"ש רבה וכו' כמ"ש הרב המחבר לעיל, גם רבינו בחיי בפ' כי תבוא שם מביא דבריו אלה של הרמב"ן בשמו, ובעל הטורים בפירושו לתורה חלק הפשטי מביא כדברים האלה ולא בשמו, כן הרשב"ץ בתשובה ה"א ענין ג"ג מביא דברי הרמב"ן מפ' תבוא ומוכיחו לבסוף, בעל צדה לדרך במאמר א' כלל א' פ"ב כתב וז"ל: וכן אמרו במדרש שה"ש רבה בחוקתו ספר תגין הראה להם, והספר הזה הוא ידוע ומצוי ופרש בו כמה אלפין וכמה אותיות בתגין בתורה ומספר התגין והכח והיריעה שבהם סודות רבים ועמוקים מאד עכ"ל. נראה מזה שהעתיק גם הוא דברי הרמב"ן ואינו מוכירו, בעל מנחת שי מביאו כמה פעמים בשם ספר תגין ובעל סה"ד כתב שהיה כידו ספר זה כתב יד. רבינו שמחה מייטרי (תלמיד מובהק של רש"י ז"ל וסמ"ג נבדו) במחזור ויטרי שלו ורבינו שם טוב ב"ר אברהם נ' גאון הספרי בעל ספר מגדול עזו על הרמב"ם (בספרו כדי ארון ומגדל חננאל) ועוד גדולים יעירו כי הספר תגין זהו הוא אמת, והאמת יורה דרכו כי הס' תגין הוא ספר קרמון מאד וס' תגין ש"ר אברהם פיקס הוא רק פ' על ספר התגין הקרמון וכדעת הרב המחבר לעיל, — החכם צונג' יחליט ויאמר כי מחברו של ספר התגין הוא ר"א מגרמזיא (הרקח) [נפטר ד"א תתקצ"ח], אבל רבינו שמחה מייטרי הכנים כל הספר תגין לתוך המחזור ויטרי שלו בת"ב והוא היה עור קודם בזמן להרקח ז"ל, כי ר"ש ויטרי נפטר ד"א תתס"ה באותה שנה שנפטר רש"י ז"ל רבו, וא"כ נפטר הרקח קל"ג שנה אחר ר"ש ויטרי, וע' הקדמת החכם ב"ג לס' התגין פארוי שנת וכת"ר, ובעל אוצה"ס באות מ' — מחזור ויטרי כתב ז"ל: "ספר תאני דאסיק עלי הכהן מן י"ב אבנים שהקים יהושע בגלגל (מחזיק ו' דפין)" ומעות הוא זצ"ל תאני ולא תאני, והוא חשב באמת ששמו תאני, כי לולא כן היה מציין כמלת תאני באות ת"ו לעיין גם במחזור ויטרי באות מ' כמנהגו בכ"מ.

ספר תגין זה יצא לאור בפעם ראשונה בפארוי שנת תרכ"ו ע"י החכם ב"ג עם הקדמה ערוכה ממנו, בצרוף ספר כדי ארון הגל"ל (שלו וסוף לו מדרש קצר ממוכס לר' עקיבא על סתגין וזויגין וזוהות גדולות וקטנות, אלך הים כנחונים כתיב אלוה"ס"ס ועל הכנאלתן גינצבורג נפ"ב, פאריו סנת וכת"ר), ועל שער הספר כתוב לאמר: ספר תגין, על תגי אותיות אשר בספר התורה, מקובל כי כן נמצא כתוב על השתים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל, והתחלת הספר כן הוא: הדין ספר תאני דאסיק עלי הכהן מן י"ב אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרו לשמואל ושמואל מסרו לפלטי בן ליש ופלטי בן ליש מסרו לאחיתופל ואחיתופל מסרו לאחיה השילוני ואחיה השילוני מסרו לאלהיו ואלהיו מסרו ואלישעו ואלישעו מסרו ליהוידע הכהן ויהוידע הכהן מסרו לנביאים ונביאים כקרוהו באספות בית מקדשא וכלדעקו באספות בית מקדשא בשני יתויבין מלך יודא (יהודה) אשכחיה יחוקאל נבייא ואחיהו לבבל ובשני מוש מלך פרס כדאסיק עורא להדין ספרא ואסקיה לירושלים והגע ליד מנחם ומנחם מסרו לר' נחוניא בן הקנה ור' נחוניא בן הקנה מסרו לר' אלעזר בן ערך ור' אלעזר בן ערך מסרו לר' יהושע ור' יהושע מסרו לר' עקיבא ור' עקיבא מסרו לר' יודא ור' יודא מסרו לר' מייאשא ור' מייאשא מסרו לר' נחום הלבלר ור' נחום הלבלר מסרו לר' [רבינו הקדוש].

בעל שפתי ישנים מונה והולך כוספר הספרים שחבר ר"א מגרמזיא (הרקח) ואלה הם: אדרת השם, על מוסר, יורה הטאים או ספר הכפרות, חפלות, ויין רקח על שה"ש ורות, פי' על ספר יצירה, ס' הנפש מענין נשמה (כ"י), ס' רקח, ובנובלות הכמה דקצ"ה מיוחס אלו ספרים לרקח: ס' נעלם, ס' מלאכים, ס' שעור קומה, ס' תגין [ר' אברהם פיקס על התגין של אותיות שבספר תורה המוכבא בס' מעשה אפור (ר"ל ר"א פיקס עשה פי' על ס' התגין המוכבר במעשה אפור)] (ומזה הוציא משפט החכם צונג' כי הרקח הוא מחבר ס' התגין הגל"ל), ס' פסק, ס' הקולות, ס' הסוד והיחוד והאמונה, ס' שערי בינה עכ"ל, גם חבר סודי רויא, והסה"ד כתב שהיה אצלו ס' החכמה לרקח (כ"י).

שבעה היכלות. מובא ברקאנטי פרשת יתרו. לדעתי הוא שבעה פרקים אשר נדפס בס' ארזי לבנון והוא היכלות זמא שמביא הערוך ז"ל:

שעור קומה. ברייתא מובא בס' האמונות לרש"מ (שער ג' פ"ה) ובעבודת הקדש חלק התכלית (עז): ז"ל: והנה פרקי היכלות לר' שמואל (צ"ל לר' ישמעאל) כהן גדול, ושעור קומה כלו שמות הקדש חבור רבינו הקדוש ע"ה עכ"ל. וברקאנטי פ' בראית ז"ל: כי בג' הראשונות אין שם יום נופל בהם כענין שארז"ל בספר הקומה. מראה הפנים (כתר) והלסתות (חכמה בינה) כשעור רוח וכצורת נשמה ואין כל בריה יכולה להכירו כו' עכ"ל. והגאון ר' נפתלי כתב בס' עה"מ ז"ל: ובבית שני פסקה מהן הקבלה רק שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה שתקנו התפלות ע"ד הסוד, ושמעון הזה אשר היה כהן במקדש שני זמן רב היה חכם גדול, ונאמן בחכמה הזאת כנראה בברייתות דר' שמעון הצדיק כלו דברי שעור קומה עכ"ל, משמע ששמעון הצדיק חברו אב).

אות ת

ספר התנין ג). הראשונים יחסוהו לר' אברהם פיקס. והוא על תנין של כל האותיות ולא של

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) וקצתו נדפס בספר ריואל, וספר השעור הניכר בספר סוד ידיעת המציאות (כתב יד מינכען № 83) נראה שהוא שעור קומה. ויש עוד ס' שעור קומה לר' משה קורדובירו, ספר גדול, והוא כת"י בעניניאן № 18, ונדפס בווארשא תרמ"ד, ושעור קומה להרמק ז"ל, מזכירו הר"ר יש"ר מקנדיא בספרו נובלות חכמה והיה נמצא בידו, ע' לקמן בהערתי לס' התנין צד 111.

(ב) [כוספס. מדרש שלשה דברים. ע' תוס' ע"ז (וי') ד"ה לעלוקה שכתבו: דבמדרש של ג' דברים קחשיב איתויאל, וכתום' ברכות (ח:) ד"ה ישרים: יש במדרש ג' דברים צוה רבינו הקדוש, קורא לו מדרש סתם. וכן בסמ"ג עשין י"ט כתב: במדרש צוה רבי את בניו, קוראהו מדרש סתם, גם הרב המחבר מביא מאמר זה לעיל בהופת אליהו רבה בשם מדרש סתם, ומתום' ע"ז לעיל נראה שהיה להם מדרש ההולך ומונה כל מאמרי הש"ס המתחילים בשלשה שלשה כעין חופת אליהו רבה, ואולי הוא הוא, ומאמר הנ"ל חסר שם]:

[כוספס. שרשים ליוסף בן עזריאל בקבלה ובראשו כתוב ז"ל: הם' הוה הנקרא שרשים הסודות האלה קבל יוסף בן עזריאל הבבלי מפי ירמיהו הנביא ע"ה, כת"י די רומי (אוצה"ס)].

[כוספס. הלכות שחומה ליהושע בן נון. נמצא בכ"י באוצה"ס של די רומי. ולדעת רמשי"ש מיוחס ליהושע בן נון במעות, והוא כ"ס מאלדר הרני הנודע בספריו מעשרת השבטים,

וע' מכ"ע הצפירה 1888 גליון 205. ואולי הוא ממחבר מאוחר אחד הנקרא בשם יהושע בן נון].

(ג) ספר התנין [פירושו כתר, כתר מלכות (אסתר ב')] תרגומו תגא דמלכותא (תרגום שני) נמצא ברשימת כ"י רח"מ (חלק כ"י) ב' עקס'. בניו' 219 רשום: „התנין למו"ה אברהם פיקס אותיות מרובעות [מנוקד] באמשטרדם תפ"ו 4^ו, ובניו' 220 רשום: די' אשכנזית 8^ו, ובהמפתח לרמשי"ש שם (צד 319) מביא את שם המחבר בשלמות: „אברהם פיקס בן אליהו, בן הריון ר' לוי מעיר רומא", ועל החבור כתב, ש„נכתב בעיר לאווינע (Lovenno) בארץ איטליא שנת גכ"ד" (נז"ר) ע"כ. והוא על התנין שעל האותיות שבספר התורה. — ר' פירשט דוראן בספרו מעשה אפור שחברו בשנת ה"א קס"ג (נדפס פעם ראשונה ויון תרכ"ה) מביא את ספר התנין ז"ל שם בהקדמתו צד 12: „וכתוב בספר התנין הדין ספר תאנו דאסיק עלי הכהן משתים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרו לשמואל ושמואל לפלטו בן ליש וכו' עד עורא וממנו עד ר' תחום הלבלר שמסרו לרבינו הקדוש ועל אלה אמרו (שבת פט') כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותר [בגמרא קושר] כתרין לאותיות עכ"ל. — הרמב"ם בהלכות ס"ת (פ"ז הלכה ח') כתב ז"ל: ויהר באותיות הגדולות ובאותיות הקטנות וכו' ויהר כתנין ובמנונין יש אות שיש עליה תג אחד ויש אות שיש עליה שבעה וכו' עד סוף הלכה ט' וכתב ע"ז בעל מגדל עוז שמקורו הוא בס' תנין. ובהשגותיו פאר הדור (ס' סח) דפוס אמ"ד שנת „מעשהו באמונה" (תקכ"ה) מביא ס' תנין ז"ל שם: התנין הוא אותיות קטנות בראש האותיות והן כעין זיינן דוקא אך יש חילוק באותיות, יש אות שצריכה תג אחד ויש שצריכה שתים ויש שצריכה שלש וכיוצא עד שבעה זה הוא אופן עשייתן. אמנם על מה ששאלתם אם הוא מנהג

ברדאי

והוא הנקרא עולם כי במהלך ת"ק שנה עשרה פרסאות ליום יש קצ'ו רבוא רבון מאות כמנין עולמים עכ"ל. (שם) בסוף גמר הארץ הוואת הר גבוה מאד כלפי מזרח ומשם והלאה אין אור זה שולט וגם אין צריכין לחמה ולבנה עכ"ל (ברך י"ד ע"ב הביא זאת בשם מדרש). (שם) בצלמנו זה אדם שהיה מושל בכל והיפך נ של בצלמנו שלא הותר לו בשר תאוה אבל להקריב קרבן שלם, ועוד משה רבינו שכתוב בו איש האלהים מן המתנים ולמטה איש ומן המתנים ולמעלה כמלאך שהיה בריקיע, ועוד כל זמן שלא נשתלח לישראל איש ומעת שנשתלח ונאמר בו ואתה פה עמד עמדי נאמר לו איש האלהים וכתוב ראה נתתיך אלהים לפרעה עכ"ל. (שם) וירא אלהים את האור וגו' אילו היה רק אור לא היתה עין יכולה לסבול לכך נברא חשך שלא יתמעט אדם מאור עיניו, ועוד אילו היה רק אור כמו בימות החמה כמו כן לא תקנת עין לכך ימות הגשמים והאור קצר והחשך ארוך. וכן מי שהיה לו עבר לא היה מניחו לישן, דחקו לעבד עד שלא היה יכול לסבול, ועתה שברא חשך ישן. וכן אם יעשה אדם רעה לחברו יוכל להנצל ממנו בחשך עכ"ל. (שם) נשמת חיים ש' ז' תגין וכיוצא בו מצורע כאלו אין בו נשמה, ושבעה דברים מחמיאים את האדם ליטול נשמתו רגלים ערוה ידים פה במאכל ובמשתה פה בדבור אונים עינים ולב עם כלם, ושבע תועבות בלבו לכך שבע כחמאיתים. (שם) לנפש חיה ש' ז' תגין אם תלך הנפש אחר שבעה יועצים, א' הילוך רגלים ב' משוש ידים ג' בליעה ד' דבור פה ה' שמיעת האזן ו' עינים רמות ז' הלב, או תעלה לרקיע הו' לצרור בצרור החיים בין ז' כתות. (שם) [בפסוק ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור] אותם מלבושים שנבראו בע"ש בין השמשות נתן באותן מלבושים ב' דברים של מעלה מלאים בושם, וילבשם מלבושים [בי"ר מבושמים] לשבת לשרת בהם לפני השכינה וכשלבשם יעקב אמר ריח בני ריח שרה. החמורות שהיה ממשה ושולמנה, ולכך אמר הוה גביר לאחיק, החמורות כמו למי כל חמדת ישראל, וכשלבשם נמרוד נמשך כל אדם אחריו, והמלכות ר"ל המעלות שנאמר שום תשים עליך מלך בגי' שלשים מעלות (נראה מלך מיותר ואז החשבון מכוון אלף רכ"ו). ואל תתמה שהרי בהעברת האדרת של אליהו נמשך אחריו אלישע, כן באלה הדברים, ולפעמים היה ע"י הבגדים רוח נבואה ועושה בהם נסים וכו', ועוד הלובש אותם בגדים היה שמח שמחה גדולה, ועוד שבאותן הבגדים היה דן כל הבריות וכו', וכן היו ישראל באותן מלבושים כמלאכים ולמשול בגוים ולמשוך רוח הקדש עליהם ועושין בהם פלאים ובעגל נימל מהם ולעתיד לבא ילבישם כו', אלה הלבושים היו דומים לכסא שייראו מלפניו וכו' וילבשם כביכול בעצמו. ומשה הלביש את אהרן ובניו כדי לגדלו על התחתונים, וגם על העופות ורגים ושרצים וגם המלאכים משלימים עמו כדי ללמד לדורות שהגדול יעשה כן לקמן עכ"ל. (שם) וישם ה' לקין אות זו מן שהרי מן שהרג קין עד הבל אין בו מ"ת, אות מ' שם בורועו, א"ל זה אות מן סימן לך שלא יזיקך עד שיצאו ממך מ' נפשות עכ"ל. (שם) זה ספר תולדות אדם רמו ג' אבות בפסוק, תולדות אדם, ברא אלהים אדם, ויקרא את שםם אדם, לומר ג' אבות בדמות אלהים, ביראת אלהים כמלאכי השרת שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ולא היה לשעום טעם מיתה, מתחלה היה להקדים האבות ואלו היו מתחלה לא היו מתים אבל הואיל וקרמן אדם, אכן כאדם תמתן וכו' עכ"ל. (שם) זה ספר תולדות אדם ד' תגין ד' פעמים עלתה למחות האדם, ברור המכול, במתן תורה רצה הקב"ה להפוך העולם, שלישיית בימי צדקיהו, רביעית בימי יהויקים, דכתיב בראשית ממלכת יהויקים צדקיהו וגו' עכ"ל. (שם פ' נח) מ' פסוקים יש בהם קול ורעם לומר אלו היו מ' קולות במתן תורה היה העולם אבד בקול רעמים ולכך מ' תקיעות מ' ברכות בר"ה להגן מן המכול קצת עולם ומן רעמים לשכן שמו שם, לשום שמו שבת המקדש סובל עולם ומגין, ומ' קבין

בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תגין הראה להם (א), והספר ידוע ומצוי אצל כל אדם ירש בו כמה אלפין יש בתורה בתאגין וכמה ביתין ושאר האותיות ומספר התאגין של כל אחת ואחת (ולדעתי כוונתו שכתב שהספר הזה מצוי אצל כל ב"א על ספר מספר האותיות המיוחס לרב סעדיה גאון כי הם אינם מכוונים, ואפשר הם מספר התגין של כ"א ואחד) ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התאגין עצמן אלא בידעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד עכ"ל, ובפ' כי תבוא כתב הרמב"ן על פסוק וכתבת עליה את כל דברי התורה הזאת אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצות כמ"ש בהלכות גדולות כעין אזהרות וכו' ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומצינו בס' תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן (באבנים) מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה ובזיוניה, ומשם נעתקו התגין בכל התורה וכו' עכ"ל. והרמב"ם ו"ל הביאו גם כן, אלא שהמדפיסים מעו וכתבו וז"ל: מצינו בספר תגין שכל התורה היתה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה וזיוניה ומשם נעתקו עכ"ל ועיין בתוספות יו"ט מס' סוטה (פ"ז משנה ה'). ובילקוט ראובני (פ' יתרו) וז"ל: בס' התגין כשעלה משה למרום מצא להקב"ה שהיה מתקן תגין אמר משה רבש"ע מי ידע אלה הרמזים תכתבם בתורה בפירושי, הראה לו מולו של ר"ע וכיוצא בו שהיו דורשין אותן, ודורשי רשומות אמרו, הרי אלה הדרשנים גרמו שחסתי על ממונם של ישראל שאילולי הם היו צריכים כמה ספרים לכך די להם שארמזו בתגין עכ"ל, ומוזה נראה שר"ע חכרו. ובפ' בראשית ברא אלהים ה' ג' תגין שמעולה בג' מראות, אדם אינו רואה את השדים, ושדים אינם רואים את המלאכים, והמלאכים אינם רואים להקב"ה ולכך כתב אלהי האלהים ואדוני האדונים עכ"ל. (שם) למה ברכת יוצר אור קודם לאהבה רבה, והא תדיר ושאינו תדיר קודם לפי שאמירה של הקב"ה תחלה באור, ויאמר אלהים יהי אור, פתח דבריך יאיר, לכך תחלה הברכה יוצר אור, ומעריב ערבים ע"י שנשתוה לאור, כי א' לע' שנה כשכוכב עולה מן הרקיע שתחת לויתן ומחמם גופו של לויתן, ולפי שהוא חם מתחתיו הוא צמא ואו הכוכבים ירדו לשתין כי התהום עמוק מפני שהמים נכנסים בפי לויתן וראשו מסיר מן עדן ושואב מן התהום ואותו כוכב עולה בעקלתון ברקיע והוא כוכב שעולה עם החמה וכוכב ההוא עולה דרך ישרה ועקלתון ולכך מועים נחותי ימא וכוכב ההוא נראה גדול כגלגל של עין ורוחב כעיני החיות בלילה וכעין הכוכבים שנראים כענף באילן כו' עכ"ל, וצריך תקון לשון מעט מפני שהוא העתיק מס' כ"י, ולא יבין לקרותו על נכון. (שם) ולחשך קרא לילה ב' תגין, הוסיף ב' שעות של הלילה, כי משהגיעה חמה לחלוץ עמוד השחר, וכשיוצאה אז הנץ החמה, ואז זריקת הדם והוא שעה אחת. ומשנכנס עד שמגיע סוף החלוץ שעה אחת, הרי ב' שעות בעובי הרקיע, ואינו לא יום ולא לילה, הרי ששרתה יום וכתוב וכסאו כשמש נגדי מלכותא דארעא דקמלא שתות לא נקראת קמלנית עכ"ל, והוא ברמו דק ונפלא. (שם) הרקיע שעל הים המקיף את השמים ואת הארץ הוא מהלך ת"ק שנה שנאמר אשר נשבע ה' לאבותיכם כימי השמים על הארץ וכו' ואבות לא היו פחות מת"ק שנה והוא

הערות ונוספות מהמ"ל

(א) מאמר זה ככתבו ולא מצאתי בכל המדרש שה"ש רבה, ותהי לי לפלא, עד שמצאתי להחכם ב"ג בהקדמתו לס' התגין שהערה מקורו בפסוק כמעט שעברתי מהם (ג' ד') שם כתוב: ויראם את בית נבטה, מהו בית נבטה, ר' יוחנן אמר זיין בולע זיין הראה להם, ור' לוי אמר בזה אגו עושין מלחמה ונוצחין, וכתב בעל מתנות כהונה „ובהקדמת הרמב"ן בחומש תמצא גירסא אחרת", מזה נראה כי נשתנה פה הגירסא, ולפני הרמב"ן היה הגירסא ר' יוחנן אמר [ספר תגין הראה להם, אמר] זיין בולע זיין ונחסר בהעתקה מן אמר הראשון עד אמר השני, וע' סנהדרין (קד').

שנים, לוי נולד ב"ו בניסן ומת בן קל"ו שנים, דן נולד מ' אלול ומת בן קכ"ה שנים, יהודה נולד ב"ו בסיון ומת בן קי"מ שנים, נפתלי נולד ה' בתשרי [במדרש תרשא: בסיון] ומת בן קל"ג שנים, גר נולד יו"ד במרחשון [שם: בתשרי] ומת בן קכ"ה שנים, יששכר נולד י' באב ומת בן קכ"ב שנה, אשר נולד כ' בשבט ומת בן קכ"ג שנים, זבולן נולד ז' בתשרי ומת בן קי"ד שנה, יוסף נולד כ"א בתמוז [שם: בתשרי] ומת בן ק"י שנה, בנימין נולד י"א במרחשון ומת בן ק"ט שנה, באדר ובאייר לא נולדו נשתיירו לאפרים ולמנשה ע"כ עכ"ל. והרב ר"י הפרחי כתב בס' כפתור ופרח (דף ר"ט) וז"ל: ובמדרש ר' פנחס בן יאיר [הוא מדרש תרשא] מזבולן יצא אילון יונה הנביא ובירושלמו פרק החליל יונה בן אמתי מאשר ואביו מזבולן עכ"ל א):

הערות ונוספות מהמ"ל

א) [הוספה. תוספתא (ומתניתא) ונקראת גם משנת ר' חייא, חברה ר' חייא רבה בר אבא בר אחא [הוא רבי חייא הגדול, ונקרא בגמרא גם: ר' חייא ברבי, ר"ל ארס גדול כדורו, גם: ר' חייא בר רב, הוא היה מורע שמעל אחי דוד (כתובות סז): . והיה מלך אחד תנא: ר' חייא תנא פליגי (ג"מ ס): ומלך אחד אמורא: ר' חייא תנא ואמורא הוא (רש"י גדה כו). והיה תלמיד רבי (רבינו סקדו). בתחלה למד ככלל ולעת זקנתו עלה לא"י ולמד לפני רבי זוטא נקבנו הוא ובינו יסודה וחוקים. רב היה תלמידו, וכך היה גם בן אחיו וכן אחרות וככה גם בר תנא בן אחיו] ור' אושעיא (או אושעיא) רבה בר חמא בר ביסנא מהעיר קפרא (אביו ר' חמא היה חבר בר קפרא) ונקרא גם הוא ר' אושעיא ברבי (עירובין נג' יבמות מו: קכא:) (הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים והקדמת אברבנאל לנחלת אבות). — ר' חייא חבר תוספתא, ובס' כריתות ח"ד הביא רביה מן הגמרא שמשנת ר' חייא ותוספתא תרו מילי גינהו, ובהליכות עולם כתב סתם תוספתא ר' נחמיה, ובקבלת הראב"ד כתב שבר קפרא כתב התוספתות ור' חייא ור' אושעיא ור"ש חברו חברו הבריות, וכ"כ בעל צדה לדרך בהקדמת ספרו (סה"ר). וביחוסיין כתב: בריש הגזול קמא (ב"ק צד: תוד"ה בימו) אומר רבינו תם ז"ל כי המשניות היו קודם רבי אלא שרבי סדרם אבל הבריות שהיה שונה ר' חייא תלמידו הוא מה שהוסיף רבי על המשניות, ולדעת שה"ג התוספתא שבידנו היום שהיא גרסת אצל הר"ף כוללת בריות דר' חייא ור' אושעיא ותוספתא דר' נחמיה גם יחד, ויש לו ראיות ע"ז. ושניהם, ר' חייא ור' אושעיא, היו בזמן אחד קודם חבור התלמוד זמן מה (ג"א תקע"ט).

מר' אושעיא קבל ר' יוחנן הלכות רבות שלא עלו במשנתו של רבי (עירובין נג', ירושלמי תרומות פ"ו הלכה ג', שם סנהדרין פ"ט).

ר' חייא זה אירס בתו לבן רבינו הקדוש, וכי מטא למיכתב כתובה, מתה בארוסה, ואמר רבי ע"ז דלא מסתייעא מלתא, בשביל שיהומו של רבי גדול הוא משל ר"ה, דרבי בא משפטיה בן אביטל אשת דוד, ור' חייא בא משמעא אחי דוד, ובתו שלא היתה בת מלכים אינה הוגנת לבן רבי שהיה מבית דוד המלך (כתובות סב: וע' רש"י שם) וע' שבת נו'.

התוספתא כוללת בריות חסד המשנה, קצתן לבאר דברי המשנה וקצתן להוסיף על המשנה ובאו בה גם אנדיות רבות, ונדפסו בסוף ספרי האלפסי. גם עם פירושים שונים: על סדר זרעים עם הגהות הגר"א ז"ל, ועם פי' הג"ר יונה בר גרשון, מחכמי ווילנא ודויניה, במאה העברה, נדפס בוויילנא תקנ"ט, וע"ס מועד עור נמצא בב"י ביד יורשי הריב"ג בוויילנא, — ע"ס זרעים מועד נשים קדשים עם חרשי תנא תוספתא לה"י שמואל אביגורו ב"ר אברהם מסלאנימא, והוא חבור כולל ב' באורים: א) באור דברי התוספתא ע"פ מוניה ש"ס בבלי וירושלמי בשם מנחת בכורים. ב) באור כמה שטות וסוגיות ודברי פוסקים ראשונים ואחרונים בשם עמור בכורים. ג) מ"מ לדברי התוספתא בש"ס בבלי וירושלמי ספרא ספרי וכו' בשם מצפה שמואל, עם הגהות הגר"א ז"ל ס' זרעים ומועד, ווילנא תר"א, וס' נשים, שם תקצ"ו, ועל ג' סדרים אלה גם מקצת ציונים ומ"מ מהרב המחבר הגאון ר' אברהם ז"ל, קצת ס' קדשים, ווארשא תר"ט. — ס' חסדי דוד להר"ר דוד פארדו מגדולי רבני איטליא בסוף המאה החמישית, כולל פירושי על כל התוספתא, ונדפס ממנו ח"א על זרעים בשם תוספת הבכורים, ועל מועד בשם תוספת יטבת, ועל נשים בשם תוספת כתובה, ליוורנו תקל"ז. ח"ב ע"ס נזיקין בשם תוספת הדיינין, שם תק"ג, ובכ"י עור נמצא ע"ס קדשים בשם תוספת קדושה וע"ס טהרות בשם תוספת מרובה. פי' קצת תוספתא מניזוקין (כ"ו) לה"ר אברהם אבלי מקאליש בעל מג"א על או"ח, — תוספתא ע"ס טהרות עם הגהות ופי' הגר"א בשם זר זהב ובשם הכולל טהרת הקדש וזלקותא תקס"ד, ונדפס גם בש"ס ווילנא. גם אור הגנון והוא נוסחות כתבי יד לתוספתא, מארי מתניתא פי' על תוספתא עירובין מה"ר יעקב כהנא מוויילנא בש"ס ווילנא, ויש עוד תוספתות מאחרות מוזמן סידור התלמוד (רא"ש חולין פ"ב סי' ו').

שהן כנגד מ' אותיות שיש בג' פסוקים ויסע ויבא ויט, שנאמר בו במים שישראל יטהרו, וכן מ' קבין קמ"ד רביעיות כנגד קמ"ד שעות שבששת ימי בראשית שכל מי שנמטהר במ' קבין מתפלל במהרה ומעלה עליו הקב"ה כאלו קדם במעשה בראשית, ומ' פעמים י"ח מן או ישיר עד ויסע משה לומר שאז גזר על המים עכ"ל, וצ"ע שחשב ד' לוגין לקב. (שם) וישאר א"ך נ"ח בגי' עו"ג. הלה היא ברבת בני עמון, עשה תנין לומר אם תחפוץ ראה ששכב על הרף אצל התבה על הרי אררט, אם תחפוץ בעשתרות אם תחפוץ באדרעי או בכשן או לפעמים בעמון [ספר התנין] עכ"ל. ולדעתי ה"ר אברהם פיקס עשה פ' על ספר תנין לכן ייחסוהו על שמו. ובס' מ"ש סוף פ' נח וימת תרח בחרן כתב רש"י נון הפוכה, וכתוב בריש ספר תאגי שיש בתורה י"ז נוגין כוז דלא צייני ועקים רישיהון לבתריהון, וכן מצאתי אחת לאחת למצוא חשבון, ור' עקיבא בן יוסף שהיה דורש כתרי אותיות היה קורא לנו"ן וז' מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות הרוח הקב"ה מגדלו ומנחילו חי העוה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חמא עכ"ל. ובי"ר קמן מביא וז"ל: נברא פני אדם ככסא הכבוד כדי שירחם ה' על האדם וירבה לסלוח לו (ספר תנין) עכ"ל:

מדרש תדשא א. מובא בילקוט יהושע (רמז ט) יש נשים חסירות וכו' שופמים (רמז מב) ומ"א (רמז קפה) ע"ש. וברוקח בהקדמה ובשרש אהבת השם וז"ל: במדרש תדשא בכרייתא ר' פינחס בן יאיר עולה כנגד האהבה איזו היא יש צדיקים עובדים להקב"ה ונותנים לו כבוד ויקר למלכותו מפני שהיא קודם לכל עכ"ל. ובשרש זכירת השם וז"ל: במדרש תדשא [בכרייתא] ר' פינחס בן יאיר יקרה היא האהבה מן הבקשה והבקשה מן היראה. איזו היא בקשה יש שעובדים להקב"ה ומפילים לפניו תחנון ובקשות ושואלין ממנו כל מדה ומדה בשביל הנאתו כגון חכמה ובינה ודעת וארך ימים ורפואה ואשה משכלת ובנים ישרי לבב והצלחת מעשים ועשר, וכל שהוא קנין טוב זהו בקשה ועליה שלמים קרבין עכ"ל. ובשרש קדושת יחוד וז"ל: במדרש תדשא שנים כרובים כנגד ה' אלהים (ב) יחוד שמו משמעותו היה הוה יהיה ליראה את הש"ס הנכבד בגימטריא ליראה ד' אותיות, ומדהלים לשם תפארתך בגימטריא ארבע האותיות יהוה בא"ת ב"ש מצפץ, מצפץ בגי' רחמים, יהוד זו מדת הרחמים, ה' ה' אל רחום וחנון, יוד הא וו הא אלף דלת נון יוד בגימטריא זה הוא הרחמנות. ד"א בגימ' אתה בעולם הוה ובעולם הבא, אלהים בגימטריא זה דין, אלהינו בגימ' הדין יחיד, דעו כי ה' הוא האלהים אלהים במלואו אל"ף למ"ד ה"י יו"ד מ"ס כמו בא"ת ב"ש השם מצפץ, אהיה אשר אהיה כמו אהיה בכל ע"ת, ד"א בכל צרה ה' עמכם ודאי כמו אהיה בא"ת ב"ש אהיה בא"ת ב"ש ודאי שמן תורק שמך כמו ד' אותיות שמך וכל השמות יוצאים משם הנכבד ברוך הוא וב"ש ע"כ עכ"ל הרוקח. והבחי פ' שמות כתב וז"ל: מצאתי במדרש תדשא ראובן נולד בי"ד בכסלו ומת בן קכ"ה שנים, שמעון נולד בכ"א בטבת ומת בן ק"ב שנים

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) מיוחס להתנא ר' פינחס בן יאיר ונקרא ע"ש התחלתו בפסוק תדשא הארץ דשא, ויש קורין לו ברייתא דר' פינחס בן יאיר, ענינו פשטים ומדרשום. וכתב בעל הרקח בריש ספרו: תדשא גימטריא זה רבי פינחס בן יאיר, וכן תנא"א מתחיל ויגרש בגימטריא תנא דבי אליהו ומדרש פקי ר"א מתחיל מי ומלל גבורות י"י בגימטריא אליעזר בן הורקנוס וסדר עולם מתחיל מאדם בגימטריא יוסי עם המולל כי חבדו ר' יוסי בן חלפתא [וכן הוזהר הקדוש מתחיל "בריש" אותיות רשב"י] יען כי כל אדם צריך לרשום שמו בספרו ולכן קרא ספרו רקח שהוא גימט' אלעזר. נדפס בקובץ בהמ"ד ח"ג ועתה כבר נדפס בקאָנגינסבערג עם לקומי כללי הגר"א ובזואראש כמה פעמים.

(ב) ע"כ לשון מדרש תדשא ומכאן ואילך הוא לשון הרקח, ובמדרש תדשא שלפנינו בפרק ב' הלשון "כנגד שני שמות הקדושים" וכו'. גם המאמר אשר מביא בעל כפתור ופרח להלן בשם מדרש תדשא איננו כמדרש תדשא שלפנינו.

והר"ד זכריה פראנקעל במבוא להירושלמי (דף קלא) מביא ראייה מירושלמי שקלים (פרק שלישי הלכה א') אמר רבי תנחומא איתקישתי קומי רבי פנחס אתיאי כרבי יודא וכו' ורבי פנחס היה כדור החמישי להאמוראים. — במדרש כמדבר רבה פ"ג: א"ר תנחומא שאלתי אותה לר' הונא, ושם אח"ז נמצא: א"ר תנחומא בר ר' אבא אני ולמדתי אותה לפני רבי (אבא) הונא הכהן ב"ר אבון, ומוכח מאמר זה ביוחסין השלם (צד 196) בזה הלשון: א"ר תנחומא בר אבא הדרשן אני למדתי לפני ר' הונא הכהן בר אבון, סתם ר' תנחומא הדרשן הוא בן ר' אבא ודורש משום ר' תנינא אחיו [בתנחומא פ' שלח אבין וכצ"ל] של ר' אחא בר תנינא בפרק במה מדליקין עכ"ל, ובגמרא שם ליתא אבל נמצא כן בתנחומא כ"י הקדום (פ' שלח אות כ"ו) ובתנחומא הגדפם אשר ביריגו (שם).

בעל סה"ד אות ת' מביא איהו מקומות שר' תנחומא מביא מאמרים בשם איהו חכמים, חולין נהו: מתקין בר ר' תנחומא, ר"ת ר' אבא בר כהנא בשם ר' אלעזר (ירושלמי ברכות פ"ו ה"א), ר"ת בשם ר' הונא (שם יבמות פ"י ה"ג), ר' חגא מדרומא בזמנו (כי היוחסין השלם צד 136 מביא זו"ל: רב חגי, כי אתא רב חגי מדרומא א"ל ר' חגי לר' תנחומא בשם ר' חייא בר אבא), ר"ת בשם ר' חונא [חונא בירושלמי הוא הונא בבבלי] (ירושלמי חלה פ"א ה"ד), ר"ת בשם ר' חייא בר מנחמא (זיק"ר פל"ו), ר"ת בשם ריב"ק (שם פ"א), ר"ת בשם רב נחמן בר שמואל בר נחמן (קה"ר פ"ב פסוק בד), ר"ת בשם ר"ל (ירוש' שבועות פ"א ה"ח) עכ"ל סה"ד וע' מבוא למהרש"ב שהביא עוד כמה מאמרים ממנו. ר' תנחומא היה דר באנטוכיא כדאיתא בב"ר פ"ט ר' תנחומא אמר השאלה הוה שאלוני באנטוכיא אמרתי להם כי יודעום אלהים אבן כתוב אלא כי יודע אלהים ע"כ, ואולי לא היה שם עוקר דירתו רק בא שמה לפרקים.

תנחומא כ"י הישן הוא עוד קדום למדרש בראשית רבה, כי המסדר מדרש ב"ר לקח הרבה דברים מהתנחומא, ומדרש כמדבר רבה שהוא מאוחר גם ממדרש דברים רבה הוא כמעט לקוח כלו מן התנחומא, כי את מדרש דברים רבה ראהו בעל הילקוט והשתמש בו, ובמדבר רבה עוד לא ראה כי עוד לא היה אז מסודר לפניו, גם היה התנחומא עוד לפני פסיקתא דרב כהנא ובעל הפדר"כ לקח הרבה פרשיות שלמות ממנו והשתמש בו (*). ונסדר עוד לפני סדור תלמוד בבלי אבל לא נמצא בו מאמרים ממנו. בהרבה פרשיות החל בשאלה בהלכה „למדנו רבינו“ והתשובה „כך שנו רבותינו“, והתשובה נובעת תמיד מן המשנה או מן התוספתא ולא מן הגמרא, כי הגמרא בבליית עוד לא נסדרה אז, ותנחומא כ"י הזה הוא התכור הראשון אשר נקבצו באו בו שו"ת בהלכות ודינים אחר חבור המשנה, לא כן בתנחומא הגדפם מכבר כי שמה נמצא מאמרים הרבה אשר הוסיף המסדר מגמרא הבבליית, ומאשר כי התנחומא כבר היה מסודר לפני המסדר מתלמוד בבלי תבין מה שאמרו בקדושין (לגו) והביטו אחרי משה עד באו האהלה ר' אמר ור' יצחק נפתא ח"א לגנאי ור"א לשבח, מ"ד לגנאי כדאיתא ע"כ, ואין ספק שהיה כתוב כדאיתא בתנחומא, או הכוונה במלת כדאיתא אל התנחומא, כי הוא באמת בהתנחומא כ"י בפ' פקודי אות ד': היו אומרים ראה צואר ראה שוקים אוכל משל יהודים ושותה מן יהודים וכל מה שיש לו מן היהודים, ורב אשי מסדר הש"ס לא רצה לפרש גנותו של משה קיצר בלשונו והציג כדאיתא או כדאיתא בתנחומא, ואף כי נמצא בעין זה גם בירושלמי בכורים (פ"ג ה"ג) ושקלים (פ"ה ה"ב) מ"מ נראה יותר שכוון מסדר הש"ס אל התנחומא, וכמו"ש רש"י שם זו"ל: כדאיתא משום דרבר מגונה הוא לא רצה לפרסמה והרי הוא מפורש במדרש רבי תנחומא וכו', וכוון למאמר התנחומא כ"י הישן, גם בחולין (קין) כי אתא רב דימי אמר מים הראשונים האבילו בשר חזיר, מים אחרונים הוציאו את האשה מבעלה, ולא פירשו מה היה ואיך היה, אולם רמזו בזה אל ספורי המעשיות המובאים בתנחומא פ' בלק, כל זה עיין במבוא למהרש"ב באריכות.

המדרש ולמדנו הנקרא ג"כ תנחומא אבד ואיננו ולא נשארו לנו ממנו רק מאמרים בודדים המובאים בדברי הקדמונים כמו הערוך והילקוט, וכל מה שמוכא בערוך בשם הילמדנו מספר שמות נמצא ככתבם וכלשונם במדרש תנחומא הגדפם לספר שמות, כי ספר שמות מתנחומא הגדפם הוא הילמדנו מספר שמות, יע' בס' ג"פ להחכם צו"נץ פלפול ארוך בזה, וגזר אמר, שהמדרשים חלוקים הם, הגדפם הוא הילמדנו והתנחומא המובא בערוך הוא כ"י, וכתב עוד שם (צד רלח) זו"ל: על הדברים הנוספים והשנויים הנמצאים בילמדנו כבר העירו עליהם המהר"ק [ת' קין] ובעל מ"ע [פ"יט] ור' עזרא ב"ר יצחק כופאנו ור"מ די לונאנו בס'.

(*) בערתי לפסיקתא דר"כ (ד' 98) גרירא אלא אנתריס דמסכס"ב כמבואו לפסיקתא זו, כי מתגר פסיקתא דר"כ סיה רב כהנא סראשון תלמיד רב וכו' יוחנן, כי שלשה סיו, ע"ש, אלא מאלתי אח"כ כמבואו למדרש תנחומא בהסרה (דף 1) כי תור מדכריו, כי בא חשבון ומלא סכני תנחומא חי עמאם ועסרים סנה ויתר אחרי רב כהנא זה, ואין יתכן ערב כהנא סראשון יעתיק דברים מתוך מדרש ר' תנחומא, ע"כ אלא לוססא (הפסדר"כ) לזמן שחי בו רב כהנא סראשון תלמיד רב וכו'.

ספר התמונה א). מיוחס לר' נחוניא בן הקנה ולר' ישמעאל כה"ג. נדפס עם פי' מנאון אחד לא נודע שמו, וגם תמצא באורו בספר מנן דוד לרדב"ז ז"ל :
 (ב) מדרש תנחומא ג) ונקרא ג"כ ילמדנו לפי שמתחיל בכל פרשה ילמדנו רבינו. כתב הרב רבי מנחם די לוונאו בספר המעריך אות תיו ז"ל : תנחומא כתבו

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) קבלה וסודות בתמונות האותיות ונמצא מחובר אליו קונטרס סוד ה' לאחד קרוש מן הראשונים על השתלשלות העולמות ונדפס בסוף זהר חדש דפוס קושט'. עוד כנ"ל עם פי' ארוך לא נודע למי ונחלק לג' חלקים קאריץ תקמ"ד [ובכ"י י"ה ש"ש (יהושע העשיל שור) נמצא עם פירוש ישן מאד ואולי זה הוא] [אוצה"ס]. ונמצא באור על ס' התמונה בכ"י רד"א 979 &.

(ב) [סופספ]. תנא דבי אליהו אחד מספרי אנדה ומדרש הקדמונים המלא מוסרים נעמים באהבת ה' תורתו ומוצתיו ויראת הרוממות. לר"ק חובר בבבל בימי רב שרירא גאון בשנת ד"א תשל"ד כנראה מתוכו וכל מאמרי תד"א אשר בש"ס או בילקוט בשם מדרשים קדמונים נאספו אל תוכו, ונחלק לב' חלקים : אליהו רבה ל"א פרקים ואליהו זוטא כ"ה פרקים. ואולי היה לפניו גם סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא הקדמון מה שלמד אליהו לרב ענן כמפורש בכתובות קו [אוצה"ס], וע' בהערות לעיל בסדר א"ר וסדר א"ו, וע' מתנות כהונה ויק"ר (פ"ב) ז"ל : „מאמר זה לקוח מתנא דבי אליהו והוא אמר כן וע' בילקוט (רמז תמ"ד)“ מזה נראה כי תנא"א חובר עוד קודם מדרש רבה ויקרא. נדפס באשונה בוויניציא ש"י ושנ"ח.

בעל באר שבע בתוספותיו לפ' חלק (דצ"ב) כתב ז"ל : „תנא דבי אליהו אל תמעה לחשוב שזה אליהו הוא אליהו הנביא, אלא הוא התנא הרשום בהקדמת סדר זרעים להרמב"ם אצל חוני המעגל“, ודבריו אלה לקוחים המה מס' מאור עינים לר"ע מן האדומים (א"ב פמ"ד) [כי ר"ע הדפיס מאור עינים שלו במנומבא של"ד ונפטר של"ח ובעל באר שבע קבל הסכמותיו על ספרו באר שבע בשנת שע"ב והדפיס בוויניציא שע"ד] ובעל שה"ג השיג על הבאר שבע בדברים נכוחים עיין בשע"ג שם, גם בעל סה"ד פקפק בזה (ע"ש מה שהביא מס' שנות חיים). האברכנאל בספרו נחלת אבות (פ"ד שרש י"ד) יאמר על מאמר אחד שבספר תד"א „שהוא דעת יחיד שבמדרשו של חכם אחד שהיה שמו אליהו“. וע' בספר מנן אבות (פי' על פרקי אבות) להתשב"ץ.

נדפס עם ב' פירושים זקוקין דנורא ובעורין דאשא מה"ר שמואל בר משה היירא מפראג, פראג תל"ו, לבוב תל"ל, ווארשא תר"מ. עם פי' קצר בשם ישועות יעקב לה"ר יעקב בר נפתלי הירץ מבראדי, זאלקווא תקנ"ח, לבוב תקנ"ט, סדילקאוו תקצ"ג, ווארשא תרי"ז. — עוד כנ"ל ובסופו מאמר מספיקתא רבתי, מינקאוויץ תקנ"ח. — עוד עם פי' מאורי האש לה"ר אברהם ב"ר יהודה אר"י ליב שיק שהיה אב"ד בעיר וואשילישאק, גין ונכר בעל תוי"ט ז"ל, סדילקאוו תקצ"ה. — עם פי' מענה אליהו לה"ר יצחק אליהו אשר שמואל לנדא, ווילנא תר"ו. — עם פי' מאורי האש ופי' ישועות יעקב הנ"ל, ווארשא תרל"ג. — עם באור רמתים צופים מהר"ר שמואל משינאווא ווארשא תרמ"ב. — תנא דבי אליהו עם העתקה עברי דייטש ווארשא תרנ"א].

ג) שלשה ספרים הם אשר בשם תנחומא יקראו והם ספרים שונים זה מזה, ונתחברו בזמנים שונים וממחברים שונים. האחד הנקרא תמיד כפי בעל הערוך בשם ילמדנו לבד והרבה קדמונים יכנהו בשם תנחומא לבד, וילמדנו זה אבר מואתנו ואיננו. השני הוא התנחומא כ"י הקדום והישן אשר היה לעיני קדמוניו והחכם מהרש"ב הוציאו לאור בימים אלה. השלישי הוא התנחומא אשר בדינו נדפס מכבר, אשר שמואל לנדא, ווילנא תר"ו. גם בילמדנו האבר, ורובם טעו וחשבו שניהם כאחד כי התנחומא הוא הילמדנו והילמדנו הוא התנחומא ודא ודא אחת היא.

מחברו של התנחומא כ"י הישן והקדום הוא ר' תנחומא בנו של ר' אבא, והוא היה מגדולי רבנן דאגרתא וראש הדרשנים, ולפעמים נמצא כתוב עליו : ר' תנחומא ברבי. בפסיקתא רבתי פ"ו נמצא : כך פתח רבי תנחומא „בי רבי“ ובפל"ג „ברבי“, והוא שם כבוד לחשובי הדור כמו בתולין (יא) והתניא ברבי אומר, פרש"י לא ידענון מנו אלא אחד גדול בדורו היה ועל שם כך נקרא ברבי עכ"ל, וכן ר' אושעיא ברבי (עירובין נג), פרש"י אדם גדול בדורו וכל הויכא דקרי ברבי הכי פירושו עכ"ל.

רבי תנחומא זה היה תלמידו של רב הונא בר אבין שחי בזמן רבא כדאי' בר"ה (כאי) שלח ליה דב הונא בר אבין לרבא כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה לההיא שתא ולא תחוש לה וכו', והוא בדור החמישי לאמוראים הירושלמיים בערך ק' לאלף החמישי, זה אלף וחמס מאות שנה. והר"ר

ויפרעו מהם שבקשו לאבד אומה שנמשלה לחיות שנאמר גור אריה יהודה, בנימין זאב יסרף, דן גור אריה. דבר, אמר הקב"ה יבא דבר שממית ויפרע ממצריים שבקשו לאבד אומה שממיתין עצמן על קדושת השם ואומרים בתפלתן כי עליך הורגנו כל היום. שחין, אמר הקב"ה יבא שחין העולה מן הכבשן ויפרע ממצריים שבקשו לאבד אומה שעתידין למסור נפשם על קדושת שמים, ומי הם הנניה מישאל ועזריה. ברך, אמר הקב"ה יבא ברך שהוא לבן ויפרע ממי שבקש לאבד אומה שאני עתיד ללבן עונותיהם כשלא שנאמר כשלא ילבינו. ארבה, אמר הקב"ה יבוא ארבה שנקרא חילי הגדול אשר שלחתי בכם ויפרע ממי שבקש לאבד אומה שנקראו חיילותי שנאמר והוצאתי את צבאותי ותרגומו חיילותי. חשך, אמר הקב"ה יבא חשך שהוא מובדל מן האור ויפרע ממצריים שבקשו לאבד אומה שהם מובדלים מן הכנענים עובדי העיזים שנקראו חשך שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ, ולא עוד אלא שמברכים שמי ואומרים יוצר אור ובורא חשך. מכת בכורות, אמר הקב"ה אני יוצא בתוך מצרים בחצי הלילה ואפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שהם בני אברהם אוהבי שחלק עליהם לילה כדי לאבד אויביו שנאמר ויחלק עליהם לילה, ובשביל שהשליכו בני בכורי ליאר הנה אנכי הרג את בנך בכרך, ובשביל עשרה נסיונות שנתנסה אברהם ונמצא שלם לפיכך הכיתים בעשר מכות עכ"ל, ובתנחומא הנדרס בוויניציאה ובאמשטרדם אשר יש בו הוספות מעט לא נמצא זה המאמר כלל, אפס במדרש רבה נזכר ממנו מעט בשנוי נוסחא. וכן בספר מנחת יהודה (שחבר ר' יהודה בר אליעזר תלמיד ר' אליקים ויסרו בשנת ע"ג אלף הששי) א' בפ' וישב וז"ל: עוד יש סעד לדברי רש"י שפירש כאן שלא נמכר יוסף רק ג' פעמים מתוך המדרש דאיתא התם (כוונתו על התנחומא שהביא מקודם) שהיה לו ליוסף קמיע בצוארו, בא גבריאלי ועשה לו ממנו חלוק והלבישוהו, וכשהעלוהו אחיו מן הבור למכרו לישמעאלים ראוהו שהיה לו חלוק, והתחילו להתקוטט עם הישמעאלים, כי אמרו שלא מכרוהו אלא ערום, ונתנו להם הישמעאלים תחת חלוקו נעלים עכ"ל, וע"ש אשר הביא כמה מאמרים בשם התנחומא אשר לא נמצא אתנו (ב):

תקיעתא

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) נדפס ביהוד עם ספר דעת זקנים שהוא פי' בעלי התוס' על התורה, ליוורנו תקמ"ג, אָעֵנן תקצ"ד, לכוב תר"י.
 (ב) [סופס. תקוני וזהר מהתנא רשב"י, שבעים תקונים פשטים וסודות על מלת בראשית בקבלה עמוקה, עם הגהות ה"ר עמנואל ב"ר יקותיאל בוויניטי מה שמוצא בספרים השייכים לכלל ע' תקונים הנ"ל ובתוספת י"א תקונים אחרים מנוסבא שו"ח. ועם הגהות ה"ד יעקב ווילנא (עפ"י האר"ז) ב' באורטוקוויא סמוך לקונשטנטינא תע"ט. ועם תוספת "דרך אמת" ומ"מ וקצת פירושים להרמ"ו, אמ"ד תע"ט ובליוורנו (סה"ד). ועם הגהות ה"ר שלום בוואגלו, אמ"ד תקכ"ח, שקלאוו תקנ"ו, קאפוסט תק"ע, סלאוויטא תקפ"א ותקצ"ו, ויועאָפּא תר"א. ועם פירוש ארוך ורחב ע"פ קבלה מר' צבי הירש ב"ר יתמיאל האטש מקראקא בשם "חמדת צבי" (אמ"ד תס"ו). וכתב על אדותיו ס' ראבי"ה (ר' אליקים בר יהודה המילואהגי, והוא השגות על צונץ ושור"ר) דף כ"ו ע"ב בהערה, שבספר חמדת צבי זה מחבר זה כפתח השער מצויר צורת צבי לימין וצבי לשמאל האוחזים כתר, ובהללו נדפס "ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעמרת צבי ולצפירת תפארתה", ותחת כל הציוורים בשולי השער נדפס בזה הלשון: מאן דבעי למידע דוא דהאי תרעא עילאה יחזי בהקרמה לתיוקנים בריש מאמר קראמא" עכ"ל, וכונתו שהרשיע לדעת סוד של זה השער העליון יראה בהקדמה (ר"ל בפירושו חמדת צבי) על התיוקנים בתחלת מאמר הראשון, ובעל ספר ראבי"ה הנ"ל עיין שם (דף ג' ע"א) ומצא שם כתוב ברמו ששבתו צבי הוא מגיד מראשית אחרית. אם אמר יאמר האמת, חסד ואמת יקרמו פניו, ואם חושד הוא בכשרים, הקולר תלוי בצוארו. — תקנ"ז הנ"ל עם פי' גדול בשם באר יצחק לה"ר יצחק אייזיק ב"ר יקותיאל זלמן מפאלאצק, זאלקווא תקל"ח. — תקנ"ו דוהר עם באור ארוך להגר"א ז"ל, ובאור מהר"א בנו הגאון ר' אברהם ז"ל מחבר ספר זה) על הקדמת התיוקנים, ווילנא תרצ"ז. — פי' על תקוני וזהר (כ"ו) לה"ר אהרן ברכיה ב"ר משה ב"ר נחמיה דמודינא,

מחבר

כתבו המדפיסים תנחומא הנקרא ילמדנו ושקר הוא, הלא תראה בילקוט שמוכר שניהם בכמה מקומות אלמא האי לחוריה והאי לחוריה. והנה תנחומא אינו בנמצא כלל, ואולם נתברר לי שיש ממנו ארוך וקצר, הקצר הגיע לידי בשלמות, והארוך הוא חשוב מאד הגיע לידי ממנו פרשת ואתחנן ופ' עקב עכ"ל. ונוסף בו עוד שאלתות דרב אחאי גאון ז"ל א), וכמה מאמרים חסרו בו. ראה בצרור המור (פ' וזרא) כתב וז"ל: ובמדרש הגלוי בילמדנו אמרו (מכאן נראה שקרא לכל המדרשים וזלת זוהר מדרש הגלוי) מעם לעשר מכות. דם, אמר הקב"ה בדבר שנתגאה בו אני מתחיל להכותו, הוא אמר לי יאורי, לפיכך קח מטך ונטה ירך על מימי מצרים. צפרדעים למה, אמר הקב"ה יבאו צפרדעים שגידולם במים ויפרעו ממצריים שבקשו לאבד אומה שעתידיה לקבל את התורה שנמשלה למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים. כנים, אמר הקב"ה יבאו כנים שנבראו מן העפר ויפרעו ממצריים שבקשו לאבד אומה שנמשלה לעפר שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ. ערוב, מהו ערוב, אריות נמרים דובים זאבים ונחשים, אמר הקב"ה יבאו חיות אלו ויפרעו

הערות ונוספות מהמו"ל

[בס' המעריך ערך תנחומא] והמחברים האחרונים [השה"ג כח"א אות י' סי' נ"ג וח"ב אות ת' סי' ס"ח ובעל תולדות רבינו נתן בהערה יז] עכ"ל. וע' מ"ע (פ"ט) שכתב: נאמן עלי האמת כי יש ויש אתו שני מדרשי ילמדנו שהם קדמונים ותר על שלש מאות שנים וכו' ע"ש.

התנחומא המצוי בירינו הגדפס כבר כמה פעמים נסדר זמן מה אחר התנחומא כ"י ונכתב בכבל ונוספו בו כמה מאמרים מתנחומא כ"י ומשאר מדרשים מאוחרים, ומלשון "ולא שלט בהן לא אדום ולא יוון" (תנחומא פ' נח) ולא זכר ישמעאל נראה כי נכתב עוד לפני זמן כחמד, זה אלף ומאתים שנה. התנחומא אשר בירינו נדפס ראשונה בקונשטנטינא בשנת רפ"ב ועל שער הספר כתוב, "מדרש תנחומא הנקרא ילמדנו". ובאוצה"ס כתוב כי נדפס שם גם בשנת רפ"ה טעות הוא. גם בוויניציא ש"ה נדפס כמו שהוא בלי שום תוספת כלל. במנטובא שב"ג נדפס עם תוספת כמה מדרשים וקצת פי' מלות הזרות בקצרה, והמדפיס ר' עזרא מופאנו (עו' נשכחו נמנוח להספ"ד דף פ"ב נההערה סס) כתב הקדמה להתנחומא והוסיף כמה מאמרים ותקן כמה שגיאות. שאלוניקי של"ח. וזירונא שנה"א. פראג שע"ב, ס"ד א"א חס"א. — עם פי' מלות זרות וקצת באור במקומות סתומים ע"י ר' מנחם מן ב"ר שלמה הלוי, אמ"ר תצ"ג ד' פרופס בחבנית סק"ל גם בחבנית שמינית בוויני' ועוד הפעם בס"ד א"א תקנ"ב, שקלאב תקס"ב, קראקא תקס"ג, לעמבערג תקס"ה, זאלקווא תקע"א. — עם פי' עין יוסף וענף יוסף — באור המלות והענין מהר"ד חנוך זנדל מביאליטסקא, ווילנא תקצ"ג, וזארשא תרי"א ותרל"ג, לבוב תרי"ג ותר"ל, שטעטטין תרכ"א, ווין תרכ"ג, ויועפ"ף תרכ"ו, לובלין תרל"ט.

ולאחרונה הוציא לאור בפעם הראשונה הרב החכם החוקר עד תכלית מהר"ש באבער את המדרש תנחומא כ"י הקדום והישן בוויילנא תרמ"ה עפ"י תשעה כתבי יד ישנים הנמצאים באוצרות הספרים הגדולים. ואלה הם: א) כ"י ישן נושן ההיה בתחלה באוצה"ס של הגאון ר' דוד אפענהיים ואשר אח"כ נמכר כל אוצרו לאוצה"ס באוקספורד (ביבליאטיקא בודליאנא). ב) כ"י שני הנמצא באוצה"ס באוקספורד, הנכתב בשנת צ"ב לאלף הששי. ג) כ"י שלישי ג"ב משם, נכתב על קלף והוא ישן נושן מאד. ד) כ"י רביעי ג"ב משם, ואשר היה מלפנים באוצה"ס של הר"ר חיים מיכל מהמבורג (כ"י רח"מ), נכתב על קלף בשנת ר"ל. ה) כ"י חמישי ג"ב משם, נכתב על קלף, וישן נושן מאד. ו) כ"י הנמצא ברומי בוואטיקאן, נכתב על קלף. ז) כ"י מאוצה"ס כמיונען. ח) כ"י ספרדי, ט) כ"י מאוצה"ס של די רוסי בפארמא, נכתב בשנת ל' לאלף הששי. אף גם הוסיף עליו מבוא גדול המפיץ אור גדול על המדרש תנחומא בכלל ובפרט עם הערות ותקונים ומ"מ וציונים ופירושי המלים הזרות אשר בו.

א) ע' בס' אגרת בקרת להגאון ר' צבי חיות (דף ו' ע"א) שכתב וז"ל: ונמצא אצלנו בריש ספר תנחומא איזה שאלות שנמצאו גם בשאלתות דרב אחאי כמו שהתעורר ג"כ מהר"י ברלין והוספות בכליות המה, ומפני זה כיון דמומן אחרון באו ניהא ג"כ מה שמוכר שמה שיו"ג באדר זמן קהלה לכל היא ולא צריך לרבוני, ופ' זמן קהלה לכל שכלם נגנסיס לתענית, והרא"ש בריש מגלה הביא זאת בשם ר"ת, ולא התעוררו כי דברים הללו נזכרים ככתבם ובלשונם בתנחומא בראשית, אלא ודאי אע"פ שהתנחומא היה למראה עיני הקדמונים, מ"מ קצת ענינים מן בראשית ונח המה הוספות מומן אחרון עכ"ל.

להושע אויל אתנבי נבואה על יתבי קרתא מעותא (בנוסחא שלנו מעותא) דאינון מוסיפין למחמי ארי מטעא ימעון דיירי ארעא מבתר פולחנא דה', מתיב הושע ואמר קדמוהי דקורשא בריך הוא רבון עלמא ה' אם חטאן ישראל קדמך חליפינון באומה אחריתא. בכן אמר קוב"ה עלוהי הושע דהוה ליה למילף מן משה רבא דצלי על ישראל ובעי רחמי עליהון ואמר וכען אם שבקת לחוביהון, ואם לאו מתני כען מספרך די כתבת, ולא מסתייע דלא בעית רחמין קדמי אלא אמרת חליפינון באומה אחריתי, כען א"ל דיסב אתתא זניתא ותלד ליה ואימא ליה דיחלף יתה וידע אידא שגושיא בלביה דאינש דמחליף אנתתיה ובנוהי. בכן א"ל קב"ה להושע זיל סב לך אתתא זניתא ותלד לך ולדין דונו ואויל ונסיב ית גמר בת דבלים, גמר כולי עלמא זיינו וגמרו בה, דבלים דתבעי לה אינשי כמה דתבעי הא דבלתא ועדיאת וילידת ליה תרין בנין ובנת וא"ל זיל חלף הרא אתתא זניתא ובנהא דונו, מתיב ואמר קדמוהי בבוע מינך רבון עלמא הלא מן קדמך אתגור עלי למינסבה, וכדו דילידת לי תרין בנין ובנת את מפקד למחלפינן יתה יהא רעוא מן קדמך דתיחוס עלי דלא תפריש ביני ובינה [בכד הקמח: ויבין בנין] מתיב קב"ה וא"ל הושע נביאה הוה לך למילף מן מילי דידך, דאתתא זניתא ובנין דונו לית את בעי למיחלף להון, וכד את אמר לי למיחלף בניא חביבייא דילי בניהון דרחימא, דאינון אברהם יצחק ויעקב דהליכו קדמי בקשומ, בכן מתיב הושע חבית קדם ה', מתיב קב"ה וא"ל לא אקבל מינך עד דתברכינן ישראל ותתנבי עליהון מבין בכן פתח הושע בנבואתיה ואמר ויהי מנין דישאל כחלא דמיא ע"כ עב"ל, ובתרגום שלנו מתיב הושע הראשון עד גמירא אינון ולא ידעתי אם הוא חסר או שהתרגום שלנו אינו מיונתן אלא תרגום רב יוסף שחבר על ספרי אנ"ך כי במקראות הנדפס בראשונה בוויניציאה כתוב בשער שהוא תרגום רב יוסף, או שזה המאמר הוא בתוספתא של התרגום שהביא הרד"ק ז"ל בני", ולפי זה היה לו להבחי לכתוב בשם התוספתא. אבל ראיתי אחרי רואי שתרגום שלנו על נביאים הוא תרגום רב יוסף: (ברכות כח.) מאי משמע דנוני לישנא דתברא הוא, כדמתרגם רב יוסף (צפניה ג) תברא אתי על שנייהון דישאל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלם עכ"ל, ובתרגום שלנו ז"ל די הוו מעכבין בך זמני מועדיך ארחיקית מניך וי עליהון וכו' עכ"ל והוא הענין בעצמו בשני לשון. (פסחים סח.) א"ר אלעזר מ"ט דחייא בר רב דכתיב (ישעיה ה) וחרבות מחים גרים יאכלו, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף ונכסיהון דרשיעיא צדיקיא יחסגון, וכן הוא ממש בתרגום שלנו. (יומא לב:) מאי קרצו אמר עולא לישנא דקמלא מאי קראה (ירמיה מז) עגלה יפה-פיה מצרים קרץ מצפון בא בא, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף מלכות יאיה הות מצרים עממין קמולין מצפונא ייתון עלה, וכן הוא ממש בתרגום שלנו ומסיום ייתון עלה למבזה. (שם עז:) כדמתרגם רב יוסף לא תיזיל ביה ספית צידין ובורני רבתא לא תגויניה, וכן הוא בתרגום שלנו אות באות (ישעיה לג.) ובמו"ק (כו.) רכב ישראל ופרשיו (מלכים ב ב) זה רבו שלמדו תורה, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכון ופרשין [וכן הוא בתרגום שלנו]. (שם דף כה:) גענה ר"ע ואמר (זכריה יב) ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הודרמון כבקעת מגדון ואמר רב יוסף אלמלא תרגומיה דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר, בעדנא דהיא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקמל יתיה הדרמון בר מבריומן וכמספד יאשיה בר אמון דקמל יתיה פרעה חגירא כבקעת מגדון, וכן הוא ממש בתרגום שלנו א). קידושין (גי.) פרצו ודמים בדמים נגעו, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף מולדין

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) ועיין במסכת מגלה (דף ג ע"א).

תקיעתא דבי רב מובא בפסיקתא רבתי [דרב כהנא פסקא כ"ג] וז"ל: בכ"ה באלול נברא העולם, ואתיא כדרב, דתניא בתקיעתא דרב, זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע ובריות בו יפקרו להזכירם לחיים ולמות, נמצאת אתה אומר בר"ה נברא אדם הראשון א' עכ"ל. וזוהו כתב הרמב"ן בפ' וזאת הברכה [פסוק ויהי בישרון מלך]: וכן נהגנו לומר בתקיעתא דבי רב עכ"ל. ומובא ג"כ בזהר פ' בשלח א"ר יוסי אשכחנא ברוא דא בתקיעתא דבי רב בכבל תלת ובכין ובכין לקבלא הני תלת עכ"ל:

תרגום אונקלוס הגר בן אחותו של טימוס (ב) ורו"ל אמרו במגלה תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ורבי יהושע ושל נביאים וינתן בן עזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי כו' עכ"ל. וראיתי בספר כד הקמח (אות א' סי' אהבה) וז"ל: וכן כתוב תחלת דבר ה' בהושע ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה', ותרגם יונתן ע"ה אמיר ע"י הושע נביאה הוא הושע דאתנבי בריש ארבע נביאן הושע עמוס ישעיה מיכה (ובנוסחא שלנו פתגם נבואתא מן קדם ה' דהוה עם הושע בר בארי ביומי עוויה כו'), שריות פתגמא דה' בהושע ואמר ה' להושע

הערות ונוספות מהמו"ל

מחבר ספר מעבר יבק, והיה תלמיד רמ"ע מפאנו. — פ' על תקוני זהר להר"ר משה חיים לוצאטו (כ"ו). על אדותיו ועל אדות פירושו זה עיין בס' תורת הקנאות להר"ר יעב"ז, דפוס לבוב צד 91 מכתב א' ב' וכו'. — פ' על תקוני זהר לה"ר שמואל שער אריה, כ"ו ווא"ל (יוסף אלמנצי).

א) מאמר זה ככתבו וכלשונו נמצא גם בירושלמי ר"ה (פ"א ה"ג), ופי' הק"ע שם „בתקיעתא דרב" סדר מוסף שסדר רב, וקרי ליה תקיעתא, שבמוסף תוקעין עכ"ל, גם בירושלמי ע"ו (פ"א ה"ב) הובא מאמר זה, וע' בפ"מ שם. גם במדרש ויק"ר (פ' כ"ט) ופי' מתנות כהונה בתקיעתא בסדר תקיעות שאומר בר"ה בתפלה, גם הו"ת שם פ' „בתקיעתא דרב" בברכות שסידר שתוקעין על סדרן, דהיינו מלכיות וזרונות ושופרות, וכן פ' בעץ יוסף שם. ובמדרש נתחומא האוינו פסוק הצור תמים פעלו: בר"ה דן דיני נפשות אם למות אם לחיים, כד"א בתקיעתא דרב ועל המדינות בו יאמר (וע' בפסיקתא רבתי פסקא מ"ו). מכל האמור נראה ברור כי אין הכוונה ב„תקיעתא דבי רב" על שם ספר בודד בפ"ע שהיה נמצא להם ספר הנקרא תקיעתא דבי רב, כ"א על תפלת מוסף שסדר רב והיא תפלת אתה זוכר מעשה עולם למוסף ר"ה. אכן באמת כוונת המחבר גם הוא על תפלת מוסף זו שסדר רב, ויען כי רב תקנה וחברה, ייחד לה מקום בין המדרשים, וכמו סדר הגדה של פסח שתחשב גם היא בין המדרשים, ונקראת אגדתא, וכמ"ש בפסחים אצלם) מן האי פונטו (תו"כ פ' בהר) תרגם את התורה וניתן לפני ר"א ור"י הג"ל לרע"ה ונע. וכן תפלת הרי רצון וכו' שתחדש עלינו את החדש הזה למזבח ולברכה וכו' שאומרים אותה כשמברכין החדש תקנה רב, ע' ברכות (טו):

ב) אונקלוס הגר היה ג"א תת"מ בימי ר' עקיבא [ר"ע נולד ג"א תש"ס ויבשנת תת"מ היה לראש אחר מות ר"ג דיבנה] וראה את יונתן בן עזיאל שתרגם את הנביאים ור"ג הוקן [שניהם היו ג"א תשכ"ה] (תוספתא שבת פ"ה, ע"ז יג') ותרגם את התורה ארמית מפי ר' אליעזר ור' יהושע דראי חכמי ישראל בעת ההיא (מגלה ג'), וא"כ האריך ימים הרבה. ועקילס הגר היוני (שהוא אקווילה בפי חכמי העמים, והיה למעתיק מפורסם אצלם) מן האי פונטו (תו"כ פ' בהר) תרגם את התורה וניתן לפני ר"א ור"י הג"ל (ירושלמי פ"ק דמגלה פ"א ה"א ופ"ב ה"ג), וע' ירושלמי קדושין פ"ק: עקילס הגר תרגם לפני ר' עקיבא (ולפי דעת הירושלמי היה ר' עקיבא רבו), וע' שור רבה (ד' י"ב) ואלבישך רקמה תרגם עקילס אפליקתא או מיליקטון ועוד במקומות רבים, ואונקלוס ועקילס שניהם גרי צדק היו וכוזמן אחר היו. ואונקלוס התגייר בזמן הלל ושמאי (זהר פ' אחרי) ועקילס לא התגייר עד זמן רב אחר התרגו. ולדעת בעל סה"ד שני אונקלוס היו לבד עקילס. — תרגום אונקלוס על התורה יש מקדמוני רבותינו קורין לו תרגום כבלי (ערוך) ערך אבוב ותלזון (וערך ערמון כמ"ש המכתב), תוס' מנחות מד"ה על כל כהן. — תרגום רב יוסף על דברי אדומים נדפס ראשונה בתוך כת"ש המכתב), תוס' בחסרון מקומות רבים על ל' רומי, אויגשבורג 1680 — 83. — עוד כנ"ל נדפס מתוך כ"א אחר בלי ל' רומי אמ"ד תע"ה. — עוד כנ"ל גם עם ל' רומי שם 1715.

ספר תשבורת ר' אלעזר (בן) חיסמא. מביאו רש"י ואפשר הוא מדרש מ"ט מדות שהוא על חכמת החשבון, לשכנו תדרשו:

מדרש תמורה חברו ר' ישמעאל כהן גדול ור' עקיבא. מדבר מכל מה שנכרא בעולם יש לו תמורה חוץ מהש"י ב"ה, כ"י ברשימת קבוצת ספרים של הג' המפורסם מוהר"ר דוד אופנהיים ז"ל סמוך להמבורג. ומוכא בספר חיי עולם הבא שחבר ר' אברהם הרואה א) בשנת ר"ג וז"ל: ואם אתה מכלל אוהבי החכמה התוריית צריך להשתדל

הערות ונוספות מהמו"ל

מן גבר רווי דמתער משנתיה ה' ליום דינא רבה כאתער יתהון מן בית קבורתהון ברגוז דמותיהן תבסרו עכ"ל וכן הוא בתרגום שלפנינו, ובפ"ג דמגלה גבי בהלל ובמגלה אפי' עשרה קורין ועשרה מתרגמין כתב רש"י ז"ל מתרגמין לא גרסין שאין תרגום בכתובים ע"כ, גם מפירש"י שבתהלים נראה שלא ראה רש"י ז"ל את התרגום הזה אשר לפנינו כמו בסימן ג"ה בפסוק השלך על ה' היכה וגו', סי' ג"ח בפ' כמו שבלול תמס וגו', סי' ס' בפ' הרעשת ארץ וגו', סי' ס"ח בפ' סלו לרובב וגו', שם בפ' שם בנימין וגו', (ותמיה על מה שלא ראה רש"י תרגום הזה הלא רבינו נתן בעל הערוך דהוה בזמניה דרש"י דשאל רש"י ז"ל שאילתא מקמיה דרבינו נתן ז"ל כמ"ש בס' האגודה, והוא מביא בספרו הערוך את התרגום הזה אשר לפנינו כ"פ) ושם במס' מגלה כ' התוס' וז"ל רש"י מוחק מתרגמין לפי שאין מתרגמין תרגום בכתובים ובהם מחקו דוראי יש תרגום אבל לא עשאו ונתן הלא מימי התנאים נעשה, ובשבת פ' כ"ב ד"ה ובידו ס' איוב תרגום כתבו התוס' משמע שבימי התנאים כבר נעשה תרגום כתובים כו' אע"פ שיונתן לא עשאו מ"מ שוב נעשה בימי התנאים ודלא כאומרים דתרגום של כתובים רב יוסף עשאו עכ"ל. וז"ל הגר"ב שם במגלה ולכאורה מסוגיא דהתם בשבת תיובתא כלפי סנוואתא דרש"י הבא דמוחק ומצוה ליישב עכ"ל, וע' בדברי רש"י ז"ל שם בשבת על דברי הגמרא אתמר היו כתובים תרגום. ויש להעיר ע"ד הנמוקי יוסף שכתב בפ"ה דב"ב גבי אין פורשין נישבים ליונים וז"ל גישכון מזודות כך תרגם וינתן נמלטה מפח עכ"ל ומביא התו"ט במקומו כמשנה פ"ו דב"ק נישבים פ' הרב פחים כך ת"י נמלטה מפח, ובתרגום שלפנינו כתוב בפירוש פח, וע"כ מוכרח לומר שהנמוק' ראה תרגום אחר, וע' תוס' ב"ק פ"א ד"ה כדמתחין ר"י וז"ל נקט ר"י לפי שהיה בקי בתרגום שיש כמה עניני תרגום ע"כ, אך אין מיחסו לתרגום וינתן הלא בפירוש אמרו במגלה פ"א ועוד בקש לגלות תרגום של כתובים יצאה ב"ק ואמרה לו דריך וכו', והדרין לד' התוס' בשבת ומגלה שהתרגום הזה עוד נעשה בימי התנאים זכו' (ובב"ר פצ"ג ויגש אליו יהודה כ' תפוחי זהב וגו' תרגום עקילם הגד' כו' כתב שם מהר"ש יפה אינו אונקלוס הגר דאונקלוס לא תרגם אלא התורה, ואפשר דיונתן ב"ע שתרגם הנביאים לא תרגם הכתובים כדאי' בפ"ק דמגלה משום דאית בו קץ משיח היינו משום דתרגום אונקלוס ויונתן היו ע"פ הקבלה וכפי זה התרגום היה מתגלה בו קץ משיח, אבל תרגום עקילס אינו רק לפרש הענינים כפי הסברא כתרגומו של ר' יוסף בכתובים וכו' עכ"ל מהרא"ו הנ"ל.

א) הוא ר' אברהם (בן שמואל) אבואלעפאי אבולאפאי) הרואה. על אדותיו ועל תולדותיו באיכות תמצא בתשובות הרשב"א (סי' תקמ"ח), ואני אעתיק לך הקורא הנה בקצרה אם חפץ אתה לדעת את האיש הזה ואת שיחו: האדם הגדול בענקים הזה נולד בסרגוזה במדינת ספרד בשנת ה' אלפים, ואחרי מות עליו אביו אשר מפיו הקשיב לקח בתורה עד היותו בן י"ח שנה, נשאו לבו ורוחו להרחיק נדוד עד קצוי ארץ וים רחוקים למצוא נהר סמבטיון ועקבות עשרת השבטים הנמצאים שם מעבר הנהר לפי הקבלה. הוא בא לעיר עכו, ובראותו כי בצורה ממנו מומה לנסוע למרחקי ארץ לרגלי המהומות והמבוכות אשר נהיו וראו ע"י המונגולים אשר פשטו אז בכל ארצות מוריא ואיזא הקטנה, שב לאירופה הוא אשתו אשר ארש לו בארץ יון וקבע ישיבתו באיטליא, בעיר קפואה יצק מים ע"י הר"ר הלל מוירונא תלמיד רבינו יונה גיונדי, ומפיו למד דעת את ספרי הרמב"ם הדתיים והפילוסופיים, ומקץ שנתים ימים שב לארץ מולדתו וישב בעיר ברצלונה בספרד. משנת ל"ג והלאה שקד על למודו בחכמת הקבלה ביתר שאת ובשקידה עצומה מאד עד כי חבר בחכמה זו — בחקירה אלהית, בקבלה ובסוד — כ"ו ספרים וחדש כ"ב ספרי נבואה, כעדותו במאמרו „שבע נתיבות התורה“ ואגרות השלוחה לאחד מאוהביו ר' אברהם, קצתם נמצאו בכ"י באוצרות הספרים וקצתם נזכרו בשמותיהם בספריו. ומרוב עיונו ושקירתו והשתוקקות נפש לרדת עד נכחי הרום החכמה הנסתרה, ולעלות לשמי על למרומי התשערת, תקפה עליו רוח קתויה ויגבר עליו כח הדמיון לעשות כנפשו שקד ונתעה בשוא להאמין בעצמו כי נחה עליו רוח ה', רוח חכמה ונבואה מרומם לגלות

בנין מנשי חבריהון חובין על חובין מוסיפין (הושע ד), וכן הוא בתרגום שלנו. (שם עב):
 אלא לר' יוסי מאי וישב ממזר באשרוד (זכריה ז), כדמתרגם רב יוסף יתבון בית ישראל
 לר חן בארעהון דהוו דמו בה לנוכראין, ובתרגום שלנו חסר מעמט וז"ל ויתבון בית ישראל
 באשרוד דהוו בה כנוכראין עב"ל. (נדרים לה). א"ר יוחנן כל הנביאים עשירים היו מנלן
 ממשא ומשמואל מעמוס ומיונה כו', עמוס דכתיב ויען עמוס ויאמר אל אמציה לא נביא
 אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולם שקמים כדמתרגם רב יוסף ארי מרי גיתי
 אנא ושקמין לי בשפלתא וגו' (עמוס ז), וכן הוא בתרגום שלנו ממש. (גויר ג.) ואיבעית
 אימא האי שולח מים נמי רבוי הוא כדמתרגם רב יוסף דכד משקין ליה מיא לפירא ורבי
 (איוב ה), ובתרגום שלנו נוסחא אחרת: ומשדר מיא על אפי מחווי עממאי, והאורח מישור
 מחק כדמתרגם רב יוסף ולא ידעתי כוונתי, כי תרגום כתובים הוא בודאי תרגום רב יוסף
 אבל נוסחא אחריתא איכא. (סנהדרין צד): אריב"ל מ"ד עתה המבלעדי ה' עליתי על
 המקום הזה להשחיתו ה' אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה. מאי היא דשמע
 לנביא דקאמר יען כי מאס העם הזה את מי השלוח ההולכים לאט ומשוש את רצין וכן
 רמליהו (ישעיה ח) א"ר יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר, חלף
 דקין עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניה [כמי שלוחא דנגדן בניה] ואתרעיארו
 ברצין ובר רמליא, וכן הוא בתרגום שלנו את לא נעדר. (ע"ז מד.) ומאי משמע דהאי
 וישאם דוד לישנא דרזויי הוא, כדמתרגם רב יוסף תורם ורוח תשאם (ישעיה מא) ומתרגמינן
 תורנינון ורוח תמלטלינון, ובתרגום שלנו תדרינון ורוחא תמלונן. (מנחות קי.) מאי עיר ההרם
 יאמר לאחת (ישעיה יט) כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמש דעתידא למחרב איתאמר
 דהיא חדא מנהון, וכן הוא ממש בתרגום שלנו, אבל במקום איתאמר כתוב יתאמר מלה
 חדא (?) (*). הראיתין לדעת כי תרגום נביאים שלנו איננו תרגום יונתן אפס תרגום רב יוסף,
 כי בכל הש"ס הביאו תרגום רב יוסף בנביאים זולת במקום אחד בכתובים ואיננו בתרגום
 שלנו. ומ"ש רב יוסף בעצמו אלמלא תרגומא דהאי קרא, יתכן לפי שתרגומו היה לו
 בקבלה מסני מרביתיו ושבח את התרגום בתועלויותיו, ותרגום יונתן וירושלמי על התורה
 כתב בעל אמרי בינה שהמעתיק מצא ב' נוסחאות וקרא השני ירושלמי, לא כן דעת
 הערוך בערך ערמון וז"ל: שפיפן עלי ארח תרגום ירושלמי ערמונא דכמין בפרשת ארחתא,
 נחש עלי דרך תרגום בבלי כחיוי חורמן ישרי על אורחא וכו' עב"ל, קרא לתרגום אונקלוס
 בבלי ותרגום יונתן קרא ירושלמי, והאמת אתו כי קבלת חז"ל אמת בכל מקום ואין להרהר
 אחריהם, כי יונתן לא עשה רק על נביאים והוא נעדר ממנו בגלות החל הזה, ואפשר
 הירושלמי על התורה הוא ג"כ תרגום רב יוסף שעשה על כל ספרי אנ"ך, וכן רש"י
 בש"ס קרא תרגום של נביאים וכתובים תרגום ירושלמי דוק ותשכח. והמוסף הערוך כתב
 בערך צם, אף גם זה יעיד שדעת בעל הערוך הוא כי התרגום המתוחם אל יונתן הוא
 תרגום ירושלמי עב"ל. ותרגום של מגלת אסתר כתבו תוספות (חגיגה יא. ד"ה ברום)
 שנסדר על פי המדרש, וכן נראה שכל התרגומים נסדרו ע"פ מדרשים עונים ב):

ספר

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) וכן בב"ב (ג:) איך נחפשו עשו נבעו מצפוני, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף איכדין איתבליש
 עשו אתגלין מטמרוהו, וכן הוא בתרגום שלנו. וע' תוס' שם ד"ה כדמתרגם, כי רב יוסף היה בקי בתרגום
 שיש כמה עיני תרגום.

(ב) וראוי לך לדעת מה שכתב הרב הג' המפורסם לשבח כש"ת מו"ה אהרן זואלדען נ"י
 מווארשא בספרו היקר "מקדש מעט" על ס' תהלים בבית אהרן בראש קפיטול א' וז"ל: תרגום ירושלמי
 בדעת הרמב"ן ז"ל בס' תורת האדם וז"ל שם בתרגום ירושלמי תהלים בפסוק כהלום מהקין היך תלמא

כן

(א) תפלת ר"ש הגדול, המתחלת הדרת קדש (2) מובא בס' (עולת תמיד) (תורת העולה) להרמ"א ז"ל (חלק ג' פ"ד) וז"ל: וכן יסדר ר' שמעון הגדול בתפלתו הדרת קדש אחר שסדר ענין הספירות אמר ברוך הוא יתעלה אשר פועל דבר והיפוכו כאחד וכו' וע"ש בפירוש מאמר זה ותבין מה שכתבנו עכ"ל:

תפלת רב המנוגא סבא, נכתב בספר הישר קבלה מעשיית ברשימת ביבליאטיקא של הרד"א ג) וכן אצל ס' אוצר הכבוד לרבינו טודרוס הלוי וגם התנאים והאמוראים חברו תפלות בלשון וך כפי הרוח אשר הערה עליהם ממרום, [כמו] שראיתי בס' שבלי לקט (ס' י"א) וז"ל: ור"ג השיב בשם רב נמרונאי גאון ז"ל, שאומרים פיומים באבות ובגבורות ומרבים בו דברי אגדה וכו', וגם יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים, הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובץ לכל סדר וסדר של כל השנה וגם ר' אלעזר בן קליר (לא כפי' הערוך וז"ל [ערך קלר ג]: שמענו שיש מקום שקורין לעוגה קליר ע"כ נקרא ר' אלעזר הקליר שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיע ונתפקח עכ"ל) היה מן החכמים הראשונים ופייט קרובץ לכל הרגלים והזכיר באבות ובגבורות דברי אגדה וענינים הרבה וכו' ושמעתי מאבא מרי ז"ל ששמע מרבותיו שכשפייט [ר' אלעזר] והחיות אשר הנה מרובעות פנים לכסא להטא אש סביבותיו ומפי רבותיו גאוני לותיר שמע כן (וכן ראיתי בס' מעבר יבק בחלק מנחת אהרן (מאמר ד' פ"ז) מביא בשם לקוטנים שהם בסוף עשרה שליטים ד' פ"ד שנמצא במדרש כי ר"א הקליר כשרצה ליסד פיוטיו עלה לרקיע ע"י שם ושאל למיכאל היאך המלאכים משוררים ואיך שירותם מיוסדים וא"ל שהם באלפא ביתא וכו' עכ"ל) וגם ר"ש הגדול שהיה מלומד בנסים (כוונתו על ר' שמעיה) שהביאו ר' נסים בר יעקב ששאל מהקב"ה להביא עליו חליים ויבאו עליו חליים רבים ורעים והוא היה מתפלל בלילה להסיר ממנו החלאים והיסורים מעליו ובבקר לשוב אליו והיו שבים אליו, וכתב ר"ן הנ"ל והייתי מאריך הרבה אם הייתי מספר קורותיו ומוצאותיו) היה אומרה בכל יום, וגם רבינו סעדיה ז"ל שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פירש שמצוה ומותר וכו' עכ"ל שבלי לקט. וז"ל ר' משה טרינקן בס' הכוונות: גם מורי וזה"ה לא היה חפץ בשום פומון או פיוט מאותן שסדרו האחרונים כ"א הראשונים כמו תפלת ר' עקיבא ור' ישמעאל ור' אלעזר בן ערך ור' אלעזר הקליר לפי שנתקנו על דרך האמת אך אלו האחרונים שלא ידעו דרך הקבלה אינם יודעים מה שאומרים וכו' עכ"ל, וכן מובא תפלת ר"ע בס' תהלה לדוד ו' יחייא מסיר ליאון (ח"ג פ"ב). ותפלת רב טוביומי העתיק ר' ישעיה [של"ה] בסידור שלו עם פירושו. ותפלת ר' ישמעאל כה"ג מועתק בספר שט"ק ח). ותפלת ר' אלעזר בן ערך מועתק בספר

הערות ונוספות מהמו"ל

- (א) [סוספס. מדרש הנרי עשר. מצאתיו ב' פעמים נזכר במתנות כהונה, בכמדר פרשת שלח (פרשה ט"ז), ובפ' בלק (פ' כ')].
- (ב) הוא ס' "אדם שכלי" שחבר הר"ד שמעון ב"ר שמואל, ונקרא ג"כ בשם הדרת קדש, והוא על י"ג עקרים ומאמרי תחית המתים ע"ד הקבלה והמחקר ועם פי' המחבר עצמו בשם "גליון" ובסופו תפלה או תהנה לשבי פשע עם פי' ע"פ קבלה, וע' לעיל צד 96 בהערה ג'.
- (ג) הוא קבלה מעשיית שמסר המלאך לאדה"ר ושמות המלאכים והשבעות ואותיות א"ב, נמצא בכ"ו רד"א 997, וע' באוצה"ס אות י' ס' הישר.
- (ד) בשבלי הלקט השלם מצאתי כתוב מפורש ר' שמעון, וע' סה"ד ד"א תתג'ו ושה"ג מע"ג והוא רבינו שמעון הגדול הנזכר לעיל בעל ס' אדם שבלי הנקרא הדרת קדש, וע' לעיל צד 96 הערה ג'.
- (ה) כנראה הוא ס' "שם טוב קטן" מה"ר בנימין ביגש ב"ר יהודה ליב כהן המכיל תפלות ותקונים וכוונות, גרפס פעם ראשונה בזולצבאך ס"ז.

להשתדל עד שתכיר ממנו אמתת מציאות האדם ומהותו מתוך ספרי החכמה הטבעית כגון ס' יצירה וס' תמורה שהם מדברי רז"ל וצריך אח"כ שתעיין בסודות המרכבה ובספרי תורה עב"ל. ונדפס בספר שם הגדולים חלק שני שנת תקמ"ו דפוס ליוורנו וכלו תמוה, ות"ל בארתי אותו באר היטב א):

תפלת

הערות ונוספות מהמו"ל

רז"ו עולם ותעלמות סתרי החכמה העליונה, ויעש לו שמה חדשה תערוכות קבלה ופילוסופיא וי"ל הלך ונסע בארץ ספרד וירכש לו נפשות רבות ורבים נמשכו אחרי שטתו ובתוכם גם המקובל הנודע הר"ר יוסף גיקטליא, מספרד בא שנית לאיטליא בשנת ל"ט לימי חייו לרכש לו גם שם תלמידים הרבה ויחבר שם ספרים רבים ומהם הנודעים לנו: ספר "זכריה", אור חי עולם הבא, אמרי שפר, ובהם הנודע כי ה' שלחו ורוחו לבני עמו ללמדם דעת אלהים בארץ ויכנה א"ע בשם רויאל וזכריה הנודע (הרואה). הוא הרחיב בנפשו עז לבוא לפני האפיפיור מרטין IV ולדבר על לבו לעזוב דתו ובהנתן ולהתייר, ויתן במאמר בפקודת האפיפיור וישב בו כ"ח יום וישלחנה לנפשו וי"ל לו ויכן מושבו בעיר מסינא, על האי מיציליא. שם נחה עליו רוח עושים ויעבר קול בארץ כי נביא הוא וכי הוא המלך המשיח והוא יגאל את ישראל בשנת ג' אלאף השישי ויתאמן להוכיח את זאת ע"י גימטריאות וגומריקון ורמזים, וכבר הצליח הפצו בידו לתפוש אנשים תמימים רבים בלבבותם, כעדות הרשב"א (שם) וז"ל: ולולי שסגרת הפתח לפניו בחמלת השם עם רוב כתבי וכתבי קהלות הקדש כמעט שהתחיל והיה מכלה ברוב דבריו הרמזונים והכוזבים שהיו בחכמות רמות לאויל וישנתן דעתו עליהם כמה ימים ובהכרת מה שהיה מרגיל עצמו בו ולוקח הכתובים ודברי חכמים בגימטריאות ומערבב בהם מעט דברים אמתים לקוחים מספרי החכמה עב"ל. אז קמו ויתעודרו ויתעוררו רבני הדור ההוא ובראשם האדם הגדול בחכמי דורו הר"ר שלמה בן אדרת (הרשב"א) לצאת כנגדו, ויתנוהו למסית ומרית, וישלח הרשב"א ספרים אל עדת ישראל בפלורומה, והרב ר' אחיטוב רעה עדת ישראל בעיר ההיא, ויתן את אבולפיא לחרם ויקללהו קללה נמרצת, ולא יכול עוד אבולפיא למצוא מנוח בסיציליא וי"ל לו אל האי הקטן "קמנו" הקרוב להאי מלטה וישב שם, ויוסף שם לחבר עוד ספרים בנבואותיו והזויתיו וינאץ את מריבו ומתנגדיו בספרו אמרי שפר (שנת ה"א ג"א) ומאו בשתקע שמו ולא נודעו עקבותיו עוד וגם יום מותו ומקום קבורתו לא נודעו בברור עד היום הזה. הרבה מדבריו נשתקעו בספרי האחרונים מכלי שים לב כי היחיו הרשב"א וקללו קללה נמרצת וקרא לו גבל ואמר עליו שם רשעים ידקב, והר"ר יהודה חייט בהקדמתו לספרו מנחת יהודה, פי' על ס' מערכת האלהות לר' פרץ הכהן (רבו של הר"ן מפישי ה"רף) אָמר אסר ללמוד בספריו, ובב"ז את ספרו "חיי עולם הבא" מזכיר לשבח הר"ר משה קורדובירו (נפטר ה"א ש"ל) בספרו פרדס רמונים שער פרטי השמות פ"א (תנ"י גירונדי אות א'). והוא (חיי עוה"ב) פי' על שם של ע"ב בעיגול, ונקרא ג"כ ספר העיגולים, והיה נמצא להר"ר יש"ר קנדיא בכ"י ע' סוף ספרו נובלות חכמה, והשה"ג ראהו כ"י על קלף, ונמצא בכ"י די רוסי, וכ"י הפליט, ובכ"י רד"א שנים, וכ"י רח"ס שנים, ובפאריז, וכ"י יה"ש ובקראקא. גם בעל שה"ג המלוצ' עליו וכתב וז"ל: ודע שהרשב"א (סי' תקמ"ח) והרב יש"ר בספרו מוצרף לחכמה זולו בו כאחד הרקום ויותר, ברם קישטא קאמונא דהזיתיה לרב גדול ממארי רוין ובישראל גדול שמו ואחרי דברו לא ישנו שהוא מקרב לס' הנזכר ותושע לו ימינו עב"ל. וע' לעיל צד 52 בהערה וע' אוצה"ס שמכויא ממנו ספר בשם: ס' הישר, ר' ברכיה בן שלויאל מלאך אלהים ונקרא ג"ב רויאל, ס' עמוק בקבלה בתפלות גוראות, כ"י מינצ'ען.

א) המדרש תמורה הוא דרשות לר' ישמעאל ור"ע בג' פרקים ובפ"ג מבאר תמורת כ"ח העתים בקהלת ג' נגד כ"ו כי לעולם חסרו בתהלים קל"ו, ושתי עתים האחרונות עת מלחמה ועת שלום הם כנגד שני לוחות הברית וכו' ע"ש. נדפס ראשונה מכ"י ע"י הגאון חיד"א ז"ל בסוף ספרו שם הגדולים ח"ב, ושנית הוציא לאור הגאון המחבר ר"א ז"ל בצירוף מדרש אגדת בראשית (וילנא תקס"ב) ואח"כ נדפס בס' בית המדרש (הדר א' ס' ט'), וכעת כבר נדפס כמה פעמים. ונקרא מדרש תמורה ע"ש שדורש הכ"ח עתים שבקהלת שיש להם תמורה.

רבינו מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר (המאירי) מפרשונגן כתב בספרו בית הבחירה (השלימו ה"א ס') על פ"א בפתיחה (דף ט"ו ע"ב) וז"ל: ונתחברו שאר חבורים שלא הוזכרו כגון מכלילא ופסיקתא ומדרש השכם וספרי המדרשות כגון רבה ותנחומא ומדרש תהלים ומדרש חזית ומדרש נחמות ו"מדרש תמורות" וס' הבהיר ושיעור קומה ופרקי היבלות עב"ל.

מה שהמדפיסים הכמיחו להדפיס מסכת ארץ ישראל כוונו על הכרייתא הנ"ל. וכן תראה בס' ל' בני בבל אוסרים פת שאפאו עו"ג ואוכלים פת עו"ג ובלבד שיהא ישראל משליך את העץ בתנור, בני א"י אוסרין אותו שהעץ לא אוסר ולא מתיר, אימתי התירוהו במקום שאין דבר לאכול ועשה יום או שנים שלא אכל וישב בצום התירו לו כדי קיום נפשו ובלבד שלא יהא התלמר מוכר בשר בחנותו ואעפ"י שהרי הוא כתבשול עכ"ל, ועיין ברא"ש פ"ב דע"ז (ס' כ"ז וס' ל"ג), ובתוספות שם מביאין נוסחא אחרת, אבל הרמב"ן בחדושי ע"ז הביא וז"ל: ובמחלוקת מצינו כלשון הוה אנשי מורח אוסרים פת שלהם שאפה עו"ג ומתירים פת עו"ג ובלבד כו', וכתב ודברי מחלוקת זה אינם מכוונים ויש שם דברים הרבה שיצאו משיפת התלמוד המסור בידינו ואין אנו שומעין אלא לתלמודנו עכ"ל:

ספר הזהיר מובא בתוספות (חולין קו: ד"ה אמר רב) מנחות (לו, ד"ה קיבורת) ואין לפרש כמו שפרש הרב ר' אברהם דחולין עד פרק שלישי וכו' והביא ראה מס' הזהיר וכו' עכ"ל. ובאשר"י (פ' כל הבשר ס' יא) וז"ל וכן נמצא כתוב בהלכות א"י נמילת ידים כל היד וכן נמצא בס' הוהיר אמר שמואל לחולין כל היד עכ"ל (וצ"ל בספר הזהיר). ובתוספות מנחות (קט, ד"ה לא ישמשו) וז"ל בס' הזהיר כתוב כהן שהמיר וכו' לא ישא את כפיו ולא יקרא ראשון דכתיב וקדשתו והוא אחליה לקדושתיה ועבדי ליה רבנן מעלה מפני דרכי שלום והאי כיון דאידיחי אידיחי כדתנן הכהנים ששמשו בבית חונו לא ישמשו במקדש שבירושלים ורש"י פי' וכו' עכ"ל והביאו הרא"ש במגלה (פ"ג ס' י"ט) ע"ש. ובסמ"ג (ד' ק"ב ג') הלכות נמילת ידים וז"ל וזהו שכתב בספר הזהיר אמר שמואל לחולין כל היד ורב ששת אמר עד כאן בין לחולין ובין לתרומה לקולא וכו', וכתב בבאורי מהר"ר אייווק שמיין [על הסמ"ג דף רצ"ד] וז"ל וזהו שכתוב בס' הזהיר, יש מוחקין הוי"ו דהזהיר, ושעות הוא כי שם הספר והזהיר, וכן נקרא ג"כ ברקח בסוף סימן פ' ובשמחות מהר"ם בס' ל"ח, גם באשר"י בפרק כל הבשר נקרא כן עכ"ל, ראה שנחלף באשר"י מלת והזהיר למלת הוהיר (אבל לא מצאתי ברקח סימן פ' ולא בהלכות נט"י ס' שכח). ובשבלי הלקט (ס' נ"א א) וז"ל ובהלכות פסוקות של ספר הזהיר מצאתי סייג לדברי עכ"ל, וצ"ע מכאן מי יצא:

ספר

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) כ"ה בשבלי הלקט הקצר ובשבה"ל השלם הוא בס' ק"צ. גם נזכר ספר והזהיר בס' הפרנס לרש"י וז"ל (דפוס ווארשא דף יג ע"ג) וז"ל: ובהלכות פסוקות של ס' הזהיר מצאתי סייג לדברי שהפטר ר"ח קודמת. גם בשו"ת הרא"ש (ר' ואלקנות תקס"ג) כלל מ"ח ס' ד' וז"ל: וכן נמצא כתוב בהלכות ארץ ישראל נמילת ידים כל היד, וכן בספרא והוה"ו אמר שמואל לחולין כל היד. גם כראב"ן (דף יא ס' ט"ז) וז"ל: ועיניו בהלכות גדולות ובהלכות קטועות ובספר הזהיר.

ספר והזהיר זה הוא ספר דינים קדמון מאד, וכמה מאות שנה היה מונח בכ"ו באוצרות הספרים, עד כי בא בזמננו זה הר"ר ישראל מאיר ב"ר יהודה פריימאן אב"ד דאסטראווא והעתיקו מכ"י ישן נושן אשר היה טמון וספון בשם ולמדנו בעקר הספרים בעיר מינצ'ען, ועשה עליו באור בשם "ענפי יהודה" והוציאו לאור בלייפציג תרל"ג חלק ראשון על סדר שמות, וחלק שני על ויקרא במדבר, ווארשא תרמ"א (1880), ועל בראשית ודברים עוד לא נמצא עד היום. והרה"ח רש"ב כתב הערות על הספר ועל הבאור במכ"ע הלבנון שנה י'. וע' בהקדמתו שם פי' ירבה להוכיח שספר והזהיר הוא המדרש השכם, ורק שני שמות יקראו לו [וע' במבוא ללקח טוב ממהד"כ (דף כה) שימאן כוז ודעתו נוטה להכריע כי שני ספרים הם ב' השכם לנד וס' והסו"ר לנד, ושני המחברים שאלו ממקור אחד]. ומיחסנו למר הפי"ן אלוף ז"ל, הוא רב הפי"ן בן יצליח שהיה אלוף ורש כלה [בתאר זה מוזכרו ר' יונה בן גנאה כוז הלשון: ועל זה סמך חפ"ן "ראש כלה" כספרו במלות (פ' כרס חמד ה' דף 39) ור"ש פרחון כשרשיו ערש עמר מוזכרו בלשון זה: וכינוי חפ"ן סגי נהור ראש יצ"כ, צמחאל בתאר, גאון" (סמ"ג מ"ע מ"ח), פאל סדור להכרמ"ם תשו"ת קמ"ב בלשון פירש גאון אחד] ולדעת הגאון שי"ר

היה

בספר נחלת יעקב א) מליצות וכתב שנמצא בקברי ישני חברון ב):

ועתה אכתוב ספרים המסופקים אצלי אם יצאו מאמוראים או מהבאים אחריהם:
 [ברייאתא של] דברים החלוקים בין בני כבל ובין בני א"י העתיקה הרש"ל ביש"ש ד' לובלין,
 והמעתיק יש"ש שגה ברואה שמצא כתוב זאת בספר אשר"י שהיה
 לרש"ל בין מס' מכות למס' שבועות, וסבר שהרש"ל חברו ואספו מספרי פוסקים, אבל
 ראיתי שהיא מובאת במס' סופרים (פי"ג הלכה י') ולבסוף מברך בא"י אמ"ה צור כל
 העולמים צדיק בכל הדורות וכו' ומיד עומדין העם ואומרים נאמן אתה הוא ה' אלהינו
 ונאמנים דברך חי וקים שטך וזכרך תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. זה אחד ממחלוקת שבין
 בני מזרח ובני מערב שבני מזרח עונים אותו בישיבה ובני מערב עונים בעמידה ובכל
 מקום שנחלקו ב' תנאים או אמוראים ולא בדיק לן הלכתא כחד מינייהו אולינן בתר
 מחמיר כל שכן בשבח ותהלה של חי העולמים שהדבר גלוי בלב לשנות הלכה למעשה
 שנאמר כל פעל ה' למענהו עב"ל, ומסכת סופרים היא בודאי חבור תנאים שהרי הרמב"ן
 מנה אותה בשבע מסכתות קמנות והרשב"א כתב בחדושי בבא בתרא וז"ל: ובמס' סופרים
 שהיא מקובלת מרבין של ישראל שחברוה חכמים ראשונים שנו שם שכל הספרים נגללים
 סופם לתהלתם וכו' עב"ל. ועלתה בברייאתא של דברים החלוקים כלה קמשונים במעיות
 שונות, וראה סי' י' בני א"י אסורים חמאה של עובדי גלולים מפני ג' דברים, מפני
 חלב שחלבו עו"ג ואין ישראל רואהו, ומשום בשולי עו"ג, ומשום חלב ממא, שמעתי
 אותן בו (צ"ל שמערבין אותן בו) בני כבל מתירין אותו שאומרים שאינו מקבל טומאה
 (צ"ל שאינו דבר ממא). (סי' י"ז) בני א"י מוהלין מן המים דכתיב [זכריה ט'] גם את בדם
 בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו, ונותנים על פניהם דכתיב וארחצך במים
 עב"ל, והוא אינו מובן וגם חסר בבא שני של בני כבל ד) (ומצאתי בס' יראים שחבר
 ר"א ממיץ (סי' י"ט) וז"ל: ונהגו להשליך הערלה בחול, וכן מצאנו מחלוקת בין בני
 א"י לבני כבל, בני א"י מוהלין במים (פי' משליכין את הערלה במים) דכתיב וארחצך במים,
 בני כבל מוהלין בעפר משום דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו
 ע"כ, וכתב ר"א ממיץ ועתה מביאים חול לקיים דברי שניהם שהחול נקרא עפר ומים
 כדאמרינן (חולין כ"ז): עופות מן הרקק נבראו פי' מעפר ומים דהיינו מן החול עב"ל).
 (סי' כ"ט) וז"ל בני כבל שליו צבור מברך ברכת כהנים בקהל ובני א"י אומר ושמו את
 שמי על בני ישראל וגו' שאסור להזכיר את השם אלא א"כ היה כהן עב"ל. וכן הביא שלמי
 הגבורים (מגלה פ"ד) וז"ל: כתב בעל המנהיג ברכת כהנים כו' ובדברים שבין בני כבל
 ובני א"י, אנשי מזרח ש"ץ אומר ברכת כהנים בקול רם, אנשי מערב ש"ץ אומר ושמו
 את שמי על בני ישראל שאסור להזכיר השם אלא א"כ היה כהן וכו' עב"ל בעל המנהיג.
 והרא"ש במס' מו"ק פ"ג (סי' קל"ד) הביא וז"ל: ובחילוף ניהוגין שבין בני כבל ובני
 א"י אין אומר צידוק הדין בחולו של מועד לדברי שניהם וכו' עב"ל. ואחשוב לדעת
 מה

הערות ונוספות מהמו"ל

- א) הוא ר' יעקב ב"ר נפתלי מנגנין וספרו מכיל מוסר השכל במליצות ושירים וסליחות וקנות על
 הרוגי ת"ה, אמ"ד תי"ב.
 ב) ויש תפלת ר"א בן ערך בלשון אשכנז גרפם וחסר מקום ועינת דפוס.
 ג) ברייאתא זו המצא ביש"ש סוף ב"ק (ד' יעסניץ תפ"ג) וג' המלות „שמעתי אותן בו“ היציאם המגיה החוצה,
 כי לא הבין נימוקם ולא ידע להקנם, ומקומם יכירם כי חלולי השורה רבים הם ומלותיה עומדות רווחות מאד.
 ד) אבל בדפוס יעסניץ הגירסא: בני א"י מוהלין מן העפר דכתיב גם את וגו' ונותנים על פניהם: בני
 כבל מוהלין במים הה"ד וארחצך במים.

שלא חטאו והם עולים לריח ניחוח עב"ל, וצ"ע מי ירה אבן פנתה א': ילקוט שמעוני ב). בעל מ"ע העיד בספרו שראה בפירארה"ס ילקוט שמעוני כתוב בשנת ע' לאלף הששי (וכן שמעתי אני הכותב מהגאון מו' אליעזר אב"ד דק"ק הוראדנא שראה בווארשא בבבילאימיקי ילקוט שמעוני כתוב בשנת ע' לאלף הששי). ועתה ראה שבעל הילקוט עצמו כתב בפ' בהעלתך וז"ל: אספה לי שבעים איש מוקני ישראל משבט ראובן וכו' הרי שבעים ואחד זקנים, וכתבנו אנו מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים ולמד אותם בתרבץ מוצא, ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון פנים אחרים מראובן כו' עב"ל, ודברים אלו בלתי מובנים כלל ג) ומצאתי במדרש שמואל פ"מ

הערות ונוספות מהמו"ל

א) לדעת החכם רמ"ש כרשימתו הוא ס' סודי רויאל לר' אלעזר מגרמזיא (הרקח) המתחיל „ברוך חכם הרוים" והוא ס' סודי רויאל שלו [סודי רויאל גימט' אלעזר] אשר יסודתו סוד המרכבה ושאריו סודות ע"ד א"ב, ועד אמצע אות נ"ו"ן גרפס בס' רויאל (?), ואולי נקרא ע"ש כך גם „סודי רויאל", וסודי רויאל נמצא בכ"ר רד"א, ובכ"ר רח"ם וכו' מינכען ועוד. ועיין לעיל דף נ"ו בהערה.

ב) מהברו רבינו שמעון אשכנזי מפראנקפורט, ולדעת הגאון רש"ל רפאפורט (ש"ר) הוא ר' שמעון קרא, ד"א תקל"ל (כרם חמד ז' מכתב א') ובעל מ"ע ראהו כ"ו משנת ע' לאלף הששי (אמרו בניה פי"ט). גרפס הראשונה בשאלונקי רפ"ז חלק א' ובסופו קונטרס אחרון אנדרות ירושלמיות רנ"ז רמזים קצרים מתלמוד ירושלמי לפי סדר המסכתות בדרך זו, היינו מס' יומא ושאריו מסכתות מסדר מועד, שבת עירובין פסחים, ואח"ו סדר זרעים נזקין נשים, ואחר רנ"ו ערכין אלו נמצאו עוד ג"ה ערכין מולמדנו בסדר התורה, וחלק ב' גרפס שם רפ"א, ובלי קו"א הג"ל וויניציא שב"ו, קראקא שנ"ה. — ילקוט הג"ל כנ"ל עם נוסחאות שונות והגהות לר' מאיר בר פתחיה ומפתח המאמרים: לובלין ת"ג ות"מ, פפ"ר"מ תמ"ז, פפ"ד"א תס"ט, פולגאה תס"ו. — הג"ל ככל הג"ל עם פי' ברית אברהם והגדות מלוקטות מתשעים ספרים ב"ה, ח"א ליוורנו ת"ו וח"ב שם ת"ב. — הג"ל עה"ת ליוורנו תקע"ג. — הג"ל עם פי' זית רענן לבעל מגן אברהם וכו' פירושים היכל רענן ושמן רענן, קאנינסבערג תרמ"ז (איצה"ס). ולאחרונה יצא לאור בדפוס ר"י גאלדמאן בווארשא (תרל"ו). ואני בעמדי על משמרתו משמרת התנהגה או בבית דפוסו, כמה לילות עמל מנו לי וכמה יגיעות וגעתי לתקן את אשר עותו המדפיסים הקודמים, ואת התקונים הנחוצים הצגתי בחצאי עגול מרובע, כאשר עיני הקורא תחוינה כמעט בכל דף כי רבים הם. את הפי' זית רענן מבעל מגן אברהם על „א"ה קצתני במקום שהארץ המחבר והבאתי רק את דבריו הנחוצים לבאורו הפשוט, גם ציוני המקראות ומ"מ רבם ככלם הוספתי מה שאינם בראשונים, ועל שכמי לברדי נשאתי את כל המשא והמטת הזה, עד אשר בעזר ה' יצא כלול בהדרו בכל המעלות אשר יחשבו המדפיס בסוף דבר בסוף הילקוט.

ג) כן בפ' שלח בפסוק ותשא כל העדה מצאתי גם אני דברים מגומגמים ובלתי מובנים, כי כן כתוב שם: ור"א בנו של ריה"ג אומר דברי נרגן כמתלהמים כאדם שיש לו מת והוא צוות ובוכה, כך הם כיוון שבאו מתוך הארץ עמדו ופזרו עצמם בכל שבטי ישראל כאו"א בתוך שבטו ומתנפל לתוך כל זוית של ביתו ובניו ובנותיו באים עליו והיו אומרים לו מה לך מרי, ובעוד שהוא עומד עושה עצמו גופל לפניו, אומר להם אוי לי עליכם בני ובנותי ובלותי היאך האמוריים עתידים לתעתע בכם היאך הן עתידים לשלוט בכם מן יובל לראות פני אחד מהם „כדו כלום [בילקוט אחד מצאתי בלום בב"ת] לאמו של משה יכולה לבלום צפרנו של אחד מהם אני יודע מה ראיתי" מיד הולך ונעוץ בכבתי וכו'. הדברים האחרונים האלה הם מבלבלים ומגומגמים ואין להם באור ופתרון, ובבואי למאמר זה לרגל מלאכתי בעת ההגהה העיוותי עליו שם בגליון למטה, ובהראותי זאת את המדפיס בקרנו ותקירנו חפשו ודרשנו היטב ולא מצאנו פתרון החידה הסתומה הזאת, כי כן כתוב בכל הילקוטים השונים אשר היו למראה עיני בעת ההדפסה, ובעל הילקוט ציין על מאמר זה „למדנו" וכפי הנראה הוא הילמדנו האבד ואין, כי בתנחומא שלנו הנדפס הנקרא ג"כ ב"למדנו וכן בתנחומא הוצאת באבבני אונגו. ושאלה זו נשאלה או במב"ע הצפירה ועפו ורצו מכל העברים כשמונים מכתבי תשובה שונים מלאים רדשות ופלפולים, זה בנגלה וזה בנסתר, אך דברים כהוגן לא שמענו ולא ראינו. ועיין בסוף ד' ב' ר של המדפיס י"ג בסוף הילקוט בהערה שם, וכבר שאלו שאלה זו לעילא ממהר"ש באבבני היושב בלבוב והבטיח לו להפיש אחריו באוצרות הספרים אשר למלכו ארץ ולהעתיקו ולא היה אז לאל ידו לעשות את בקשתו, ועתה ראיתי במבואו למדרש תנחומא (דף ו) שכתב שילמדנו זה בשלמות „נאבד מאתנג ובלא מאמצי כחי חפשותי וחקרתני אחריו כמעט בכל קצות הארץ ולא מצאתי, חבל על דאברין ולא משתבחין". ותמה אני על הטח הגדול החכם רש"ב שהעלים עין ממאמר זה ולא העיר עליו מאומה בהערותיו להתנחומא בפרשה זו, כי ברח היה הילקוט פתוח לעיני המאירות כאשר הביא שם גירסאות שונות מהילקוט באותו ענין.

ספר חכם הרזים מדבר מענין המלאכים מביאו ב"ר פ' חיי שרה וז"ל: ה' אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לקחני וגו' פעמים אדם מבקש אשה וממאנת, שהמלאך מסית אותה למאן, אבל הכא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה, שהמלאך יסיתם לומר קח ולך ורבקה אומרת אלך בעל כרחם (חכם הרזים) עכ"ל. ובפ' בא וז"ל: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, שמשר לו מלאך וינהגו בכבודות לפי מחשבות לבו (חכם הרזים הלכות מלאכים) עכ"ל. (שם) והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו' אני ולא מלאך וגו' מפני מכשפים וקוסמים שהיו רוצים בהשבעות ולהשחית המשחית מבתיהם, לכך הוצרך אני ולא מלאך, שאינם יכולים להעביר גזרותי (חכם הרזים) עכ"ל. (שם) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' פרעה ציוות (צ"ל צווח) קומו צאו וקולו נשמע בכל ארץ מצרים, כי מלאך נכנס בגרונו וצווח (חכם הרזים). ובפ' יתרו וז"ל: "עושה מלאכיו רוחות" משרתיו אש להט ר"ת עמר"ם, א"ש לה"ט בגי' משה. לפי שהמלאכים אמרו מה אנוש כי תזכרנו, כשעלה משה למרום והוריד הקב"ה כסא הכבוד ואחו משה בכסא הכבוד דכתיב (פ' ואתחנן) ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (חכם הרזים סי' ש') עכ"ל. ובפ' תרומה וז"ל: בשעה שאמר הקב"ה לישראל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם נתקבצו כל שרי כתות של מעלה ואמרו לו רבש"ע מה לך לדור מלמטה במקום טומאה מוטב לך לשכון בינינו שאנו מטהורים ואנו במקום מטהר ואל תשכון בתוכם, א"ל הקב"ה יש לי אדם למטה ששקול נגד כלם, אתם משוררים לפני ברנ"ו כנפים דכתיב רנ"ו שמים כי עשה ה' הריעו תחתיות ארץ, רנ"ו שמים אלו המלאכים, הריעו תחתיות ארץ אלו ישראל שמשוררים למטה, ולא עוד אלא שמשוררים לפניכם דכתיב ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואח"כ ויריעו כל בני אלהים, ועוד שהוא חשוב לפני יותר מכם, כי כחות שלכם אינו עולה רק רנ"ו, ושמו אהר"ן מלא, רונ"ו ליעקב שמחה, ובו כתיב וראך ושמה בלבו, כיון ששמעו זה שתקו כלם, וצוה למשה ועשו לי מקדש (חכם הרזים סי' ז') עכ"ל. ובפ' כי תשא וז"ל: והסרת את כפי וראית את אחרי וגו', וראית את אחרי"י בגימ' בדמות יעקב שחקוקה בכסא וכו', ויעקב אמר התחת אלהים אנכי בגי' כס"א, ולכך יעקב מקבל ההו"ד כשהתפלה עולה למעלה (חכם הרזים סי' ש') עכ"ל. ובפ' בשלח וז"ל: מי כמכה באלם ה', כלומר מי כמכה אפי' במיכאל שר הגדול (חכם הרזים סי' ס') עכ"ל, וז"ל אמרו (חגיגה יב:) וזול שבו ירושלים ובהמ"ק ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן עכ"ל, ובזבחים (סב.) מנא ידעי אמר ר"א ראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן, ובמנחות (קי.) העומדים בבית ה' בלילות כו' זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן עכ"ל, וכתבו בתוספות וז"ל מדרשות הלוקין יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים ויש מי שאומר כבשים של אש, והיינו דאמרינן בשמונה עשרה ואשי ישראל כו' עכ"ל, ועיין טור או"ח, וראיתי בס' חכם הרזים סי' ש' וז"ל עד שלא חרב היה מיכאל כהן גדול מקריב בדמות קרבן ישראל לפני הש"י, לאחר חורבן א"ל הקב"ה לא תקריב לי דמות שור וכשב ועז כי לא אכנוס במקדש מעלה עד שאבנה לשמי וכו' כי אם נפשות צדיקים ותינוקות

שלא

הערות ונוספות מהמו"ל

ז"ס בלך יסלחן בימי הגאונים בבבל. וס' חפץ — פסקי דיונים — המוכח תמיד בפוסקים הראשונים, המיוחס לרבנו הננאל בן רבינו חושילא כדעת השה"ק ושפ"י וסה"ר, לפ"ד תחכם פירשט טעות הוא וזכאמת הוא מרב חפץ זה, והטעות יצאה להם ממו"ש בפוסקים הראשונים במקומות רבים בלשון ור"ח כתב או ר"ח פסק בס' חפץ, השבו שמלת ר"ח היא ר"ת רבינו הננאל, אבל באמת הוא ר"ת רב חפץ, ועי' באוצה"ס בס' "חפץ".

קדושים בכל יום ג' פעמים. בהיכל שני קבציאל, והוא שעתיד לקבץ נדחי עדת ישראל מן הגלות. בהיכל שלישי יוקיאל, הלוקח נשמות נערים, המתים מן שנה ועד שבע שנים לפניו והשכינה מחבקן ועולין נשמותיהן בויו הרקיע (ר"ל השכינה תתאה עם מקום כהנא רבא ומקרבן קרבן ע"ג המובח דשכינה עלאה). בהיכל רביעי טהריאל, הוא ממחר ומצחור נפשות שהיו טמאין בין התועין ומרחצן ומטבילן כמו זיעתן דאבני שיש שראה ר' עקיבא וחבריו שהוא זיעת ארבע היות קדושים בשעתא דמתקרבין ומתדבקין דא עם דא לעבודת בוראן ודא רוא משיקות אשה אל אחותה. בהיכל חמישי נוריאל, נהר די נור צגיד ונפיק מקדמוהי מאש ומנהלא דמלכיא דחדשים לבקרים שמה מתחדשין זיקא נהורא ואומרים שירה על דאתבריא, וזה רוא דרוין שהם מתקרבין לאחר דמתחדשין לכמה פעמים, שהם שלשים ושתים, מבצבצן מזווא לזווא, ואויר דזווא קולפתן, ומשמרתן לזווא דארון אחרון (דמלכות עליון) והם נשמות של נביאים, ומכל אנשי נביאין ברוח אלהין קדושין. בהיכל ששי, הנך, דאלביש בלבוש דזווא דנהורא ושנה שמו וגופו, ושמו ממטרו"ן כשם רבו (פי' ע"ש שומר ישראל) וחותרו כשמו והוא רב על היכל ששי והוא מנורה על כל הנפשות העולה מן הארץ לרום השמים ומצרפין ומתלבנין, ומתפשטין מכל מינוף של גוף ומתלבשין בזיו מרגניתא דמעמרן ומטמרן, ומצטיירין מחי העולמים דמתמן פרחין נפשתין, ועולין מן העולם עד העולם הגדול, הוא עולם דזווא מאיר לששה עולמים, ומתמן מתפנקין ומתעדנין נפשתיא וגווייתא דאתגורו מתמן משעה שנבראו. היכל שביעי סנדלפון, דבר ברור שעושה גבורות בשמים ובארץ ואב ואם ב' גבורים שליטים בצורתא דעוברין במעי אמן, והוא דיתבי להון באורח רוח החיים, והוא דאמית לברייתא דארעא חרב שולפת ואש דלא מנפחא וכל בריות הארץ וכל שליטין, באויר הרקיע תחת שולמניה ובזריה מלבוש דנהורא מלכא דעלמא עילאה אלביש לנבואן בשעתא שהן מתנבאין ורוחיהון מזוני דרוחי, ורוחם מנהגי דגופם היא ומדבר לרוח דשפתיה ובפיו ובלשונו גברואל מימרא נבואתא כמה דאתפקיד טרא עלמא על ישראל, עד כאן סדר שמושא רבא עכ"ל י' גודר בס' הקנה:

שמושא זומא. מובא בספר ילקוט ראובני קמן בערך שדים וז"ל: כתב הרמב"ן השר המשמש לפני לילית נקרא שמו שדיאל, וזה השר הוא המלך הגדול שבשדים המושלים באויר. ובענין שמושא זומא דרבנן אמרו, כי באמצע ליל כפורים, הוא בעל כרחו בא בכס פעולתיה (צ"ל בכח פעולות) החכמים והוקנים במאה ושלישים ואחד גבורים פורחים באויר ופניהם מתלהבים בניצוצות של אש, והסופר הגדול אשר שמו פיפרו"ן מביא כתוב וחתום מיד שדיאל המלך כל רזי הרקיעין ומודיע לוקנים וממשלתו היא גדולה בכל פני רקיע השמש, ומן הספירה לילית ומאצילות שלה באים בחותם השרדין ולילין ורוחות רעות נראין בצורת בני אדם, ואלה הם אשר דברו הו"ל מהם בכמה מקומות שדומים למלאכי השרת ולבני אדם כו' עכ"ל. וכן הביא הרב הגלאנמי בפ' איכה (א' ד"ו דף מז א) וז"ל: איתא בשמושא זומא דשירא, שיש שתי קליפות האחת נקראת מחלת בת ישמעאל והולכת במדברות ועמה תע"ח כתות של מלאכי חבלה כמנין מחלת, ולילית בת"פ כתות של מלאכי חבלה כמנין לילית, ומחלת הולכת ומרקדת מחוללת במחולות כשמה, ולילית הולכת ומיללת כשמה, ומלחמה ארוכה ביניהם ואינן פוגעות זו בזו כי אם ביום הכפורים שאז פוגעות מערכה מול מערכה, ומתגרות זו עם זו במלה

הערות ונוספות מהמו"ל

שעטנו ובפוסקים, והוא חבור קדמון מהגאונים בדיני תפלין ומוזה, ונדפס בהלכות קטנות להרא"ש ברוב דפוסי הש"ס. רבינו ירוחם בספרו אדם וחוה (נתיב יט חלק ה) כתב: ובשמושא רבא ובלקח טוב וביי מדנו יבס' השכם ורב עמרם ורוב הגאונים כתבו כו"ת. (א' יכונה קול בוכים ונדפס בויניציא שנת אשמ"ב י"ז

וב"ר פ"ו שמביא רב שמואל אחיו של ר' פנחס הכהן בר חמא: ר' שמואל אחיו דר' פנחס בר חמא הוה דמיך בצפורי א), והוון חברוי יתיבין גביה, אתת מלה גחכין, שמעין קלא אמר להון כמה נפשיה דאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין, ואתון יתבין גחכין ב) ולא ידעין, ועיין מתנות כהונה, מרים צ"ל בר חמא, ורבנא חנינאי כהנא ור"י גאון. רב האי גאון הביאו בתשובותיו ח"ל ורב חנינא גאון כהנא בר מר רב אברהם גאון מלך בשנת תרצ"ג לאלף החמישי ועבדי נשיאה עב"ל. ובש"י כתב וז"ל רב חנינא הגאון הכהן בר רב אברהם ר"י בפומבדיתא ד' אלפים תקמ"א עב"ל, ואולי היה השמעוני בימיהם. ובס' יוחסין כתב וז"ל: עוד היה לו לרש"י ב' תלמידים גדולים אחד ר' שמואל מבונבורג שעשה ס' הפרדס וכו' והשני ר' שמעון עשה ספר הלקט עב"ל, וכתב הר"ר יחיאל בסדר הדורות ואולי הוא בעל ילקוט שמעוני עב"ל, ולא יתכן שהמחבר היה בעת הגאונים כדוראי. כתב הרש"א בס' מנות הלוי (דף צט ב) וז"ל: ודברים הללו של בחירת עמלק עם נגורים לחיים בשנה ההיא ודבר ויחלש יהושע [מצאתיו אל ה"ה"ר בחיי ז"ל בבאור התורה אבל] לא מצאתיו לא בגמרא ולא במכילתא ולא בשום מדרש מהנמצאים אצלנו, אדרבא מצאתי בספר הילקוט הנקרא שמעוני ובספר הילקוט הנקרא תלמוד תורה בשם פכ"קתא כלשון הזה, ויחלש יהושע, רבותינו אמרו הפיל עליהם גזרות כו' עב"ל: שמוש תורה. הביא הרמב"ן ז"ל בדרשה שלו שדרש לפני המלך והשרים בסרקוסטא וז"ל: עוד התורה מאירת עינים בדברים גדולים מכל אלו, היא החכמה הנעלמת מעיני כל חי ורחבה מני ים, והוא שכל התורה כלה שמתיו של הקב"ה, שבכל פרשה ופרשה שבה השם שבו נוצר הדבר או שנעשה בו או שנתקיים אותו ענין בו, ויש כמקצת זה, ספר והוא הנקרא שמוש תורה ג) שמפרש בפרשיות שמוש כל אחת מהן והשם היוצא ממנה והיאך יוצא ממנה והיאך משתמשין בה, אבל יש לנו קבלה שיותר ממה שכתוב בספר ההוא הם שמות, כל התורה כלה מבראשית ועד לעיני כל ישראל כלה שמות, כגון שנאמר בראש יתיב ד) אלהים או כיוצא בזה, לכן נפסל ספר תורה בחסרון אות אחת או ביתרון ואלו כתב ה' ימלוך לעולם ועד מלא וא"ו פסל ספר תורה כלו, וזה סבור שלא הווק כלום, ידע מרע"ה כל מה שיכול שום נברא לידע ולהבין, וכן בנביאים מפרשת המרכבה של יחזקאל יוצאים שמות של פתחי היכלות, ומפרשת (חסר) יוצא השם שבו אומרים ה) מחיה מתים, ודבר נודע לרבים כי מפסוק יוסע [שמות יד יט] יוצא שם של שבעים ושתים אותיות שבו משתמשין חסדי ישראל להמית ולהחיות לנתוש ולנתוץ להאביר ולהרוס לבנות ולנמוע עב"ל:

שמוש תהלים. נדפס בסוף תהלים, ומוכא בשו"ת הרשב"א, וכתב בספר דוע ברך חלק שלישי שרב האי גאון חברו, ואפשר הוא חבר גם שמושא רבא וזומא כי משמע מדברי הפוסקים שהגאונים חברו:

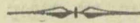
שמושא רבא י). הוא מדרש מדבר ג"כ ממרכבה עליונה והיכלות הקדושים מוכא בקנה ין גרוד (כט ב) היכלות הקדושות, וילין מכון ערבות וכול שחקים רקיע מעון. בהיכל ראשון כנסיאל, ובהיכליה כנסייא רבא ושם מתפללים מלאכים

הערות ונוספות מהמו"ל

א) במד"ש הוצאת באבער (קראקא תרנ"ג) הגי' הוה בסכני, ובהערותיו שם הערה כי במד"ש ד' פראג נתקן הוה דמיך בצפורי כגירסת המד"ר וכן נתנסח אח"כ בכל הדפוסים, וכן ראיתי במד"ש ד' שמעטמין 1860, וגם בהוצאת באבער חסר מלת דמיך וצ"ל הוה דמיך בסכני, ב) בהוצאת באבער תחת "גחכין" הגי' "הבא" זכזה עולה כוונת המאמר בטוב טעם. ג) "חסה"ד ושה"ג ואוצה"ם יכנהו "שמוש התורה" ובעל שה"ג ראהו בכ"י, והוא ציורפים ורמזים בכל פרשיות התורה ע"ד שמוש תהלים, ד) בדרשת הרמב"ן ד' לפסא 1853 יתברא וכן בדפוס ווארשא תרל"ה, וע' בהקדמת הרמב"ן לפירושו על התורה. ה) בדפוס ווארשא הג"ל מלת אומרים הסגרתו בעת ההגהה במוצא לכנה, ו) ויש עוד ס' שמושא רבא נוסף בתוס' מנחות (כט:) ד"ה

לקוטי מאמרי

מדרש אבכיר

בין המדרשים אשר מרוב ימים ספו תמו, אבדו ואינם, נמנה גם המדרש אבכיר, אשר היה למראה עיני הגאונים הקדמונים בכ"י כמה מאות בשנים, וחבל על דאבדוין, ורק המאמרים אשר הביא בעל הילקוט שמעוני בספרו בשמו (כי הוא ראהו בשלמותו) נשארו לפליטה כילקוטו, ויען כי הם מאמרים בודדים מפורזים ומופורזים אחר הגנה ואחד הגנה, מצאתי אני המו"ל ראוי ונכון, וגם חובה, ללקטם לאחד אחר, ולאספם מתוך הילקוט והיו לאחדים בדרך. והלכתי בזה בעקבות הגאון המחבר ז"ל, כי גם הוא כל מוגמתו היתה להביא המאמרים הבודדים המפורזים בספרים הקדמונים, הלקוחים מהמדרשים אשר כיום כבר אבדו ואינם, לתת להם שם ושארית ולפרסמם כי לא ישכחו מפניו ומפי זרעו עד עולם. והיה בקבצי אותם וקרבתי אותם אל אחד, אולי יצא כל המדרש אבכיר הזה כלול בהדרגה או למצער רובו, ורובו ככלו, וחזרה העמדה ליושנה, ועיין על אדותיו בפנים הספר הזה אות א' מדרש אבכיר :

בראשית (ילקוט רמז ד) ה"א בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו, למה"ד למלך שהיו לו שני שמשים והתחיל אחד מומר ואחד בוכה, אמר המלך למה אתה בוכה והלא השויתי שניכם כאחד, א"ל אדוני חברי שרוי אצלך ונהנה מן שלחנך דין הוא שיומר אבל אני שרחקתני ותלית מזוני בידי אחרים לכך אני בוכה. כך הקב"ה שמים וארץ [לפניו] שוים דכתיב (ישעיה מת) קורא אני אליהם יעמדו יחדו. השמים מוזמרים שנאמר (תהלים יט) השמים מספרים כבוד אל והארץ בוכה, אמרה לפניו רבש"ע שמים וכל אשר עליהן נהנין מזוי שכינה ואין מלאך המות שולט בהן לפיכך הן מוזמרין, אני שתלית מזוני ביד אחר וכל מה שעלי מלאך המות שולט בהן לפיכך אני בוכה. אמר לה הקב"ה אל תיראי אף את עתידה לומר שנאמר (שם צז) ה' מלך תגל הארץ וכתיב (ישעיה כד) מכנף הארץ זמרות שמענו :

שם (אבכיר פ"ב, ילקוט רמז ז) אלה תולדות השמים והארץ (בראשית ב) זה ראשה של תורה, החדש הזה לכם (שמות יב) ראש הספר (כי עיקר יציאת מצרים לדעת טעם המצות של החדש ופסח), אמר אויב אדרף (שם טו) ראש השירה (כי בתחלה אמר, אמר אויב אדרף ואח"כ סוס ורכבו רמה בים), ולמה עשה הקדוש ב"ה מוקדם ומאוחר בתורה, מפני גמי הרוח שלא יקרא בהן בבראשית ויאמר אני התחלתי התורה. הקב"ה נמלך במלאכים (מכאן שיהא הגדול נופל רשות מן הקטן והוא כמדת הענוה) אמר להן עולם אני מבקש לבראות, א"ל למה, אמר להן בשביל עם אחד שנקרא ישראל, אמרו לו ומה מינך, אמר להם כשם שהבדלתי בין אור לחשך כך במצרים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, כשם שהבדלתי בין מים העליונים לתחתונים אף להן אני עתיד לעשות כן שנאמר (שם יד) והמים להם חומה מימינם, בשלישי בראתי זרעים ודשאים אף להן אני עתיד לעשות כן שנאמר (שמות יג) לא ימיש עמוד הענן. בראתי עופות ודגים אף להן (במדבר יא) ורוח נסע מאת ה' (פי' דכתיב ויגו שליוס מן הים כיון שבאו מן הים היו כמו דגים). בראתי אדם ויפת באפיו אף להם עץ חיים היא למחויקים בה. א"ל רבש"ע מה עשה לך העם הזה שאתה כ"כ מחבבו, א"ל כיום ראשון

רב פעלים

נמרצת, ובין דין לדין תפלתם של ישראל ותעניתם עולה למעלה בלי קמרוג, ולזה אפשר שכוון המקונן באמרו אויביה שלו דהיינו אלו השתי כתות הנזכרות, שלו ונשלמו יחד וכו', ובענין מחלת בת ישמעאל כתבו המקובלים ענין נפלא מהיכן יצאה, והרוצה לעמוד עליו יעיין בספריהם וימצא נופת מתוק לחכו עכ"ל:

סדר תנאים ואמוראים. מובא בס' התרומה (רבינו ברוך מגרמיוזא) סי' קל"ה והרא"ש הביאו בע"ז (פ"ה סי' כ"ט) וז"ל: וריב"ל בר סמכא הוא דבסדר תנאים ואמוראים פסק הלכה כמותו בכל מקום, והסמ"ג הביאו (הלכות מאכלות אסורות ד' מ"ט ג') וז"ל: ובסדר תנאים ואמוראים כתב יד ר' יוסף מוב עלם (פי' בהעתקת ר' יוסף מוב עלם והשפ"י שגה ברואה שסבר שר"י מוב עלם חברו עיין אצל ספר בן פורתא א), וכן ר"ח וה"ג פוסקים כריב"ל בכל מקום אפי' לגבי ר' יוחנן וכ"ש לגבי רב ושמואל עכ"ל, וכן מובא בתוס' (ניזיר נט). ד"ה א"ר חייא וכו' ובהלכה פסוקה דרב יהודאי בהלכות נדה מכתב ה"ר יוסף מוב עלם יש כמו וכו' עכ"ל, ובתוס' פסחים (קיו: ד"ה רביעי וכו' ולה"ר יוסף מוב עלם שכתב בסדרו קמעא לשתות וכו' עכ"ל אין כוונתם על סדר תנאים ואמוראים, ובדף קמז. כתבו תוספות וז"ל: וכן עשה ה"ר יוסף בסדרו הירוסת זכר למיש עכ"ל, ושם קמ"ז: ד"ה למה וז"ל וכן יסר ה"ר יוסף בסדרו מושך מהקערה שני תבשילין וכו' עכ"ל. ותוספות כתבו (יומא פג). בסדר תנאים ואמוראים כתוב הלכתא כמר בר רב אשי בכולי הש"ס לבר ממיפך שבועה ואודיתא וכו' עכ"ל. וראיתי בספר מ"ע (פ' כ"ב) וז"ל: ובסדר תנאים ואמוראים אשר לפי הנראה ממנו חובר בשנת ד' אלפים תרמ"ז וכו' עכ"ל, אבל נראה שהתוספות והסמ"ג הביאו ראייה ממנו כאלו היה מדברי אמוראים או מדברי רבנן סבוראי ב):

הערות ונוספות מהמו"ל

(א) ס' בן פורתא לא מצאתי בכ"ו הגאון המחבר. וס' בן פורתא זה הוא מרבינו יוסף מוב עלם, והוא חבור על דינים ג"ח, סדר תנאים ואמוראים" ע' סמ"ג לאין קל"ה (ש"י) [ולפ"ד הגאון שי"ר בהקדמתו לס' תשובות הגאונים קדמונים סי' ח' לא לו הוא, וע"ש. ואולי גם השם משובש וצ"ל בן פורת וקרב לשמוע שהוא לר' יוסף פורת בן הרשב"ם] ע"פ אונזיה"ס.

(ב) וז"ל אונזיה"ס: סדר תנאים ואמוראים חובר בימי הגאונים בשנת ד"א תרמ"ה לערך ולכן נקרא ג"כ ס' הגאונים כו', ודלא כקורא הדורות שמיחסו לר"י מוב עלם אשר חי זמן רב אח"ז. וכוננת הראשונים המזכירים אותו הוא רק על נוסחא דווקא שלו וכו'. ולדעת הר"א כרמולי חברו ה"ר יוסף הלוי אחד מחכמי פרובינציא ד"א תר"ז [ע' הקדמת הגאון שי"ר לס' תשובות גאונים קדמונים (ברלין תר"ח) סי' ו', וע' בית האוצר לשד"ל דף ג"ב]. הספר הזה כפי שהוא בידינו כולל רק כללי הש"ס לדינא לבר זא"ב לא בת השם הוא ואין שמו נאה לו כלל, אבל כמדומה לי שראיתי לאחד מחכמי הדור שכתב שהוא רק חלק ממנו, וחלקי הספר שהיו להורות לנו מי ראשון זמי אחרון בדורות תנאים ואמוראים וכדומה נאבדו ממנו, וכן נראה ג"כ מתשו" ה"ר יעקב פרובינציאלי בקובץ [דברי חכמים" (דף ע) שמוכיר בשמו כל חכמי בבל מרביתנו שעמדו בהצרות המלכות בעבור שיערו בהכמות ובחכמת הרפואות ומקצתם ספגי האיציטגינות שהיתה כלבם וכו' מה שאין בזה שלפנינו זכר לזה כלל. וגם מזה הנשאר לנו רק קצתו (הוא השני) הדפים ראשונה ה"ר חיד"א מתוך כ"י ישן בספרו ש"ג, גם בס' הקנה הובאו רוב דברי המגלה הזאת אך בהפוך הסדר ושנוי המלות ותוספת ענינים. ועתה נדפס כלו מוגה ומנוקח מכל טעות עם כל חלופי נוסחאות ממהור ויטרי עם תוספת הערות מושכלות משי"ר ושר"ל פראג תקצ"ט ובס' כרם חמד ד' [וע"ש כב"ה ד' דף קפ"ה כתוב (בסדר תנאים ואמוראים): ומבריתו של עולם יש היום תרמ"ד, ולפי נוסח מהחור ויטרי תרמ"ז כדעת בעל מ"ע (א"ב פכ"ב)]. ויש עוד ס' סדר תנאים ואמוראים לרב האי גאון (כ"י רד"א), ואולי הוא אגרת רב שריירא גאון הנרפסה ביוחסין ומדברת בכלל גם על סדר הדורות בתלמוד וכו' לפי שהשאלה היתה גם לרב האי בנו (הגאון שי"ר בתולדות רב האי גאון הערה כ"ו).

ויש עוד ס' התנאים לרב שמואל בן חפני כהן גאון, מובא בתשובה לרב האי גאון בס' שערי צדק שערי ח"ה סי' כ"א (תולדות רב האי הערה ה').

אדם מהול ממעי אמו וביון שנולד אמר זה ינחמנו א'.

שם (רמז מד) שאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאול, א"ל כיון שעמדו דור המבול ועברנו ע"ז היה הקב"ה מתעצב, מיד עמדו שני מלאכים שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו רבש"ע הלא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך מה אנוש כי תזכרנו, א"ל ועולם מה יהא עליו, א"ל רבש"ע היינו מסתפקין בו, א"ל גלוי וידוע לפני אם אתם שרויין בארץ היה שולש בכס יצה"ר והייתם קשים מבני אדם, א"ל תן לנו רשות ונדרר עם הבריות ותראה איך אנו מקדשין שמך, א"ל רדו ותדרו עמהן, מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרן. מיד ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסמהר נתן עיניו בה אמר השמע לי, א"ל איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו, למדה אותו שם, הזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה, אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכה בהן לעולם ונקבעה בכימה. כיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים היווא [בסדר הדורות תחלת אלף השני הגירסא המיידא] והייא, ועזאל היה על מיני צבעונין ועל מיני תכשיטין של נשים שמפתים את בני אדם להרהורי עבירה, מיד שגר מטרונן שליח לשמחזאי וא"ל עתיד הקב"ה להחרیب עולמו ולהביא מבול לעולם. מיד עמד בכבי והיה מצטער על העולם ועל בניו, מה יעשו בניו ממה יאכלו אם העולם חרב, שכל אחד ואחד היה אוכל בכל יום אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שורים. בלילה ראו היווא והייא שניהם חלומות, אחד מהן ראה אבן גדולה פרוסה על הארץ כשלחן והיתה הארץ חרותה וכתובה שיטות שיטות והיה מלאך יורד מן הרקיע ובידיו כמין סבין והיה גורר ומוחק כל אותן השיטות ולא היה משויר בה אלא ארבע תיבות, והאחד ראה פרס גדול משוכה נמוע מכל מיני אילנות והיו באין מלאכים ובידן קרדומות והיו מקצצין כל האילנות ולא שיירו בו אלא אילן אחד של שלשה ענפים, כיון שננערו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם אמר להם עתיד הקב"ה להביא מבול ולא ישייר אלא נח ובניו. כיון ששמעו כך היו צועקין ובוכין אמר להם אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגזור גזרות (מהחכין האבנים, מלשון די התגורת אבן, דינאל ב לד) או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הן מזכרין היווא והייא, מיד נתקררה דעתן, שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין שמים לארץ ראשו למטה ורגליו למעלה ועדיין הוא תלוי בתשובה בין ארץ לשמים, עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקלקולו להסית בני אדם לדבר עבירה בבגדי צבעונין של נשים, ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביום הכפורים איל אחד לה' שיכפר על ישראל ואיל אחד לעזאול שיסבול עונותיהם של ישראל והוא עזאול שבתורה :

שם (רמז נ) ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת, דרך חכמתן קא חשיב להו דכתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ונח', שם גדול מחם שנה וחם גדול מיפת שנה נמצא שם גדול מיפת שתי שנים וכתוב ונח בן שש מאות שנה והמבול היה וכתוב אלה תולדת שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול, בר מאה ותרתיין הוה אלא דרך חכמתן קא חשיב להו, רב כהנא אמר אנן מהכא מתנינן לה ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול. (מאמר זה נמצא גם בספ' סנהדרין ס"ט):

נח

(א) בספר פענח רוא כמיא בשם מדרש אבכיר אשר בהילקוט אינו, זו"ל: „ובמדרש אבכיר אמרו שכל הנולדים קודם נח היו יריהם ארוקות שלמות מבלי פירוד וחילוק אצבעות כי לא היו צריכין לעבוד אדמה ונח נולד עם חתוך אצבעות, ומוה הבין למך שיהיה זה צריך לכך לעבודת אדמה" (וזכו דקדוק לטון ומעטון ידיו מן האדמה שעד עתה היה לנו עלב ידים מה מכת האדמה: ממשש"ו ומעטון ידיו" עניינות, ידים סיו בלי חילוק אצבעות" או "ידיו בלי חילוק האצבעות"). וע' בסה"ד (תחלת אלף השני). בעל פענח רוא היה בערך ה' אלפים ג'.

ראשון בראתי שמים ומתחתים שנאמר (ישעיה מ) הנומה כדוק שמים וגו' אף הם אני משרה שכנתי בעיהן (פי' מסוף הפסוק וימתחם כאהל לשבת ש"מ שעשה שמים לשכון עליהם, וזכות מה, זכות המשכן שעתידין לבנות) שנאמר (שמות כ"ה) ועשו לי מקדש. בשני הברדתי בין מים למים אף הן והברילה הפרכת לכם. ביום השלישי בראתי דשאים וזרעים אף הן אוכלין ירקות בליל פסח ומביאין לחם הפנים. ברביעי בראתי מאורות אף הן ועשית מגורת זהב. בחמישי בראתי עופות אף הן והיו הכרכים פרשים כנפים. בששי בראתי אדם אף הן בזאת יבא אהרן לשמש לפני.

שם (רמז ל"ד) הן האדם היה, מתוקן למיתה: אמר ר' ברכיה כשבקש הקב"ה לבראות העולם תחלת ברייתו לא התחיל אלא אדם ועשאו גולם, בא לזרוק בו נשמה אמר אם אני מעמידו עכשיו יאמרו שותף נעשה עמי במעשה בראשית, אלא הריני מניחו גולם עד שאברא הכל, משגמר הכל א"ל מלאכי השרת אי אתה עושה אדם שאמרת, א"ל כבר עשיתו ואינו חסר אלא זריקת נשמה והעמידו וכילל בו העולם בו התחיל בו סיים דכתיב (תהלים קל"ט) אחר וקדם צרתני (כלומר שאלו בראתי מתחלה היו אומרים שהוא כאחד ממנו ונעשה שותף עמי והא דלא בראו כלו באחרונה י"ל דנתירא פן יקטרגו המלאכים על בריאתו לכן אמר להם כבר עשיתי וכו') אמר הקב"ה הן האדם היה כאחד ממנו. ד"א מה כתיב למעלה ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור וילבשם מלמד שעשה לו הקב"ה בגדי כהונה כעני שנאמר (יחזקאל ט) והנה האיש לבוש הבדים וכתיב (ויקרא טו) כתנת בד קדש ילבש ו מכאן אתה למד שכהן גדול דומה למלאך כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב), למה"ד למלך שראה קרתי (כפרי) אחד והלבישו כבני פלמין א"ל בני פלמין למלך אפילו אותו שהוא קרתני הוא כמונו, כך אמרו המלאכים לפני הקב"ה אפילו אדם שהוא יציר עפר הרי הוא כמונו. הן האדם היה כאחד ממנו, למלך שחיבב עבדו ועשה לו מוניג (יבית) של זהב, סרח נמלו ממנו ונתן עליו כבלין, כך עשה לו הקב"ה בגדי כהונה וכשחמא העבירם ממנו שנאמר ויתפרו עלה תאנה. ד"א למלך שהיה לו בן בית והשלימו על כל אשר לו, התחילו הכל אומרים שותפו הוא, מה עשה המלך מרדו, כך וישלחוהו' מגן ערן. ד"א למלך שנשא אשה ועשה לה שלשלת של מרגליות, סרחה נמלו הימנה וכתב לה גט, כך הקב"ה הניחו לאדם בג"ע ועשה לו עשר חופות, כיון שחמא נתן לו גט שנאמר וישלחוהו, ואין שלוח אלא גט שנאמר (דברים כד) ושלחה מכתיו:

שם (רמז מב) ויהיו כל ימי מתושלח, אמרו מתושלח צדיק גמור היה וכל רבור ורבור שהיה יוצא מפיו היה מושל (ר"ל משלים) כשבחו של הקב"ה והיה שונה תשע מאות סדרי משנה, כיון שמת שמעו קול רעש ברקיע שהיו עושין לו הספד והיו יורדין דמעות מעיני חיות על מקום פמירתו, כיון שראו כך עשו לו הספד מלמטה וקבע להן הקב"ה זמן אחר זמן לדור המבול בשכר שהספידוהו שבעת ימים:

שם ויולד בן (בראשית ה) מפני מה לא אמרו בשמו כקנין כמהללאל כירד כחנוך, מלמד שמתושלח חכם גדול היה והיה מזהיר לאביו (פי' מתושלח היה מזהיר לבנו דהיינו למך אביו של נח) שלא יקראנו בשמו שאנשי דור המבול מכשפים הן שמא יתרגוהו בכשפים, (וכשאינו מזכיר שמו אינו יכול לעשות לו כשוף אם לא ע"י מעשה ומוזה יכול לשמור עצמו). וכיון שנולד הוא קראו נח ולאביו אמר קרא אותו מנחם שהוא ינחם את דורו אמרו זה ינחמנו ממעשנו, א"ל אם אתם חוזרים בתשובה הוא מנחם אתכם. ד"א ויולד בן שממנו נבנה העולם. זה ינחמנו, וכי נביא היה למך, אמר ר' שמעון בן יהוצדק מסורת היה לאדם כשנאמר לו ארורה האדמה בעבורך אמר לפניו רבונו של עולם עד מתי, אמר לו עד שיוולד

שיחזיר ממנו, מיד א"ל המלך החזר לי מה שנתתי לך ולא עכב ונתביישו בני הפלמין ונשבע המלך להוסיף לו עשר:

חיי שרה (רמז קט) ויהי כראת את הנזם, מיד הלך לו להמיתו הכיר בו שמרוצתו לרעה, הזכיר שם והעמיד הגמלים על העין באויר והוא עומד על הגמלים באויר, ויהי בראותו כן הכיר שהוא צדיק ואמר בוא ברוך ה', שהיה סבור שהוא אברהם שהיה קלסתר פניו דומה לו, כנען הוא אליעזר וע"י ששמש את הצדיק באמונה יצא מכלל ארור לכלל ברוך *):

תולדות (רמז קי) ויתרצו הבנים בקרבה, שהיו חולקין בשביל העוה"ז והעוה"ב, באותה שעה רצה סמאל להרוג יעקב במעי אמו, אלא שעמד מיכאל כנגדו, באותה

שעה עמד מיכאל ורצה לשרוף לסמאל עד שהושיב הקב"ה בתי דינים ביניהן:

שם ויצא הראשון אדמוני, שעד שהוא במעי אמו שתה דם נדתה:

שם (רמז קיד) (בפסוק ותכהין עיניו מראות): ד"א לאדם גדול שהיה לו מרקלין נאה ומשובח והיו שכניו שורפין קש ותכן ומעלין עשן כעד החלון הלך וסתם את החלון, כך נשי עשו עובדין ע"ז ויצחק רואה ומצר מיד כחו עיניו:

ויצא (רמז קכ) והנה ה' נצב עליו, משל לעני שהיה המלך אהבו ונכנס ויוצא בפלמין שלא ברשות ובני פלמין מקנאין ומבקשין להרגו א"ל אני מתקיים עליו, כך שמע הקב"ה לשרי המלכות שהיו אומרים עתיד זה לירש העולם ולהעביר המלכות נהרגנו, מיד והנה ה' נצב עליו:

וישלח (רמז קלב) ויאבק איש עמו, ו"א מיכאל היה, א"ל מיכאל ומה אני שאני אחד מן השרים הראשונים כך עשית לי ואתה מתירא מעשו, א"ר מרפון לא היה לו רשות למיכאל לזוז ממקומו עד שנתן לו יעקב רשות שנאמר שלחני כי עלה השחר, א"ל וכי נגב או קוביוסמוס (גונב נפשות) אתה שאתה מתירא מן השחר, באו כתות כתות של מלה"ש שאמרו לו מיכאל עלה כי זמן הומיר הגיע לומר אם אין אתה פותח בשיר נמצא השיר במל. התחיל מתחנן ליעקב א"ל בבקשה ממך שלא אתה ישרפוני מלה"ש שבערבות בשביל עובד השיר, א"ל לא אשלחך כי אם ברכתני, א"ל וכי איזה מהם חביב השמש או הלבן, אני השמש ואתה הלבן ואתה צריך לברכתני, א"ל אעפ"כ, מיד א"ל לא יעקב ואמר עוד שמך כי אם ישראל, א"ל אשריך ילוד אשה שנכנסת בפלמין של מעלה ונצלת. א"ר בשעה שהיו מתאבקים רצה כת של מיכאל לסכנו אלא שנגלה עליהן הקב"ה, וכיון שראה להקב"ה תשש כחו שנאמר וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו, א"ל הקב"ה למיכאל יפה עשית שעשית כחן שלי בעל מום, א"ל רבש"ע והלא אני כהנך, א"ל אתה כהני ברקיע והוא כהני בארץ. מיד קרא מיכאל לרפאל אמר לו חברי בבקשה ממך עמוד עמי בצרה שאתה ממונה על הרפאות, ירד ורפאו, וי"א שמש שעתיד לזרוח על הצדיקים ולרפאותן מחלים הזרית עליו הקב"ה ורפאו דכתיב ויורח לו השמש וכתיב (מלאכי ג) וזרחת לכם יראי שמי, וזש"ה ויורח לו השמש והוא צלע, משל בא פלוני רופא בעיר אין צריך לשאול למה בא אלא כדי לרפאות את החולה, א"ל הקב"ה למיכאל למה עשית כן לבני בכורי, אמר לפניו לכבודך עשיתי, א"ל מעכשיו תהא ממונה עליו ועל זרעו עד סוף כל הדורות, הה"ד (דניאל י) כי אם מיכאל שרכם, (שם יב) ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול, וכתיב (דברים ד) כי מי גוי גדול, יבוא גדול ויעמוד על הגדול. אתה אש דכתיב (עובדיה) והיה בית יעקב אש, יבוא אש ויעמוד על

* (זמן ויאמר בוא ברוך ה' כו' עבד ליה אפטרה וכו' וכו' עד והשרץ מגופי תורה וכו' כל המאמר

זההוא הוא בכ"ר פ' ס', וחסר בהילקוט העיון ב"ר.

נח (רמז נו) ויסגר ה' בערו, סגר הקב"ה חמה ולבנה ולא היו מאירים כל י"ב חדש שנאמר (איוב ז) האומר לחרם ולא יורח, והיאך היה נח משמש, וימן לו הקב"ה אבן טובה ונשתמש לאורה, כיון שראו הרשעים שהן אבודים בקשו להפוך את התבה, הקוף אריות לתבה והיו אוכלין אותן שנאמר ויסגר ה' בערו, שכן הוא אומר (דניאל ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני:

שם (רמז סא) וימע כרם (בראשית ז), בא לקראתו השמן א"ל רצונך שנמענה יחרו אני ואתה, א"ל הן, מיד הביא תחלה רחלה אחת ושחמה על הגפן, ואח"כ הביא אריה אחד ושחמו על אותו הגפן, ואח"כ חזיר אחד ושחמו על אותו הגפן, מפני מה עשה כן השמן, כשאדם שותה כוס אחד הוא כרחלה עניו ושפל רוח, וכשהוא שותה שתי כוסות מיד נעשה גבור כארי ומתחיל לדבר גדולות ואומר מי כמוני, וכשהוא שותה ג' או ד' מיד הוא נעשה כחזיר שמתלכלך במיט רפש אף הוא מתלכלך ואף במי רגלים:

שם (רמז סג) ד"א למה"ד למלך שנכנס למדינה וראה בחור נאה מסיק בקמין (מגור) במרחץ, א"ל המלך בוא עמי ואני נותנך בפלטיץ שלי. הלך עמו ועשאו בקסמר (ממונה בתוך המלך) אמרו בני פלטיץ אתמול מסיק בקמין ועכשיו בקסמר. כך אמר הקב"ה בוא אחרי ואני עושה אותך כהן גדול כאדם הראשון שנאמר ואעשך לגוי גדול וכתוב (ויקרא כא) והכהן הגדול מאחיו וכתוב (תהלים קי) אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק:

שם (רמז עז) זש"ה וישבו ויחנו לפני פי החירת (שמות יד) כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, א"ל הקב"ה זו היא מההבטחה שהבטחתי לו יחזרו לאחוריהם, שכל כסף וזהב שכנס יוסף היה נתון בבעל צפון וכשחזרו נמלוהו שנאמר (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף וגו':

שם (רמז פא) (בפסוק התהלך לפני והיה תמים, ואתנה בריתי ביני ובינך): למלך שהיה לו אוהב אחד קרתני (כפרי) והיה מבקש לגדלו ולעשותו דוכוס ולא היה יכול שהיה בו פגם, א"ל המלך חגור לך וייני ואני עושה אותך דוכוס, א"ל אדוני המלך הודיעני האיד אני אוורה, א"ל כאשר הראיתך כן עשה, כך אברהם הקב"ה הראהו, זש"ה (תהלים מה) חגור חרבך על ירך גבור וגו'. ד"א למטרונא שנכנסה לשאלו בשלום המלך אמר המלך כמה היא יפה אלא שיש בה מום קימעה, א"ל בבקשה ממך אמור לי מה מום שלי, א"ל עשי צפרניך ואת שלמה, א"ל איני יודעת לימלך, פשט המלך את ידו ונמלץ, כך א"ל אברהם העבר חרפתי, מיד וברות עמו (שהקב"ה סייעו) הברית וכתוב (שיר י) חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן:

וירא (רמז פב) (וירא אליו ה') משל לחנוני אחד שהיה לו אוהב כהן והיה לו מומאה בחצרו, א"ל הכהן אם מבקש אתה שאכנס לחצרך פנה המומאה ממנה, עמד ופנה ונכנס הכהן לחצר, כך הקב"ה אוהב לאברהם אלא שהיתה הערלה תלויה בו וכיון שמל מיד וירא אליו ה':

שם רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא [אומר] כשנמול אבינו אברהם ביום השלישי היה לו כאב הרבה מאד למכתו, מה עשה הקב"ה לנסותו, נקב חור אחד מתוך גיהנם והרתיח את העולם (שחממוס יפה למכה) כיומן של רשעים ויצא וישב לו בפתח האהל לרוח היום, אמר הקב"ה למלה"ש נרד ונבקר את החולה, אמר הקב"ה למלאכים בואו וראו כחה של מילה עד שלא נמול היה נופל על פניו ואח"כ הייתי מדבר עמו ועכשיו שנמול הוא יושב ואני עומד (מאמר זה לקוח מפרקי דר"א פכ"ט):

שם (רמז צו) (בפסוק והאלהים נסה את אברהם): ד"א למלך שהיה לו אוהב עני א"ל המלך עלי להעשירך ונתן לו ממון כדי לעשות בו פרקמטיא, לימים נכנס לפלטיץ אמרו מפני מה זה נכנס, אמר להם המלך מפני שהוא אוהבי נאמן, א"ל אי"כ אמור לו שיחזיר

אלא הריני מכנים לשמעון שאין מחבבין לו כל כך וילכו אצל אביהם, כיון שבקש אותו לתפסו רצו השבטים לסייעו, א"ל שמעון איני רוצה שתסייעוני, שלח יוסף לפרעה ואמר שגר ע' גבורים שמצאתי אנשים ואני רוצה להכניסם בבית האסורים וכיון שבאו א"ל מלו השלשלאות הללו ותנו בצוארו והשבטים מרחוק, כיון שקרבו אצל שמעון נתן עליהם בקולו ונפלו כלן לפניו ונשברו שניהן. היה עומד מנשה אצל אביו א"ל קח א תה השלשלת ושים בצוארו והכהו מכה אחת ונתנה עליו, אמר שמעון מכה זו של בית אבא היא:

ויגש (רמז קנ) ד"א ויגש אליו יהודה, נכנסו לתוכחות, אמר יהודה לנפתלי קפוץ וראה כמה שווקים יש במצרים, קפץ וראה אמר י"ב שווקים, אמר כל אחר ואחר יחריב שלו ואני אחריב שלשה. א"ל יוסף מצרים לא כשכם אם תחריב מצרים תחריב את כל העולם דכתיב (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים. כי כמוך כפרעה אם אשלוף חרבי אהרג את כל מצרים, אמר יוסף אם אתה מוציאה אכרוך אותה על צוארך, א"ל יהודה אני פותח פי ובולעך, א"ל יוסף אם תפתח את פיך אני סותמו באבן, א"ל אם אלך אל אבי מה אומר לו, אמור לו הלך החבל אחר הרלי (פ' שעקב לך אחיו). התחיל יהודה כועס שלא הבין החידה, שגר יוסף לפרעה שישלח לו ג' מאות גבורים אמר בשבועה שבשקר דן אותנו, א"ל יוסף שקר לשקרי בשקר העליתם לאחיכם בכור, א"ל יהודה נור דשכם דליק בלבי, אמר נור דתמר כלתך אנן מנהרין. א"ל תגרום שאצבע שוקי מצרים בדם, א"ל נהוגים אתם בדבר שצבעתם הכתנת בדם. כיון שראה יוסף שרצה להחריב מצרים נתודע לאחיו, בקש להרגו בא מלאך ופורץ בארבע פנות הבית. צוח יהודה קול אחד ונפלו כל שרי מצרים והפילו החיות ויוסף נפל מן הספסל ונפלו שניהם של שלש מאות גבורים והפכו פניהם ולא חזרו עד יום מותן, אף פרעה נפל מכסאו שנאמר והקל נשמע בית פרעה:

ויחי (רמז קנז) ראובן בכרי אתה, בכור אתה לנחלה בכור אתה ליוחסין. בכור לתשובה וישב ראובן אל הכור (בראשית לו). בכור לנחלה ומקנה רב היה לפני ראובן (במדבר לב). בכור לגלות ויגלם לראובני ולגדי (דה"א ה כו), בכור לערי מקלט את בצר במדבר (דברים ד), בכור ליוחסין כי הוא הבכור וכחללו יצועי אביו (דה"א ה) ממון נמלו ממנו ולא להתיחס וכו' (ע' ב"ב קכ"ג וילקוט דה"א ה' רמז תרע"ו). ד"א ראובן בכרי אתה וכל המתנות הן ראויין לך דכתיב וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל (יהוקאל מד) וחלה מנין ראשית ערסתכם וגו' לכן נאמר ראשית אוני. יתר שאת זו לוייה דכתיב (דה"א טו) וכנניהו שר הלויים במשא יסור במשא, ואומר בכתף ישאו (במדבר ז) וכתיב וישא אהרן את ידו (ויקרא ט). ויתר עז זה המלכות. פחו כמים נדמית לפחווים (גמהרים לקפוץ אל המים) המקפצים. ר' נתן דורש לשבח בכורי אתה לך נאה הבכורה, שאר בכורות גולנין וחמסנין שנאמר ויצא עשו השדה וגו' אבל אתה לא חמאת אלא מן ההפקר שנאמר וימצא דודאים. שאר בכורות שונאין זה את זה, קין להבל, ישמעאל ליצחק, עשו ליעקב, אבל אתה ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם. כחי שהעמיד גבורים בעלי כח שנאמר (ארבעים אלף חלוצי צבא?). שאת נחלה ששים עיר כל חבל ארנב (דברים ג), ויתר עז שהיו גבורים דכתיב ופני אריה פניהם (דה"א יב). פחו כמים רמוז שאינו מתקרב עד שיקרבו משה העולה מן המים שנאמר כי מן המים משיתהו. מהו אומר יחי ראובן ואל ימת. ד"א ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני שלא ראה אבינו יעקב קרי פ"ד שנים עד שנוולד ראובן. יתר שאת ויתר עז א"ל ראוי אתה למול שלשה חלקים יותר על אחיך הבכורה והכהונה והמלכות וכשחמאת נתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה. או חללת יצועי עלה, א"ל בני אין לך רפואה עד שיבא מי שכתוב בו ומשה עלה, וכיון שבא משה ועמד

מאמרי מדרש אבכיר

על אש. אתה ראש למלאכי השרת והוא ראש לכל, יבוא ראש ויעמוד על הראש. אתה עליון למלא"ש והוא עליון ונתנך ה' אלהיך עליון (דברים כח), יבוא עליון ויעמוד על עליון ויבקש מן העליון רחמים עליהם דכתיב (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר: ויברך אתו שם, א"ל יהי רצון שיהיו בניך צדיקים כמותך:

שם (רמז קלג) אדני ידע כי הילדים רכים, א"ל יעקב אני רואה שימורין עתידין לבוא מבניך על ילדי אלא נהוג אתה בשררותך ושמש בכתרך עד שיעמוד משיח מחלצי ויקבל המלכות ממך שנאמר יעבר נא אדני לפני עבדו. עד אשר אבא אל אדני שעירה, זה בית גוברין. דרש ר' אחא עתידין כל אומות העולם לבגוד במלכות ארם ולפנותה מבנים, ואין מניחין לה לא כרך ולא מדינה, ודוחין אותה מאומה לאומה עד שמנעת לבית גוברין ומוצאה שם מלך המשיח ומשלים לו המלכות ומנהן הוא בורח לבצרה ונגלה עליו הקב"ה להרגו והוא אומר ולא צוית (דברים ד) ונס אל אחת מן הערים האל וחי והקב"ה משיב לו לא קראת מה כתיב בצדו (במדבר לה) גאל הדם הוא ימית את הרצח, וכתיב (שמות ד) בני בכרי ישראל וכתיב (תהלים קכב) אחי ורעי וכתיב (שם קמח) לבני ישראל עם קרובו וכתיב (שיר ה) דודי צח ואדום וכתיב (ויקרא כה) או דדו או בן דדו יגאלנו. מיד הקב"ה תופס לשרו בציצת ראשו ואלתיו שוחטו ודמו נתן על בגדיו, בחזרתו משם אומר (ישעיה סג) מי זה בא מאדום וגו':

וישב (רמז קמה) ולא שמע אליה, אמר רבי שמע לה אלא שהביא הקב"ה אוקונין של אביו ונתבייש וברח. פעם שניה נכנס נמל הקב"ה אבן שתיה א"ל אם תגע בה הריני משליכו ואחריב את העולם, הה"ד (בראשית מט) ויפזו ורעי ידיו מירי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל:

שם (רמז קמו) ויבא הביתה לעשות מלאכתו, רבי אליעזר אומר שבת היה דכתיב כי בו שבת מכל מלאכתו, ומה מלאכה היתה לו, שונח וקורא מה שאביו למדו: שם (ויבא הביתה לעשות מלאכתו למ"ד לעשות צרכיו נכנס) כיון שבא ליוקק לה בא הקב"ה בדמות אביו ונתקררה אמתו שנאמר ותשב באיתן קשתו, אמרה לו מה לך, אמר לה אבא אני רואה. אמרה לו והיכן הוא ואין איש מאנשי הבית, א"ל את בת חמורים (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וחמור אינו רואה, אבל אנא מן הרואים שנאמר וירא את המקום מרחוק. אותו היום הלכו כלם לע"ז והיא עשתה עצמה חולה, כיון שחזרו הלכו חברותיה לבקרה אמרו לה מה לך שפניך כך, ספרה להן כל המאורע, אמרו לה אין לך תקנה אלא אמרי לבעליך כך וכך ויחבשנו בבית האסורין, אמרה להן בבקשה מכן שתאמרנה כל אחת ואחת לבעליכן שאף לכן תבע, ועשו כן. ונכנסו כל השרים לחצרו של פומיפר וספרו לו, רצה להרגו אמרה ליה אל תהרגנו והאבד מעותיך אלא תחבשנו, אפילו כן רצה להרגו עד שבאת אסנת בסתר אל פומי פרע ונשבעה לו וספרה האמת, אמר לה הקב"ה חייך הואיל ואת ל מדת עליו וכות, שבמים שאני מעמיד ממנו על ירך הם באים, וי"א בת דינה היתה אלא שגידלה פומי פרע:

מקיץ (רמז קמח) ויאמר אלהם לא כי ערות הארץ באתם לראות, כשם שאברים לאדם כך אברים לארץ, וראש עפרות תבל (משלי ח), וכסה את עין הארץ (שמות י) והתפתח הארץ את פיה (במדבר מז), ארץ אכלת יושביה (שם נג), ומתחת זרעת עולם (דברים לג), והארץ הנה רחבת ידים (בראשית לד), וינקחו דבש מסלע (דברים לב), ישבי על טבור הארץ (יחזקאל לח), כי ערות הארץ באתם לראות, והארץ לעולם עומדת (קהלת א):

מאמר הג"ל מובא גם בולקוט שלח (רמז תשמ"ג) בפסוק אין אוכלת, בשם מדרש אבכיר.

שם ויסב מעליהם ויבך ויקח את שמעון, אמר יוסף בדעתו אם אני מכניס שמעון ולוי שמא יקפידו שבמים על לוי שהוא חכם וכהן גדול ויעשו למצרים כמו שעשו לשכם, אלא

שם" (רמז קפו) ויך את המצרי ויממנהו בחול, בשעה שהרגו לא היה שם מצרי אלא ישראל, ואין חול אלא ישראל, מה החול הזה ממלטלו ממקום למקום ואין קולו הולך, כך ישראל אין ראוי להן להיות בעלי לשון הרע. אילולי אלו רשעים לא יצא הדבר לעולם. ומי היו, דתן ואבירם, ולמה, כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תלה, הם שאמרו הדבר הזה והן שהותירו את המן והן שאמרו נתנה ראש והן שנחלקו עם קרח. מי שמך לאיש שר ושפט, שבאותה שעה לא היה כ"א בן עשרים שמסורת בידנו עשרים שנה גדל בפלטיין של פרעה וששים שנה היה במדין. כשנגלה עליו הקב"ה בן שמונים שנה היה, ואמרו מי שמך לאיש, שאין אדם נקרא איש עד כ"ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לאיש, ואח"כ א"ל לא בנה של יוכבד אתה דייך שקורין לך בן בתיה. ויפן כה וכה וירא כי אין איש, ראה שאין גר וצדיק עומד ממנו. ד"א למלאכים המקיפין אותו שאל אם ראוי להרגו דכתיב (מ"א כב) זה בכה וזה אומר בכה. ד"א אמר לפני הקב"ה אם כך הורגין בניו איה הכה שאמרת לאברהם. ד"א למי תאמר כה בסיוני כה תאמר לבית יעקב. שני אנשים עברים נצים, שראו ניצוצות יוצאות מעקבותיהם ונותנין עלילות לפני משה כדי שיגלה על ידן. מי שמך לאיש, אמר הקב"ה בשימה גנו אותך בשימה אני עושה אותך שופט שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם. הלהרגני אתה אומר, נתנבאו על עצמן שבאמירה הוא מבליען שנאמר (במדבר מז) ואם בריאה יברא ה'. אכן נודע הדבר, מלמד שהיה משה מהרהר מה ראה הקב"ה לשעבד את ישראל יותר מכל האומות, עד שבאו דתן ואבירם שעשו בו דלטוריא (רכילות), הלכו ואמרו לפרעה מבוזה הוא על פורפירא (בגד חשוב) שלך ועל עמרה שלך, א"ל יערב לו, הוא מסייע לשונאים מיד בקש להרגו. רב נחמן אמר על הכל ערב לו עד שאמרו ליה אינו בן בתך, ורבנן אמרי על הכל לא הקפיד עד שא"ל שופך דמים הוא והרג את המצרי. וירא איש מצרי מכה איש עברי, המצריים היו נוגשים וישראל היו שומרים ומצרי ממונה על עשרה שומרים והשומר ממונה על עשרה מישראל, נמצא הנוגש ממונה על ק"י בני אדם (היינו ק' אנשים וי' שומרים). חד זמן קרין (הרגום של ותקם בטרם יכיר איש את רעהו, קמת בקיוצתא נוגש גבי שומר א"ל זיל כנוש עישוריתך, אול למיכנש עישוריתיה שחקה לו אשה אמרה דהדין גברא דידי יצא, והבעל הטמין עצמו אחרי הסלם, כיון שסבר שיצא בעלה נכנס וקלקל עמה, הפך לאחוריו וחמתיה, כיון דידע דארגיש ביה נפק מן ביתא והוה מחי ליה כל ההוא יומא וא"ל לעי טבות לעי טבות, צפה משה רבינו ברוח הקדש מאי הוה ליה גביה אמר לא מיסתייה דקלקל עם איתתיה עוד בעי מיקמליניה, מיד ויפן כה וכה ראה מה שעשה לו בבית ומה שהיה לעשות לו בשדה. וירא כי אין איש, ר' יהודה אומר ראה שאין מי שיעמוד ויקנא לשמו של הקב"ה להרגו ועמד הוא וקנא והרגו. ר' נחמיה אומר ראה שאין מי שיעמוד ויזכיר עליו את השם ויהרגנו והזכיר עליו והרגו, ורבנן אמרי ראה שאין תוחלת עתיד לצאת ממנו ולא מכניו ולא מבניו בניו עד סוף כל הדורות ועמד עליו והרגו. במה הרגו, ר' יצחק אמר באגרוף הרגו כד"א (ישעיה נח) ולהכות באגרוף רשע, ר' לוי אמר במסמורין (פזות) של ישראל (היינו שם המפורש שהוא סוד של ישראל) הה"ד (הושע ב) והיה מספר בני ישראל כחול הים:

שם (רמז קסט) ויאמר אל בנתיו יאיו, מיד יצאה צפורה כצפור והביאתו (תנחומא). (אבכיר) ד"א שמהרה כל בית אביה כדם הצפור (פי' כמו שדם הצפור משהר המצורעים כך מהרה בית אביה מע"ג שדומה למצורע). ריב"ח אמר בקשו (הרועים) לענותן כדכתיב (דברים כב) צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה. דלה דלה לנו, בעוה"ז ולעוה"ב, דליה אחת דלה (*). והשקה כל היצאן. ויאמר אל בנתיו ואיו שמא הוא מאותו זרע איה שרה אשתך שכל העולם כלו מתברך בהם. ולמה קורא אותו כהן מדין שעתידין בני בנותיו להיות כהנים גדולים:

שם

(*) (י"א דליה אתר דליה).

ועמד בהר עיבל ומינה שבטו של ראובן על הכרבות ואמר ארור שכב עם אשת אביו ירעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי ונתרפא ומחל לו הקב"ה :

שם (רמז קמא) מעשה בר' מתיא בן חרש שהיה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה והיה זיו פניו דומה לחמה וקלסתר פניו דומה למלה"ש שמימיו לא נשא עינו לאשה בעולם. פעם אחת עבר שמן ונתקנא בו אמר אפשר אדם כמו זה לא חטא, אמר לפני הקב"ה רבש"ע רבי מתיא בן חרש מה הוא לפניך, א"ל צדיק גמור הוא, אמר לפניו תן לי רשות ואסיתנו, א"ל אין את יכול לו, אעפ"כ, אמר לו לך. נדמה לו כאשה יפה שלא היתה כדמותה מעולם מימות נעמה אחות תובל קין שמעו בה מלה"ש שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו). עמד לפניו, כיון שראה אותו הפך פניו ונתן לאחוריו, שוב בא ועמד לו על צד שמאלו הפך פניו לצד ימין, היה מתהפך לו מכל צד, אמר מתירא אני שמא יתגבר עלי יצה"ר ויחמיאני, מה עשה אותו צדיק, קרא לאותו תלמיד שהיה משרת לפניו א"ל לך והבא לי אש ומסמר, הביא לו מסמרין ונתנם בעיניו, כיון שראה השמן כך נזרעו ונפל לאחוריו. באותה שעה קרא הקב"ה לרפאל א"ל לך לרפא את ר' מתיא בן חרש. בא ועמד לפניו א"ל מי אתה, א"ל אני הוא רפאל ששלחני הקב"ה לרפאות את עיניך, א"ל הניחני מה שהיה היה. חזר לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע כך וכך אמר לי מתיא, א"ל לך ואמור לו אני ערב שלא ישלם בו יצה"ר, מיד רפא אותו. מכאן אמרו חכמים כל מי שאינו מסתכל בנשים עאכו"כ באשת חברו אין יצה"ר שולט בו. בנימין זאב יטרף דכתיב (שופטים כא) וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו וגו' וחמפתם. ד"א זה אהוד (שם ג) ויעש לו אהוד חרב. ד"א בבקר יאכל עד זו יריחו שהיא מתבכרת בפירותיה, ולערב יחלק שלל זו בית אל שהיא מלקשת בפירותיה. ד"א בבקר יאכל עד זה שאול דכתיב (ש"א יד) ושאול לכד המלוכה, ולערב יחלק שלל (אסתר ח) הנה בית המן נתתי לאסתר. ד"א בבקר יאכל עד (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר, ולערב יחלק שלל ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, (ולישרים) [ואת ישרים] סודו (משלי ג) כל מה שהצדיקים עושין ברוח הקדש הן עושין, יעקב כשברך שבטי יהודה ברכו באריה ומוזוגו כנגד מלכות בבל דכתיב (דניאל זד) קדמיתא כאריה. ביד מי מלכות בבל נופלת, ביד דניאל חנניה מישאל ועזריה, ויוסף מוזוגו כנגד מלכות הרבועית, מסורת היא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל, שבטו של לוי כנגד מלכות יון ובני חשמונים היו משבט לוי, ובנימין כנגד מלכות מדי שמררכי פורע ממנו שהוא משבט בנימין :

שמות (רמז קמג) ובכל עבדה בשדה, וכי בשדה היו עובדין ולא בעיר, אלא שגורו עליהן אנשים ילינו בשדה והנשים בעיר כדי למעטן בפריה ורביה, ונשיהם היו מחממין להם חמין ומביאות לבעליהן כל מאכל ומשתה ומנחמות אותן ואומרות לא לעולם משתעבדין בנו, סוף הקב"ה צואל אותנו, מתוך כך באין עליהן זפרים ורבים, ומה שברן, זכו לבזת מצרים ובזת הים שנאמר (תהלים סח) אם תשכבו בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף, וכתיב גן נעול (שיר ד) אלו נשים שהיו גדורות כננה שאין בה פרצה, גל נעול אלו הזכרים שהיו מושלין כגלים על השדה :

שם (רמז קסו) ד"א והנה נער בכה זה אהרן. ד"א המלאך שהיה מתלווה עמו שמלאך נקרא נער שנאמר (זכריה ב) רוץ דבר אל הנער הלו לאמר פרוות תשב ירושלים. ותחמל עליו, מלמד כשאמרו לה נערותיה הניחתו וזרק הקב"ה רחמנות בלבה והחזירה [וחזרה] אצלו. ותאמר מילדי העברים זה, שעל ידו יהיו ישראל עתידין לאמר זה אלי ואנוהו. ותלך העלמה, שהעלימה דברים שלא אמרה שהיא אמו. היליכי את הילד הזה, מלמד שהראתה לה כל אבריו של משה ואמרה לה ראי והוהרי בו שתחזיריהו לי שלם :

מת לו בן אחד, אמר אי אפשי בשמחה מפני בני המת ואי אפשי להתאבל מפני שמחת בני החי, ומה עשה, התחיל מרקד בידו אחת וסופר בידו אחרת הוי ולא נחם. ד"א ולא נחם אלהים כדרך כל הארץ, דרך ארץ העבד טוען את רבו שמא ארוננו טוענו, הקב"ה לא נהג עמהן כך אלא (דברים א) ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך, ואומר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים:

שם (רמז ול) וישבו ויחנו לפני פי החירת, כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, אמר הקב"ה זו היא הבטחה שהבטחתי לו יחורו לאחוריהם, שכל כסף וזהב שכנס יוסף היה נתון בבעל צפון וכשחזרו נמלוהו שנאמר (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף: שם (רמז ולג) מה תצעק אלי, אמר לפניו רבש"ע למה אני דומה לרועה שמסר לו רבו צאן ופשע בהן העלץ לראשי צוקין ולא היה יודע איך להורידן, נתעמף בבגרו והתחיל יושב ותמיה מה תהא עליהן, כך אם אני בא להתחזרין למצרים הרי פרעה ומצריים, ואם אני מוליכין לדרום הרי בעל צפון, ואם אני מוליכין לצפון הרי מגדול, ואם אני מוליכין למזרח הרי הים:

שם (רמז ולד) והמים להם חומה, בשעה שירדו ישראל לים ירד גבריאלי עמהם והקיפם ושמרם כחומה והיה מכריו (בין מים למים) [במים, לימין] הוהרו בישראל שעתידין לקבל התורה מימינו של הקב"ה, ולשמאל היה אומר הוהרו באלו שהן עתידין להניח תפלין בשמאל, ולמים שלפניהם היה אומר הוהרו באלו שעתידין שיהו חותמין לפניהם בברית, ושלאחריהם היה אומר הוהרו באלו שעתידין להראות קשר של תפלין וכנף ציצייתיהן מאחריהן. ד"א והמים להם חומה שירד סמאל ואמר לפניו רבש"ע לא עברו ישראל עבודת גלולים במצרים ואתה עושה להם נסים, והיה משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חמה ובקש למבען, מיד השיב לו הקב"ה, שומה שבעולם וכי לדעתם עבדוה והלא לא עבדוה אלא מתוך שעבוד ומתוך טרופ דעת ואתה דן שונג כמויד ואונם ברצון. כיון ששמע שר של ים אותה חמה שנתמלא על ישראל החזירה על מצרים שנאמר וישבו המים ששבו מישראל על מצרים. ויהי באשמרת הבקר וישקף ה', בלילה רצה גבריאלי להרוג את מצרים א"ל הקב"ה המתן להם עד אותה שעה שפעל אביהם עמי שנאמר וישכם אברהם בבקר (בראשית כב), כיון ששמע גבריאלי כך לא נגע בהן כל הלילה שנאמר ולא קרב זה אל זה. היו המצריים עושין כשפים ועולין מן הים אמר הים פקדון שהפקיד לי הקב"ה היאך אניחנו, מיד היו המים רצין אחר כל מצרי ומצרי ומורידן לים שנאמר ומצרים נסים לקראתו, לקראתם לא נאמר, אלא לקראתו של כל מצרי ומצרי. שני מכשפים היו במצרים יוחני וממרא ועשו להן כנפים בכשפים ופרחו באוויר ונתלו ברומו של עולם, אמר גבריאלי ברב גאוןך תהרס קמיוך, מיד אמר הקב"ה למיכאל לך ועשה בהם דין, תפסן מיכאל בציצת ראשן וקעקען על פני המים הה"ד (תהלים עד) אתה פוררת בעוז ים שברת ראשי תנינים על המים:

שם (רמז רמא) ד"א ויושע ה' ביום ההוא, וכי ישראל ביד מצרים היו, אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליה דין יבא מיכאל שר שלהן וידון לפניך עמי. באותה שעה אמר הקב"ה למיכאל בוא ודון עמו, פתח עוזא שר של מצרים ואמר לפניו רבש"ע אתה גורת על אומה זו שיהו משועבדין תחת ידי אומה שלי ת' שנה שנאמר ועבדום וענו אתם ונ' (בראשית מז) ועדיין לא עבדו בהן אלא פ"ו שנה משנולדה מרים ועדיין לא הגיע זמנם לצאת אלא תן לי רשות ואחזירם תחת ידי אומה שלי עד ת' שנה כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת. באותה שעה א"ל הקב"ה למיכאל להחזיר לו תשובה, מיד שתק מיכאל. באותה שעה השיב הקב"ה ואמר לעוזא יש לי ללמד זכות על בני, כלום נתחייבו בני שעבוד

שם יבא אל הר האלהים הרבה, שמשם נתחייבו בעלי הרבות כגון רוצח ונואף ונואפת. ד"א למה נקרא שמו חורב שמשם תבוא חרב על הרשעים שלא קבלו את התורה. ולמה נקרא שמו סיני ששנאנו כל באי עולם. וירא מלאך ה' אליו, בתחלה לא נראה אלא במלאך אחר שעמד באמצע הסנה כדי שלא יתבהל. והנה הסנה בער באש, אמר הקב"ה ע"י שנאה ששנאו אחיו ליוסף ירדו מצרים ובשבילו אני נגלה בסנה ואנאל אותם שנאמר (תהלים עז) גאלת בורוע עמך בני יעקב ויוסף סלה, מה דרכו של סנה אדם מכניס ידו לתוכו אינו נווק לפי שקוציו כולן כפופין למטה אבל כשמבקש להוציא הקוצין תופסין לו ואין יכול להוציאה, כך המצרים בתחלה קבלו לישראל בסבר פנים יפות וכשבקשו לצאת לא הניחום שנאמר (שמות ז) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. והסנה איננו אכל, רמו לו אע"פ שישתעבדו בד' מלכויות אינן כלין. ויאמר משה אסרה נא ואראה, אמר לרועים שהיו עמו ולא ראו זה שראה משה. וכן אתה מוצא באברהם ודניאל (באברהם ויבא את המקום מרחוק והם לא ראו, ובדניאל והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, דניאל י ז). כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא. כאן אתה עתיד לבנות לפני מובח:

שם (רמו קעא) (בפסוק כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם) ועדיין היה משה מסרב, א"ל הקב"ה ראוי אתה לרדות במקל. ויאמר מה זה בידך ויאמר משה, א"ל הקב"ה אם לא היה ברעתך לילך היה לך לומר בתחלה איני הולך אלא המתנת עד שמסרתי לך מסמורין (סודות, והוא כמו מסור כל ט) שלי ושם המפורש. והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון, מה ת"ל לקול, אמר ר"ל שהיה המטה מדבר לפני ישראל עם משה הייתי במדין ונהפכתי לנחש ואח"כ נעשיתי מטה ואף היא מרימה קולה מהורה הייתי ונמטאתי וחורתי ונמהרתי וכן במצרים להודיע גדולתו של הקב"ה. ואת המטה הזה תקח בידך, א"ל הקב"ה משה אם אין אתה רוצה לעשות את שליחותי מקל זה עושה שליחותי אלא אני רוצה לזכותך ונסים הרבה אני נותן על ירך, המן ובאר ושבת וענני כבוד והתורה: שם (רמו קעג) אם נאמר אהיה עם פיך (שמות ד) למה נאמר והוריתך ואם נאמר והוריתך למה נאמר אהיה עם פיך, אלא אהיה עם פיך זה פתיחת פה ומענה לשון. והוריתך זה נגזי חכמה שגלה הקב"ה למשה על כל נגזי תורה חכמה ומדע וגנוי חיים והראהו מה שעתידי להיות לעוה"ב, וכיון שראה בפרגוד של הקב"ה כתות כתות של סופרים של סנהדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית ודורשים התורה במ"מ פנים והראהו ר"ע דורש כתרי אותיות אמר אין לי עסק בשליחות של מקום שנאמר ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח. מה עשה הקב"ה שגרו לשר של חכמה ותפשו למשה והוליכו למקום אחר והראה לו בפרגוד של הקב"ה רבוב רבבות של סנהדרין שיושבים ודורשים ואומרים הלכה למשה מסיני מיד נתקרה דעתו של משה

שם (רמו קעה) א"ר יוחנן לפי שבאו משה ואהרן וקני ישראל ורצו ליכנס (אצל פרעה) ראו סביב פלמין שלו כמה אוכלוסים ונודעו. א"ר מאיר ת' פתחים היו לפלמין ק' לכל דוח ועל כל אחד ישבו ששים אלף גבורים לפיכך בא גבריאל והכניסן, כיון שראה פרעה אותן אמר מה מיבן של אלו. מיד הביא שומרי הפתחים מהן הרג מהן הלכה מהן העביר והעמיד אחרים תחתיהן, שוב לחזר נכנסו לפני פרעה קרא לשוערים אמר להם היאך אלו נכנסין, אמרו ליה אין אנו יודעין כשפנים הם שדרך פתחים אינן נכנסין, מיד אמר לאהרן שישליך ממהו ונעשה נחש:

בשלח (רמו רכו) ד"א ולא נחם אלהים אע"פ שיצאו ישראל ממצרים לא קבל הקב"ה תנחומין על בני אפרים שנהרגו שמנו הקץ ומעו ויצאו ל' שנה קודם הקץ, שמנו לבין הבתרים והקץ היה משנולד יצחק, משל למלך שהיה משיא בנו ומתוך החופה

סניגוריא על מצרים רמו לגבריאל ומס למצרים מיסה אחת ושמש לבנה עם מיסה ותינוק אחד מה ששקעוהו בבנין, עמד לו לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע בזה ענין שעבדו בניך, כיון שראתה מדה"ד אמרה עשה דין לבניך כמצרים שרובן חיובין, מיד מבעו מצרים שנאמר דרכת בים סוסיך חמר מים רבים (חבקוק ג) אותו חומר שהביא גבריאל גם למצרים למבען:

שם (רמו יגח) הנני ממטיר לכם לחם, לכם ניתן ולא לכל אומה ולשון שאם יתכנסו כל האומות לספוק מן המן אפילו משהו אינן יכולין. ואין לי אלא המן, הבאר מנין, ת"ל באר חפרוה שרים (במדבר כא) שאם יתכנסו כל אומות העולם למלאות קיתון אחד מן הבאר לא היו יכולין. לחם, שלשה שמות נקרא המן, לחם דבש שמן. לחם לנערים שמן לקטנים דבש לוקנים. ויצא העם ולקמו דבר יום ביומו, א"ר אלעזר ברבי שמעון מוזן אלפים שנה היה המן יורד בכל יום דכתיב דבר יום ביומו ולהלן הוא אומר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים ז), א"כ למה היה יורד בכל יום והמותר וחס השמש ונמס, מפני משאוי הדרך. ד"א שיהיו אוכלין אותו חס ולא צונן. ד"א שיהיו ישראל נושאין עיניהן בכל יום לאביהם שבשמים:

יתרו (רמו רעו) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (*), ראוי היה לומר נשמע: נעשה אלא אמרו ישראל להקב"ה רבון כל העולמים עד שלא שמענום קיימנום. אנכי קיים יעקב שנאמר ויאמר יעקב אל ביתו וגו' הסרו את אלהי הנכר (בראשית לה). לא תשא קיים אברהם (שנשבע באמת) שנאמר הרמתי ידי אל ה' (שם יד). וזכור קיים יוסף שנאמר וטבח טבח והכן (שם מג). כבוד קיים יצחק כשנעקד על גב המזבח. לא תרצח קיים יהודה מה בצע כי נהרג את אחינו (שם לו). לא תנאף קיים יוסף באשת פוטי פרע. לא תגנב קיימו השבטים ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד). לא תענה קיים אברהם שהעיד לכל באי עולם שאתה רבון כל המעשים, אף הוא קיים לא תחמד אם מחוט ועד שרוך נעל (שם יד):

משפטים (רמו שטג) ואל הזקנים אמר שבו לנו לנו ולא לכם) בזה, שקל כבודן ככבודו שהיו חכמים וצדיקים, אבל באברהם שלא היו צדיקים אלא עבדיו, אמר להם שבו לכם פה עם החמור (בראשית כב) עם הרומה לחמור. ד"א לא לכם אתם יושבים אלא לנו, ראו לאיזה מקום אנו הולכים למקום שרפים וחיות ומלאכים, בקשו עלינו רחמים שנעלה לשלום ונשוב לשלום. והרי דברים ק"ו ומה אם משה שנאמר לו עלה אלי והבטיחו כך היה מתפחד, וכן יעקב ויירא יעקב מאד ויצר לו (שם לב), אנו על אחת כמה וכמה שנבקש רחמים מלפני המקום שירחם עלינו ויפרנו מכל צרה:

תרומה (רמו שטג) ויקחו לי תרומה, מי שנאמר בו לה' הארץ ומלואה (תהלים כד), אשר לו הים והוא עשהו (שם צה), ואומר הן לה' אלהיך השמים (דברים י) הוא צריך לבשר דם, אלא שחומר לישראל לשרות שכינתו בהם כאב שמחמד לבניו לכך נאמר ויקחו לי. והרי דברים ק"ו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר הקב"ה דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כד"א דברו על לב ירושלים (ישעיה מ), האומות שהיו דוחקין לישראל ונוטלין ממונם על כרחן מה תהא עליהן שכל מי שנוטל ממון כאלו שופך דמים שנאמר מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (ויאל ד):

שם וזאת התרומה וגו' מלמד שהראה הקב"ה למשה שלש תרומות, אחד של משכן ואחד של מקדש ראשון ואחד של מקדש שני שאמר זהב וכסף ונחשת, זהב כנגד משכן

(*) כפ' יתרו כתיב רק נעשה, אבל כפ' משפטים כתיב נעשה ונשמע והפסוק הזה קא דריש, ועיין בילקוט דפוס ווארשא שנים שם העירותי על זה.

שעבוד אלא בשביל דבור אחד שדבר אנרהם אוהבי שאמר לפני כמה אדע כי אירשנה (שם) ואמרתי לו יודע תדע כי גר יהיה זרעך כלום אמרתי בארץ מצרים בארץ לא להם דברתי, וכבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו ארבע מאות שנה אין לך לשעבד על בני כלום, באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל לכך נאמר ויושע ה' ביום ההוא וגו'. וירא ישראל את הירד הגדלה, בשעה שבקש הקב"ה להטביע את מצרים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע נקראת צדיק וישר ואין לפניך לא עולה ולא משוא פנים ולא מקח שחד למה אתה רוצה להטביע מצרים, כלום הטביעו בני מבניך או הרגו מהם בשביל שעבוד ששעבדו בהן אתה רוצה לטבען כבר נמלו שברן כל כסף וכל זהב שלהן. באותה שעה כנס הקב"ה כל פמליא של מעלה ואמר להם הווי דנין ביני ובין עוזא שר של מצרים, בתחלה הבאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף, [יוסף] הבין בחכמתו ונעשו כולן עבדיו ולבסוף באו בני נגרים ושעבדו בהם שעבוד קשה עד שעלתה צעקתם לפני ושלתתי להם משה ואהרן עבדי ואמרו למלך שלהם (שמות ה) כה אמר ה' אלהי (העברים) [ישראל], והווי וישבין לפניו כל מלכי מזרח ומערב והתחיל מתנאה לפניו ואמר מי ה' שלא הביא דורון כל אותן השנים כדרך כל אלהות, לא ידעתי את ה' אלא המתנינו ואבדוק בספרים שלי אם שמו כתוב אצלי, בדק ולא מצא, השיבו משה ואהרן ואמרו ליה הוא ברא שמים וארץ והוא צר העובר במעי אמו והוא משיב רוחות ומוריד גשמים ומפריח מללים ומצמיח אילנות ועשבים וממית ומחיה נפש כל חי בידו, השיבו לשלוחי אין אלוה בעולם שיעשה מעשים הללו אלא אני בראתי את עצמי ואת נילום נהרי שנאמר (יחזקאל כט) לי יאירי ואני עשיתני, השיבו ואמר לחכמיו שמעתם אלוה זה מעולם, אמרו ליה שמענו שבן חכמים הוא בן מלכי קדם שנאמר (ישעיה יט) איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני וגו' השיבו לשלוחי לא ידעתי, כיון שכפר בי שלחתי לו עשר מכות ולא הועלתו וכל כך כפר בי והוסיף לשעבד את בני, ולאחר שהודעתו לו את כחי וגבורתי שלח בעל כרחו ועכשיו רדף אחריהם להחזירם לשעבוד מי עשה כזה ולא הבין אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו. השיבו לו כל פמליא של מעלה הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ. באותה שעה ענה עוזא ואמר רבש"ע יודע אני בעצמי שהן חייבים אלא שב עליהם במדת רחמים. באותה שעה עמד גבריאל ולקח מלבן של מימ ועמד לפני הקב"ה ואמר רבונו של עולם הלא שעבדו בניך שעבוד קשה כזה תרחם עליהם, מיד חזר הקב"ה וישב עליהן במדת הדין וחזר ושבעם בים, לכך נאמר וירא ישראל את הירד הגדלה: שם אמר ר"ע בשעה שאמרו ישראל אז ישיר לבש הקב"ה חלוק של תפארת שהיו חקוקין עליו כל אז שבתורה או תשמח בתולה או ידלג כאיל פסח או תפקנה עיני עורים או ידבר יהושע או תראי ונהרת, את ה' האמרת (ל' פופירא, לביש מלכות) היום וה' האמריך היום (דברים כו), וכיון שחמאו חזר וקרעו שנאמר בצע אמרתו (איכה ב), ועתיד הקב"ה להחזירו שנאמר או ימלא שחוק פינו:

שם (רמז רמג) א"ר חמא ב"ה בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד שר של מצרים ונשתמח לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע במדת רחמים בראת עולמך ואת מתנאה בחוקה, מיד קרא הקב"ה לכל שרי האומות והיה מסדר לפניהם כל המאורע, אמר שפמו נא ביני ובין זה, שבתחלה ירדו בני למצרים ולא ירדו אלא לגור שם שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו (בראשית מו), עמד פרעה וכבשן לעבדים, בתחלה עשאו רועים שנאמר ואם ידעת ויש כם אנשי חיל וגו' (שם), חזר ועשאו כנאים שנאמר ויבן ערי מסכנות (שמות א) למעטן מפריה ורביה, וחזר וגזר עליהן כל הבן הילוד, חזר ואמר אם בן הוא והמתן אתו. אמר לפניו רבש"ע הדין עמך ועמך האמת אלא אם רצונך תושיע את ישראל ולא תאבד את מצרים. א"ר יהושע ב"ל כיון שראה מיכאל ששרי האומות מלמדין

השמטות

נח (רמז נ) למה נכתב ג' פעמים נח בפסוק, שזה אחד מג' בני אדם שעברו עליהן ג' עולמות, לפיכך הכתוב מזווגן נח דניאל ואיוב: (בילקוט ד' וויניציא מציון עליו „מדרש אבכיר“) וישב (רמז קמה) ויהי ה' את יוסף ויש אליו חסד, ולאברהם שהיה תחלה לאבות ונתנסה בעשרה נסיונות לא נאמר, משל למלך שהיו לו ב' אוהבים, אחד היה רעב וגנבו ונתנו לו פת קיבר ואכלה שלא בפניו, ואחד היו נותנין לו ולא קבל עליו, כיון ששמע המלך אמר זה שלא אכל בנגבה יכנס בסעודה עמי, כך אברהם בא נא אל שפחתי מיד וישמע אברם לקול שרי (בראשית מז), ויוסף היה רואה בכל יום בנות מלכים פעמים מקושטות פעמים מבוסמות פעמים ערומות ולא רצה:

בילקוט ד' וויניציאה (שכ"ז) ובילקוט ד' פסד"מ (תמ"ז) נרשם על מאמר הג"ל „מדרש אבכיר“ ובילקוט ד' וירשא (יג"מ) נשמט הציון „מדרש אבכיר“ בדפוס.

לקוטי מאמרי

מדרש אספה

גם המדרש אספה הגו מן המדרשים האבדים לנו היום, וחבל על דאבדין, ולא נשארו בידינו ממנו למשמרת רק איזה מאמרים אשר הביאם בעל הילקוט בילקוטו בשמו, ומעט מן המעט בשאר ספרים כאשר תראה להלן, וע' מ"ש הגאון המחבר ע"ד מדרש אספה בפנים הספר אות א'. ואני המו"ל אספתים ולקטתים לאחד אחד לקרב עצם אל עצמו, והרי הם לפניך:

בשלח (ילקוט רמז רס"ב, וילקוט חקת השם"ג) וירב העם עם משה (שמות יז ב) עברו על שורת הדין, דרך ארץ אדם כועס בתוך ביתו, אינו נותן עיניו אלא בקמן, אבל אלו לא נתנו עינים אלא בגדול, לכך נאמר וירב העם עם משה ולא עם אהרן, שהיה אהרן חביב עליהם שהיה אוהב שלום ורורף שלום. זה שאמר הכתוב שפתי כסיל יבאו בריב (משלי יח), היו תובעין מי יתן מותנו ביד ה' (שמות מז) ולו גוענו [בגוע אחינו לפני ה' (במדבר טז)], מהו לפני ה', משל לבן מלכים שלא היה לו תרבות, והיה עולה לכתלים ולאילנות כנגד אביו, הולך למקום החיות כדי שיהא אביו מצטער, כך היו אלו אומרים אנו מתים שיהא מצטער עלינו ולא עוד אלא שנשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ* (מוכח מאמר זה גם בפסוק וירב העם עם משה השני בפ' חקת):

במדבר (רמז תרפ"ד, פינתח תשע"ג) [וידבר ה' אל משה במדבר סיני ונז' שאו את ראש כל עדת בני ישראל ונז'] בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהן, [אמרנו] מה ראו להתקרב יותר מן האומות, סתם פיהן הקב"ה אמר להן הביאו לי ספר ווחסין שלכם, שנאמר הבו לה' משפחות עמים (זחלים צו) כשם שבני מביאין

* גם הרב באבער העתיק מאמרי מדרש אספה מתוך הילקוט אל תוך ספר כנסת ישראל (שפ"ד) שנה א' (תרמ"ז), והוא מביא מאמר זה בשם מדרש אספה רק מן זש"ה שפתי כסיל וכו' ולא ראש המאמר עברו על שורת הדין וכו', ומביאו רק בילקוט חקת לבר, אבל בהילקוט כתוב מאמר זה כב' המקומות בפ' בשלח ובפ' חקת בשם מדרש אספה ורק הציון בהילקוט בפ' בשלח נרשם שלא כהוגן.

משכן שעשה משה שהיה חביב על הקב"ה כזהב. וכסף זה מקדש ראשון שבנאו שלמה דכתיב ביה אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה (רה"ב ט), נחשת זה מקדש שני שחסר ה' דברים ארון כפרת וכרבים אש ורוח הקדש. ד"א שלש תרומות בשלש פעמים בשנה תורמין את הלשכה. אריב"ל שאם רצה אדם לשלש שקלים שלש פעמים בשנה (להביא שקלו ג"כ בשנה בכל פעם שלוש מותר) שנאמר והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה (נחמיה י), והלא לא נאמר אלא מחצית השקל, אלא לא אמר אלא שלש תרומות הללו: ויקחו לי אמר הקב"ה לישראל התורה היתה שלי למען תהיה תורת ה' בפיך (שמות יג), והמשפט שלי שנאמר כי המשפט לאלהים הוא (דברים א), נמלתם אותם קחו אותי עמהם הה"ד ויקחו לי, ויקחו תרומה אין כתיב כאן אלא ויקחו לי:

שם (רמז שסו) ועשו ארון עצי שמים, א"ל תקנתם אכסניא לעצמי ועכשיו תקנו אכסניא לתורה שתהא שרויה אצלי שהיא שעשועי שהייתי משתעשע בה אלפים שנה קודם העולם שנאמר ואהיה אצלו ארון וגו' (משלי ח):

שם (רמז שצו) שאל אנדרינוס קיסר לר' יהושע א"ל יש ארון לעולם, א"ל וכי עולם של הפקר הוא. א"ל ומי ברא שמים וארץ, א"ל הקב"ה שנאמר בראשית ברא וגו', א"ל ולמה אינו נגלה ב' פעמים בשנה כדי שיראו הבריות ותהא אימתו עליהן, א"ל לפי שאין העולם יכול לעמוד בויו שנאמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג). א"ל אם אינך מראה איני מאמינך, לחצי היום העמידו כנגד השמש א"ל הסתכל בשמש ואתה רואה, א"ל ומי יכול להסתכל בשמש, א"ל ולא ישמעו אונך מה שפיך מדבר, ומה השמש שהוא אחד מאלף אלפים ורבוה רבון משמשין שמשמשין לפניו אין כל בריה יכולה להסתכל בו, הקב"ה שזויו מלא עולם עאכ"ו, ואימתי הוא מגלה כבודו, כשיאבדו אלילים מן העולם שנאמר והאלילים כליל יחלף (ישעיה ב) ואח"כ ונשגב ה' לבדו ואומר ונגלה כבוד ה' וגו' (ישעיה מ):

ויקהל (רמז תח) ויקהל משה, רבותינו בעלי אגדה אומרים מתחלת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד, אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת ולכנסם בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר כדי שיהא שמי הגדול מתקלם בין בני, מכאן אמרו משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בעניניו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, אמר משה לישראל אם אתם עושים כסדר הזה הקב"ה מעלה עליכם כאלו המלכות החג אותו בעולמו שנאמר ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעיה מג), וכן דוד הוא אומר בשרתי צדק בקהל רב (תהלים מ) וכי מה בשורה היו ישראל צריבין בימי דוד והלא כל ימיו של דוד מעין דוגמא של משיח היה (שכל ימיהם היו בטובה), אלא שהיה פותח ודרוש לפניהם דברי תורה שלא שמעתן און מעולם: (בילקוט ד' ווינוציא חסר על המאמר הנ"ל הצינן "מדרש אבכיר") שפטים (ס טו) (רמז נו) (ידה ליתד תשלחנה וכו') וז"ה ידיה שלחה בכישור (משלי לא) זו יעל שלא הרגתו בכלי זין אלא ביתר, דכתיב ידה ליתד תשלחנה, ומפני מה לא הרגתו בכלי זין, לקיים מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כב):

בילקוט פרשת בלק (רמז תשסו) מאמר מי מנה עפר יעקב כשבא בלעם וכו' עד ומלאך הברית אשר אתם חפצים, ובפ' ואתחנן (תחבה) מאמר בכל קראנו אליו בכל לשון שישאל קוראין וכו' עד ענני במרחב יה, ובפ' עקב (תחבה) מאמר כיון שעשו ישראל אותו מעשה וכו' עד רב להושיע, ובראש פ' שפטים (תתק) מאמר עשה צדקה ומשפט וכו' עד וצדקתי להגלות — ארבעת המאמרים האלה כתובים בילקוט ד' ווארשא בשם מדרש אבכיר, אבל בילקוט עם פ' ביות אברהם ד' ליוורנו (תינן) ובילקוט ד' פסד"ם (המ"ז) ודפוס פולנאה (תקס"ה) מצויינים כלם בשם מדרש סתם ולא מדרש אבכיר, ובילקוט ד' ווינוציא (שכ"ו) חסריים לגמרי הצינונים עליהם, ולכן לא הכנסתיים בין המאמרים: המו"ל

פנים אחרים. מראובן: חנוך, פלוא, חצון, כרמי, זכור, נמואל. משמעון: ימין, אהר, יבין, צחר, שאול, נמרי. מלוי: עמרי, ותואל (צ"ל נתנאל), חנניה, סתרי, ומשה על גביהן. מיהודה: ארח, ערוך, יונדב, בצלאל, שפמיה, נחשון. מיששכר: צעיר, יעקן, יגאל, פלטיאל, עתניאל, חוני. מובלון: סרד, אלון, סורי, יחלאל, אליהוא, נמשו. מבנימין: סנאב, כסלון, אלדר, מירד, אחיטוב, מתניה. מן: בוקי, יגלי, אחינעם. מחייעור, צרי, חננאל. מנפתלי: אלישמע, סומכוס, זבדי, יוחנן, אלחנן, אליקים. מגד: חגי, זרחי, קינן, מתתיהו, זכריהו, שוני. מאשר: פשחור, שלמי, חננאל [צ"ל שמואל], שלום, אחזיהו, שכניהו. מיוסף: יאיר, יועזר, פלטיאל, (אדוניה, רם) [צ"ל אדונירם], מכיר :

ובקובץ כ"י הנמצא בוואטיקאן נומ' 103 צד 59 נמצא כל המאמר בשנוי נוסחא ובוה"ל: „שמות שבעים וקנים שהיו עם משה" ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מפני מה אמר ה' למשה אספה לי שבעים, מפני שעתידיים ישראל להחלק לארבעה דגלים, ארבעים כנגד ארבעים יום שבהם נתנה תורה לישראל, נשתיירו שם שלשים עשרים כנגד עשרים מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים ואלו הן עשר במצרים ועשר על הים נשתיירו שם עשרה, שבעה כנגד שבעה ימי נקיים שבנות ישראל מתחייבות עליהן, נשתיירו שם שלשה כדי לקיים מצות זמון בשלשה ומצות שופטים בשלשה. ד"א אספה לי שבעים אמר משה לבצלאל דבר זה אמר לי הקדוש ברוך הוא אספה לי שבעים איש ואיני יודע היאך אחלק אותם, אחלק אותם ששה מכל שבט ושבט נמצאו יתרים [שנים], חמשה מכל שבט ושבט נמצאו חסרים [עשרה], ששה משבט אחד וחמשה משבט אחד הריני מטייל מהומה בין השבטים. אמר לו בצלאל למשה, משה רבינו

אותם בתרבץ מוגה [או מוצא] ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון ע"כ, הן אמנם יש עוד רב חנינא כהנא בר אברהם גאון בשנת תרצ"ז לשטרות (ע' יוחסין ק"ח א') והוא מאוחר מעט לרב חנינאי כהנא בר מר רב הונא. אולם זה השנוי לא נזכר שמו במקום אחר ולא נרע לדרוש בענינים שונים כמו הראשון שהוא גם תלמיד רב יהודאי גאון אחר רב כמה אנדות בה"ג שלו שאינן נמצאות בבבלי. והיותר מסייע הוא שיש כבר בה"ג שלפנינו (סוף הלכות סופרים) ההתחלה ממדרש אספה ע"ש למה שבעים וקנים כנגד ע' ימים טובים וכו' וע' ילקוט שם, ולא נמצא זה במקום אחר כ"א במדרש הזה, ואין ספק שנוסף ג"כ בה"ג מתלמידי תלמידי רב חנינאי שכתבו המדרש ההוא, וזה דבר חידוש, וע' עוד בילקוט להלאה בסדר בהעלתך נרשם כמה פעמים מדרש אספה, ועוד באיזה סדרים אחרים, עכ"ל הגאון רשל"ר. ואעתיק לך מ"ש הרב מהרש"ב בכנ"י על המאמר הנ"ל, וז"ל שם: אין ספק שהמלות וכתבתו כו' הוא סיוס מאיזה סופר שסיים „וכתבנו" ר"ל שמות של שבעים איש מפי רב שמואל, הוא חד מגאונים סוריא והוא רב שמואל בר מרי והיה לגאון בשנת ד"א תק"ז ובימיו היה ר' שמעון קיירא שחבר ספרו בשנת ד"א תק"א, והמלה „אם" מיותרת או צ"ל אותם, והמלות „אחי של פנחס ומרים" הם סתומים ואין להם פתרון, ואולי צ"ל אחי ופנחס ומרים כי נמצא גם גאון בשם אחי אבל לא מצאתי וזכרון לגאון בשם פנחס, או צ"ל וכתבתו על פי פנים אחרים של רב שמואל בר מרי וזכור לטוב, גם הסיוס ולמד אותם בתרבץ מוגה ורבנא [צ"ל בתרבץ מרגא ורבנא] חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון, הכונה שלמד את הרברים האלה בישיבה של רב חנינאי גאון. והנה רב חנינאי כהנא הוא רב חנינאי גאון בר רב הונא ונקרא גם אתונאי כמ"ש הגרש"ל רפאפורט בכ"ח ו'. ובתשובות הגאונים שערי צדק ח"ד (שער ג' סי' י"ב) איתא: יש בדינו פסק דין שכתב אדונינו מר רב חנינאי כהנא בר הונא ריש מתיבתא תלמיד רב יהודאי גאון ז"ל. ובבה"ג ה' בכורות נמצא: אלו פירושי דפריש מר רב חנינאי ריש מתיבתא בשאלתא דבלה (שאלה שדרש ביומי דבלה), וכן בה"ג גיטין בעו רבנן קמי מר רב חנינאי גאון בכלה רבתי, ונמצא עוד גאון אחר שנקרא רב חנינאי כהנא בר אברהם גאון בשנת ד"א תקמ"א וביוחסין השלם צד 206 הביא שהיה לראש עד ד"א תקמ"ב והסירו רבש גלות והוא מאוחר מעט לרב חנינאי הנ"ל, ע' כ"ה ח"ז צד 241, עכ"ל מהרש"ב בכנ"י.

ולדעת החכם צונץ בספרו על הדרשות חובר מדרש אספה בבבל במחצית הראשונה ממאה התשיעית, והוא בערך ד"א תר"ם.

מביאין [שנאמר] ויתילדו על משפחותם (במדבר א יח), לכך מנאם בראש הספר הוזה אחר המצות, אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני (ויקרא כו לד), ואחר כך וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל, שלא זכו ליטול את התורה אלא בשביל היוחסין שלהן. גן נעול אחותי כלה וגו' (שה"ש ד), אחת היא יונתי תמתי (שם ו), שמעו האומות אף הן התחילו מקלסין להן, ראוה בנות ויאשרוהו וגו' (שם), לא עשו אלא כשבאו לשמים ויחל העם לזנות (במדבר כה), שמעו האומות (בילקוט פינחס: שמחו האומות ואמרו) אותה העמרה שהיה בידן כבר היא נטולה מהם, אותו השבח שהיו משתבחים הרי במל, שוין הן לנו, כשבאו לידו נפילה וקפץ המקום, שנאמר אם אמרתי ממה רגלי חסרך ה' יסעדני (תהלים צד), נגף המקום את כל מי שנתקלקל והעמידן על מהרתן, שנאמר ויהי אחרי המנפה וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל (במדבר כו):

בהעלתך (רמו תשלו) אספה לי שבעים איש, כנגד שבעים ימים טובים שנתן להם הקב"ה, ואלו הן, שבעת ימי פסח ושמונת ימי החג, וראש השנה, ויום הכפרים, ועצרת, ונ"ב שבתות הרי שבעים. ד"א כנגד שבעים נפש שירדו למצרים. ד"א אספה לי שבעים איש משל למלך שהיה לו בן ועשה לו פדגוג, והיה מוליכו לאיסכולי (בית הספר) והוא היה מביאו אוכל על ידיו ושותה על ידיו, משגדל הנער התחיל הפדגוג צוה לאביו אמר לו איני יכול לעמוד במרחת בנך בעצמי, עשה אחר, אמר לו המלך הייתי מבקש לומר לך כן, אלא שהיתה כעורה בעיני, מפני שאתה גדלתו, ועכשיו שנתת לי רשות לך עשה. כן הבן אלו ישראל, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד), הפדגוג זה משה, שנאמר כאשר ישא האמן את הינק (במדבר יא), והיה משה זקוק להאכילן, שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז), וזקוק להשקותן שנאמר עלי באר (במדבר כא), ומוהירן על המצות ועל התורה, ובאחרונה אמר לא אוכל אנכי לבדי וגו' (דברים א).

אספה לי שבעים איש, אמר משה כיצד אעשה, אם אבחר חמשה מכל שבט ושבט נמצא חסר עשרה, ששה מכל שבט נמצאו יתרים שנים, מה עשה הביא ששה מכל שבט ושבט ומשכט לוי ארבעה, אמר יודע אני בשבט לוי שהוא עניו ומקבל ממני. משבט ראובן העמיד: חנוך, כרמי, פלוא, אליאב, נמואל, זכור. משבט שמעון: ימין, יכין, צחר, אהר, שאול. נמרי. משבט לוי: עמרי, חנניה, נתנאל, ידעא, בן סתרי, ומשה על גביהן. משבט יהודה: סרח, דן, יונדב, בצלאל, שפטיה, נחשון. משבט יששכר: צהר, עזא, יגאל, פלמי, עתניאל, חגית. משבט זבולון: סרד, אלון, סורי, אהליאב, אליהו, נמשי. משבט בנימין: סניאב, כסלון, אלידד, אחיטוב, אחיאל, מתניה. משבט אפרים: יאיר, יועזר, מלכיאל, אדונירים, אחירם, סמור (*). משבט דן: גדליה, יגאל, אחיעזר, דניאל, שריה. משבט נפתלי: אליוחנן, אליקים, אלישמע, סומכום, זבדי, יוחנן. משבט גד: חגי, זרחי, קיני, מתתיהו, זכריהו, [שונין]. משבט אשר: אשור [צ"ל פשחור], שלומי, שמואל, שלום, שכניהו, אחיהו, הרי שבעים ואחד זקנים. וכתבתנו אם מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים זכור לטוב, ולמד אותם בתרבץ (בית המדרש) מונה (**). ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון (*):

(* בדפוס וויניציא זכור. **) בדפוס וויניציא מוצא.

א) כן כתוב בילקוט בכל הדפוסים גם בדפוס ראשון שאלוניקי רפ"ו, ולדעת הגאון רש"ל רפאפורט גם המאמר הזה מן וכתבתנו עד גאון הוא מבעל מדרש אספה, והגיהו ותקנו וז"ל בכ"ח ו' (מכתב י"ד סי' יח): ואחרי שנראה רב חנינאי זה נבר חכם ודורש ענינים שונים וכו', אחשוב כי בימיו ובישיבתו נתיסד מדרש אספה, ע' ילקוט פ' בהעלתך על מקרא אספה לי שבעים איש כבאור שמות כל השבעים ההם, ומסיום וכתבתנו אם [צ"ל אותם] מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים [אולי צ"ל ומרי] זכור לטוב, ולמד אותם

שלים בכלן. משל למה"ד לעשיר שקונה קרקעות וכותב אונאות (ששני מכירות) לשם אחר, אמרו עכשיו הוא אומר שלי הן, אמר להן נאמן הוא, כך הקב"ה ברא העולם מתוך התורה וקראה לשמו של משה, שנאמר וזכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג), "אל עכשיו יהא אומר אף אני שותף בעולמו, אמר הקב"ה בכל ביתי נאמן הוא :
שם (רמז תשס"ג) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (במדבר יב), יש אדם אומר אעקור שני שנשכה את לשוני, אקמץ ידו שהכתה בשרי, אין הצדיקים מושלים בעצמן אלא באחרים :

חקת (רמז תשס"ג) וירב העם עם משה, מדת הדין כשארם כועס על שנים נותן פניו בקמן ואלו נתנו פניהם בגדול, ועוד שהיה אהרן חביב עליהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום. וז"ה שפתי כסיל יבאו בריב (משלי יח) היו תובעין מיתה מי יתן מותנו ביד ה' (שמות טז), ולו גוענו בנזע אחינו לפני ה', מהו לפני ה' משל לכן מלכים שיצא לתרבות רעה והיה עולה לכתלים ולאילנות כנגד אביו הולך למקום החיות כדי שיהא אביו מצטער, כך היו אלו אומרים אנו מתים והיא מצטער עלינו ולא עוד שנשבע לאבותינו לתת לנו את הארץ : (והכפל מאמר זה גם בפסוק וירב העם עם משה הראשון בפרשת בשלח) [שם (רמז תשס"ד) ויעש משה נחש נחשת ורקן לאויר ועמד, ימחה שמם של אפיקורסין שהן אומרים אין תחית המתים, הרי צורת נחש שהוא ממת עשה בו המקום חיים, תחית המתים (שכולן) (במל של חיים עאכ"ו, חוקיהו קרא לו נחשתן נחשתים) (שלאות כבדים). כל שהנחש נושך ממת בעולם הוזה ייש לו חיים לעולם הבא והמקמיר לזה לוקה בעולם הזה ואין לו חיים לעולם הבא, מוטב שיכתת והיא חיים לעולם הבא] :
פינחם (רמז תשע"ג) ויהי אחרי המגפה וגו' שאו את ראש כל עדת בני ישראל, וז"ה אם אמרתי משה רגלי חסוך ה' יסעדני (תהלים צד), בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם וכו' וכו' (עין כל המאמר בפ' במדבר רמז תרפ"ד) :

ואתחנן (רמז תהמ"ה) לא תנסו את ה' אלהיכם (דברים ו), נוח לקנות שונא וקשה לקנות אוהב, נוח לעלות לבימה וקשה לירד, ועינו של אדם קשה לו מכל, משל למה ה"ד לאשה שעשתה כשפים לעצמה שלא תלד, באו הרופאים לרפאותה, אמרה אין אתם יכולים אני עשיתי לעצמי, שנאמר עיני עוללה לגפשי (איכה ג), אמר דוד אני עשיתי לעצמי, שאמרתי למקום (דוד אמר להקב"ה) המות נברא בשביל אשתו של אדם (שהיה הביאה המות לאדם), וזווגה לי ואני עוקרו שהוא מפיל בחורים מערבב חתנים מעביר מלכים, אברהם אבינו נמסר בידו, וכן האבות והשבטים, בחנני ה' ונסני צרפה כליותי ולבי (תהלים כו) שאיני מן הראשונים, אדם באשתו לא עמד אני עומד, נח נשתחר ואני כוס ישועות אשא (תהלים קמט), אברהם חנן את המלכים ואני עד הכרית כל זכר באדום (מ"א יא), יצחק כהו עיני ואני [לא אשית לנגד עיני דבר בליעל] עשה סמים שנאתי (תהלים קא), יעקב הריב עם המלאך ואני נצחתי אותו דכתיב ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ירך (ש"ב כד). ראובן בכור ואני אף אני בכור אתנהו (תהלים פ"ט), שמעון ולוי קנאו בשכם ואני בגלית. יהודה גור אריה יהודה (בראשית מט) ואני כלב האריה [דכתיב אשר לבו כלב האריה (ש"ב יז)]. ומכני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א יב לג) ואני לכל דרכיו משכיל (ש"א י"ח). זבולן בים [דכתיב זבולן לחוף ימים ישכן (בראשית מט)] ואני ושמתי בים ידו (תהלים פט)]. דן נחש [דכתיב יהי דן נחש עלי דרך (בראשית מט)] ואני נחש (ישעי אבי דוד נקרא נחש כדאיתא באגדה, י"ד). נפתלי

(*) בילקוט דפוס וויניצוא (שכ"ו) וכן בילקוט דפוס ליוורנו (תי"ז) וכן בילקוט ד' פפר"מ מצויין על המאמר ימחה שמם של אפיקורסין וכו', מדרש אספה, ומהש"ב בכנ"י השמיטיו.

רבינו דבר זה קשה עליך, אמר לו הן, אמר לו כתוב (אגרות ו) פתקין ותנם בתוך קלפי וראה כל מי שעלה לראש שלשה, הרי הוא עולה לראש, כל מי שאינו עולה לידי שלשה אינו ראוי שתשרה עליו שכנינה מן השמים (*), הלך ועשה כן מכל שבט ושבט ששה, חוץ משבטו של לוי שלא עלה בידו אלא ארבעה, מיד עמד משה ונשקו לבצלאל על ראשו. אמר לו אשריך יהודה שבצלאל בן אורי בן חור יצא מחלצוך. התחילו ששה משבטו של ראובן תחלה ואלו הן: חנוך פרוא כרמי אליאב נמואל זבור (בילקוט זבור). משבט שמעון ימין אהר יכין צחר שאול זמרי (בילקוט גמרי). משבט לוי עמרם נתנאל יוחנן זדו בן סתרי ומשה על גביהן. משבט יהודה זרח אודו וינדב בצלאל שפטיה נחשון. משבט יששכר צוער עון יגאל פלטיאל עתניאל חגי. משבט זבולן סרד אלון סודי (בילקוט בב' הנוסחאות סורי ברי"ש) אליאב אליהוא נמשי. משבט יוסף יאיר עזי מלכיאל אדונירם יהורם יכין. משבט בנימין סנואב כסלון אלידרד בנו אחיטוב אחיאל ומקניה. משבט דן גדליה יגאל אחינועם אחיעזר הניאל ושדי. משבט נפתלי אלחנן אליקים אלישמע סומכוס זבדי יוחנן. משבט גד חגי זורח ושוני וקנו ומתניהו וזבדיהו. משבט אשר פשחור שילם ושמואל ושולם ואחיה ושבניה (ע"ב בקובץ כ"ו וואטקאן):

שם (רמז תשל"ז) ויעמד אתם סביבת האהל (במדבר יא), באהל הדברות שהוא חוץ מן המחנה, שני אהלים עשו, אהל לעבודה ואהל לדברות, וכמדת הפנימי כך היה החיצון, והלויים היו משמשין זה וזה בעגלות, שנאמר ושמרו את משמרת אהל מועד לכל עבדת האהל (במדבר יח), שני אהלים עשו, וכן ארכו שלשים אמה על רחב עשר כפנימי, שכן אתה מוצא ויאסף שבעים איש מוקני העם ויעמד אתם סביבת האהל, העמידן שלשים בצפון ושלשים בדרום, ועשרה במזרח, ומשה כנגדן במערב, ואחד היה עומד בתוך אמה:

שם (רמז תשל"ט) כתיב והאיש משה ענו מאד (במדבר יב) וכתיב והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חמאים (שם לב), הוי קשה היה, אלא שהיה שולש ביצור, אמר הקב"ה הרי משה מופרש בעונה ואינו מבקש צרכו כשם שבקש על כבודי מי לה' אלי (שמות לב) אף אני מבקש כבודי. [ויאמר ה' פתאם, אין פתאם אלא דבר טמא דכתיב וכי ימות מת עליו בפתע פתאם (במדבר ו), וכי למה יצא משה עמהם, שלא יהיו ישראל רואין אהרן ומרים יוצאים לדבר ואומרים דומה שמשה נוף. ד"א שיהא קרוב לבקש על מרים. וירד ה' וגו' ויעמד פתח האהל להודיע כבודו של משה שירד בשביל כבודו] (*):

שם לא כן עברי משה בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב), הראיתיו מה למעלה מה למטה, מה לפניו מה לאחור, מה שהיה ומה עתיד להיות. משל למה הרבר דומה למלך שהיו לו אפוטרופין הרבה, זה ממונה על חפץ זה [וזה ממונה על חפץ זה] ואחד ממונה על כלן, כך יש מלאך ממונה על האש וזה על הכרד וזה על הגובאי ומשה שליט

(*) בספרי בהעלתך (פיסקא צ"ה) הנוסחא יותר מתוקנת וזו היא: לפי שאמר לו הקב"ה למשה לבור לו שבעים זקנים, אמר משה מה אני עושה הרי הם נופלים ששה וששה לכל שבט ושבט וחמשה חמשה לשני שבטים איזה שבט מקבל עליו לבור ממנו חמשה, עשה משה תקנה נטל פתקים וכתב עליהם זקן ונטל שני פתקים חלקים ובללן והטילם לתוך קלפי, א"ל באו ומלו פתקים כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קידשך המקום, וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב בתוכו זקן היה משה אומר לו מן השמים הוא מה אני יכול לעשות לך וכו' ע"ש. וכו"ה בתנחומא בהעלתך וברבה שם, ועיין ירושלמי סנהדרין ספ"א.

(**) מהילקוט נראה שגם מאמר ויאמר ה' פתאם אין פתאם וכו' הוא ממדרש אספה, ומהתימה על מהרש"ב שהוציא מאמר זה מלקוטיו.

בספר רקח (הר"א מגרמזיא) הלכות ברכות (סימן ש"ב) כתב וז"ל: במדרש אספה לי כשעלה משה למרום וסיימו קרית שמע התחילו המלאכים ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו, והלך משה והתקין שיהיו אומרים אותה בחשאי:

בספר „סודי רזיא" או „רויאל הגדול" המיוחס לרוקח ז"ל (דף ז' ע"א) מביא וז"ל: ואמרינן במדרש אספה קמן וגדול שם הוא (איוב ג), וכי הרי הן שוין, משל לשנים שירדו למלחמה אחד עדה והתרים (מגן וצנה) שלו מקובע עפרות, ואחד עלה כל גופו מקובע חצים, איוהו גדול, הוי אומר זה שעלה בעפרות, כך הרשע מת חוטמו נמק מפני שהריח ריח ע"ג, עיניו נסתמות מפני שהלך לע"ג. (חסד כלשון), ראשו נמוי בגיהנם מפני שבראשו ציצית שערו גדולות ארוכות להתנאות בנאון ציצית שבראשו שנאמר ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים (יחזקאל לב), אבל הצדיק גופו מלא מצות, בראשו תפלין, שניו קוראות בתורה, פיו שונה בהלכה, אפו מריח במצות, ידיו נותנות צדקה, קרבו מלאים תורה ומתפלל לפני הקב"ה, גופו הברית תלוי בו, רגליו הולכות לבתי כנסיות ובתי מדרשות, לפיכך כלו שלם, עכ"ל:

גם הגאון המחבר מביא מאמר זה באות א' מדרש אספה, ע"ש.

הערה. לעיל בליקוטי מאמרי אבכיר בפ' בראשית (רמז לד) הבאתי המאמר אמר ר' ברכיה כשבקש הקב"ה לבראות העולם וכו' וכו' עד שנאמר ושלחה מביתו, שלף הנראה הוא ממדרש אבכיר כמו שמתחיל שם מאמר הן האדם וכו' בשם אבכיר, כי בליקוטי דפוס ווארשא וכן בדפוס וויניציא וכן בדפוס פפד"מ גרשם עליו ב"ר פכ"א ובכ"ר פכ"א המאמר הזה איננו.

שם בפ' נח (רמז ג) על מאמר ויולד נח וכו' דרך חכמתן קא חשיב להו עד אחי יפת הגדול, נדפס בטעות בליקוטי דפוס ווארשא הציון אבכיר ומס' סנהדרין, והאמת שהציון אבכיר מוכב הולך על המאמר הקצר שלפניו ד"ה למה נכתב שלשה פעמים נח וכו' שהוא ממדרש אבכיר כמו שרשום עליו בליקוטי דפוס וויניציא וכן בדפוס פפד"מ, והציון סנהדרין שייך למאמר דרך חכמתן קא חשיב להו וכו'.

שם בפ' לך (רמז עז) ד"ה זש"ה וישבו ויהנו לפני פי החירת כאן נתקיים וכו' עד נחפה בכסף. בליקוטי דפוס ווארשא הציון עליו „מדרש אבכיר" וכן בליקוטי דפוס פפד"מ, ובליקוטי ד' וויניציא מדרש סתם:

שם בפ' וירא (רמז פב) רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אומר כשגמול אבינו אברהם וכו' עד הוא יושב ואני עומד, בליקוטי דפוס ווארשא רשום בשם מדרש אבכיר ופרקי דר"א ובליקוטי דפוס וויניציא בשם פפד"א לכך וכן בדפוס פפד"מ:

מדרש ויסעו

העתקתיו מתוך ספר קובץ בית המדרש חדר ג' סימן א', והוא הוא גירסתו ונוסחתו הילקוט, וע' על אדותיו בפנים הספר אות ו' מדרש ויסעו.

ויסעו ויהי חתת אלהים (בראשית לה ה), אמרו אם שני בני יעקב עשו הדבר הגדול הזה, אם יאספו כלם יכולים להחריב את העולם, ונפל פחדו של הקב"ה עליהם, לכך לא רדפו אחרי בני יעקב, רבותינו אמרו אף על פי שלא רדפו אחריהם בפעם ההיא אבל לאחר ו' שנים רדפו ונתכנסו כל מלכי האמורי על בני יעקב ובקשו להרגם בבקעת

נפתלי אילה שלחה (בראשית מט) ואני משה רגלי כאילות (תהלים יח). גד גדוד יגורנו (בראשית מט), ואני, ארדף אחרי הגדוד הזה (ש"א ל). אשר שמנה לחמו (בראשית מט) ואני אכלתי לחם הפנים (בברו ספני שאול בנוב עיר הכהנים והותר לו לאכול מפני פקוח נפש). יוסף יפה תאר דכתיב ויהי יוסף יפה תאר (שם למ) ואני איש תאר (ש"א מז). בנימין ובין בתפיו שכן (דברים לג) ואני בונה אותו. בחנני ה' ונסני (תהלים כו) א"ל המקום לא תוכל לעמוד, משל למה"ד למלך ששלח לגיונותיו להחריב עיר, אמר אפוסרופוס אחד אני אחריבנה, משל לגבור שצד אריה בא אחד למושכו, א"ל אני בקושי תפשתי אותו וזה אומר תן לי למושכו, אמר הקב"ה לדוד ותאחו במשפט ידי (דברים לב) (פי' שאני אוחו במשפט שלא להתנהג עם הבריות במשפט) ואתה מבקש להשפט, שפטני אלהים (תהלים מג):

בילקוט פ' תצא (רמז תתקלא) בפסוק לא תחרש בשור ובחמור יחרו מאמר הבא על הכותית וכו' עד מלך בפינו תחוינה עיניך, ושם (רמז תתקל"ד) ד"ה ד"א ויתר תהיה לך על אונך כמוד ובלשון נקיה נאמרו דברי תורה וכו' עד וידעת כי שלום אהלך, ובפ' האוינו (רמז תתקמו) מאמר קצר: „ד"א כך אמר הקב"ה כשם מה שמחצתי אני מרפא כך מה שאני כמית אני מחיה“ — שלשה המאמרים האלה כתובים בילקוט דפוס ווארשא בשם מדרש אספה, ובילקוט דפוס פפר"מ בשם מדרש פתם וכן בדפוס ליוורנו, ובילקוט דפוס וויניציא על המאמר הבא על הכותית כו' ומאמר כך אמר הקב"ה וכו' חסרים לגמרי הצינונים, ועל המאמר ויתר תהיה לך וכו' רשום עליו הצינון „אלה הדברים רבה“, ובדברים רבה אינו, ולכן לא הביאותים הנה.

[רבינו בחיי בפ' בהעלתך (יא מז) מביא מאמר מדרש אספה וז"ל שם: ובמדרש אספה לי מצינו שלשה עשר דברים מיוחדים להקב"ה ואלו הן: הכסף והזהב, והכהנים, והלויים, וישראל, והבכורות, והמזבח, והתרומה, ושמן המשחה, ואהל מועד, ומלכות בית דוד, והקרבנות, וארץ ישראל, והוקנים. הכסף והזהב דכתיב (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב. הכהנים דכתיב (שמות כט) לקדש אתם לכהן לי. הלויים דכתיב (במדבר ג וח) והיו לי הלויים. ישראל (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים. בכורות (במדבר ג וח) כי לי כל בכור. מזבח דכתיב (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי. תרומה (שם כה) ויקחו לי תרומה. שמן המשחה (שם ל) שמן משחת קדש יהיה זה לי. אהל מועד (שם כה) ועשו לי מקדש. קרבנות (במדבר כח) להקריב לי. מלכות בית דוד (ש"א מז) כי ראיתי בבניך לי מלך. ארץ ישראל (ויקרא כה) כי לי הארץ. הוקנים (במדבר יא) אספה לי. זש"ה (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה, משל למה"ד דומה לפלטרין שהיתה בנויה על גבי הספינה כל זמן שדפני הספינה מתחברין [פלטרין] שעל גבה עומד, כך הבונה בשמים מעלותיו בשביל ישראל, אימתי יש להן עמידה, בזמן שאגדתו על ארץ יסדה, וכה"א (דברים לג) ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם (*). זשה"ב (קהלת יב) דברי חכמים כדרבנות, מה דרבן זה מלמד את הפרה לחרוש ולהשוות את התלמים אף דברי חכמים מכוונין את לומדיהם לומר על אסור אסור ועל מותר מותר ומראין פנים והוראות מה"ת, שנאמר (משלי כב) הט אונך ושמע דברי חכמים, ושלשה שמות נקראו לו, דרבן מלמד מרדע. דרבן שהוא דר בינה לפרה. מלמד שמלמד אותה לחרוש. מרדע מורה דעה לפרה] (**):

בספר

(*) כל המאמר הנ"ל תמצא כהיותו בתחומא בהעלתך וברבה שם פט"ו, ומהתימה על רבינו בחיי שמביא את המאמר בשם מדרש אספה ולא בשם תנחומא ורבה אשר מהם שאב כטה בעל המדרש אספה גם הוא. (** גם מאמר זה בתנחומא בהעלתך שם.

וקפצו ועלו אחריהם והרגום קודם שעלו המעלה, בו ביום יצאו אנשים ממחנה שביר לנגדם היו משליכים עליהם אבנים, בו ביום לכדום והרגו כל הגבורים והצילו לכל השבי ודבקוהו לאותו שהיה עמהם. ביום החמישי הלכו לגעש משום ששמעו שנאספו שם עם רב מן האמוריים והיו אומרים שהיו באים עליהם ועיר חזקה היתה געש אחת מן ערי מלכי האמורי, הלכו לשם ועשו מלחמה עם העיר עד חצות היום ולא יכלו ללכדה מפני ששלוש חומות היו לה חומה לפנים מחומה, והתחילו מצערין להן והיו מחרפין להן. באותה שעה עלתה חמתו של יהודה ורוח קנאת נבור נכנסה בו וקפץ בכל כחו ועלה ראשון לחומה, ושם הגיע יהודה למות אילו לא היה יעקב אביו שם היה נהרג שהוא משך בקשתו והרג מן ימין ומן שמאל, מן ימין היו משליכין עליו אבנים ומן שמאל ומלפניו היו עומדין למלחמה וכולן היו מבקשין למרדו מן החומה, וכאשר עלה דן אחיו הבריוחם מעט מן החומה, ונפתלי שלישי מאחריהם, ושמעון ולוי כבשו ועלו מערב וחמשתן השעו ולא נתנו להם יד לעמוד והרגו בהם רבים הרונים עד זמן שהיה מושך נחל של דם מרמן, ולכדו העיר בעת נטה השמש למערב והרגו כל הגבורים ביום ההוא והוציאו את השבי והלכו ונפשו מחוץ לעיר משום שיגיעים היו. ביום הששי נתקבצו כל האמוריים ובאו אצלם בלא כלי מלחמה והיו משתחווים להם ובקשו מהם שיעשו שלום ואז עשו עמהם שלום ונתנו להם תמנה וכל ארץ חרריה, ואז עשה יעקב עמהם שלום ושלמו לבני יעקב כל הצאן ששבו מהם שנים באחד ונתנו להם מס והחזירו להם כל השבי ונמנה יעקב לתמנה ויהודה לארבאל ומשם והלאה עמדו בשלום עם האמוריים: כתיב וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני שמר חוב ויש אומרים מפני הבושה שאמרו רבותינו שבודאי לפי שפנה עשו כליו מפני יעקב והלך, לא שהסיר הקנאה מלבו אלא ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א), אע"פ שהלך לו באותו זמן לאחר זמן בא עליו למלחמה, היא השנה שמתה לאה והיו יעקב ובניו יושבין באבלות וקצת בניו היו מתנחמין להם. בא עליהם בחיל גדול עורכי מלחמה לובשי שריון של ברזל ונחשת והיו מווינין כולן מנגינים וקשתות וכידונים והיו ארבעה אלף גבורים והקיפו לבירה אחת שהיו חונים שם יעקב ובניו הם ועבדיהם ובניהם וכל אשר להם כי נתקבצו כלם לשם לנחם יעקב על אבלות לאה והם וישבים בשלוחה ולא עלה על לבם שיבא עליהם אדם להלחם עמם, ולא ידעו עד שדבקו כל החיל לאותה בירה לבר [אשר] יעקב ובניו היו שם ומאתים עבדים שלהם. כיון שראה יעקב לעשו שהחזיף פניו לבוא עליהם למלחמה להרוג אותם בתוך הבירה, והיה מורה עליהם חצים, באותה שעה עמד יעקב על חומת הבירה והיה מדבר עם עשו אחיו דברי שלום ריעות ואחה ולא קבל ממנו עשו, מיד ענה יהודה ליעקב אביו עד מתי אתה מאריך עמו דברי שלומים ואחבה והוא בא עלינו כאויב לבוש שריונים להרגנו. כיון ששמע יעקב כן משך בקשתו והרג לאדורם האדומי ועוד משך קשתו והכה לעשו בכסא [בכסל] ימינית ואז נחלה מן החץ, נשאוהו בניו והרכיבוהו על עיר והלך ומת שם בארודין, וי"א לא מת שם (ע' מטה יג), ואז יצא יהודה ראשון ונפתלי וגד עמו לדרום הבירה וחמשים עבדים עמהם מעבדי יעקב אביהם, ולוי ודן ואשר יצאו למורה הבירה ונ' עבדים עמהם, ויצאו ראובן ויששכר וזבלון לצפון הבירה ונ' עבדים עמהם, ויוסף לא היה שם כי כבר היה נמכר. באותה שעה החזיק יהודה למלחמה, נכנס תוך החיל הוא ונפתלי וגד ולכדוהו לאותו מגדל של ברזל וקבלו במגינים חלוקי אבנים שהיו מקלעים עליהם והשמש חשך עליהם מפני קליעת אבנים וירית חצים ובליםמראות שהיו משליכים עליהם, ויהודה נכנס ראשון לתוך החיל והרג מהן ששה גבורים ונפתלי וגד הלכו עמו אחד מימין ואחד משמאל והם היו משמרים אותו שלא יהרגוהו החיל, וגם הם הרגו בחיל

בבקעת שכם. לפי שלאחר מיכן חזר יעקב ובניו לשכם ועמדו שם. וישבו שם אמרו לא די להם שהרגו כל אנשי שכם אלא שיורשים את עצמם, נתקבצו כלם ובאו עליהם להרגם. כיון שראה יהודה כך קפץ לתוך מערכות הרגלים הנלחמים עמם והרג בתחלה לישוב מלך תפוח שהיה מכוסה מראשו ועד רגליו בברזל ובנחשת והיה רוכב על סוס והיה מורה חניתות בשתי ידיו מעל הסוס לפניו ולאחריו לא יחמיא בכל מקום שהיה מפיל כי היה גבור בכחו לירות בשתי ידיו. כיון שראהו יהודה לא נתירא ממנו ולא מגבורתו. קפץ ורץ לקראתו נטל אבן מן הארץ משקלה ס' [בד' 166"מ ט'] סלעים והשליכה עליו. והוא היה רחוק ממנו שני חלקי רים שהן קע"ז אמות ושליש. והוא היה בא לקראת יהודה מקושט בכלי ברזל ומורה חניתות. והכהו יהודה באותה האבן על מגינו והפילו מן הסוס, כיון שרצה לקום רץ יהודה ובקש להרגו קודם שיקום מן הארץ, והוא מהר ועמד על רגליו לקראת יהודה וערך מלחמה כנגדו מגינו מול מגינו ושלף כידונו ובקש לחתוך ראש יהודה. ויהודה הרים מגינו לנגד הכידון וקבל הכאת הכידון ופסק המגן לשנים, מה עשה יהודה גול והכהו בכידונו וקטע שתי רגליו למעלה מן הקרסולים ואו נפל לארץ וכידונו נפל מידו וקפץ וקטע ראשו, ועד שהיה חולץ שריינו באו עליו תשעה חבריו, הראשון שהגיעו נטל יהודה אבן והכהו את ראשו ומגיניו נפל מידו ולקחו יהודה ועמד לקראת השמונה, ולוי אחיו הגיע ובא ועמד אצלו וירה בחץ והרג לאילון מלך געש. ויהודה הרג כל השמונה, ויעקב אביו קרב והרג לזירורי מלך שילה וכלם לא קמו לקראת בני יעקב ועוד לא היה להם לב לעמוד אלא לנוס. ובני יעקב רדפו אחריהם והרג מהם יהודה ביום ההוא אלף קודם שיבוא השמש, ושאר בני יעקב יצאו מתל שכם מן המקום שהיו עומדין בצדו ורדפו אחריהם בהר עד שיצאו לחצור העיר, ולפני חצור העיר היה להם מלחמה כבדה מן אותה המלחמה שנלחמו עמם בבקעת שכם, וירה יעקב חצים והרג לפרעתון מלך חצור, לפסוסי מלך סרטן, וללכין מלך ארם, לשביר מלך מחנים [בילקוט מהנה"ן], ויהודה היה ראשון ועלה לחומה של חצור וארבעה גבורים ערכו מלחמה עם יהודה קודם שהגיע נפתלי אצלו שהיה עולה אחריו וטרם שעלה הרג לאותם ד' גבורים ונפתלי קפץ ועלה אחריו, עמד יהודה לימין החומה ונפתלי לשמאל החומה והתחילו להרוג בהם, ושאר בני יעקב דלגו ועלו אחריהם ושברו אותם ביום ההוא וכבשו לחצור, והרגו כל הגבורים ולא הניחו איש שלא הרגוהו ושבו כל השבי. ביום השני הלכו לסרטן וגם בה היה עמם מלחמה כבדה עיר גבוהה ותלה גבוה וכתשה לכל מי שקרב אצלה ולא היה מקום לקרב אצל החומה משום שחוק היה השור וגבוה מאד ולא היה מקום ללכדה. ביום ההוא כבשו אותה ועלו לחומה וקדם יהודה ועלה ראשון מן המורח וגד עלה מן המערב, עלו שמעון ולוי מן הצפון, עלו ראובן ודן מן הדרום, קרב נפתלי ויששכר והדליקו צירי השערים, ועל החומה היה עמם מלחמה כבדה עד שעלו סיעת חבריהם שם, עמדו לנגדם על המגדל קודם שכבש יהודה את המגדל, ואחר כך עלה יהודה לראש המגדל והרג מאתים איש על גג המגדל מרם שירד ממנו. כל בני העיר לכדו והרגו כל הגוים ולא החיו מהם איש מפני שהאנשים חוקים וקשים היו למלחמה והוציאו כל השבי משם וחזרו לאחוריהם והלכו לתפוח, מפני שיצאו אנשי תפוח להציל מידם השבי שלקחו מחצור העיר והלכו משם לארבאל והרגו לאותן אנשים שיצאו להציל השבי. ביום השלישי הלכו לתפוח בעת הבקר וכאשר היו מקבצים השבי ובני שילה באו אצלם לעשות מלחמה או חלצו עצמם ויצאו אחריהם והרגו כלם קודם חצות היום ונכנסו אחר הנשים לתוך שילה ולא נתנו להם יד לעמוד. בו ביום לכדו העיר והוציאו כל השבי לסיעת חבריהם שהניחו כתפוח באו אצלם ועמם שלל תפוח. ביום הרביעי היו עוברים נגד מחנה שביר יצאו אף הם להציל את השבי וירדו מהם תוך הבקעה וקפצו

מדרש אלה אזכרה

המדרש הזה היה נמצא בכ"ו באוצר הספרים של הגאון ר' דוד אופנהיים ז"ל, וכמו שהביא הגאון המחבר ז"ל לעיל בפנים הספר אות א', וקצת ממנו נדפס בס' לקוטי הפרדס מרש"י ז"ל (ויוניציא רע"ט), וכלו נדפס בס' בהמ"ד, ואני המו"ל העתקתיו פה מכתב יד ישן באיון שנים קטנים מכפי שנדפס בבהמ"ד.

כשברא הקב"ה את האילנות היו מתנאים בקומתן ומגביהין עצמן למעלה למעלה, וכיון שברא הקב"ה את הכרול היו משפילין עצמן ואמרו או לנו שכבר ברא הקב"ה דבר שיכרות אותנו, כך אחר חרבן הבית היו פריצי הדור מתנאים ואמרו מה הפסדנו בזה שנחרב הבית הרי יש בינינו ת"ח שמדריכין את העולם בתורתו ובמצותיו, מיד נתן הקב"ה בלב הקיסר של רומי ללמוד תורת משה מפי חכמים וקנים, והתחיל בספר בראשית והיה לומד עד שהגיע לואלה המשפטים, וכיון שהגיע לפסוק וגונב איש ומכרו וגו' מיד צוה למלאות לממרו מעלים ושלח לקרוא לעשרה חכמי ישראל וגבא לפניו והשיבן בקתרתאות של זהב, אמר להן עמק הדין יש לי לשאול מכם ואל תאמרו לו כי אם הדין ואת האמת והמשפט, אמרו לו אמור, אמר להם ומי שגנב איש מאחיו של בני ישראל והתעמר בו ומכרו מה דינו, אמרו לו התורה אמרה מות יומת, ענה ואמר להם א"כ אתם חייבים מיתה, אמרו לו אמור למה, אמר להם על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו, ואם הם היו בחיים הייתי הן אותם ועתה שאינם בחיים אתם תשא עון אבותיכם, אמרו לו הן לנו זמן ג' ימים אם נמצא זכות על עצמנו מוטב ואם לאו עשה מה שתחפץ, ונתרצה להם לדבר זה, וצאו מלפניו וחלו את פני ר' ישמעאל כ"ג שיוכיר השם הגדול ויעלה לרקיע ויחקור אם נגזרה גזרה מאת הש"י, וטהר ר"י א"ע במבילה ובקדושיין ונתעמף במלית ובתפלין והוכיר השם המפורש בפירושו, מיד נשאו הרוח והביאו למעלה עד ברקיע הששי ופגע בו גבריאל המלאך, וא"ל אתה הוא ישמעאל שקונך משתבח כך בכל יום שיש לו עבד בארץ שדומה לקלסתר פניו, א"ל אני הוא, א"ל למה עליה כבאן, א"ל לפי שמלכות הרשעה גזרה גזרה עלינו לאבד ממנו עשרה חכמי ישראל ועליתי לידע הגזרה אם היא מאת הקב"ה, א"ל גבריאל אם היא גזרה לא חתומה תוכל לבטלה, א"ל הן, א"ל כמה, א"ל בשם ית', מיד ענה גבריאל ואמר אשריכם בני אברהם יצחק ויעקב שגילה הקב"ה לכם מה שלא גילה למלאכי השרת:

אמרו עליו על רי"ש כ"ג שהיה מו' ימים שהיו בעולם והיו פניו דומה למלאך ה' צבאות, כיון שכלו רוב ימיו של ר' יוסי אביו א"ל אשתו אדוני אישי מה זה שאני רואה הרבה ב"א שמצליחין בורעם ואנו לא הצלחנו בבנים כי אין לנו יורשין מה או בת, אמר לה ר' יוסי דבר זה גורם להם לפי שמשמרוין עצמן (הנשים) כשיוצאין מבית המבילה אם פגע בהן דבר שאינו הגון הן חוזרות למבילה וטובלות פעם שנית ולפיכך הם מצליחים בורעם, אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הרי אני מקבלת עלי להיות נוהר באותן הדברים, וכיון שהלכה למבילה ויצאה מבית המבילה פגע בה כלב אחד חזרה וטבלה פעם ב' פגע בה (גמל) חזרה וטבלה עד פ' פעמים, אמר הקב"ה לגבריאל הרבה נצמערת הצדקה, לך והראה לה כדמות בעלה, מיד יצא גבריאל והלך וישב בפתח בית המבילה והיה נדמה לה כדמות ר' יוסי בעלה והתפסה והוליכה לביתה, ואותו הלילה נתעברה מ' ישמעאל ונעשה יפה תאר ויפה מראה כדמות גבריאל ולכך נזדווג לו גבריאל כשעלה ברקיע, א"ל גבריאל ישמעאל בני חי נפשך שכך שמעתי מאחורי הפרגוד שעשרה חכמי ישראל נמסרו להריגה ביד מלכות הרשעה, א"ל רי"ש למה, א"ל על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו, שמה"ד מקמרת בכל יום לפני כסה"כ ואומרת כלום כתבת בתורתך אות אחת לבטלה, הרי השבטים שמכרוהו את יוסף, ולא פרתע עדיין מהם או מורעם, לפיכך נגזרה גזרה על עשרה חכמי ישראל למסור להריגה ביד מלכות הרשעה, א"ל רי"ש עד עתה לא מצא הקב"ה פרועה במכירתו אלא בני, א"ל גבריאל חי נפשך ישמעאל בני שמיום שמכרו השבטים את יוסף לא מצא הקב"ה בדור אחד עשרה צדיקים וחסידים כמו השבטים לפיכך הקב"ה פורע מכם אבל לך האמת, כיון שראה סמאל הרשע שבקש הקב"ה לחתום את החתימה למסור עשרה צדיקים ביד מלכות הרשעה שמוח שמהה גדולה והיה מתפאר לומר נצחתי את מוכאל השר, מיד חרה אפו של הקב"ה על סמאל הרשע וא"ל אי סמאל או רצונך לפמור עשרה חכמי ישראל אף תקבל עליך צרעת לעולם הבא, אחד משנים תקבל, א"ל סמאל הרשע לא אפמור עשרה צדיקים מהריגה ואקבל עלי גזרתך כאשר דברת, מיד חרה אפו של הקב"ה על סמאל ולא הספיק את דבריו עד שקרא הקב"ה לממטרין

בחיל ד' גבורים כל אחד הרג ב' וגם נ' עבדים שהיו עמהם עזרום וקרבו עמהם להלחם
 במ והרגו איש את אישו נ' הגבורים. ובכל זאת לא יכלו יהודה ונפתלי וגד למרוד החיל
 מדרום הבירה ולא הסיעום ממקומם, ואז נתחזקו למלחמה ויאספו כלם וילחמו במ ויהרגו
 מהם איש אישו. ובכל זאת לא הבריחו ממקומם אלא עמדו החיל לקראתם ערוכים
 למלחמה ברנגליהם, ואז נתחזקו יהודה ואחיו ועבדיהם ונאספו יחדו ונלחמו במ והרגו מהם
 כל איש שנים מן החיל. וכיון שראה יהודה שהיו עומדים החיל על עמדם ולא יכלו
 להסיעם אור חיל ועצת גבורה לבשתו, ויהודה ונפתלי וגד נתחברו יחד ונכנסו תוך אנשי
 המלחמה והרג בהם עשרה גבורים ונפתלי וגד הרגו בהם ח' גבורים. וכיון שראו
 עבדיהם שנתחזקו יהודה ואחיו ונכנסו לתוך עמק המלחמה נתחזקו גם הם לעמוד עמהם
 להלחם במ והיה יהודה מכה בחיל מן ימינו ומן שמאלו מאה גבורים ונפתלי וגד היו
 הורגין אותם אחריו עד שמרדו כל החיל מדרום הבירה מדת ריס. כיון שראו החיל שהיו
 לקראת יהודה שנשתברו לפני יהודה ואחיו אז חרדו ונאספו כלם למלחמה וערכו מלחמה
 עם יהודה ואחיו ועמדו על עמדם להלחם במ בזרוע חיל וכן לוי ואותם שהיו עמו וכן
 ראובן ואותם שהיו עמו ושמעון ואותם שהיו עמו וכן עמדו שכנגדם למלחמה ומסרו
 נפשם להלחם במ בחזקה. כיון שראה יהודה שנתחזקו ונתקבצו כל החיל למלחמה ועשו
 בדרך אחד להלחם עמם ועמדו על עמדם לערוך עמהם מלחמה, תלה עיניו להקב"ה
 לעזור להם לפי שיגיעים היו מבוך המלחמה ולא היו יכולים להלחם במ. באותה שעה
 קבל הקב"ה תפלתם וראה בצרתם ועזרם והוציא רוח סערה מאוצרותיו ונשבה נגד
 פניהם ומלאה כל עיניהם חשך ואפלה ולא ראו להלחם, ועיני יהודה ואחיו היו מנהירות
 כי הרוח באה להם מאחריהם והתחילו יהודה ואחיו להרוג בהם ויפלו ההרוגים ארצה
 כאשר יפיל הקוצר קצירו ועומר אלומותיו, ועשה אותן גדישים שהרגו כל החיל שבא
 לפניהם לדרום הבירה. וראובן שמעון ולוי עמהם עמדו למלחמה לקראת החיל שהיו
 לפניהם. ואחר שהרגו יהודה ואחיו כל אנשי החיל שהיו לקראתם הלכו אצל אחיהם
 לעזור להם ורוח סערה ממלאה עיני שונאיהם חשך וראובן ושמעון ולוי וכל שעמהם נפלו
 בהם והרגו בהם והפילו ארצה גדישים גדישים עד שהרגו כל החיילים שהיו לקראת יהודה
 וראובן ולוי שהיו נגד שמעון. נפלו ארבע מאות גבורים עושים מלחמה וברחו שש מאות
 הנותרים גבורים הם וד' בני עשו רעואל יעוש יעלם קרח. ואליו לא רצה לילך עמהם
 כי היה יעקב אבינו רבו. ורדפו בני יעקב אחריהם עד ארודין העיר והניחו לאביהם
 עשו מת מוטל בארודין והם ברחו להר שעיר למעלה עקרבם. ובני יעקב נכנסו ונחו
 שם בלילה ההוא ומצאו לעשו מת מוטל וקברוהו מפני כבוד אביהם. ויש אומרים לא
 מת שם אלא יצא מארודין חולה וברח עם בניו להר שעיר. למחר חלצו עצמם בני
 יעקב ורדפו אחריהם והלכו וצרו אותם בהר שעיר במעלה עקרבם. יצאו בני עשו וכל
 אותם אנשים שברחו ונפלו לפני בני יעקב ונשתמחו לפניהם והתחננו להם עד שעשו
 עמם שלום ונתנום למס עובד:

הם מדרש ויסעו

ואחריו הוציאו ר' חנניה בן תרדיון. אמרו עליו על רחב"ת שהיה נעים בפני הקב"ה ואדם ומעולם לא עלתה קללת חברו על ממתו (צ"ל שפתו). וכשצוה הקיסר ברומי שלא ללמוד תורה מה עשה רחב"ת עמד והקהיל קהלות ברבים וישב לו בשוקי של רומי והיה לומד ועוסק ודורש בתורה. וצוה הקיסר לכרכו בס"ת ולשרפו. נמלו הקוסמינר וכרכו בס"ת והצית את האור ונטל ספוגין של צמר ושראן במים נתן על לבו כדי שלא תצא נשמתו במהרה. והיתה בתו עומדת ואומרת אוי לי אבא שראיתך בכך. והוא השיב ואמר לה טוב לי בתי שראיתני בכך. ותלמידיו היו עומדין עליו ואומרים רבינו מה אתה רואה. אמר להם אני רואה גוילין נשרפין ואותיות פורחות והתחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו מפני מה אתה בוכה. א"ל אם אני לבדי נשרף לא היה הדבר קשה לי ועכשיו אני נשרף וספר תורה עמי. א"ל הקוסמינר רבי אם אני מסלק את הספוגין של צמר מעל לבך כדי שתצא נשמתך מהרה מביאני אתה לחיי עוה"ב. א"ל הן. א"ל השבעה לי. וישבע לו. מיד כשנשבע לו הרבה הקוסמינר את השלהבת ונמל הספוגין ויצתה נשמתו. ואף הקוסמינר השליך עצמו באש ונשרף. יצאה ב"ק ואמרה רחב"ת והקוסמינר מוזמנים לחיי עוה"ב. על זה בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת כגון זה הקוסמינר ויש אדם שעובר כל ימי חייו ומפסיד את שברו בשעה אחת כגון יוחנן כ"ג ששמש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי:

ואחריו הוציאו ר' יהודה בן בבא שלא מעם מעם שינה אלא כשינת סוס מח"י שנה עד פ' [בסה"ד ע'] שנים. ואותו היום שהוציאוהו ליהרג ערב שבת היה והוציאוהו ליהרג ממ' שעות ולמעלה והתחיל מבקש מהם בחייכם המתינו לי מעט עד שאקיים מצוה אחת שצוה הקב"ה עלי. א"ל עדיין אתה בושח באלהיך. א"ל הן. א"ל וכי עדיין יש כח באלהים שאתה בושח עליו. א"ל גדול אדוני ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר. א"ל אם יש בו כח למה לא הציל אותך ואת חבריך מיד מלכות. א"ל אני חייבים מיתה למלך גדול ונורא והוא מסר אותנו ביד מלך כדי לתבוע את דמינו מידו. באו והגידו למלך את דבריו. שלח המלך אליו ואמר לו אמת שהגידו לי ממך אם לאו. א"ל אמת הוא. א"ל הקיסר כמה עזי פנים אתם שעל פתח מיתה אתם עומדים ועדיין עוים אתם. א"ל ר' יהודה אוי לך קיסר רשע בן רשע הלא ראה חרבן ביתו והריגת חסידיו וצדיקיו ולא עשה קנאה להנקם מיד. אמרו ליה תלמידיו רבינו היה לך להחניף אותו. אמר להם וכי לא למדתם שכל המחניף לרשע סופו נופל בידו. א"ל בחיך קיסר המתן לי עד שאקיים מצוה אחת ושבת שמה והוא עולם הבא. א"ל לזה שמעתי לעשות שאלתך. מיד התחיל בקידוש היום ויכלו השמים והארץ והיה אומר בנעימות ובקול רם והיו תמהים כל העומדים עליו. וכיון שהגיע עד ברא אלהים לעשות לא הניחיהו לגמור וצוה הקיסר להרנו והרגנו ויצאה נשמתו באלהים. יצאה ב"ק ואמרה אשריך ר' יהודה שהיית דומה למלאך ויצאה נשמתך באלהים. וצוה וחתכוהו אברים אברים והשליכוהו לכלבים ולא הוספד ולא הוקבר:

ואחריו הוציאו ר' יהודה בן דמא. אותו היום ערב שבעות היה. א"ל ר' יהודה לקיסר חייך המתן לי מעט עד שאקיים מצות עצרת ואקדשו כדי לשבח להקב"ה שנתן לנו התורה. א"ל הקיסר עדיין אתה בושח בתורה ובאלהים ושתנה. א"ל הן. א"ל קיסר מה שכרה של תורתך. א"ל עליה אמר דוד ע"ה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. א"ל הקיסר אין שומים בעולם כמו אתם שמוברים שיש עולם אחר. א"ל אין שומים בעולם כמו אתם שכופרים באלהים חיים ואוי לך אוי לבשתך ואוי לחרפתך כשתראה אותנו עם השם באור החיים ואתה תשוב בשאלות תחתית כבדרגה התחתונה. מיד חרה אפו של הקיסר עליו וצוה לקשרו בשערות ראשו בזנב הסוס וצוה למשכו בכל רוחב של רומי ואח"כ צוה וחתכוהו אברים אברים. ובא אלוהו ז"ל ולקח האברים וקברן במערה אחת הסמוכה לנהר הירוד לפני רומי ושמום כל רומיים קול נחי ובכי כל ל' יום בתוך אותה מערה ובאו והגידו לקיסר. אמר להם אם היה העולם נהפך לתהו ובהו לא אשקוש עד שאמלא רצוני באותן עשרה זקנים כאשר נשבעתי. והיה שם אחד מחכמי רומי ואמר לקיסר אדוני קיסר דע כי הסכלת בזה ושגית הרבה מאד ששלחת יד בעם ה' כלי חנינה. דע כי מרה תהיה לך באחרונה שהרי כתיב בתורת היהודים אל רחום וחנון ארך אפים. ועוד כתיב בתורתם ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו. כששמע הקיסר כך חרה אפו על אותו זקן וצוה לחנקו. כששמע הזקן כך מהר ומל את עצמו. ומיד שנחנק לא נמצא ולא נודע אנה. ויחרר הקיסר דררה גדולה ולא שב אפו בכל זאת ועוד ידו נמויה:

ואחריו הוציאו את ר' חוצפית המתורגמן. אמרו עליו על ר' חוצפית המתורגמן שחיה

מדרש אלה אזכרה

למטמרון הסופר הגדול השר ואמר לו כתוב וחתום ששה חדשים שלמים נגע צרעת שאת וספחת ובהרת וירקון ושחין רע על ארם הרשעה ונפרית ואש על האדם ועל הבתמה ועל הכסף ועל הזהב ועל כל אשר להם עד שיאמר איש לחברו איך לך רומי וכל אשר בה בפשום וחברו משיב אין לי חפץ בהם כי אין לי הנאה מהם. וכששמע רי"ש כך מיד נתקרה דעתו והיה מהלך ברוקע אנה ואנה והיה רואה מוכח סמוך לכסא הכבוד. אמר לגבריאל מה זה. אמר מוכח הוא. א"ל ומה אתם מקריבים עליו בכל יום. וכי פרום ואשים למעלה. א"ל נפשות של צדיקים אנו מקריבים עליו בכל יום. א"ל מי מקריב אותם. א"ל מיכאל השר הגדול. מיד ירד רי"ש והגיע לארץ והגיד לחבריו שכבר נגזרה גזרה ונכתב ונחתם. והיו מתאוננים בימין על שנגזרה עליהם גזרה קשה כזאת ושמתים בשמאל על ששקלן הקב"ה בצדקות ובחסידות נגד השבטים. והיו יושבין זוגות זוגות ר' ישמעאל ור' שמעון ב"ג. ר' עקיבא ור' חנניה בן תרדיון. ר' אלעזר בן שמוע ור' ישבב הסופר. ר' חנינא בן חכינאי ור' יהודה בן בבא. רבי חוצפית המתורגמן ור' יהודה בן דמא.

נכנס הקיסר וכל גדולי רומי אחריו. אמר להם מי יהרג תחלה. ענה ר' שמעון ב"ג אני נשיא בן נשיא מורעו של דוד מלך ישראל ע"ה אני אהרג תחלה. ענה רי"ש כ"ג ואמר אני כ"ג בן כ"ג מורעו של אהרן הכהן אני אהרג תחלה ואל אראה במיתת חברי. אמר הקיסר זה אמר אני אהרג תחלה וזה אמר אני אהרג תחלה א"כ הפילו גורלות בניכם. ויפול הגורל על רשב"ג וצוה הקיסר לחתוך את ראשו תחלה והתכוהו. ונמלו אח"כ את רי"ש כה"ג בין ירכיו וצוה עליו במר נפש ואמר אי תורה ואי שברה. הלשון שהיתה מבארת התורה בע' לשונות איך עתה לוחכת את העפר. והיה מתאונן ובוכה על רשב"ג. א"ל הקיסר מה זה ומה זה אתה וכן שאתה בוכה לך חברך היה לך לבכות על עצמך. א"ל רי"ש אני בוכה על עצמי שחברי גדול ממני בתורה ובחכמה ועל שקדמני בישיבה של מעלה אני בוכה:

עוד הוא מדבר ומתאונן ובוכה ומקונן נשקפה בתו של הקיסר בעד החלון וראתה יפיו של רי"ש כ"ג ונכמרו רחמיה עליו ושלחה לאביה ליתן שאלה ובקשה אחת. ושלח לה הקיסר בתי כל אשר תאמרי אעשה חוץ מר' ישמעאל וחבריו. שלחה לו אבקש ממך להחיות את נפשו. שלח לה כבר נשבעתי. שלחה לו אבקש לך א"כ שתצוה להפשיט את עור פניו כדי להסתכל במקום מראה. מיד צוה להפשיט את עור פניו. וכיון שהגיע למקום תפלין צעק צעקה גדולה ומרה ונודעוה שמים וארץ. צעק פעם שניה ונודעוה כסה"כ. אמרו מלה"ש לפני הקב"ה צדיק כזה שהראית לו כל גנוי העולם עליונים ורזי תחתונים יהרג במיתה משונה מזה הרשע. זו תורה וזו שברה. אמר להם הניחו לו שתעמוד וזכותו לדורות שלאחריו. אמר הקב"ה מה אעשה לבני גזרה היא ואין מי שיפר. יצאה ב"ק ואמרה אם אשמע קול אחר אהפוך את כל העולם לתהו ובהו. וכששמע רי"ש כך שתק. א"ל הקיסר עד עתה לא בבית ולא צעקת ועתה אתה צועק. א"ל לא על נשמתו אני צועק אלא על מצות הפלין שהולכין ממני. א"ל הקיסר עדיין אתה בוטח באלהיך. א"ל הן יקטלני לו איחל. מיד יצאה נשמתו של ר' ישמעאל:

ואחריו הוציאו ר' עקיבא בן יוסף דורש כתרי אותיות ומגלה פנים בתורה כמו שנמסרו למשה מסיני. וכשהוציאוהו להריגה בא מכתב לקיסר שמלך ערביא מתפשט בארצו. נחץ ללכת וצוה לחבוש את ר' עקיבא בבית האסורין עד שישוב מן המלחמה. וכשבא מן המלחמה צוה להוציאו. וסרקו את בשרו במסרקות של ברזל ובכל סריקה וסריקה שהיו מורקין היה אומר ר"ע צדיק הוא ה' הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. יצאה ב"ק ואמרה אשריך ר' עקיבא שהיית צדיק וישר ויצאה נשמתך בצדיק וישר. וכשנפטר בא אליהו הנביא וזכר למוזב ונמלו על כתפו ונשאו חמש פרסאות ופגע בו ר' יהושע הגרסי א"ל וכי אינך כהן. א"ל גופן של צדיקים אינו מטמא. והלך עמו יהושע הגרסי עד שהגיע למערה אחת יפה מאד וכיון שנכנסו שם מצאו עם מטה יפה ונר דולק. נמלו אליהו וז' דרך מראשותיו ור' יהושע דרך מרגלותיו והשכיבוהו על אותה מטה והיו מלה"ש בוכים עליו שלשה ימים ושלשה לילות ואח"כ בכתרו באותה מערה וביום של מחרתו נמלו אליהו ז"ל והביאו בישיבה של מעלה לדרוש בכתרי אותיות בישיבה של מעלה והיו מתקבצות כל הנשמות של צדיקים וחסידים לשמוע מדרשות: ואחריו

מדרש אלה אזכרה

שהיה בן ק"ל שנה כשהוציאווה ליהרג והיה יפה תאר ויפה מראה והיה דומה למלאך ה' צבאות. באו והגידו למלך את יפיו ואת שיבתו וא"ל בחיך אדוני תרחם על הזקן הזה. אמר הקיסר ר' חוצפית בן כמה שנים אתה. א"ל ק"ל שנה לבד מיום אחד ובקשתי ממך שתמתין לי עד שתתמלא יומי. א"ל הקיסר מה לך שתמות היום או למחר. א"ל כדי שאקיים עוד שתי מצות. א"ל מה מצוה אתה רוצה לעשות. א"ל לקרוא ק"ש ערבית ושחרית להמליך עלי את שם הגדול והנורא המיוחד. א"ל הקיסר עזי פנים ועזי נפש עד מתי אתם בוטחים באלהיכם שאין בן כח להציל אתכם מידי שהרי אבותי החריבו את ביתו ואת נבלת עבדיו נתנו סביבות ירושלים ואין קובר ועתה אלהיך זקן הוא ואין לו כח להציל עוד. שאלו היה בו כח היה נוקם נקמתו ונקמת עמו ונקמת ביתו כמו שעשה בפרעה ובסימרא ובכל מלכי כנען. וכששמע ר' חוצפית כך בכה בכי גדול ואחז בכגדיו ויקרעם על גדות השם ית' ועל חרפתו ואמר לקיסר אוי לך קיסר מה תעשה ליום אחרון כשיפקוד הש"י על רומי ועל אלהיכם. אמר המלך עד מתי אתוכח עם זה וצוה להרגו ויסקלוהו ויתלוהו. ואז באו שריו והכמיו וחלו פניו לקברו כי חמלו על שיבתו. ויאמר המלך לקבור אותו. ויבאו תלמידיו ויקברוהו ויספרוהו הספד גדול וכבד מאד:

ואחריו הוציאו את ר' חנינא בן חכינאי. ואותו היום ערב שבת היה וכל ימיו היה יושב בתענית מבין י"ב שנה עד צ"ה שנה. א"ל תלמידיו רבי רצונך שתמעום כלום קודם שתהרג. אמר להם עד עתה התעניתי ולא אכלתי ולא שתיתי ועתה איני יודע איזה דרך אלך ואתם אומרים לי לאכול ולשתות. התחיל בקדוש היום ויכלו השמים עד ויקדש אותו ולא הניחוהו לגמור עד שהרגוהו. ויצתה ב"ק ואמרה אשרך ר' חנינא בן חכינאי שהיית קדוש ויצתה נשמתך בקדושה בתיבת ויקדש:

ואחריו הוציאו ר' ישבב הסופר. אמרו עליו על ר' ישבב הסופר שהיה בן תשעים שנה אותו היום שהוציאוהו ליהרג. כיון שהוציאו אותו באו תלמידיו ואמרו לו רבינו תורה מה תהא עלינו. אמר להם בני עתידה תורה להשתבח מישראל לפי שאומה הרשעה העיוה פניה והערימה סוד לאבד מרגליותינו ממנו והלואי שהייתי כפרה על הדור. אבל אני רואה שאין לך רחוב ורחוב שברומי שאין בה חלל הרב שעתידה אומה הרשעה לשפוך דם נקי מישראל. אמרו לו רבינו ומה תהא עלינו. אמר להם החזיקו איש ברעהו ואהבו שלום ומשפט אולי יש תקוה. אמר ליה קיסר זקן בן כמה שנים אתה. אמר לו היום בן תשעים שנה אנכי ועד לא יצאתי ממעי אמי היה גזרה מאת הקב"ה למסור אותי ואת חברי בידיך כדי לתבוע דמנו מידך. א"ל וכי יש עולם שני. א"ל הן. ואתה אוי ואוי לבשתך כשיפרע דם חסדיו מידך. אמר הקיסר מהרו להרוג גם את זה ואראה כחו וגבורתו של אלהי זה ומה יעשה לי בעולם שני. ויצו עליו וישרפוהו:

ואחריו הוציאו את ר' אלעזר בן שמוע. אותו יום אמרו עליו על ר' אלעזר בן שמוע שהיה מאה וחמש שנים ומקמתו ועד סוף ימיו לא שמע אדם שהוציא תפלות מפיו ולא נתקומט עם חבריו בין בדבור בין במעשה. והיה עניו ושפל רוח וישב בתענית שמונים שנה. ואותו היום שנהרג יום כפורים היה ובאו תלמידיו לפניו ואמרו לו רבינו מה אתה רואה. אמר להם אני רואה ר' יהודה בן בבא שמשאיאם את ממתו ואת ממת ר' עקיבא בן יוסף סמוכה אצלו והם מתוכחים בדבר הלכה יחד זה עם זה. אמרו לו ומי מכריע ביניהם. אמר להם ר' ישמעאל כ"ג. אמרו לו מי מנצח. אמר להם ר' עקיבא על שמרר בכל כחו בתורה. אמר להם בני רואה אני עוד שנשמת כל צדיק וצדיק ממחרת את עצמה במי השילוח כדי ליכנס היום במהרה בישיבה של מעלה לשמוע את דרשות ר' עקיבא בן יוסף שידרוש להם מענינו של יום וכל מלאך ומלאך מביא קתדראות של זהב לכל צדיק וצדיק לישב עליו במהרה. צוה הקיסר להרגו. ויצאה בת קול ואמרה אשרך ר' אלעזר בן שמוע שהיית מהור ויצאה נשמתך במהרה:

סליק מדרש אלה אזכרה.

102
אברהם בן יצחק
ש. פורטר אב. 21, 247 ff.
שומא ב. נון 23

42 ג' אבן יוסף
47 כ"ה אבן
59 אבן יוסף הלוי אבן
69 אבן יוסף הלוי אבן
78 אבן יוסף הלוי אבן
82 אבן יוסף הלוי אבן
" אבן יוסף הלוי אבן
91 אבן יוסף הלוי אבן
92 אבן יוסף הלוי אבן
94 אבן יוסף הלוי אבן
99 אבן יוסף הלוי אבן
100 אבן יוסף הלוי אבן
103 אבן יוסף הלוי אבן
114 אבן יוסף הלוי אבן
123 אבן יוסף הלוי אבן
126 אבן יוסף הלוי אבן
127 אבן יוסף הלוי אבן
129 אבן יוסף הלוי אבן

הארבעסע אלף:

Ш. Хонесу, Варшава

Дзельная ул. №. 17, кв. 3.

Szymon Chones, Warschau

Dzielna №. 17.

